ประเพณี
เรื่องในการเกิดและประเพณี
เรื่องในการตาย.

ประเพณี
เนื่องในการเกิด
และ
ประเพณี
เนื่องในการตาย

ของ

จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่

นายยิบอินซอย

ประเพณีเนื่องในการเกิด

และ

ประเพณีเนื่องในการตาย

ของ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่

นายยิบอินซอย

มูลนิธิสถิรโกสเถยยนครปฐม Sathirakoses-Nagapradipa Foundation สสส. ChangeFusion OPENBASE.in.th TRRM เครือข่ายพัฒนาสำนักพิมพ์

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ชาตะ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๑

มรณะ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

ประวัติย่อนายยิบอินซอย

นายยิบอินซอย เกิดเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๔๑ เป็นบุตรของนายยับหลงและนางกู้สุ่น มีพี่น้องรวมด้วยกัน ๑๐ คน นายยิบอินซอยเป็นบุตรคนหัวปี ได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนวัดเล่งเน่ยยี่ จังหวัดพระนคร แล้วเดินทางไปศึกษาต่อที่ Lingnam University มณฑลกวางตุ้ง ประเทศจีน เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ก่อนเดินทางกลับประเทศไทย ได้เข้าฝึกงานกิจการธนาคารอยู่ที่ฮ่องกงเป็นเวลา ๒ ปี และหลังจากกลับประเทศไทยแล้วก็ได้ช่วยบิดาค้าขาย และควบคุมงานรับเหมาก่อสร้างทางรถไฟสายปราจีนบุรีอยู่ระยะหนึ่ง แต่วัยอันหนุ่มแน่นและสมองที่เต็มไปด้วยความริเริ่ม จึงเป็นแรงผลักดันให้มีความกระตือรือร้นที่จะหาแนวการค้าอย่างใหม่ และจากโอกาสที่ได้เดินทางไปดูการค้าทางจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย ราวปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ก็เล็งเห็นว่ากิจการซื้อขายแร่ และเหมืองแร่น่าจะมีอนาคตดี จึงได้ก่อตั้งห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลขึ้นภายใต้ชื่อว่า "ยิบอินซอยแอนด์โก" ที่หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ โดยเข้าหุ้นกับนายเลนำคิน (บิดาของนางมี่เซียม ยิบอินซอย, นางมี่เลียน จูตระกูล และนายฉันท์ ลายเลิศ) นายยับหลง, นายชู จูตระกูล และผู้มีชื่ออีกบางคน ในระยะแรกนายยิบอินซอยได้ดำเนินกิจการของห้างหุ้นส่วนในด้านการซื้อแร่ เพื่อส่งขายให้แก่โรงงานถลุงแร่ที่ปีนังเพียงด้านเดียว แต่ด้วยความวิริยะอุตสาหะ ประกอบกับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางในด้านการเงินจากนายยับหลง ผู้บิดา และนายเลนำคิน และในด้านธุรกิจการค้าจากนายชู จูตระกูล นายยิบอินซอยจึงสามารถนำความเจริญรุ่งเรืองมาให้แก่ห้างหุ้นส่วน และก้าวหน้าเป็นขั้น ๆ จากร้านค้าสองคูหาที่หาดใหญ่ เป็นบริษัทจำกัด มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่ เลขที่ ๕๒๓ ถนนมหาพฤฒาราม อำเภอบางรัก จังหวัดพระนคร และมีสาขาที่หาดใหญ่, ทุ่งสง, บ้านดอน และปีนัง ประเทศมาเลเซีย (หรือรัฐมลายูเดิม) ด้านกิจการก็ได้ขยายจากการซื้อขายแร่ เป็นการค้าในรูปการส่งสินค้าออก เช่น แร่, ยาง, ไม้สัก และสินค้าพื้นเมืองทุก

ชนิดที่ตลาดต่างประเทศต้องการ ส่วนการสั่งสินค้าเข้ามาขายซึ่งเริ่มจากเป็นตัวแทนขายน้ำมัน และผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมของบริษัทเท็กซาโก ก็ได้ขยายต่อไปถึงการเป็นตัวแทนจำหน่ายเครื่องจักรกล เครื่องมือเกษตร เครื่องเหล็ก เครื่องสุขภัณฑ์ ปุ๋ย ประกันภัย ฯลฯ

นายยิบอินซอย เป็นบุคคลที่เชื่อมั่น ในความคิดริเริ่มดั้งเดิม เกี่ยวกับแร่อันเป็นทรัพยากรที่มีอุดมสมบูรณ์ในประเทศไทย นอกจากการค้าแร่ธรรมดาๆ แล้ว นายยิบอินซอยยังได้วางแนวนโยบายให้บริษัทได้ลงทุนทำเหมืองเอง และส่งผลผลิตจากเหมืองไปขายยังต่างประเทศ จนเป็นที่รู้จักกันดีในตลาดค้าแร่ทั่วโลก รวมทั้งรัฐบาลสหรัฐอเมริกา เกี่ยวกับนโยบายอุตสาหกรรมเหมืองแร่นี้ นายยิบอินซอยได้วางแผนระยะยาวให้บริษัทไว้โดยการขอประทานบัตรเหมืองแร่เป็นเนื้อที่หลายพันไร่ เพื่อดำเนินการทำเหมืองต่อเนื่องกันไปเป็นเวลานานปี

จากการที่มีโอกาสได้เข้าฝึกงานอยู่กับธนาคาร ที่ฮ่องกงเป็นเวลานาน พอสมควรหลังจากสำเร็จการศึกษาใหม่ๆ นายยิบอินซอยจึงมีความสนใจในกิจการธนาคารตลอดมา และเมื่อสพโอกาส ก็ได้นำบริษัทเข้าไปเป็นตัวแทนธนาคารมีชื่อธนาคารหนึ่ง เปิดสาขาขึ้นเกือบทุกจังหวัดภาคใต้ และบางจังหวัดในภาคอีสานของประเทศไทย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงแล้ว นายยิบอินซอยได้เริ่มฟื้นฟูกิจการค้าใหม่ๆ อีกหลายอย่าง รวมทั้งการเข้าหุ้นทำกิจการเกี่ยวกับโรงงานทอกระสอบ โรงงานผลิตสี และโรงงานขัดเหล็ก

นายยิบอินซอย ได้คร่ำเคร่ง กับงาน มาตั้งแต่ต้น จนเกือบถึง วาระสุดท้าย ไม่ยอมให้เวลาผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์แม้ในวันหยุด หรือขณะพักผ่อนที่บ้าน เป็นบุคคลที่มีหลักการเฉียบขาดในการทำงาน และปกครองผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา แต่ก็รับฟังความคิดเห็นของอีกฝ่ายหนึ่งเสมอ นายยิบอินซอยมีโรคความดันโลหิตสูงเป็นโรคประจำตัว และอาการป่วยได้เริ่มทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๑๒ จนถึงกับต้องเข้ารับการรักษาพยาบาล

ในโรงพยาบาลเป็นเวลาเดือนเศษ พออาการทุเลาขึ้นมาก จึงกลับมารักษาตัวที่บ้านในความดูแลเอาใจใส่ของบุตรภรรยา และนายแพทย์ประจำครอบครัว นายยิบอินซอย ได้สิ้นชีวิตลงด้วย โรคหัวใจวาย เมื่อ ๑๔ นาฬิกาของวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๒ ยังความโศกเศร้าอาดูรแก่ภรรยา บุตรธิดา และญาติมิตรทั้งมวล

ชีวิตการสมรส

นายยิบอินซอย ทำการสมรสกับนางมี่เซียม ยิบอินซอย ซึ่งเป็นธิดาของนายเลนำคิน และนางรันจิน ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ มีบุตรและธิดารวมกัน ๕ คน คือ

๑. นายวิรัช อมรศิลป์ ยิบอินซอย ทำการสมรสกับ น.ส. แมรี่ สตีเวนสัน
๒. น.ส. ภาณี ยิบอินซอย
๓. นายชวัช ยิบอินซอย ทำการสมรสกับ น.ส. เยาวดี ดุละลัมพะ
๔. นายแพทย์ชาดา ยิบอินซอย
๕. น.ส. อุ่นศิริ ยิบอินซอย (ถึงแก่กรรม)

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าได้ร่วมงานกับนายยิบอินซอยมาประมาณ ๔๕ ปีเศษ ตั้งแต่ยังทำการค้าเล็ก ๆ อยู่ที่ปักษ์ใต้ จนตั้งเป็นบริษัทยิบอินซอย จำกัด ขึ้นตราบถึงมรณกรรมของนายยิบ ที่พระนคร เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๒ ที่แล้วมานี้

นายยิบอินซอยเป็นคนบากบั่นและมานะพากเพียร อย่างยอดเยี่ยมในการปฏิบัติธุรกิจ ไม่เคยแสดงความย่อท้อหรือเหนื่อยหน่ายในอุปสรรคใด ๆ ของการงานเลย นายยิบเป็นตัวอย่างของความเสียสละ และอุทิศทั้งร่างกายและจิตใจทั้งหมดให้แก่ธุรกิจและหน้าที่ของตนจริง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานยากหรือง่าย งานหนักหรืองานเบา นายยิบย่อมเข้าควบคุมโดยตนเองอย่างใกล้ชิดเสมอ ในงานเหมืองแร่ซึ่งบริษัททำอยู่ในปักษ์ใต้นายยิบจะต้องหาโอกาสเดินทางไปดูให้ประจักษ์ด้วยตนเองเสมอ ไม่ว่าการเดินทางจะยากลำบากหรือที่พักในเหมืองจะยากแค้นสักปานใด เขาจะต้องไปตรวจสอบและไต่ถามเจ้าหน้าที่และคนงานด้วยตนเอง เพื่อค้นหาความจริง และเป็นตัวอย่างแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา แม้ร่างกายนายยิบจะถูกเบียดเบียนด้วยโรคหัวใจอยู่ในระยะก่อนมรณกรรมไม่กี่สัปดาห์ นายยิบก็ยังปรารภเตรียมจะไปตรวจงานในปักษ์ใต้ในเดือนกุมภาพันธ์นี้อีก แต่บังเอิญต้องวายชนม์ลงโดยกะทันหัน ด้วยโรคหัวใจวายเสียก่อนในปลายเดือนธันวาคมที่แล้ว

ได้มีมิตรสหายมากหลายตั้งปัญหาถามด้วยความสงสัยว่า ข้าพเจ้ามีนิสัยเยือกเย็น ส่วนนายยิบเป็นคนใจร้อน บางครั้งเอาใจตัวเองรุนแรงตรงข้ามกับข้าพเจ้าดังนี้ ทำไมจึงร่วมงานกันมาได้ตั้ง ๔๐ กว่าปีเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ชี้แจงไปว่า เพราะข้าพเจ้ามองเห็นว่านายยิบเป็นคนตั้งใจดีต่องานมุ่งถึงความสำเร็จเป็นเกณฑ์ บางครั้งก็ลืมดูทางเสียและไม่ชอบให้ขัดคอ แต่เวลาล่วงไปหน่อย

เมื่อมองเห็นข้อบกพร่องของตน ก็กลับมาขอปรับความเข้าใจกับข้าพเจ้าเอง เป็นธรรมดาคนที่มีอารมณ์และความคิดรุนแรง การใช้ชีวิตของตนก็ค่อนข้างรุนแรงไปตามอารมณ์ของตน และปกตินายยิบไม่ค่อยเชื่อคำเตือนของผู้อื่นแม้แต่แพทย์ผู้ชำนาญ เหตุนี้ความเพลิดเพลินบางครั้งจึงเป็นภัยแก่ร่างกาย เป็นผลร้ายแก่ร่างกายในวัยชราดังเช่นโรคหัวใจซึ่งเบียดเบียนนายยิบอยู่เมื่อ ๓—๔ ปีก่อนวายชนม์

ข้าพเจ้าหวังว่าชีวิตแห่งการต่อสู้ ชีวิตอันเต็มไปด้วยความทรหดอดทน ความมุมานะแน่วมั่นในหน้าที่การงานของนายยิบอินซอย จะเป็นประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลัง ให้ถือเป็นแบบฉบับเพื่อสร้างงานให้เป็นอนุสรณ์ไว้ปรากฏทั้งภายในและนอกประเทศดังที่เป็นอยู่ ณ บัดนี้ไม่มากก็น้อย.

ชู จูตระกูล

(ชู จูตระกูล)

ประเพณีเนื่องในการเกิด

และ

ประเพณีเนื่องในการตาย

ของ

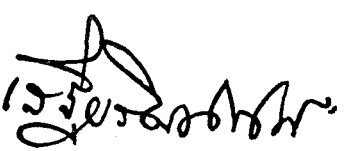

คำนำ

ในเวลาชั่วชีวิตของคน ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งตาย ซึ่งเรียกว่าอายุ ย่อมผ่านเหตุการณ์ที่ถือกันว่าสำคัญเป็นระยะๆ มา เมื่อแรกเกิด ก็ต้องทำพิธีเกี่ยวกับเกิดเพื่อให้แน่ใจเป็นประกัน ว่าเด็กที่เกิดมานั้นจะมีชีวิตรอดได้ ไม่ตายเสียภายใน ๓ วัน ๗ วัน และมีความเจริญเติบโตจนกว่าจะย่างเข้าเขตระยะที่จะเป็นผู้มีวัยรุ่น จึงทำพิธีตัดจุก เพื่อแสดงว่าพ้นจากวัยเด็กแล้ว จะได้เป็นคนมีกำลังใจมั่นคงประพฤติแต่สิ่งที่ชอบที่ควร ว่าเฉพาะผู้ชายยังจะต้องเข้าสู่พิธีบวชเรียนอีกระยะหนึ่ง แล้วถึงระยะมีเหย้ามีเรือน ซึ่งต้องเข้าพิธีแต่งงาน เพื่อความสุขความเจริญแก่ครอบครัว และในที่สุด ก็ถึงพิธีเกี่ยวกับการตาย เพื่อให้มีชีวิตอยู่เป็นสุขในโลกหน้า

พิธีเหล่านี้เมื่อทำสืบ ๆ ต่อกันมา ก็เกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้น ฝรั่งเรียกประเพณีอย่างนี้เป็นคำเฉพาะว่า *rite de passage* ซึ่งมีอยู่ด้วยกันทุกชาติทุกภาษา ทั้งที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่ และที่เจริญแล้ว พิธีที่ทำ ถ้าว่าด้วยความเจตนาที่กระทำ ก็ลงรอยเดียวกัน คือเพื่อความสุขความเจริญ แต่ถ้าว่าด้วยรายละเอียด ก็มีต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันก็มี ที่ไม่เหมือนกันก็มี ทั้งนี้ก็มีมาแต่เหตุทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นส่วนใหญ่

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ฝรั่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (institution) เพราะเป็นประเพณีที่ลงรูประเบียบแล้วไม่มากก็น้อย ซึ่งคนในหมู่คณะตั้งขึ้นโดยตรงหรือโดยปริยาย เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม เขาเรียกว่า ขนบประเพณี เพราะเป็นประเพณีที่มีระเบียบแบบแผน ที่คนในหมู่คณะประพฤติสืบๆต่อกันมาแต่ปรัมปรา

ขึ้นชื่อว่าประเพณีหรือไม่ว่าสิ่งอะไร ย่อมมีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ถ้าประเพณีใดอยู่คงที่ไม่มีเปลี่ยนแปลง ก็จะมีลักษณะรัดตัว ในที่สุดก็จะต้องสูญไปในไม่ช้าก็เร็ว นี่เป็นกฎธรรมดาของสิ่งทั้งหลายที่ประกอบกันขึ้น มีรูปมีเท่ห์หรือกล่าวอย่างสำนวนโบราณก็คือเป็นสิ่งปรุงแต่งขึ้นเป็นสังขาร เมื่อมีสังขารขึ้นแล้ว ก็เป็น *อนิจฺจ* ไม่มีเที่ยง

เรื่องประเพณีเกี่ยวกับเกิดและตาย ซึ่งมีอยู่ในหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึงประเพณีที่ชาวไทย โดยเฉพาะภาคกลาง ประพฤติและสืบต่อกันมาแต่ปรัมปรา ถือได้ว่าเป็นเรื่องของเก่าระยะก่อนสมัยปัจจุบัน ซึ่งข้าพเจ้าหมายความถึงสมัยก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่สอง ข้อความในนั้น เขียนขึ้นไว้และมีอยู่ในนั้นอย่างใด ก็คงให้อยู่อย่างนั้นตามเดิม ไม่มีแก้ไขและปรับปรุงอย่างไร แม้จะได้ตีพิมพ์มาแล้วหลายครั้งก็ตามที

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปมาก ก็คือเรื่องเกี่ยวกับการเลี้ยงลูก ทั้งนี้ก็เพราะด้วยความเจริญความก้าวหน้าในความรู้ทางวิทยาศาสตร์ คนแต่ก่อนมีความรู้ก็เพียงเป็นเรื่องที่เคยผ่านพบและประสบมาเท่านั้น ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะแก้ไขได้ด้วยความรู้ความชำนาญ ก็ต้องแก้ไขด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ อย่าติเลยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ท่านจะเอาเครื่องวัดของท่านสมัยปัจจุบันไปวัดความรู้ของคนสมัยก่อนหาได้ไม่ แม้กระนั้นใช่ว่าคนสมัยปัจจุบัน จะตัดขาดเหมือนดั่งมีดเข้าไปตัด จากความคิดและความประพฤติเดิม ซึ่งยังฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนปัจจุบันโดยไม่รู้สึกตัวไม่มากก็น้อย หาได้ไม่ เพราะปัจจุบันก็ต้องสืบมาจากอดีต ไม่มีอดีต ปัจจุบันก็มีไม่ได้

ว่าถึงประเพณีเกี่ยวกับตาย ถ้าท่านอ่านข้อความซึ่งมีอยู่ในหนังสือนี้ จะปรากฏว่ามีอยู่หลายอย่างที่นับว่าเลิกไปแล้วในปัจจุบัน ลางอย่างก็ยังเหลือตกค้างอยู่ในถิ่นชนบท แต่ในกรุงในเมืองหมดไปแล้ว เพียงแต่โลงใส่ศพ คนสมัยนี้ก็มีมากคนที่ไม่เคยเห็น ถ้าจะเห็นก็เป็นแต่เพียงหีบศพทั้งนั้น มะพร้าวล้างหน้าศพก็หมดไป แต่ก็ยังเห็นการเผาศพที่วัดอยู่ไม่ห่างไกลจากพระนครเท่าไรนัก ที่ยังมีมะพร้าวล้างหน้าศพอยู่ แต่ก็กลายรูปเป็นมะพร้าวที่หุ้มด้วยกระดาษทอง คือเอาอย่างมะพร้าวทองในพระราชพิธีเผาศพ การเผาผีวันพระหรือวันศุกร์ ก็มีเผากันบ้างแล้ว แต่ยังมีอยู่เพียงประปรายเท่านั้น การทอดผ้ามหาบังสุกุลที่หน้าศพ เมื่อ ๘ ปีก่อน ข้าพเจ้าได้ไปเห็นในงานศพวัดหนึ่ง อยู่ไม่ห่างกรุงเทพฯออกไปเท่าไรนัก เห็นชาวบ้านลางคนที่มาช่วยในงานศพ นำเอาสบงมาทอดหน้าศพเอง หาใช่เจ้าภาพเชิญแขกผู้มีเกียรติขึ้นไปทอดแทนเจ้าของผ้าไม่ ล่วงต่อมาเพียงสามปีเท่านั้น ข้าพเจ้าไปในงานศพ

ที่วัดเดียวกันนั้นอีกครั้งหนึ่ง ครานี้เจ้าภาพนำผ้าไตรมาให้ข้าพเจ้าทอด ข้าพเจ้าก็นำขึ้นไปทอดที่เชิงตะกอนด้วยความรู้สึกหน้าชาๆ เพราะผ้าที่นำขึ้นไปทอด ไม่ใช่ผ้าที่ข้าพเจ้านำไปช่วยทำบุญสักนิดเดียว นี่แสดงว่าเขาเอาอย่างชาวกรุงที่เห็นประพฤติกันอยู่

ในงานทอดผ้ามหาบังสุกุล ถ้ามีมากรายประดังกัน เพื่อไม่ให้เสียเวลา เขาวางเรียงกันเป็นแถวแล้วนิมนต์พระมาชักมหาบังสุกุลพร้อมกัน ต่อไปก็คงจะเอาอย่างชาวกรุงเทพฯ ที่แขกผู้มีเกียรติขึ้นไปทอดผ้าทีละคน ซึ่งลางทีก็มีตั้ง ๑๐ คน หรือมากกว่านั้นก็เคยเห็น กลายเป็นเรื่องเอาเกียรติกัน ตรงที่มีคนขึ้นไปทอดผ้ามากหรือน้อย มากกว่าที่จะเป็นไปตามความมุ่งหมายของเดิม นี่เป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงและการกลายของประเพณี จะรั้งไว้ไม่ให้เป็นเช่นนั้นหาได้ไม่ เพราะฉะนั้น ที่เราศึกษาของเก่า ก็เพื่อจะได้เปรียบเทียบกันดูกับของใหม่ เพราะของเก่านั่นแหละ ที่จะเป็นกระจกเงา ฉายให้เห็นของเก่าที่ยังมีเร้นอยู่ในของใหม่ ท่านว่า *กฎของวิทยาศาสตร์มีอยู่ว่า ถ้าต้องการทราบสิ่งใดให้ได้ตลอด เราจะต้องทราบไปถึงกำเนิดและการคลี่คลายของสิ่งนั้น* ฉะนี้แล.

วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

สารบาญ

ประเพณีเนื่องในการเกิด

บทความเบื้องต้น ๑
ตั้งครรภ์ ๔
ตั้งครรภ์ (ต่อ) ๑๐
ตอนเจ็บท้อง ๑๖
เมื่อคลอด ๒๔
ทำธุระกับเด็กที่คลอด ๒๖
การอยู่ไฟ ๓๑
การอยู่ไฟ (ต่อ) ๓๘
เรื่องเกี่ยวกับเด็ก ๔๗
ผีงรก ๕๒
แม่ซื้อ ๕๖
พิจารณาเรื่องแม่ซื้อ ๖๐
ทำขวัญและโกนผมไฟเด็ก ๖๘
เลี้ยงลูก ๗๓
เลี้ยงลูก (ต่อ) ๗๙

ประเพณีเนื่องในการตาย

ตอน ๑— เหตุที่ต้องทำศพ

เรื่องนำ ๘๕
เหตุของการตาย ๘๘
วิญญาณ ๘๙
เจตภูต ๙๐
ผี ๙๓

เซ่นไหว้ ๙๕
พิธีผังคน ๙๖
พิธีสตี ๙๗
แบ่งเหตุที่ทำศพ ๙๙
ความจำเป็นต้องทำศพ ๑๐๐
จารีตประเพณี ๑๐๑

ตอน ๒—พิธีทำศพ

ต่ออายุ ๑๐๓
บอกหนทาง ๑๐๖
เผ้าผี ๑๐๘
เรื่องแมว ๑๑๑
อาบน้ำศพ ๑๑๕
แต่งตัวศพ ๑๑๗
นุ่งผ้าศพ ๑๑๘
ตำหมากใส่ปากศพ ๑๒๑
เงินใส่ปากศพ ๑๒๒
ปิดหน้าศพ ๑๒๗
กรวยดอกไม้ธูปเทียน ๑๒๘
การมัดศพ ๑๒๙
เบิกโลง ๑๓๓
ตั้งศพ ๑๓๙
แดนของคนที่ตายไป ๑๔๑
ตามไฟหน้าศพ ๑๔๓
พระสวด ๑๔๖
เซ่นศพ ๑๔๘
นางร้องไห้ ๑๕๒
ทำบุญ ๗ วัน ๑๕๔

ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ๑๕๖
พวงหรีด ๑๕๙
ไว้ทุกข์ ๑๖๐

ตอน ๓— เผาศพ

ปลงศพ ๑๖๗
เผาฝังตามลัทธิพิธีไม่ได้ ๑๗๓
ยกศพออกจากเรือน ๑๗๖
ศพออกทางประตูเรือนไม่ได้ ๑๗๖
ชักฟาก ๓ ซี่ ๑๗๘
ประตูป่า ๑๗๙
ตีหม้อน้ำและหม้อไฟนำศพ ๑๘๑
ซัดข้าวสาร ๑๘๒
หามศพ ๑๘๓
โปรยข้าวตอก ๑๘๕
ชักศพ ๑๘๖
แย่งศพ ๑๘๗
ทางสี่แพร่ง ๑๘๘
หาที่ปลงศพ ๑๘๙
เผาศพ ๑๙๐
ชักมหาบังสุกุล ๑๙๑
คว่ำศพเผา ๑๙๓
เวียน ๓ รอบ ๑๙๓
เอาโลงกระแทกเชิงตะกอน ๑๙๕
ทิ้งเบี้ยให้ตากลียายกลา ๑๙๖
ต่อยมะพร้าวล้างหน้าศพ ๑๙๗
ธูปเทียนเผาศพ ๑๙๙

ที่เผาศพ ๒๐๐
การเผา ๒๐๖
ห้ามต่อไฟเผา ๒๐๘
เอาผ้าโยนข้ามโลง ๒๐๙
ชักฟืน ๓ ดุ้น ๒๑๐
กลับจากเผาศพ ๒๑๑
บวชหน้าศพ ๒๑๓
สวดพระอภิธรรมหน้าไฟ ๒๑๓
บอกเผาศพ ๒๑๓
ข้อห้ามวันเผา ๒๑๕
เดินสามหาบ ๒๑๖
แปรรูปเก็บอัฐิ ๒๑๗
ทำบุญ ๗ วันภายหลังวันเผา ๒๒๐

๑ — บทความเบื้องต้น

เกิดและตายเป็นของคู่กัน เกิดเป็นเบื้องต้น และตายเป็นเบื้องปลายแห่งชีวิตของคนแต่ละคน เพราะฉะนั้นเกิดและตายจึงต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ถือเหตุการณ์ทั้งสองนี้เป็นตอนสำคัญ เพราะเป็นบั้นต้นและบั้นปลายแห่งชีวิต ต้องประกอบกิจพิธีกรรมตามประเพณี เพื่อประโยชน์แห่งความสุขในโลกนี้และโลกหน้า ว่าเฉพาะตอนเกิด แม้มีเรื่องต้องทำตามลัทธิประเพณีน้อยกว่าตอนตาย แต่ก็มีเรื่องกระจุกกระจิกอยู่มาก ซึ่งมาบัดนี้เสื่อมคลายการถือและค่อยหมดไป เปลี่ยนเป็นความคิดเห็นและความเชื่อถืออย่างสมัยใหม่ อันเป็นไปตามความรู้และความเจริญของวิชาแพทย์

ความเชื่อถือของคนแต่ก่อนซึ่งสืบเป็นประเพณีกันมา ถ้าเอาความคิดเห็นของคนสมัยปัจจุบันเข้าไปปรับพิจารณา อาจเห็นเป็นว่าถืออย่างเหลวไหลไม่มีเหตุผล ทั้งนี้ก็เพราะเราเอาของใหม่ไปวัดของเก่า หรือตวงข้าวของเขาด้วยกระบุงสัดของเรา มันจะเหมือนกันได้ที่ไหน ความเชื่อถือของคนสมัยใดหรือถิ่นใด ก็ย่อมเหมาะแก่ความเป็นไปและความต้องการของสมัยนั้นหรือถิ่นนั้น เพราะจารีตประเพณีที่เกิดมีขึ้น ต้องมีเหตุผลถือกันว่าเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ตามความคิดเห็นและความเชื่อถือของคนสมัยนั้นและถิ่นนั้น ครั้นต่อมาความคิดเห็นของคนในหมู่เปลี่ยนแปลงไป ตามความเจริญก้าวหน้าของกาลสมัย จารีตประเพณีใดซึ่งเหมาะแก่สมัยหนึ่งแต่อาจไม่เหมาะแก่สมัยต่อมา จารีตประเพณีนั้นก็เสื่อมคลายและสูญไป หรือไม่ก็แก้ไขให้เหมาะกัน ค่อยแก้ไขค่อยเปลี่ยนแปลงพอกพูนกันเรื่อยมา นับได้หลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นจารีตประเพณีประจำชาติขึ้น ต่างชาติก็มีจารีตประเพณีของตนเป็นเอกเทศ

เป็นธรรมดาไม่ว่าสิ่งไร ลงได้ถือสืบต่อกันมาเป็นประเพณี ย่อมยืนยงคงอยู่ได้นาน ถ้าไม่มีเหตุการณ์บังคับ ก็ไม่กล้าเปลี่ยน แม้จะหมดประโยชน์ความจำเป็นแล้วก็ยังดื้อถือกันอยู่ เพราะถ้าเปลี่ยนแปลกผิดไปจากที่เคยชิน ก็มักรู้สึกเป็นว่างเปล่า ใจคอไม่สบาย คล้ายกินข้าวแล้วเคยกินของหวาน เมื่อไม่ได้กิน ก็รู้สึกว่าว่าง ๆ อย่างชอบกล จารีตประเพณีที่สืบต่อและเหลือมาได้จนถึงปัจจุบันย่อมเป็นชนิดที่ผ่านความคิดเห็นของคนในหมู่มาแล้วด้วยดี เหตุนี้ ชาติที่เจริญจึงรักษาจารีตประเพณีเดิมของเขาไว้ แม้จะหมดประโยชน์แล้วก็ยังดื้อถืออยู่ เพราะจารีตประเพณีเป็นเครื่องหมายของชาติ ให้คนในชาติรู้สำนึกตน ว่าเป็นชาติเดียวกันและสืบต่อกันมาช้านาน ยกเว้นจารีตประเพณีส่วนใดที่เสียหาย ที่ขัดหรือถ่วงความเจริญ ไม่เหมาะแก่สมัยแล้ว จึงต้องเลิกหรือทิ้งไป หรือไม่ก็เปลี่ยนแปลงแก้ไขให้สะดวกและดีขึ้น ไม่ใช่ถือเอาไว้อย่างงมงาย ดื้ออยู่อย่างใดก็ดื้ออยู่อย่างนั้น ไม่มีเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือว่าไม่ดื้อแต่ว่าทิ้งของเก่าเสียหมด เพราะเห็นว่าคร่ำคร่า แล้วไปคว้าเอาของใหม่ซึ่งเข้ากันไม่ได้สนิทกับจิตใจของความเป็นอยู่ของคนทั่วไปในชาติ ก็เป็นเสียหายด้วยกันทั้งสองทาง

จารีตประเพณีเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความรู้ เพราะเป็นหลักฐานให้ทราบถึงความเป็นอยู่และความคิดเห็นของคนแต่ก่อน อันจะค้นหาเอาจากที่อื่นไม่ได้ เราศึกษาวิชาประวัติศาสตร์หรือวิชาใดก็ตามที่ เราต้องการรู้เรื่องว่าคลี่คลายขยายตัวเป็นลำดับมาอย่างไร เพื่อเอามาเป็นความรู้สำหรับใช้ดัดแปลงแก้ไขของใหม่ ให้เข้ากันได้เหมาะเจาะและราบรื่นกับเหตุการณ์และจิตใจของเรานี้ฉันใด การศึกษาเรื่องจารีตประเพณีก็ฉันนั้น

หนังสือซึ่งว่าด้วยประเพณีเนื่องในการเกิดของเรา หาอ่านไม่ใคร่ได้ เพราะถือเสียว่าเป็นที่ใคร ๆ ก็รู้และเคยเห็น เราจึงไม่มีตำราเหล่านี้ที่เป็นของเก่าเหมือนอย่างคัมภีร์ *คฤหยสูตร* และคัมภีร์ *อายุรเวท* ของอินเดีย ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับเกิดอยู่มาก ที่เรามีอยู่ก็แต่คัมภีร์ชื่อ *ปฐมจินดา* อันกล่าวว่าพระมหาเถรตำแยเป็นผู้รจนาไว้ พระมหาเถรตำแยจะเป็นชาวอินเดียหรือเป็นชาวชาติไรก็ตาม ที่ท่านแต่งตำรานี้ขึ้น ก็เป็นไปตามคติที่เชื่อถือกัน

อยู่ในสมัยนั้น นับว่าเป็นความหวังดีของท่านต่อเพื่อนมนุษย์ ควรที่ท่านจะได้รับเกียรติยศบ้าง แต่ชื่อของท่านกลับเป็นที่รังเกียจ เพราะไปพ้องเสียงกับชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งมีพิษคันอยู่รอบขอบใบ ยิ่งกว่านั้น เราเรียกผู้ทำการคลอดว่า หมอตำแย แต่บัดนี้ต้องเปลี่ยนเป็นอื่น เพราะคิดเห็นว่าตำแยเป็นคำไม่สุภาพ และถือกันว่าหมอตำแยมีความรู้เรื่องเสกๆเป่าๆ เป็นความรู้แผนโบราณไม่ทันสมัย ซึ่งความจริงส่วนมากก็เป็นดังนั้นเป็นบาปเคราะห์ของท่านมหาเถรตำแย ที่ชื่อของท่านควรจะเป็นที่ยกย่อง แต่กลับเป็นชื่อที่ตกต่ำไม่มีใครชอบเรียกชอบใช้

ถ้าจะแบ่งคติความเชื่อถือและกิจพิธีที่จัดทำเกี่ยวกับเรื่องเกิด ก็แบ่งเหตุที่ทำออกได้เป็น 3 ประการคือ

(๑) เพื่อป้องกันเหตุร้ายอันอาจเกิดขึ้นแก่หญิงที่มีครรภ์ เพราะแต่ก่อนถือกันว่าตอนที่เป็นอันตรายได้ง่าย คือตอนที่จะเป็นมารดา

(๒) เพื่อให้คลอดง่าย ไม่เป็นอันตรายถึงแก่เสียชีวิต ถือกันว่าตอนคลอดลูกสำคัญนัก ถึงกับเปรียบเทียบหญิงมีครรภ์เหมือนกับออกรบศึกของผู้หญิง หรืออย่างที่ชอบพูดเปรียบว่าเหมือนลงเรือเล็กข้ามทะเล ตีนหนึ่งอยู่ในน้ำอีกตีนหนึ่งอยู่บนแคมเรือ ฉะนั้น

(๓) เพื่อปกปักรักษาทารกที่คลอด ซึ่งเป็นระยะมีร่างกายแบบบางและอ่อนแอตายง่ายให้รอดปากเหยี่ยวปากกา มีชีวิตเจริญเติบโตได้ต่อไป

เหตุทั้ง ๓ ประการนี้ แต่เดิมมาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับป้องกันและปัดเป่าผีร้าย ที่ถือกันว่าจะเข้ามารบกวน ทำอันตรายทารกและมารดา นี้เป็นความเชื่อถือของคนแต่ก่อน ที่มีความคิดเห็นว่า สิ่งใดที่ยังไม่รู้เหตุและยังไม่เข้าใจ ก็เหมาเอาว่าสิ่งนั้นมีต้นเหตุมาจากผีสางเทวดาเป็นผู้ให้แรงหากบันดาลให้เป็นขึ้น ต่อมาเมื่อมีความเจริญแล้ว ต้นเหตุที่ว่ามาจากผีแม้จืดจางไปแต่ความหวาดหวั่นยังมีอยู่ ด้วยเป็นความเชื่อที่เข้ากระดูกดำ จะให้หมดไปได้ยาก เว้นแต่จะมีมากหรือน้อย แล้วแต่สมัยและท้องถิ่นเท่านั้น ถ้าใครฝ่าฝืน ไม่ทำตามประเพณีที่เขาเชื่อถือกัน ก็เป็นสัดผีผิดประเพณี

ถึงต้องเตือดร้อนแก่ส่วนรวมหรือคนในหมู่ก็ได้ เหตุนี้จึงต้องทำตาม ๆ กันไป พอไม่ให้เป็นฝ่าฝืนผิดประเพณี

ประเพณีเนื่องในการเกิดซึ่งจะเล่าต่อไปนี้ เป็นรวบรวมเรื่องเก่า เท่าที่สามารถจะสืบหาเอามาได้ มีทั้งที่ยังถือกันอยู่ในถางท้องถิ่น และที่เลิกถือกันแล้ว แม้กระนั้นในท้องถิ่นเดียวกัน ก็ยังมีที่ทำและถือกันอยู่ ไม่เหมือนกันทั้งหมด มีตัดเติมหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปบ้าง สุดแล้วแต่กำลังความสามารถและตามความเชื่อถือ ตามแต่ชาติชั้นและความรู้ของคน แต่จะไม่กล่าวถึงเรื่องที่เห็นว่าเป็นแบบแผนสมัยใหม่ ซึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องคิดค้นหาความรู้ของเก่า อันเป็นความประสงค์ของหนังสือชุดนี้

๒—ตั้งครรภ์

ดูเหมือนจะถือคติกันแต่ก่อนว่าเมื่อตั้งครรภ์ ผู้มีครรภ์มักจะฝันอย่างแปลกๆ เป็นนิมิตบอกให้รู้ล่วงหน้า ว่าบุตรในครรภ์จะเป็นชายหรือหญิง มีลักษณะดีหรือชั่ว เมื่อเติบโตไปภายหน้าจะเป็นคนชนิดไร ดังตัวอย่างในเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* ตอนกำเนิดขุนช้างมีว่า

ฝ่ายนางเทพทองนั้นนอนหลับ พลิกกลับก็เพ้อละเมอฝัน
ว่าช้างพลายตายกลิ้งตลิงชัน พองขึ้นหัวนั้นเน่าโขลงไป
ยังมีนกตะกรุมหัวเหม่ บินเตร่เร่มาแต่ป่าใหญ่
อ้าปากคาบช้างแล้ววางไป เข้าในหอกลางที่นางนอน
ในฝันนั้นว่านางเรียกนก เชิญเจ้าขรัวหัวถกมานี่ก่อน
นางควักได้ตัวเจ้าหัวกล้อน กอดนกกับช้างนอนสบายใจ
ครั้นตื่นฟื้นตัวปลุกผัวพลัน เหียนรากตัวสั่นไม่กลั้นได้
ให้เหม็นช้างเหม็นนกติดอกใจ โฮก ๆ อีพ่อข้าไหว้ช่วยทุบคอ
ขุนศรีวิชัยตกใจจ้าน ลุกขึ้นลนลานตาปอหลอ
เอามือเข้ากำขยำคอ พอหายรากเล่าต่อความฝันไป
ขุนศรีวิชัยทำนายฝัน อ่อเจ้าจะมีครรภ์หาเป็นไรไม่

ลูกของเราจะเป็นชายทำนายไว้ *เหมือนนกตะกรุมตัวใหญ่คาบช้างมา*
จะบริบูรณ์พูนสวัสดิ์แล้วเจ้าพี่ *แต่ลูกของเรานี้จะขายหน้า*
หัวล้านแต่กำเนิดเกิดมา *จะมั่งมีเงินตรากว่าห้าเกวียน*

เมื่อฝันเป็นเรื่องอย่างใด ต้องแก้ฝันบอกแก่ผู้รู้ ให้ทำนายทายทัก การทำนายฝันก็เป็นการดี เพราะถ้าผู้ฝันๆ ไปในทางที่นึกเห็นว่าเป็นร้าย ก็จะทำให้คิดมาก มีใจคอไม่ใคร่ดี ก็จะทำให้ผู้แก้ฝันค่อยสบายใจขึ้น นี่กล่าวเฉพาะผู้ที่ยังเชื่อถือเรื่องฝันว่าเป็นนิมิตรบอกร้ายดี ถ้าไม่ถือก็แล้วกันไป

คนที่ตั้งท้องโดยธรรมดาย่อมไม่รู้ตัวในที่แรกว่าตั้งท้อง ป่วยการกล่าวไปไยถึงเรื่องฝัน เห็นมีอยู่ดกดื่นแต่ในเรื่องละคร เมื่อตั้งครรภ์แล้วเป็นฝันและทำนาย ดูจะเป็นคติของการแต่งหนังสือไม่ใช่คติของคนธรรมดา ถ้าแต่งหนังสือแล้ว เมื่อจะตั้งท้องก็ต้องฝันว่ากินอะไรที่กินไม่ได้ ลางทีผู้ตั้งท้องเคยได้ยินเรื่องอย่างนี้มามาก ก็จับเอาไปฝัน แล้วก็ถือเป็นคติกันมา ว่าฝันแล้วต้องแก้ฝัน และทำนายฝัน ดั่งนี้ก็เป็นได้ แต่เป็นเรื่องของบุคคล ไม่ใช่เป็นคติที่เชื่อถือกันทั่วไป

ระยะเวลาตั้งแต่ตั้งครรภ์จนกว่าถึงเวลาคลอด ถือกันว่าเป็นตอนที่มีภัยอันตรายอยู่รอบข้าง ผู้มีครรภ์ต้องเสี่ยงต่ออันตรายต่างๆ จนกว่าจะพ้นไป ทำให้ใจคอไม่สบาย ขวัญไม่ดี เหตุฉะนี้จึงต้องหาอุบายป้องกันและบัดเป่าด้วยอุปเท่ห์วิธีต่างๆ เช่น หาตะกรุดพิสมรสำหรับผูกข้อมือหรือคล้องเฉวียงบ่าไว้กันตัว (พิสมร เป็นแผ่นใบลานลงอักขระพระคาถา เรียกว่าลงคุณพระ แล้วพับเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กๆ ร้อยเชือกหรือด้ายเป็นปกติ ผูกหรือคล้องไว้นานๆ หลายเดือน หนักเข้าขี้ไคลจับเสียดำ เพราะมันเป็นเชือกใส่อยู่ตลอดไปจนคลอดลูก ออกไฟแล้วจึงเอาออก เก็บไว้ในโถขมิ้นและเครื่องออกลูก แปลกที่พิสมรนี้มีชื่อและรูปลักษณะคล้ายเครื่องลางสำหรับผูกคอกันภัยของชาวชนที่นับถือลัทธิอิสลาม ซึ่งลงอักขระเป็นคุณพระอ้าหล่า เรียกว่า บิสมลละห) การผูกตะกรุดพิสมร เป็นเรื่องบัดผีร้ายซึ่งอาจมากระทำให้ผู้มีครรภ์ถึงอันตรายได้ ในสมัยที่มีความเชื่อกันอย่างนี้ทั่วไป อะไรๆ ที่เป็นเหตุร้ายอันพึงจะมีมา ก็เหมาเอาว่ามาจากผี ยิ่งเป็นเรื่องของหญิงมีครรภ์ด้วยแล้ว อาจตายได้ทั้งแม่และลูก ถ้าไม่ป้องกันไว้ให้ดี เรื่องเหล่านี้คงได้ยินได้ฟังและถือกันมา ว่าแม่และเด็ก

ที่ตายในระยะตอนนี้ ถ้าตายก่อนคลอด เรียกว่าตายทั้งกลม *กลม* เป็นภาษาเขมร แปลว่า *ทั้งหมด* คือตายหมดทั้งแม่และลูก ถ้าตายเมื่อคลอดแล้ว เรียกว่าตายพรายมักเป็นผีพรายดุร้าย อาละวาดคอยจ้องแต่จะทำลายหญิงมีครรภ์เพราะมันน้อยใจ ก็ยิ่งทำให้คนหวาดหวั่นพรั่นกลัว ใจคอไม่สู้ดี มีอุปเท่ห์อย่างไร ที่จะใช้เป็นเครื่องป้องกันได้ก็ใช้

อีกอย่างหนึ่ง หญิงมีครรภ์มักมีความรู้สึกเป็นคนคิดมาก ชอบคิดเป็นต่าง ๆ นานา และเป็นคิดข้างร้ายมากกว่าคิดข้างดี เมื่อมีของศักดิ์สิทธิ์เชื่อมั่นว่าใช้เป็นเครื่องกันภัยได้ ใจก็คลายความหวาดกลัว เรื่องคิดเห็นอย่างนี้ ไม่ใช่มีแต่ของเรา ถึงคนชาติอื่นก็มีเหมือนกัน เช่น ตามคติของอินเดีย ผีชอบรบกวนทำลายเด็กและผู้หญิง เพราะเป็นพวกอ่อนแอ ส่วนผู้ชายใจแข็ง ผีไม่กล้ารบกวนเข้าทำนองสุนัขชอบกัดเด็กและผู้หญิง เวลามีครรภ์และเวลาคลอด เขามีเรื่องป้องกันผีที่จะมาทำอันตรายอยู่มากประการเหมือนกัน ซึ่งจะนำมากล่าวไว้ด้วยโดยลำดับ

หญิงมีครรภ์จะไปเผาศพหรือไปเยี่ยมคนมีไข้หนักไม่ได้ นี่เห็นจะป้องกันเรื่องคิดมาก อันอาจทำให้เสียขวัญแสลงทางใจ จะไปดูคนอื่นเขากำลังคลอดลูกก็ไม่ได้ เพราะจะทำให้เขาคลอดไม่ได้ ด้วยเด็กในท้องจะอายกัน เลยพาลไม่ออก ถ้าจะเดาเอาเหตุผลที่ห้าม คงเป็นเพราะผู้ที่ไปอาจเสียขวัญ ที่เห็นการคลอดเจ็บปวดมาก ก็จะทำให้ตนไม่สบายใจไปด้วยก็เป็นได้ เวลาพระสงฆ์ท่านทำสังฆกรรมสวดญัตติ ก็ห้ามไม่ให้หญิงมีครรภ์เข้าไปภายในเขตพิธีมณฑล ถือกันว่าจะคลอดลูกยาก เห็นจะถือเอาเสียงของคำญัตติ ว่าใกล้กับเสียงคำว่า ยัด กระมัง จึงได้ห้าม แท้จริงอาจเป็นเรื่องของพิธีกรรมที่ต้องการความบริสุทธิ์ในกิจที่ทำก็เป็นได้ เพราะตามคติของอินเดียเมื่อทำพิธีกรรม ได้ความว่าเขาห้ามไม่ให้ผู้หญิงมีครรภ์หรือใครแปลกปลอมล่วงล้ำเข้าไป ด้วยถือว่าจะเป็นมลทินแก่พิธีที่ทำ นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้ตกปลา ฆ่าสัตว์ กล่าวเท็จ ตอกและตรึงตะปูหรือหมุด เย็บปากหมอนปากที่นอนซึ่งยัดนุ่นไว้ แต่ยังไม่ได้เย็บปาก เพราะจะเป็นเหตุให้ลามปามไปถึงเวลาคลอด เกิดอุปัทวเหตุปิดช่องปิดรูในทำนองเดียวกัน จะนั่งนอนหรือยืน

ค้างคาประตูไม่ได้ จะขึ้นลงกระได ต้องขึ้นลงรวดเดียว จะหยุดพักค้างคากลางกระไดไม่ได้ เหตุที่ห้ามเหล่านี้ เห็นได้ง่ายว่าทำไมจึงห้าม และมักจะถือกันมาก เวลานอนต้องนอนตะแคงข้าง ห้ามนอนหงายว่าเด็กจะเบ่งให้ท้องแตก สอบถามผู้ที่เขาเคยมีท้องเขาบอกว่านอนหงายจะรู้สึกอึดอัดไม่สบาย

เวลามีสุริยคราสหรือจันทรคราส ให้เอาเข็มเย็บผ้ากลัดชายพกไว้ ว่าเพื่อป้องกันไม่ให้ลูกที่เกิดมาเป็นคนตาเหล่ หรือมีร่างกายหน้าตาพิกลพิการ มีปากแหว่งเป็นอย่างพระอาทิตย์พระจันทร์เวลาคราส เป็นต้น คติที่เชื่อถือนี้คล้ายคลึงกับคติของชาวอินเดียที่นับถือลัทธิศาสนาอิสลาม เขาถือว่าเวลามีจันทรคราส เป็นคราวปีศาจกินดวงจันทร์ ห้ามหญิงมีครรภ์หรือญาติพี่น้องกินอะไรไม่ได้ ในขณะนั้น สูบบุหรี่ก็ไม่ได้ เพราะเป็นเวลาพวกผีกำลังออกมาพลุกพล่าน ยิ่งกว่านี้ ถ้ากินหมากพลูในเวลานั้น ลูกที่คลอดจะมีใบหูพับอย่างใบพลู (พลูแขกเวลากินใช้พับ ไม่ใช้จีบเหมือนของเรา) จะบิดหรือตัดอะไรก็ไม่ได้ เพราะจะทำให้เด็กที่เกิดมามีนิ้วพิการหรือริมฝีปากเจ่อ (Crooke's Northern India, p. 203) ทำไมจึงใช้เข็มกลัดไว้ที่ชายพก จะว่ากันตาเหล่ก็ไม่เข้าใจ ดีร้ายจะเป็นเรื่องป้องกันผีซึ่งแขกเขาว่าเวลานั้นผีกำลังออกมาพลุกพล่าน และอะไรที่ผีกลัวไม่เท่ากับเหล็กมีคม อันเป็นคติที่เชื่อกันอยู่มากชาติดังเล่าไว้ที่อื่นแล้ว *(ดูในเรื่อง ประเพณีเนื่องในการตาย)* เรื่องป้องกันไม่ให้เด็กที่เกิดมาเป็นพิการของเรายังมีห้ามไม่ให้คนทุพพลภาพและคนขี้เหร่เดินกรายมาข้างหลังคนมีท้อง เพราะเกรงว่าจะติดต่อเป็นเช่นนั้นแก่เด็กในท้องด้วย

ห้ามหญิงมีครรภ์ลูบตัวในเวลากลางคืน เพราะถือว่าเวลาคลอดจะปวดน้ำคร่ำมากหรือคลอดเป็นแฝดน้ำ ถ้าจำเป็นต้องอาบน้ำ ก็ควรแก้ผ้าอาบน้ำ จึงจะไม่เป็นไร ผู้หญิงแต่ก่อนไม่ใคร่อาบน้ำบ่อย ๆ อย่างดีก็ลูบตัวแทน ลูบตัวในที่นี้ ไม่ใช่มีความหมายว่าลูบตัวตรงๆ แต่เป็นเรื่องเอาน้ำรดร่างกายตอนบนให้เปียก ส่วนร่างกายตอนล่างซึ่งมีผ้านุ่ง ไม่ให้ถูกน้ำเปียก เวลาจะลูบตัว ให้ถลกชายผ้านุ่งขึ้นสูงอย่างหยักรั้ง โค้งหลังให้มาก แล้วเอา

น้ำในภาชนะรดลงไปให้พอดีกลางหลัง ถ้าโค้งหลังไม่มาก หรือลาดน้ำไม่ตรงกลางหลังพอดี น้ำอาจไหลลงไปเปียกผ้านุ่งได้ เรื่องลูบตัวแทนอาบน้ำทั้งตัวเดี๋ยวนี้ไม่ใคร่มีใครทำกัน ผิดกว่าเมื่อก่อนซึ่งยังนิยมทำกันอยู่ เรื่องจะเกิดจากไม่อยากผลัดผ้านุ่งบ่อยๆ หรืออยู่ในลักษณะที่ซึ่งไม่มีผ้าจะผลัด และต้นเหตุเดิมอาจเป็นเพราะอัตคัดน้ำ ต้องออมน้ำไว้ใช้เพราะไม่มีภาชนะ เช่นตุ่มไหไว้เพียงพอ ถ้าจะต้องอาบก็ต้องไปที่ตื่นท่าตื่นน้ำ มืดๆค่ำๆ มองไม่ค่อยเห็น อาจหกล้มหรือเป็นอันตรายจากสัตว์ร้ายก็ได้ จึงไม่ให้อาบน้ำเวลากลางคืน นี่เป็นนึกเอาตามสภาพความเป็นอยู่ของถิ่นชนบท ซึ่งในครั้งดั้งเดิมจะเป็นเช่นนี้มาก่อน

เรื่องห้ามหญิงมีครรภ์ไม่ให้อาบน้ำหรือลูบตัวในเวลากลางคืน ไม่มีแต่คติของเรา ต่างชาติเท่าที่ทราบมาก็มีห้ามเหมือนกัน เช่นตามคติของญวนก็ห้ามอาบน้ำในเวลากลางคืนว่า จะทำให้ร่างกายของหญิงมีครรภ์เย็นจัดไป เวลาคลอดจะคลอดไม่ได้ง่าย คติของอินเดีย นอกจากห้ามอาบน้ำยังห้ามสยายผม เวลานอนห้ามหนุนศีรษะให้สูง หรือนอนให้ศีรษะอยู่ต่ำก็ไม่ได้ เรื่องห้ามอาบน้ำนี้ ตามที่ผู้เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านในลางท้องถิ่นของเรา (เสียใจที่จำไม่ได้ว่าเป็นท้องถิ่นใด) ในวันสิ้นเดือนหญิงมีครรภ์ควรหาช่องทางเปลื้องกายอาบน้ำในเวลากลางคืน แต่ระวังอย่าให้ใครเห็น ถ้าเห็นจะเป็นอย่างไร ผู้เล่าไม่ให้เหตุผล ว่าถ้าทำได้อย่างนี้จะคลอดง่าย คติเรื่องเปลื้องกายนี้แปลกถือกันว่าผีกลัวมาก เห็นจะเป็นพวกผีที่มีวัฒนธรรม เช่นถ้าจะไปเก็บใบยามารักษาโรคผู้เก็บต้องเปลื้องกายเข้าไป อย่าให้เงาทับต้นยา ถ้าผีสิงอยู่บนต้นไม้ทำอาการหลอนหลอก ต้องเปลื้องกายเอาผ้า และหญ้าคาไปผูกไว้ที่ต้นไม้นั้น เวลาเข้าไปผูกให้กลั้นใจ ผูกแล้วผีจะลงจากต้นไม้มาหลอนหลอกอีกต่อไปไม่ได้

หญิงมีครรภ์ต้องหางานออกแรงกำลัง เช่นหาบน้ำตำข้าวเป็นต้น ซึ่งเป็นหน้าที่และงานตามปกติของหญิงในชนบท ทั้งนี้เพื่อให้ท้องหลวม และไม่ให้ทารกในครรภ์อ้วนมากและโตจนเกินไปจะคลอดยาก นี่ก็ตรงกับคติของญวนที่แนะนำให้ทำงานหนักเป็นทำนองเดียวกัน นอกนี้เขามีห้ามไม่ให้

เอื้อมมือจนสุดแขน ว่าทารกในครรภ์จะดูดสายสะดือไม่ได้สะดวก เพราะสายรกจะร่นขึ้นไปสูง และห้ามไม่ให้ตอกตรึงตะปูเหมือนคติของเรา แต่มีกว้างออกไป ห้ามจนกระทั่งคนอื่นที่อยู่ในบ้านเดียวกัน ว่าจะทำให้ทารกในครรภ์มีร่างกายพิการได้

เรื่องข้อห้ามของเรา ไม่ให้หญิงมีครรภ์ตกปลาฆ่าสัตว์และกล่าวเท็จ เห็นจะต้องการให้มีใจบริสุทธิ์ เป็นทำนองเดียวกับของอินเดีย ที่ให้กล่าวแต่คำที่เป็นสิริมงคลและทำพลีบูชาตามลัทธิ นี่ก็เป็นการดี กล่าวกันว่าจะทำให้หญิงมีครรภ์มีผิวพรรณผุดผ่องและมีใจสบาย ดังในเรื่อง**ขุนช้างขุนแผน** แห่งหนึ่งกล่าวว่า

จะกล่าวถึงทองประสีมีครรภ์แก่ งามแท้เผ้าผมก็สมหน้า
ผิวพรรณดั่งสุวรรณมาทาบทา ดวงหน้าดั่งดวงจันทร์เมื่อวันเพ็ง
แก้มทั้งสองข้างดั่งปรางทอง เต้านมทั้งสองก็ครัดเคร่ง
ผิวเนื้อเป็นนวลควรแลเล็ง ดูปลั่งเปล่งหน้าชมสมพอตัว
จำศีลภาวนาเป็นเนืองนิตย์ น้อมจิตนบนิ้วขึ้นเหนือหัว
ภาวนาบูชาด้วยดอกบัว ไม่กลัวที่จะเป็นอันตราย

ข้อความที่นำมาอ้างนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อถือของคนแต่ก่อน ว่าหญิงมีครรภ์ควรปฏิบัติตนอย่างไร นอกนี้ยังนำเอาดอกบัวที่บูชาพระมาต้มกินเมื่อเวลาท้องแก่ ถือว่าเป็นยาครรภรักษาเพื่อให้ทารกมีร่างกายแข็งแรง และป้องกันอาเจียนของมารดาซึ่งเกิดจากอาการแพ้ท้อง ลางทีเขานำเอาดอกบัวไปให้พระสงฆ์ลงคุณพระหรือเสกเป่า อย่างนี้ยังมีถือและทำกันอยู่ในทุกวันนี้ เป็นเรื่องเชื่อมั่นในพระพุทธคุณ หนุนใจให้บังเกิดศรัทธา มีอารมณ์ผ่องใสช่วยได้มากเหมือนกัน ถ้าจะให้ดีเอาเกสรบัวหลวงกับเทียนดำห่อผ้าเป็นลูกประคบต้มกับน้ำมะพร้าวอ่อน ก็เป็นยาครรภรักษาได้โดยตรง น้ำมะพร้าวมีคุณสมบัติลางอย่างสำหรับบำรุงครรภ์ คนแต่ก่อนใช้มาแล้วเห็นคุณจึงได้ถือเป็นตำรากันมา คนสมัยนี้อาจไม่เห็นด้วย แต่ที่ไม่เห็นด้วย ใช่ว่าท่านได้พิสูจน์แยกธาตุ หรือวิเคราะห์สิ่งที่มีอยู่ในน้ำมะพร้าวว่ามีแร่ธาตุอะไรบ้าง

ก็หาไม่เมื่อยังไม่ได้พิสูจน์ให้ถ่องแท้ตามหลักวิทยาศาสตร์ ก็ยังลงความเห็นเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดให้เด็ดขาดไปไม่ได้ เมื่อเร็วๆนี้ อ่านพบในหนังสือพิมพ์ฝรั่งฉบับหนึ่งว่า น้ำมะพร้าวมีอะไรลางอย่างอยู่ในนั้น ซึ่งเป็นเครื่องเลี้ยงทารกในท้องได้เป็นอย่างดี

ยังมีคติเกี่ยวกับเวลามีครรภ์อีกอย่างหนึ่ง คือถ้าจะให้เลี้ยงลูกง่าย หญิงมีครรภ์ต้องหาโอกาสลอดท้องช้าง แต่ต้องเลือกช้างที่มีเมตตาจิต ลอดท้องช้างแล้วลูกที่ออกมาจะเลี้ยงง่าย จะด้วยเหตุผลกลไรไม่ทราบชัด แต่ก็ประหลาด มีการเชื่อถือตามทำนองนี้มีคล้ายคลึงกันอยู่หลายชาติ เช่น ชาวอาหรับและอิหร่านถือว่า หญิงมีครรภ์ได้ลอดท้องอูฐแล้วจะคลอดลูกง่าย ฝรั่งชาวบ้านในประเทศสวีเดน ถ้าต้องการให้คลอดลูกง่ายต้องไปลอดโพรงคนรู คือช่องสุมทุมพุ่มไม้ ลางทีก็ลอดรูใต้ก้อนหิน หรือลอดวงเหล็กที่รัดถังถือจนกระทั่งเด็กเจ็บก็ให้เด็กลอดท้องสัตว์หรือลอดโพรงเสีย ๓ ครั้ง ก็หายเจ็บ

นอกจากคติความเชื่อถือเป็นอย่างกระจุกกระจิกดังกล่าวมานี้ มีเรื่องที่จำเป็นต้องกระทำอยู่อย่างหนึ่งคือ ต้องฝากท้องกับหมอตำแย เสียเงินค่าฝากท้องเป็นทำนองเงิน ค่ามัดจำ ตามธรรมเนียม กึ่งตำลึงหรือตำลึงหนึ่ง คือ ๒ บาท หรือ ๔ บาท หรือจะมากน้อยกว่านี้เท่าใดก็ตามเรื่อง แล้วแต่ฐานะของผู้ฝากและท้องถิ่น เมื่อฝากท้องแล้ว ถ้ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องครรภ์ก็ไปตามหมอตำแยมาช่วยเหลือได้ไม่ว่าเวลาไร ตามปกติมักเป็นเรื่องมาฝืนท้อง คือเอามือช้อนท้องเพื่อฝืนเด็กไม่ให้ดำต่ำลงต่ำ เพราะจะทำให้ผู้มีครรภ์เดินไม่สะดวกด้วยเด็กลงมาถ่วงต่ำอยู่

ตั้งครรภ์ (ต่อ)

หญิงมีครรภ์มักมีอาการอยากกินของแปลกๆ โดยมากมักเป็นสิ่งของที่มนุษย์เขาไม่กินกันเป็นปกติ อาการที่มีขึ้นอย่างนี้เรียกว่าแพ้ท้อง อันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงประสาทในร่างกาย เป็นไปในทางจิตวิทยา กระทำให้อยากกินของเปรี้ยวจัด เค็มจัด หรือของแปลกๆผิดปกติไปชั่วคราวหนึ่ง และ

มีอาการคลื่นเหียนอาเจียนบ่อย ๆ นี่กล่าวตามความเห็นของแพทย์ในปัจจุบัน อาจสอบถามดูได้ อาการแพ้ท้องนั้น ลางทีอยากกินกระเดียดไปทางข้างตะกละ จะเป็นเพราะแกล้งทำเป็นพูดว่าอยากกิน หรือว่าคนมีท้องอยากกินจริง ๆ ก็ไม่ทราบ เพราะเรื่องเก็งใจผู้หญิงนั้น เก็งยากนัก จะยกตัวอย่างเรื่องแพ้ท้องในหนังสือเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ขึ้นมากล่าว ดังต่อไปนี้

จะกล่าวถึงนางเทพทอง ท้องนั้นโตใหญ่ขึ้นค้ำหน้า
ลุกนั่งอึดอัดถัดไปมา ให้อยากเหล้าเนื้อพล่าตัวสั่นรัว
น้ำลายไหลรี่ดั่งผีกระสือ ร้องไห้ครางฮืออ้อนวอนผัว
เหมือนหนึ่งตาหลวงเข้าประจำตัว ยิ่งให้กินตละยั่วยิ่งเป็นไป
ปลาไหลไก่กบทั้งเต่าฝา แย้บึ่งอึ่งนาไม่พอไส้
หยิบคำโต ๆ โม้เข้าไป ประเดี๋ยวเหล้าสั้นไหไม่ซื้อทัน

* ของแปลกที่คนแพ้ท้องชอบกิน มี ขี้ไต้ ดินสอหิน ดินสอพอง ข้าวสาร ดินเผา (ดินเลนเอามาแผ่ตากผึ่งแดดแล้วเผา) เป็นต้น ดินสอหินนั้นแต่ก่อนเห็นมีกองขายกันตามร้าน (เคยเห็นที่เสาชิงช้า ภายหลังเห็นมีขายที่สะพานหัน) บัดนี้ไม่เห็นสะดุดตาอีก เห็นจะหมดสมัยแฟชั่นเลิกกินกันแล้ว ดินสอหินอย่างนี้ไม่ใช่แท่งเล็กเรียวยาว อย่างที่เด็กนักเรียนเขียนบนกระดานชะนวน แต่เป็นดินสอดินชนิดหนึ่ง สีเหลืองนวลและยุ่ย สำหรับใช้เขียนบนกระดานดำ และสมุดดำอย่างชอล์ก ถ้าเป็นชนิดดี เรียกว่าดินสอแม่ม่าย เพราะเขียนได้ง่าย ไม่ต้องแตะน้ำลายบ่อย ๆ เพื่อให้ยุ่ยเขียนออก หญิงลางคนเมื่อแพ้ท้องให้มีอาการคลื่นเหียนและเหม็นสาบผัวของตัวเอง ผัวเข้าใกล้ไม่ได้ต้องไปนอนเสียต่างหาก หรือมิฉะนั้นต้องนอนหลีกให้ห่างเสียจากกัน ขืนเข้าใกล้ได้กลิ่นเหม็นสาบก็เกิดอาการคลื่นเหียน แปลกมากอยู่

ในคัมภีร์ *พรหมจินดา* กล่าวถึงอาการแพ้ท้องไว้ว่า
ถ้ามารดาอยากกินมัจฉมังษา เนื้อ ปลา และสิ่งของสดคาว ท่านว่าสัตว์นรกมาปฏิสนธิ

ถ้าอยากกินน้ำฝั้ง น้ำอ้อย น้ำตาล ท่านว่ามาแต่สวรรค์ลงมาเกิด
ถ้าอยากกินสรรพผลไม้ ท่านว่าติรัจฉานมาปฏิสนธิ
ถ้าอยากกินดิน ท่านว่าพรหมลงมาปฏิสนธิ (เพราะพรหมลงมากินง้วนดิน)
ถ้าอยากกินสิ่งเผ็ดร้อน ท่านว่ามนุษย์ลงมาปฏิสนธิ

เห็นจะเป็นด้วยคติที่ว่าอยากกินดิน ท่านว่าพรหมมาปฏิสนธิ จึงทำให้หญิงแต่ก่อนอยากกินดินสอหินและดินเผา พรหมจะได้ลงมาเกิดเป็นลูกตน อนึ่ง ระหว่างที่มีครรภ์ต้องประคับประคองบำรุงรักษาลูกในท้อง แม้อยากกินอาหารที่เผ็ดร้อนซึ่งเป็นของที่ชอบใจก็ต้องอด งดเว้นไม่บริโภค จะนั่งนอนหรือเคลื่อนย้ายเดินไปมา ก็ระวังร่างกายไว้ให้ดี อย่าให้มีหกล้มกระทบกระเทือนจนเกินไป ทั้งนี้เพื่อให้บุตรในครรภ์ไม่เจ็บป่วยเป็นอันตรายด้วยเหตุต่าง ๆ

เมื่อครรภ์แก่ย่างเข้าเดือนที่ ๗ ที่ ๘ หนังท้องรอบสะดือจะยืดและงั้ำ ปีดรูสะดือ ถ้างั้ำบนเรียกว่าสะดือคว่ำ ถ้างั้ำล่างเรียกว่าสะดือหงาย หญิงใดสะดือหงาย ทายว่าลูกในครรภ์จะเป็นชาย ถ้ามีสะดือคว่ำจะเป็นหญิง เห็นจะเป็นทายเอาตามลักษณะที่คว่ำหงาย มีครรภ์แก่ในระยะนี้ท้องจะยื่นโย้ออกหนังท้องตึงมาก จึงต้องมียาทาท้องเพื่อกันคราก ว่าเป็นเพราะเด็กในครรภ์เติบโตขึ้นถ่วงหนังท้องตึงจนริคราก ยานั้นใช้เปลือกลูกมะตูมตากแห้ง ฝนกับน้ำปูนใสในฝาละมี หญิงลางคนมีรายขาวเป็นทาง ๆ ที่ท้อง ว่าเป็นเพราะท้องครากเนื่องจากคลอดลูก นอกจากยาทาท้อง ยังมีการถีบหน้าขา ว่าจะให้เส้นตะเกียบหย่อน จะได้คลอดง่าย แล้วยังต้องกินยาครรภ์รักษาดังกล่าวมาแล้วด้วย

ตอนท้องแก่ชายผู้เป็นสามีจะต้องไปตัดฟืนมาไว้ สำหรับให้ภรรยาอยู่ไฟในเมื่อคลอดลูกแล้ว คนอื่นไปตัดแทนไม่ได้ท่านห้าม ฟืนนั้นให้เลือกเอาไม้สะแกหรือไม้มะขาม และต้องเป็นฟืนท่อนโต ๆ ที่เลือกแต่ไม้สองชนิดนี้ เพราะในลางท้องถิ่นมีขึ้นอยู่ตามป่าละเมาะ หาได้ไม่ยาก และว่าไม้สองอย่างนี้เมื่อไหม้เป็นถ่านแล้วมีขี้เถ้าน้อย ไม่รบกวนทำความรำคาญให้มาก ถ้า

เป็นท้องถิ่นอื่นซึ่งไม่มีไม้สองชนิดนี้ อาจเปลี่ยนเป็นไม้อื่น แล้วแต่ความคุ้นเคยจัดเจนกันมา ตัดเอาแล้วบั่นทอนเป็นท่อนดีแล้ว ให้เอามาตั้งสุมไว้ในที่สมควร ลางท้องถิ่นมีคติถือว่าการตัดฟืนสำหรับอยู่ไฟนั้น ควรจะตัดเวลาใกล้กำหนดคลอดหรือในราวเดือนที่ ๘ นับแต่เดือนตั้งครรภ์ และชนิดของฟืนนอกจากเป็นไม้สะแกหรือไม้มะขาม ควรจะมีไม้ทองหลางด้วย แต่ไม้ทองหลางนั้นเขาว่าเป็นควันมาก เห็นจะใส่ไฟพอเป็นพิธี ที่ให้ใช้ไม้ทองหลางด้วย ว่าอยู่ไฟไม้ทองหลางกันปวดมดลูกและแก้พิษเลือด แต่ถ้าเป็นท้องสาวให้ใช้ฟืนไม้เบญจพรรณ ว่าจะได้คุ้นกับการอยู่ไฟด้วยไม้ต่างๆ ได้ดีเมื่อคลอดลูกคนหลังๆ การตัดฟืนถือกันว่าเป็นเสี่ยงทาย ถ้าตัดไม้ฟืนเป็นขนาดยาว ลูกที่เกิดมาจะเป็นชาย ถ้าตัดเป็นขนาดสั้นจะได้ลูกเป็นผู้หญิง นี่ก็เป็นเรื่องทายเอาตามลักษณะสั้นยาว เข้าทำนองเดียวกับเรื่องสะดือหงายสะดือคว่ำ เวลารวมฟืนให้เป็นกองก็เหมือนกัน ถ้ากองฟืนตรงกลางเป็นนูนสูงขึ้น เด็กจะเป็นชาย ถ้ากลางไม่นูนคือราบเป็นปกติ เด็กจะเป็นหญิง เป็นเรื่องเสี่ยงทายมาตะเภาเดียวกัน,

ตามคติของมอญ จะต้องตัดฟืนสำหรับอยู่ไฟในเดือนที่ ๗ และที่ ๘ จะลงมือตัดในเดือนที่ ๗ ในวันสิ้นเดือนวันเดียวก็ได้ ถึงจะตัดไว้ไม่ได้พอก็ไม่เป็นไร เอาเคล็ดว่าได้เริ่มตัดในเดือน ๗ เท่านี้ก็พอ นอกนั้นจะตัดต่อไปในเดือน ๘ ก็ได้ ที่ให้ตัดในเวลาใกล้กำหนดคลอด ว่าต้องการไม้ที่ยังสดอยู่ เพราะจะได้มีทั้งไฟและควัน (แต่ของไทย ใช้ฟืนหมาดๆ ไม่สดไม่แห้งนัก ด้วยต้องการไม่ให้ไหม้เร็วและเป็นถ่าน ไม่ต้องการให้เป็นควันมาก) เวลาตัดไม้ต้นแรก ต้องให้ต้นล้มราบลงกับดิน อย่าให้ไม้ล้มไปพาดค้างอยู่กับไม้อื่นหรือสิ่งไร มิฉะนั้นจะใช้เป็นฟืนอยู่ไฟไม่ได้ (เพราะมันไปค้างอยู่ จะลามปามติดต่อมาถึงการคลอดลูกด้วย) (Halliday's The Talaing, p. 55)

คติที่กำหนดให้สามีเป็นผู้ตัดฟืนเอง เห็นจะสืบมาแต่ดั้งเดิม เมื่อยังไม่มีการจ้างออนหรือซื้อหากัน และเป็นเรื่องเล็กๆน้อยๆ ไม่ต้องถึงกับบอกแซกแบกหาม ครอบครัวใครก็ต้องทำของตนเองพึ่งตนเอง ครั้นในระยะต่อมาแม้จะจ้างให้ใครไปตัดหรือซื้อหาฟืนได้สะดวกแล้ว ผู้ที่ถือคติเดิมเคร่งครัด

ยังปฏิบัติอยู่ก็มี นับว่าเป็นการดีเหมือนกัน เป็นเครื่องแสดงน้ำใจของคู่ผัวตัวเมียให้เห็น ภรรยาผู้มีครรภ์ก็คงสบายใจ แต่คตินี้ถ้าว่าในท้องถิ่นที่หาฟืนยาก หรือเป็นสมัยที่เจริญก้าวหน้าแล้ว ก็เห็นจะมีผู้ยังดื้อถือออยู่น้อยคน เพราะหมดประโยชน์แห่งความจำเป็นและพ้นสมัยแล้ว ขืนประพฤติก็เป็นเรื่องลำบากไม่ก้าวหน้า และไม่เหมาะแก่สมัย

กองฟืนที่ตั้งสุมไว้ ต้องเอาหนามพุทราสะ (มอญใช้หนามไผ่) ว่าเป็นเครื่องป้องกันผี เวลาตัดให้ว่าคาถาดังนี้ นโมพุทฺธตสฺส เมื่อถึงคำว่า *ตัส* ให้เอามีดตัดทันที (คาถาบทนี้ต้องการเคล็ดเอาเสียงของคำที่คล้ายคลึงกัน คือ นโม = หนาม พุทธตัสสะ = พุทรา) อย่างไรก็ดี ที่เอาหนามสะกองฟืนไว้เป็นการดี นอกจากป้องกันผี ยังป้องกันสัตว์และพวกเด็ก ๆ ที่ซนขึ้นไปเหยียบย่ำทำให้กองฟืนทะลายลง ทำไมต้องใช้หนามพุทราสะ จะใช้หนามชนิดอื่นไม่ได้หรือ ตอบว่าเห็นจะได้เหมือนกัน แต่หนามพุทราหาง่าย มีขึ้นอยู่ตามป่าและในที่ทั่วไป เลยเหมาเอาว่า มีชื่อเป็นมงคลนาม ดั่งแจ้งอยู่ข้างบนนี้ด้วย

ข้อใหญ่ใจความของการสะหนามอยู่ที่เรื่องกันผี ถ้ายิ่งเป็นผีกระสือด้วยแล้ว เป็นกลัวหนามมากกว่าผีชนิดอื่น เพราะผีกระสือนั้นกล่าวกันว่าเป็นคน ๆ เรานี่เอง โดยมากมักเป็นผู้หญิงมีอายุ เวลากลางคืนเดือนมืดตอนดึกสงัด ใคร ๆ กำลังหลับนอนกันหมดแล้ว หญิงที่เป็นกระสือจะออกเที่ยวหากิน ถอดแต่หัวและตับไตไส้พุงออกจากร่างไปเท่านั้น เมื่อไปถึงที่ไหนจะเห็นเป็นไฟ มีแสงเรือง ๆ เขียว ๆ วาบ ๆ วาม ๆ เป็นดวงโต สิ่งที่ผีกระสือชอบกินคือของสดคาวและคูถ ยิ่งมีหญิงคลอดลูกใหม่ ๆ และมีเด็กแดง ๆ ด้วย ผีกระสือเป็นชอบนัก มักหาโอกาสเข้าไปสิงอยู่ในท้องหญิงแล้วกินเครื่องใน คือ ตับไตไส้พุงของหญิงและทารกอย่างอร่อย เหตุนี้คนที่ผอมแห้งเหลือแต่หนังหุ้มกระดูกหรือผลไม้ เช่น กล้วยลูกเล็ก ๆ แฟบ ๆ ไม่สู้มีเนื้อ จึงเรียกว่าคนกระสือดูด หรือกล้วยกระสือดูด เรื่องเอาหนามสะกันมันไว้ จะต้องสะตลอดจนใต้ถุนรุนช่องที่มีร่องมีรูด้วย เพราะผีกระสือไปไหนลากเอาไส้พุงของมันไปด้วย ถ้าขืนฝ่าหนามเข้าไป เป็นถูกหนามเกี่ยวไส้พุงเอาไว้ เพราะฉะนั้นมันจึงกลัวหนามนัก เมื่อผีกระสือกินของที่มันชอบกิน

ตามปกติคือคูณเสร็จแล้ว ปากของมันก็เปื่อนเปรอะ ถ้าเห็นผ้าของใครตากหรือพาดห้อยทิ้งไว้ในเวลาค่ำคืนนอกห้องเรือน มันก็เอาผ้านั้นเช็ดปากของมันเสีย ถ้ารุ่งเช้าเห็นผ้าที่ตากทิ้งไว้เป็นรอยเปื่อนสีแดงตุ่น ๆ เป็นวงกลม ๆ อยู่ตามผ้า ก็รู้ว่าถูกผีกระสือเช็ด ถ้าอยากจะรู้ว่าใครเป็นผีกระสือ ให้เอาผ้าที่เปื่อนนั้นต้ม หญิงที่เป็นผีกระสือจะรู้สึกปวดแสบปวดร้อนปาก ทนไม่ไหวต้องมาขอซื้อผ้าผืนนั้นไป ผ้าที่ถูกผีกระสือเช็ดเป็นวงกลม ๆ นี้ มักเป็นในหน้าฝน เหตุเกิดเพราะผ้าชื้นไม่ได้แดดเกิดเป็นราขึ้น ถ้าผึ่งแดดนาน ๆ วงนั้นก็หายไปเอง ที่บอกว่ากระสือมันเช็ดปาก ก็เป็นการดี จะได้ระวังไม่ทิ้งผ้าไว้ให้ตากน้ำค้างจนขึ้นราเสียหาย

คนเป็นกระสือนั้น ว่าตายยากตายเย็นนัก เวลาจะตายต้องทนทุกข์ทรมานอยู่อย่างนั้น ไม่ตายได้ง่าย ๆ จนกว่าลูกหลานคนใดรับทายาทเป็นผีกระสือต่อไป โดยรับเอาน้ำลายของกระสือบ้วนใส่ให้ คนที่เป็นผีกระสือจึงจะตายได้ เรื่องน้ำลายนี้แปลก มักถือกันว่าเป็นของขลัง หรือของอะไรในลักษณะนั้นอย่างชอบกล ทางภาคอีสานถือกันว่า ถ้าคนเป็นผีปอบถ่มน้ำลายรดถูกใคร ผู้นั้นจะต้องเป็นผีปอบ จำพวกเดียวกับผีกระสือของภาคนั้น ข้าพเจ้าเมื่อเด็กเคยอยู่ในถิ่นที่มีผีกระสือชุกชุม เป็นถิ่นที่มีพวกเชื่อมอญเชื่อทวายอยู่มาก เคยได้ยินได้ฟังเรื่องผีกระสืออยู่บ่อย ๆ ที่ข้างบ้านข้าพเจ้ามียายแก่คนหนึ่ง นอนเจ็บอยู่นาน ชาวบ้านเขาว่าแกเป็นผีกระสือ ตายยากนัก เพราะไม่มีลูกหลานคนใดรับน้ำลายเป็นผีกระสือต่อไป ข้าพเจ้ากลัวจนไม่กล้ากล้ำกราย ล้ำเข้าไปเล่นซนในบริเวณบ้านของแก ต่อมาแกก็ตาย จะเป็นเพราะมีใครรับเป็นทายาทหรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่จำเรื่องได้แม่นจึงนำมาเล่าไว้ในที่นี้ด้วย พอดีมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ ยายแก่คนหนึ่งเคยอยู่บ้านข้าพเจ้ามาตั้งแต่ยังสาวมาหาข้าพเจ้า จึงถือโอกาสถามแกเรื่องนี้ขึ้น แกบอกว่ายายแก่ผีกระสือคนนั้นไม่มีลูกหลานรับเป็นทายาทกระสือ จึงต้องให้แมวรับแทน คือเอาน้ำลายของแกไปป้ายที่แมว แกจึงได้ตาย สนุกดี

ท่านผู้ใหญ่เคยปรารภเรื่องผีกระสือให้ข้าพเจ้าฟังว่า *อันชื่อว่ากระสือนี้ชอบกล โลกถือเอาแสงสว่างโดยจำเพาะเป็นกระสือ เช่น หนอนกระสือ โคมกระสือ เป็นต้น และเพราะรู้กันอยู่ว่ากระสือนั้นมีแต่ตัวเมียจึงจัดขึ้นให้มีตัวผู้ด้วย เรียกว่า กระหาง แต่ที่พูดกันก็เป็นตลกให้เห็นเป็นขึ้นอยู่ในตัวว่าเอากระด้งทำปีก เอาสาก (ตำข้าว) ทำหาง ตามที่ว่านั้นเป็นครึ่งคนครึ่งนก แต่ครั้นทำรูปครึ่งนกเข้าจริงกับเรียกว่า* อรหัน *ข้อนี้ก็ประหลาด ทำไมจึงเอาชื่อผู้สำเร็จมีฌานเป็นต้น มาใช้เรียกชื่อโสโครกเช่นนั้นก็ไม่ทราบ*

ทางภาคพายัพ สะหนามอย่างเดียวยังไม่ไว้ใจ เขายังล้อมเป็นรั้วที่ใต้ถุนเรือนตรงห้องที่คลอดลูกด้วย ล้อมแล้วเอาเรียวหนามไปสะไว้รอบ ๆ ในห้องคลอดบนเรือนก็วงล้อมด้วยสายสิญจน์ แขวนผ้าประเจียดเลขยัญไว้ทุกทิศ แล้วยังเอาร่างแหขึงเพดานเป็นอย่างรูปมีจอมแห ที่ทำแข็งแรงเช่นนี้ว่ากันผีโพง (เห็นจะเป็นผีโพลง คือมีแสงโพลงอย่างผีกระสือ) มันมักเจาะฟันเรือน (เห็นจะเป็นพื้นฟาก) ขึ้นมาดูดเลือดของคนคลอดลูกตรงที่นอน มันชอบกินเลือดตรงขั้วหัวใจของแม่ลูกอ่อนที่กำลังอยู่ไฟ และมันสามารถจำแลงตัวเป็นแมว หมู นกหรืออะไรก็ได้ จึงต้องระวังกันอย่างแข็งแรง

๔—ตอนเจ็บท้อง

ถึงเวลาเจ็บท้องได้กำหนดจะคลอดลูก คนในบ้านต้องรีบไปล้มฟืนที่กองไว้ให้ทะลายลง แล้วชักเอาฟืนนั้นมา ๒-๓ ดุ้น ไปติดไฟต้มน้ำเตรียมไว้ใช้ในเวลาคลอดและใช้ฟืนดุ้นที่ติดไฟแล้วนั้นเป็นเชื้ออยู่ไฟต่อไป

ต้องเปิดประตูหน้าต่าง ไขสลักไขกุญแจตู้ลิ้นชัก หรืออะไรอื่นที่ลั่นเอาไว้ออกให้หมด ตลอดจนซี่กไม้หรือสิ่งใดๆที่เหน็บ ที่ขัด หรือเสียบไว้ใต้รอดใต้หลังคา ก็ต้องเอาออก ทางภาคอีสานพระเครื่องซึ่งเป็นพระปิดทวารก็ต้องนิมนต์เอาออกไปไว้เสียที่อื่น ต่อคลอดแล้วจึงเอามาเก็บไว้ในที่เดิมได้

ห้ามไม่ให้นั่งหรือยืนคาประตูคากระได หรือพูดมีคำว่าติดขัดหรือค้างคา คลอดยากหรือคำอื่นที่มีความหมายในทำนองเดียวกัน พูดไม่ได้ทั้งนั้น ถือกันว่าอาจเป็นจริงขึ้นได้

ห้ามหญิงมีครรภ์เย็บผ้าหรือกรายเข้ามา เพราะเด็กในท้องจะอาย ไม่ยอมคลอดออกมา

ข้อห้ามเหล่านี้ เป็นเครื่องถือเคล็ด ไม่ให้เกิดติดขัด และเพื่อให้คลอดง่าย เป็นความคิดเหลือติดมาแต่สมัยดั้งเดิมซึ่งร่วมกันทุกชาติ ชาวอารุนตากลางทวีปออสเตรเลีย ผู้เป็นสามีต้องถอดเครื่องประดับกายออกให้หมด มีสิ่งอะไรอยู่ในถุงในไถ้ก็ต้องล้วงต้องเทออก สิ่งใดที่ขมวดเป็นปมเปาก็ต้องแก้ออก ส่วนเรื่องเปิดประตูหน้าต่าง ไขตู้ ไขลิ้นชัก และแก้สิ่งที่ขมวดเป็นปมเป็นเปาในขณะเจ็บท้อง จะคลอดลูก เป็นคติที่ถือกันอยู่มากชาติ ทั้งฝรั่งและแขก ถือจนกระทั่งจุกที่อุดปากขวดปากก๊อกก็ต้องเอาออก สัตว์เลี้ยงที่ขังไว้ในคอกในเล้าในโรง เช่น ม้า งัว เป็ดไก่ หรือที่ล่ามไว้ เช่น สุนัข ก็ต้องปล่อยออกให้เป็นอิสระชั่วคราว ผมเผ้าเกล้าขมวดไว้ก็ต้องปลดต้องแก้ออก มีดพับไว้ก็ต้องง้างคมออก รวมความไม่ว่าสิ่งใดที่ติดขัดค้างคา เป็นขมวดเป็นปมหรือถูกกักถูกขังไว้ ต้องแก้ปลดถอดและปล่อยออกมา

เวลาจะคลอด ต้องเลือกหาทิศ ตามธรรมดาหันหน้าไปทางทิศตะวันออกได้เป็นดี หรือจะหันศีรษะไปทิศเหนือก็ได้ ลูกจะได้เลื่อนลงใต้ได้สะดวก ลางรายก็ให้ครูเฒ่าเจ้าหมอเป็นผู้หาทิศให้ บ้างก็หาทิศเอาจากแม่ไก่ซึ่งกำลังไข่อยู่ ถ้าไก่หันหัวไปทางทิศไหน ก็ให้หันหน้าไปทางทิศนั้นเป็นดี จะได้คลอดง่ายเหมือนไก่ไข่ ลางรายก็ให้คนเจ็บท้องหันศีรษะไปทางประตู ซึ่งเป็นทางออก

เวลาเจ็บท้องถี่ ให้จุดธูปเทียนบูชาพระภูมิเจ้าที่ เป็นการขอขมาลาโทษ เพื่อให้ท่านทราบไว้ เพราะบังอาจมาออกลูกในท้องที่ของท่าน เห็นจะถือว่าการคลอดลูกเป็นมลทิน อันเป็นคติที่มีเชื้อถือกันอยู่มากชาติ เขาไม่ได้บอกโดยตรงว่าเป็นมลทิน แต่รู้ได้จากข้อห้ามต่าง ๆ ของเขาว่า เขาถือ

จะรวมไว้กล่าวในตอนพิจารณาเรื่องเหตุผลที่อยู่ไฟ นอกนั้นจะบนบานสานกล่าวผีสางเทวดาอะไรอีก ก็แล้วแต่ความเชื่อถือ ในหนังสือเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดขุนช้างกล่าวว่า

บ้างก็เศกมงคลปรายข้าวสาร เอาเบี้ยบนลานเหน็บฝาเกลื่อน

อีกแห่งหนึ่ง ตอนกำเนิดนางพิมพ์กล่าวว่า

บ้างก็เอาเบี้ยขึ้นควงบวงบน ปากบ่นพึมพำไม่เอาสำได้

เรื่องเศกข้าวสารแล้วปรายไป ถึงเวลานี้ก็มีทำกันอยู่บ้าง เพราะตอนนี้เป็นเวลาคับขัน มีอุปเท่ห์ความรู้และความเชื่อกันอย่างไรก็ทำไป ชาวประหล่อง ซึ่งเป็นชาวดอนและอยู่ตอนเหนือของประเทศพม่า ใช้น้ำมนต์ประพรมรอบๆ ห้องเพื่อป้องกันผี ก็เป็นเรื่องทำนองเดียวกับปรายข้าวสารเศกของเรา ทางภาคพายัพ เขาทำน้ำมนต์ลอยด้วยฝักส้มป่อยดิบ เอาใบหนาดซึ่งผีกลัวผูกเป็นช่อ ชุบน้ำมนต์ปัดปรายไปทั่วห้องคลอดตลอดจนทั่วซอก ทุกมุมเรือนเผื่อผีซ่อนอยู่ตรงไหน ถูกน้ำมนต์ก็ทนไม่ไหวต้องระเห็จหนีไป แต่เรื่องเอาเบี้ยบนเหน็บหลังคาหลายๆ เบี้ย หรือเอาเบี้ยขึ้นควงเป็นการบนบาน ดังมีอยู่ในเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* เป็นคติที่ในเวลานี้ไม่ปรากฏว่ามีใครทำ หรือเคยเห็น และเพราะอะไรจึงต้องใช้เบี้ยบน มาได้เค้าที่ชาวชนบทลางแห่ง เมื่อเจ็บท้องจะคลอดลูก เขาเอาเงินเฟื้องเงินสลึงติดขี้ผึ้งกับเส้นด้าย แล้วนำไปแขวนห้อยไว้ที่ตรงศีรษะของหญิงซึ่งกำลังเจ็บท้อง หรือไม่ก็เอาไปแขวนไว้ที่หิ้งผีในห้องเรือน เวลานำเอาไปแขวน มีหมากพลูและดอกไม้ธูปเทียนเป็นเครื่องคำนับบูชาไปด้วย ธูปเทียนเมื่อจุดไฟแล้วนำไปปักไว้ข้างล่าง นี่เป็นเรื่องบนบานขอให้คลอดลูกง่าย เมื่อคลอดลูกแล้ว ก็นำเงินบนไปซื้อของตักบาตรหรือถวายพระ ถ้าดูตามนี้ จะเห็นว่าเบี้ยบนก็คือบนด้วยเงินนั่นเอง เพราะแต่ก่อนใช้เบี้ยเป็นเงินปลีก แม้เวลานี้ถ้าจะใช้สตางค์ใช้ธนบัตรแทนก็ได้เหมือนกัน เมื่อก่อนโน้น ถ้าจะเอาเงินบาทออกเสียบบนบานก็ได้ แต่เป็นจำนวนมากนักถ้าหายไปก็อาจล่มจมได้ เพราะเงินบาทหนึ่งเวลาโน้นไม่ใช่เล็กน้อย แม้แต่เจ้านาย ดังที่ได้ทราบมาว่า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ในรัชกาลที่ ๓ ได้รับพระราชทานเงินปีละ ๑๐ ชั่ง หรือ

๘๐๐ บาทเท่านั้น นั่นแปลว่าเป็นจำนวนมากอย่างล้นเหลือ พอที่จะรักษาพระเกียรติยศวังหน้าไว้ด้วยดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสเล่าไว้ว่าลูกสาวชาวบ้านนอกพูดกับแม่ เมื่อพายเรือผ่านพระบรมมหาราชวังมาว่า ในหลวงเห็นจะมีเงินตั้งชั่งและกินข้าวเหนียวน้ำกะทิทุกวัน ก็ได้กับพระองค์เอง เพราะเวลาเสด็จเถลิงราชสมบัติทรงมีเงินส่วนพระองค์เหลืออยู่ชั่งเดียว คือ ๘๐ บาท

ข้อสำคัญเกี่ยวกับเวลาจะคลอดที่จะต้องทำในตอนนี้ มีอยู่อย่างหนึ่ง คือไปตามหมอตำแยคนที่ฝากท้องกับเขาไว้ เมื่อหมอตำแยมาแล้ว ให้จัดขันบรรจุข้าวสารพอสมควร กับมีหมาก ๓ ผล (ลางคนว่า ๕ ผล หรือ ๗ ผล หรือเป็นซีกกมี เอาแน่ไม่ได้) พลู ๓ เรียง (ลางคนว่าพลู ๕ ใบ หรือ ๗ ใบ) กล้วยหวีหนึ่ง ธูป ๓ ดอก เทียน ๓ เล่ม มีเงินติดเทียนตามธรรมเนียม จะเป็นตำลึงหนึ่ง ๒ ตำลึงหรือ ๓ ตำลึง (๔ บาท ๘ บาท ๑๒ บาท) แล้วแต่อัตราค่าธรรมเนียมในท้องถิ่นนั้น และจะมีอะไรเติมลงอีกในขันก็ได้ไม่ตายตัว เรียกหมดนี้ว่าตั้งขันข้าว คือเอาขันบรรจุข้าวสาร เงินและสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ไปตั้งไว้ในที่สมควรสำหรับเป็นค่าบูชาคุณหมอตำแยที่มาช่วยทำการคลอดให้ เมื่อหมอตำแยทำคลอดให้แล้ว และมาช่วยจัดการอย่างอื่นอันเกี่ยวกับเรื่องคลอดนี้ ครบ ๓ วัน เป็นเสร็จหน้าที่ของหมอตำแย ก็มอบขันข้าวให้ เรียกว่ายกขันข้าว ลางรายยกขันข้าวเมื่อผู้คลอดออกไฟแล้ว ลางรายตั้งไว้นานกว่านี้ก็มี จะเป็นเพราะเหตุผลอย่างไรไม่ทราบ ขันข้าวของมอญไม่มีข้าวสาร มีแต่หมากพลูและเงินกับด้ายสำหรับผูกสะดือเด็กเมื่อเวลาตัดสายสะดือ หมากพลูนั้นหมอตำแยกินเสียคำหนึ่ง แล้ววางขันไว้ตามเดิม เขาจะเรียกชื่อว่าขันอะไรไม่ทราบ แต่คงไม่เรียกว่าขันข้าว เพราะไม่มีข้าวอยู่ในนั้น ทางปักษ์ใต้ ตามที่เพื่อนเขามีเมตตาจดมาให้ว่า ขันข้าวเขาเรียกแต่เรื่องหมอรักษาโรค ถ้าเป็นขันข้าวสำหรับแม่ทามหรือหมอตำแย เขาเรียกว่าราด คือ จัดด้ายดิบเข็ด ๑ ขี้ผึ้ง ๑ หมากพลูพนม ๑ ข้าวสาร ๑ เบี้ยหรือเงิน ๑ สิ่งเหล่านี้มีจำนวนมากน้อยแล้วแต่จะบรรจุลงในพานหรือขันพอเหมาะงาม จำนวนเงินนั้นมีตั้งแต่ ๖ สลึง (๑.๕๐ บาท) กึ่งตำลึง (๒ บาท) ตำลึงหนึ่ง (๔ บาท)

และตำลึงกึ่ง (๖ บาท) เป็นอย่างสูง ถ้าคลอดบุตรหัวปี เงินที่เรียกร้องมักแพงกว่าบุตรที่คลอดคนหลัง ๆ หมากพนม คือเขาเอาใบพลูบ้ายปูนพนมอย่างกรวย คว่ำไว้กลางขันกลางพาน จะเป็นกี่ใบ ไม่มีกำหนด ส่วนหมากทั้งลูกเอาไว้ภายในกรวย ของอย่างอื่นก็จัดเรียงไว้ในพาน เว้นแต่ด้ายดิบเขาใช้พันล้อมพนมพลู ขันราดนี้ตั้งวางไว้ที่หัวนอน เมื่อออกไฟแล้วแม่ทามจึงมาถอดขันราดเอาของไป ตามปกติด้ายและขี้ผึ้งมักเอาไปถวายพระ เพื่อฟั่นเทียนสำหรับจุดบูชาพระ

สิ่งของที่มีในขันข้าว ล้วนเป็นของที่บริโภคใช้สอยได้เป็นปกติ แต่ทำไมจึงใช้จำนวนสามโดยมาก ถ้านึกอธิบายตามแบบปฤษณาธรรมอย่างที่เคยอธิบายกันเป็นอย่างกำปั้นทุบดินในเรื่องพิธีทำศพ ก็จะอธิบายว่าสามเป็นจำนวนที่ได้แก่พระรัตนตรัย แต่ทำไมกล้วยจึงไม่ใช้สามหวี เห็นจะเป็นเพราะมากไปบรรจุในขันไม่ได้ ถ้าจะใช้กล้วยเพียง ๓ หน่วย ดูจะน้อยไปและเลวเต็มทีเลยให้ทั้งหวีดีกว่า กล้วยนั้นเห็นจะใช้เป็นอาหารโดยปกติ เพราะปลูกง่ายและมีปลูกกันทุกบ้าน จึงได้ใช้กล้วยรวมกันไปกับข้าวสารและหมากพลู ซึ่งเป็นของใช้บริโภคและขบเคี้ยวกันอยู่ประจำวัน ส่วนขันเขาใช้ภาชนะสำหรับล้างหน้า ที่มีธูปเทียนเห็นว่าเป็นเครื่องบูชาคุณ แต่ที่มีเงินด้วยเห็นจะเป็นของเกิดชั้นหลังซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้เงินแล้ว แต่กระนั้นยังเป็นจำนวน ถ้าพูดเทียบกันตามส่วนกับสมัยนี้ก็นิดหน่อย คงจะพอแก่ความต้องการซื้อจ่ายกันในสมัยโน้น ซึ่งเป็นสมัยขอแรงกันได้ ยังไม่เป็นสมัยที่ต้องจ้างออนกัน ตัวใครตัวมัน

ขณะที่เจ็บท้องจวนจะคลอด ต้องมีคนหนุนหลัง คือใช้คนเป็นเหมือนพนักให้คนเจ็บพิงหลัง ลางรายคนหนุนหลังนั่งบนโอ่งอีกที เห็นจะให้ถนัดแก่ที่จะใช้เป็นพนักแก่ผู้พิงจริงๆ นอกนี้คนหนุนหลังยังมีหน้าที่เป็นผู้ช่วยหมอตำแย ถ้าหมอตำแยบอกให้ช่วยผลัก ก็ต้องเอามือทั้งสองกดสองข้างท้องของคนเจ็บ ว่าเพื่อไม่ให้เด็กในท้องดิ้นหนีไปทางโน้นทางนี้ ถ้าหมอตำแยบอกให้ช่วยข่ม ก็เอามือกดตอนเหนือของท้องคนเจ็บ เพื่อช่วยกระตุ้นให้เด็ก

เลื่อนลงต่ำ ถ้าคนเจ็บท้องเป็นลม ต้องเอาหัวตะไคร้มาทุบดมเป็นอย่างว่า ยาดม ถ้ามียาดมก็ไม่ต้องใช้ดมหัวตะไคร้

ถ้าการคลอดเกิดขลุกขลักคลอดได้ช้า ต้องแก้ไขใช้อุปเท่ห์ต่าง ๆ ตามที่ใช้กันมากคือ ทำน้ำสะเดาะ ประพรมชะโลมตัวคนเจ็บ และให้กินด้วยน้ำสะเดาะนั้นมีวิธีทำหลายอย่าง เช่นเอาน้ำที่แช่ด้วยตะกรุดลงคาถาเป็นน้ำสะเดาะก็มี เอาน้ำราดหัวแม่ตีนของผัวแล้วรองเอาไว้ใช้เป็นน้ำสะเดาะก็มี ตักน้ำสาดขึ้นไปบนหลังคาแล้วรองเอาไว้สาดกลับขึ้นไปบนหลังคาอีกและรองไว้ทำอย่างนี้ให้ครบ ๓ ครั้ง แล้วเอาน้ำที่รองครั้งสุดท้าย มาเสกด้วยพระพุทธคุณว่าถอยหลัง ใช้เป็นน้ำสะเดาะอย่างนี้ก็มี ลางที่น้ำสะเดาะนั้นใช้ร่ายมนต์อันมีข้อความขบขันและหยาบคาย เป็นชนิดที่จะนำมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างในที่นี้ไม่ได้ และการร่ายมนต์นั้นต้องว่าให้ดังๆ ให้คนเจ็บท้องได้ยิน เห็นจะได้ความสบายใจบ้าง และคงต้องหัวเราะเพราะความขบขันในข้อความของมนต์ น้ำสะเดาะนั้นจึงจะขลัง คนเจ็บท้องก็จะบรรเทาความเจ็บ เกิดลมเบ่งแรงขึ้น ทางภาคพายัพเขาใช้เวทมนต์เสก โดยเอามือกุมศีรษะแม่มาน คือคนที่มีท้องไว้แล้วเป่าคาถา อย่างนี้เรียกว่าข่ม อีกอย่างหนึ่งเสกน้ำพรมศีรษะแม่มานหรือให้กิน นี่ก็คือเป็นน้ำสะเดาะนั่นเอง แต่เขาจะมีมนต์สำหรับน้ำสะเดาะมีข้อความโสกโดกสัปดน เหมือนอย่างมนต์ของเราหรือไม่ก็ไม่ทราบตามคติของอินเดีย ถ้าคลอดยาก ก็กินน้ำสะเดาะเหมือนกัน คือเขียนเลขยันต์แช่น้ำให้กิน หรือมิฉะนั้นใช้น้ำล้างเท้าของผัวหรือแม่ผัวหรือของหญิงสาวพรหมจารีให้กิน,

อุปเท่ห์สำหรับช่วยให้คลอดง่าย ลางชาติมีวิธีทำแปลก ๆ เช่นชาวอารุนตาในทวีปออสเตรเลียดั่งกล่าวมาแล้ว ใช้ผ้าที่รัดศีรษะของผัว ไปรัดท้องตอนบนของเมีย เพื่อต้อนทารกในท้องไม่ให้เลื่อนขึ้น เป็นทำนองข่มท้องของเรา ถ้าเห็นว่าทารกยังไม่คลอด เจ้าผัวต้องเปลื้อยกายเดินเฉียดเมียไปแต่ห่าง ๆ ทำอาการเดินอย่างกรีดกราย เพื่อชวนให้เด็กออกตามมา (คงเป็นเพราะเด็กในท้องเห็นคนแก้ผ้า เป็นลักษณะเหมือนกับมัน จึงจะตามออกมา) ชาวเกาะลาง

เกาะในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ถ้าเมียเจ็บท้องจะคลอดลูกผู้เป็นผัวต้องแก้ผ้าไปยืนจังก้าอยู่ตรงปากประตูเรือนหรือขึ้นไปอวดสรีรรูปอยู่บนหลังคา มือหนึ่งถือดาบกวัดแกว่งไปมาเรื่อย ๆ เป็นการขู่บังคับผีร้ายไม่ให้เข้ามาทำให้เกิดติดขัดขึ้นแก่การคลอด พวกฉิงป่อหรือกะชินซึ่งเป็นชาวเขา อยู่ตอนเหนือของประเทศพม่า เมื่อหญิงเจ็บท้อง ต้องบูชาบนบานพระภูมิเจ้าที่เป็นทำนองเดียวกับของเรา แล้วทำอุปเท่ห์ขับผีป่าและผีพรายผีตายทั้งกลม ถ้าทำอุปเท่ห์เป็นอย่างชั้นหนึ่ง ต้องให้พวกหนุ่ม ๆ ทำท่าทางโสกโดกสัปดนต่อหน้าคนเจ็บ ผีเห็นจะได้ละอายใจหนีไป (เห็นจะเป็นเพราะผีผู้หญิงมียางอาย) ฝรั่งชาวเกาะมอลตาใช้ดอกไม้ชนิดหนึ่งเรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า Rose of Jericho แช่น้ำไว้ในห้องถ้าดอกนั้นบานเมื่อใด ก็เป็นที่หมายได้ว่าเด็กกำลังจะคลอด

เรื่องอุปเท่ห์ทำให้คลอดง่าย ต่างชาติ ไม่ว่าฝรั่งแขก หรือชาติใด ซึ่งเป็นคนชั้นชาวบ้าน มีวิธีทำเป็นต่างๆกัน อันจะหาตัวอย่างได้มาก ในหนังสือฝรั่งที่ว่าด้วยประเพณีเนื่องในการเกิด จึงไม่จำเป็นจะนำตัวอย่างเหล่านั้นมาอ้างไว้ รวมความว่าการคลอดลูก เมื่อความรู้ทางวิชาแพทย์ยังไม่เจริญก้าวหน้าเหมือนดังในปัจจุบันนี้ มนุษย์ไม่ว่าชาติไร ถือว่าเป็นตอนสำคัญ เป็นความเป็นความตายของผู้หญิง เมื่อมีเหตุขัดข้องทารกไม่คลอดออกมาได้สะดวกเป็นปกติ มักตายได้ง่าย จึงหวาดหวั่นกันมาก ต้องหาที่พึ่งทำวิธีต่าง ๆ ตามคติที่เชื่อถือเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายแก่หญิงที่จะคลอดลูก แม้ในสมัยปัจจุบันถึงจะรู้กันอยู่ว่าการคลอดลูกเป็นของธรรมดา เป็นไปตามวิสัยของสัตว์ที่สืบพันธุ์ ก็จริงอยู่ แต่ก็รู้สึกถือสืบกันมาแต่โบราณว่า เหตุที่เกิดขัดข้องขึ้นแก่การคลอด เป็นเพราะผีมาทำ ประชาชนที่เป็นชั้นชาวบ้านชาวชนบทยังหวาดหวั่นอยู่ จึงต้องใช้บนบานสานกล่าว หาทางป้องกันผีร้ายจะมาตอแย ทำให้เกิดติดขัดเป็นการช่วยอีกชั้นหนึ่ง คติที่เชื่อถืออย่างนี้ ถึงว่าจะค่อยเสื่อมคลายไปแล้วตามความเจริญแห่งความรู้ แต่ที่จะให้หมดไปทีเดียวเห็นจะยังอีกนาน

เมื่อเด็กจวนจะคลอด คือศีรษะเด็กผ่านกระดูกขื่อออกมาแล้วแต่ยังอยู่ระหว่างช่องคลอด ให้ใช้เกลือเม็ดเขื่องหน่อย เลือกที่มีแง่ลม เอามากรีดผีเย็บให้ขาดออก และในคราวเดียวกัน ต้องช่วยกันข่มท้องเพื่อให้

เด็กหลุดคลอดออกมา ลางรายใช้เล็บกรีดผีเย็บก็มี แต่เห็นจะสู้เกลือไม่ได้เพราะมีความเค็มและอาจจะมีเชื้อโรคติดอยู่ได้น้อยกว่าที่เล็บที่ไม่สะอาด นี่กล่าวตามความรู้สมัยใหม่ ซึ่งแต่ก่อนโน้นไม่ต้องกลัวเพราะไม่รู้ ถ้าเกิดอะไรขึ้นเพราะเชื้อโรค ซัดให้ผีก็แล้วกัน ปัจจุบันนี้ผู้คลอดจะไม่ต้องเสียผีเย็บถึงชำรุดขาด เพราะแพทย์ผดุงครรภ์เขามีวิธีช่วย เอามือซึ่งล้างสะอาดไม่มีเชื้อโรคแล้วค่อยขยับเข้าขยับออก ช้อนศีรษะเด็กออกมา เขามีความรู้ซึ่งถือว่าดีกว่า จึงไม่ยอมเรียกตนว่าหมอตำแย ทางภาคพายัพเรียกหมอตำแยว่าแม่ฮับ เห็นจะถือหน้าที่รับเอาเด็กออกมา แผลซึ่งเกิดจากการคลอดนี้ เขาเอาเหล้าล้าง แล้วตำไพลกับเกลือพอก ซึ่งจำเป็นต้องทนแสบกว่าเนื้อจะชา ถ้าเป็นผู้มีอันจะกิน เป็นชาวกรุงชาวเมือง มักใช้ฝิ่นสุกทา เพราะไม่ต้องทนแสบมากเหมือนพอกไพลกับเกลือ แผลที่เกิดจากคลอด ถ้าเป็นแผลยาว เพราะเด็กที่คลอดมีขนาดใหญ่ แม้จะพอกไพลกับเกลือทาเท่าไร ถึงแผลหายแล้ว ไม่กลับติดอย่างเดิม เป็นเหตุให้เวลาเดินหรือทำอะไรหนัก ๆ มดลูกก็จะเคลื่อนต่ำออกมาทางช่องคลอด เรียกกันว่า *ดากออก* (คนละชนิดกับดากออกที่ช่องทวารหนัก) มักเป็นกันชุกชุมในสมัยก่อน เพราะยังไม่รู้จักเย็บเหมือนแพทย์แผนปัจจุบันเขาทำกัน โบราณถือว่ามดลูกนั้นมี ๒ อย่าง คือ มดลูกใบบัว และมดลูกหิน ผู้หญิงที่มีมดลูกอย่างแรกมักไม่เป็นโรคดากออก ถ้ามีมดลูกอย่างหลังมักเป็น เพราะมีขนาดกลม ไม่แผ่เหมือนอย่างแรก จึงหลุดแพลมออกมาได้ง่าย ชาวบ้านลางคนเข้าใจเอาว่าดากออกคือกระบังลมมันแพลมออกมา กระบังลมในที่นี้ คือกระบังลมเชิงกราน หาใช่กระบังลมอันที่อยู่ตอนกลางของร่างกายไม่ อนึ่งเมื่อคลอดแล้วใน ๓ วันแรก หญิงมารดามักไม่ใคร่ถ่ายปัสสาวะ กล่าวกันว่าเพราะ *กระดาก* จึงไม่เบา ที่จริงก็เห็นจะอยากเบาเหมือนกัน แต่คงกลัวแสบจึงกลั้นไว้ได้นานเท่าใดยิ่งดี ถ้าเป็นเช่นนี้ เขาใช้น้ำอุ่นๆใส่ในอ่างให้แช่ เพื่อให้เนื้อคือประสาทรู้ตัวเสียก่อน แล้วก็เบาออกมาในอ่างได้ มีความทรมานน้อยหน่อย แต่สมัยโบราณที่เดียวเห็นจะไม่ได้ทำเช่นนี้ คงจะปล่อยไว้ให้เป็นไปตามเรื่อง แต่ก็ไม่มีใครเข็ดเรื่องออกลูก สมัยนี้ถ้ากระดากเรื่องเบา ก็ใช้หลอดเข้าไปสวนให้ออกมาได้

๕—เมื่อคลอด

พอเด็กคลอดหลุดออกมาถึงพื้น ตอนนี้เรียกว่า *ตกฟาก* ซึ่งเดิมตกลงมาบนพื้นฟากจริงๆ ตอนที่กำลังคลอดออกมานี้ ยายแก่หมอตำแยคนหนึ่งชี้แจงให้ข้าพเจ้าฟังว่า ต้องเอาผ้าปูไว้รองรับ พอเด็กผลุบออกมา ให้เอาผ้านุ่งของแม่ตอนที่เป็นชายกระเบน ปิดคลุมเอาไว้ก่อน อย่าให้ถูกลม เด็กคลอดออกมาแล้วได้สักครู่ ถึงจะถูกลมไม่เป็นไร แต่รีบเอาผ้าห่อตัวเด็กไว้ก่อน ทำอย่างนี้คิดว่าถูก เพราะเด็กออกมาใหม่ๆ สัมผัสกับอากาศภายนอกไม่ทันรู้ตัว อาจเป็นโรคสะพั้นหรือสะพ้าน (เรียกอย่างไรถูกก็ไม่ทราบ) ก็ได้ ยายหมอตำแยคนนี้แกมีวิธีทำพิเศษของแกอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแกอวดอ้างของแกนัก ขอให้ข้าพเจ้ากล่าวตามคำพูดของแก และขอให้ถือเป็นคติความรู้เก่าๆก็แล้วกัน แกว่าเมื่อเด็กผลุบออกมา ถ้าเห็นเป็นหญิงต้องคว้าเต่าทองไว้ก่อน ถ้าเป็นชายต้องฉวยอ้ายนั่นไว้ก่อน แล้วจึงปล่อยมือ แกว่าถ้าทำอย่างนี้ เมื่อเด็กเติบโตขึ้น จะไม่มีพิกลพิการเลย แต่จะมีลักษณะงามที่เดียว เพราะได้ตกแต่งมาดีแล้วแต่ต้นมือ

เวลาตกฟากนี้ เขามักจดจำเอาไว้ ถ้าเป็นคนรู้หนังสือก็จดเวลา วัน เดือน ปี เพื่อให้โหรดูชะตาราสีและผูกเป็นดวงชะตา ถ้าจดไม่เป็นวานพระท่านจดให้ก็ได้ เคยเห็นแผ่นดวงชะตาทางภาคพายัพเห็นจดลงบนใบลานแล้วม้วนกลมเก็บเอาไว้ เวลาเกิดถ้าไม่มีนาฬิกาจะดู ใช้คะเนเอาจากเงาแดดในเวลากลางวัน และเดาจากไก่ขันระยะไหนในเวลากลางคืน

เมื่อเด็กคลอดออกมาแล้ว คนหนุนหลังต้องเอามือกดท้องคนเจ็บไว้ให้แน่น เพื่อกันไม่ให้รกบินขึ้น คือกลัวว่ารกจะไม่ตามออกมา เรื่องรกบินมักกลัวกันนัก เพราะเคยเป็นอันตรายรกไม่ออกอยู่บ่อยราย ซึ่งในเวลานี้ถ้าไม่ออก ก็อาจล้วงออกมาได้

ในขณะเดียวกันนี้ หมอตำแยจะอุ้มเด็กให้คว่ำหน้า แล้วเอานิ้วมือล้วงปากเด็ก เพื่อควักเอาเมือกหรือเลือดในปากออก เมือกนี้ถ้าไม่ควักออกทันที เด็กจะหายใจไม่สะดวก เรียกว่า *สำลักน้ำคร่ำ* น้ำคร่ำ คือน้ำ

เมื่อกที่หล่อเลี้ยงเด็กในครรภ์ และแตกทะลักออกมาในเวลาคลอด เป็นเหมือนน้ำมันที่หล่อลื่นให้เด็กเคลื่อนออกมาสะดวก ถ้าเห็นว่าเวลาจะคลอด มีน้ำคร่ำหล่อลื่นออกมาน้อยก็ใช้น้ำมันมะพร้าวเข้าช่วย ถ้าเป็นสมัยนี้เห็นจะใช้น้ำมันเวสลินหรือน้ำมันอะไรไม่ทราบ เมื่อควักเมือกออกจากปากเด็กแล้ว เด็กยังไม่ร้องอุแว้ ต้องตีก้นเด็กให้แรงพอสมควร เพื่อให้เด็กร้อง ถ้ายังไม่ร้องต้องรอไว้ให้รกออกเสียก่อน แล้วเอาหัวเสียมหรือเหล็กอะไรก็ได้เผาไฟให้แดง นาบเข้าที่รก ให้ความร้อนแล่นตามสายสะดือไปถึงตัวเด็กเมื่อเด็กรู้สึกร้อนจะร้องออกมา ถ้าทำถึงอย่างนี้แล้วเด็กไม่ร้อง ก็แสดงว่าจะไม่รอด ที่ไม่ร้องเขาว่าอาจมีก้อนเมือกจุกคออยู่ก็ได้ เพราะเผลอไป ไม่ได้ควักออก

เมื่อเด็กร้องออกมาได้แล้ว เอาผ้าห่อตัวเด็กและทิ้งเด็กไว้ก่อน ถ้าไม่รีบเอาผ้าห่อไว้ เด็กจะเป็นสะพั้นหน้าเขียวตายได้ เพราะผิดอากาศเย็นเกินไป ลางรายในตอนนี้เอาน้ำผึ้งและทองคำเปลวซึ่งเตรียมหาไว้กวาดที่โคนลิ้นเด็ก ว่าเป็นทางกันโรคตานทราง วิธีกวาดเด็กด้วยน้ำผึ้งเดือน ๕ ซึ่งถือว่าเป็นน้ำผึ้งดี ทางภาคพายัพ ถือว่าควักเอาเลือดในปากออกไม่หมด และไม่กวาดด้วยน้ำผึ้งคำ คือน้ำผึ้งกับทองคำ เด็กอาจเป็นขางหรือเป็นซาง แล้วกลายเป็นขี้คู่ คือเป็นหืดได้ คติของอินเดีย หมอตำแยต้องล้วงรูจมูกเด็ก *(เห็นจะใช้วิธีขุ้ยดูดออกมาบ้วนทิ้ง)* เพื่อขยายช่องหายใจให้สะดวก และต้องล้วงทวารหนักเพื่อกำจัดพรรดึก ซึ่งอาจติดค้างอยู่ในนั้น ถ้าเด็กที่คลอดเป็นชายก็ที่ทำพิธีเกิด เรียกว่าชาตกรรม และให้เด็กกินน้ำผึ้งกับเนยใส

เมื่อทิ้งเด็กไว้แล้ว ต้องจัดการให้รกออกก่อน เพราะเป็นตอนสำคัญเกี่ยวกับความเป็นความตายของมารดายิ่งกว่าตัวเด็ก ถ้ารกไม่ออกตามเด็กมาในเวลาอันควร คือในเวลา ๕ นาที ก็ให้ผู้คลอดลุกขึ้นนั่งยองๆ ให้คนหนึ่งเอาหมอนทุบหลัง ลางทีก็ใช้ใบพลูม้วนหรือสิ่งอย่างอื่นยอนลงไปในลำคอหรือรูจมูก เพื่อให้ขย้อนหรือไอจาม รกจะได้ออกมา (ของอินเดียถ้ารกยังไม่ออกคนอยู่ที่นั่นทั้งหมดต้องปิดปากนิ่งเงียบ มิฉะนั้นรกจะหนีตีขึ้น) เมื่อรกออกแล้วให้ผู้คลอดกินยาทันที ยานี้คือส้มมะขามเปียกกับเกลือรวมชามหนึ่ง (นี่ก็เป็นยาถ่ายนั่นเอง) ว่าเป็นการล้างชำระโลหิตที่ตกค้างอยู่ ต่อไปกินยากันเลือดกระทำ อธิบายว่า

ถ้าเลือดตีขึ้นท่วมหัวใจ จะทำให้รู้สึกอึดอัดหายใจไม่ออก ต้องกินยาขับเลือดร้ายให้ออกมาเสีย (ทางอินเดียตอนใต้กินน้ำส้มมะขามเปียกเหมือนกัน) เมื่อกินน้ำส้มมะขามเปียกแล้ว ต้องนอนนิ่ง ๆ พักอยู่ก่อน กว่าเขาจะจัดการเรื่องเตาอยู่ไฟแล้วเสร็จ ตอนนี้หมอตำแยจะหันไปจัดเรื่องตัดสายสะดือเด็ก

๖ ทำธุระกับเด็กที่คลอด

ตัดสายสะดือ เขาใช้เชือกหรือด้ายดิบ (ลางทีย้อมครามเสียด้วย) ผูกสายสะดือเป็นสองเปลาะรัดให้แน่น ทิ้งให้มีระยะว่างห่างกลางตอนที่จะตัดลางทีหักผูกคอกระต่ายเป็น ๓ เปลาะและว่า คาถานโมพุทธายะทั้ง ๓ เปลาะที่ผูกแน่นเพื่อไม่ให้เลือดลมเดินได้สะดวก เด็กจะได้รู้สึกชา ว่าเวลาตัดสายสะดือเด็กจะไม่รู้สึกเจ็บมาก และให้เหลือสายสะดือ (หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งเป็นคำสูงว่า *สายอุทร*) ส่วนที่ติดต่อกับสายสะดือเด็ก มีขนาดยาวเสมอเข่าเด็ก แล้วเอาผิวไม้รวกตัด ห้ามตัดด้วยเหล็กมีคม (ชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนเท่าที่อ่านพบในหนังสือต่าง ๆ ใช้ตัดสายสะดือด้วยผิวไม้ไผ่แทบทั้งนั้น) ที่เหลือสายสะดือติดต่อกับสะดือเด็กไว้ยาว ถ้าว่าเหลือไว้มีขนาดสั้นเกินไป เมื่อตัดแล้วเลือดจะออกมาก ถ้าเป็นเช่นนี้ต้องรีบแก้เชือกหรือด้ายที่ผูกรัดเอาไว้แล้วผูกใหม่ รั่นขึ้นไปผูกให้แน่นเพื่อห้ามเลือด มิฉะนั้นถ้าเลือดไม่หยุดเด็กจะเป็นอันตรายได้ ต้องเอาขมิ้นชันสด ๆ ฝนหรือตำพอก ถ้าพอกแล้วเลือดออกไม่หยุด เป็นอันหมดหนทางแก้ เด็กต้องตายแน่

วิธีตัด ใช้ก้อนดินรองรับสายสะดือต่างเขียง หรือใช้แง่งไพลแทนก้อนดินก็มี แล้วเอาผิวไม้รวกตัด คือถูกสายสะดือตอนระหว่างกลางตรงที่รัดไว้ ให้ขาดออกจากกัน ประเพณีภาคอีสานใช้ด้ายดำรัดสายสะดือเอาก้อนถ่านรองรับสายสะดือ และใช้กาบหอยที่มีคมตัด เรื่องวิธีตัดสายสะดือเหล่านี้ เป็นความรู้เรื่องโบราณคดีชั้นหนึ่ง ท่านผู้ใหญ่มีเมตตาเล่าให้ฟังว่า ถ้าเป็นเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า ใช้ลิ่มทองรองเป็นเขียง คงเป็นประเพณีซึ่งเปลี่ยนไปที่หลังเมื่อมั่งมีแล้ว

อนึ่งสายสะดือนั้น มีเป็นเส้นดำ ๆ อยู่ข้างในเป็นปล้อง ๆ เรียกว่า *เส้นถ่านไฟ* ถ้ามีเส้นถ่านไฟถี่ ถือกันว่าหญิงที่คลอดลูกคนนั้นต่อไปจะมีลูกถี่ ถ้ามีเส้นถ่านไฟห่าง ก็จะมีลูกห่าง

อาบน้ำเด็ก ตัดสายสะดือเด็กเสร็จแล้ว จัดการเอาน้ำอุ่นอาบเด็ก ถ้าเด็กมีไขมันหรือเมือกติดตัวอยู่มาก ต้องเอาน้ำมันมะพร้าวทาตัวเด็กเสียก่อน แล้วเอาผ้าเช็ดไขออก แล้วจึงจะอาบน้ำชำระให้สะอาด การอาบน้ำให้ผู้อาบใช้วิธีนั่งเหยียดขาทั้งสองออกไปให้ตรง อุ้มเด็กวางลงในช่องหว่างแข้ง หันหัวเด็กไปทางปลายเท้า เพื่อล้างหัวล้างหน้าเด็กได้ถนัด การอาบน้ำไม่ใช่ชำระล้างเฉย ๆ ต้องมีดัดแขนขาของเด็กด้วย เพื่อให้เด็กมีแขนขาอ่อนและขาตรง จะตบแต่งตอนอื่นให้งดงามเหมือนที่ยายแก่หมอตำแยปฏิบัติการ เมื่อเวลาคลอด ก็ทำได้ตามใจ ทำดั่งนี้ทุกคราวที่อาบน้ำ วิธีอาบน้ำบนหน้าแข้งอย่างนี้ชะรอยจะเหลือติดเป็นประเพณีมาแต่ครั้งโบราณ เมื่อยังไม่มีภาชนะเช่นอ่างสำหรับวางเด็กอาบน้ำ นี่เป็นโบราณคดีอีกชิ้นหนึ่งที่เหลือมา

การอาบน้ำเด็กบนหน้าแข้ง วิธีนี้เรียกว่าอาบ และการอาบน้ำเด็กในอ่าง วิธีนี้เรียกว่าแช่ถ้าเป็นผู้มีอันจะกิน เขาจัดเอาเงินทองของมีค่าเช่น แหวนสายสร้อยเป็นต้น ใส่ลงไปในอ่างด้วยถ้าอาบแช่ เพื่อเอาเคล็ดว่าเด็กเมื่อเติบโตขึ้น จะได้เป็นคนมั่งมีมั่งคั่งด้วยทรัพย์สินเงินทองเป็นประเพณีทำเมื่อมีเงิน ๆ ทอง ๆ แล้ว ประเพณีภาคอีสาน เมื่ออาบน้ำเด็กแล้ว ญาติคนหนึ่งจะอุ้มเด็กทั้งเบาะลงจากเรือนไปที่พื้นดิน ห่างจากกระไดเรือนออกไปประมาณวาเศษ แล้วคนอุ้มโน้มตัวลงต่ำ เอาเท้าขวาของเด็กแตะพื้นดิน ๓ ครั้ง ที่ทำพิธีเช่นนี้ ว่าเพื่อไม่ให้เด็กเหยียบแผ่นดินผิดให้เด็กมีความมั่นคงเหมือนแผ่นดิน (คล้ายพิธีเหยียบดินของเด็กทางบักษ์ใต้ และพระราชพิธีจรดปฐพี ซึ่งจะกล่าวต่อไปในตอนว่าด้วยการเลี้ยงลูก) เมื่อทำพิธีเหยียบดินเสร็จกลับขึ้นบนเรือนแล้ว ญาติชั้นผู้ใหญ่ มีปู่ย่าตายาย จัดด้ายมงคลขาวผูกคอและข้อมือเด็กและแม่ แล้วให้เด็กนอนในกระด้ง มีแหคลุมกระด้งอีกที่หนึ่ง ลางทีแม่ก็เข้าไปนอนในร่างแหด้วย ถือกันว่าแหเป็นเครื่องป้องกันผีร้ายได้ดี เพราะเมื่อผีเห็นแหมีตามาก ก็กลัว

เสร็จอาบน้ำแล้ว เขาเอาผืนผ้าสี่เหลี่ยมขนาดพอสมควร แหวะช่องตามยาวให้มีรูตรงกลางแล้วเอาเข้าสอดสายสะดือ วางทาบผ้านั้นตรงสะดือ ปล่อยให้สายสะดือรอดรูขึ้นมาอยู่บนผ้า ขดสายสะดือให้เป็นวงวางเหนือผ้านั้น เอาขมิ้นผงปนดินสอพองโรย หรือจะใช้ขมิ้นชันคำพอกก็ได้เพื่อทำให้สายสะดือแห้ง จะได้หลุดจากสะดือได้เร็ว แล้วเอาผ้ารัดท้องเด็ก กันไม่ให้สายสะดือที่ขดไว้ เลื่อนจากที่

เด็กตายเมื่อคลอด ถ้าเด็กที่คลอดออกมา ทำวิธีให้ร้องดังเล่ามาแล้วอย่างไรไม่สำเร็จ ก็แสดงว่าเด็กนั้นไม่รอด ถ้าเด็กตายในระยะนี้ เขามักเอามินหม้อหรือปูนแดงป้ายที่ศพเด็ก จะเป็นที่หน้าที่แขนที่ก้นหรือที่ใดแล้วแต่จะเลือกป้าย เป็นเครื่องหมายไว้ เพื่อว่าเด็กที่ตาย กลับเข้าท้องเกิดใหม่ก็จะได้รู้ว่าเป็นคนเดียวกัน เพราะเด็กคนที่เกิดใหม่จะมีตำหนิ เป็นปานที่ร่างกายตอนที่ป้ายเครื่องหมายไว้ถ้าเป็นปานดำก็คือที่หมายไว้ด้วยมินหม้อ ถ้าเป็นปานแดงก็คือที่หมายไว้ด้วยปูนแดง ศพเด็กนั้นให้เอาร่างแหคลุมไว้ก่อน เข้าใจกันว่าทำเพื่อกันผีลูกซึ่งตายไปเป็นผีพรายจะเข้าไปทำอันตรายแก่แม่ แล้วเชิญหมอเวทมนต์มาขนันศพเด็ก คือบรรจุเด็กลงในหม้อดินขนาดใหญ่ ลงยันต์ตรีนิสิงเหไว้ที่ก้นหม้อ และเอาผ้าขาวขนาดกว้างพอสมควรเป็นรูปสี่เหลี่ยม ปิดปากหม้อ ผูกด้วยสายสิญจน์แล้วนำหม้อนั้นไปถ่วงน้ำหรือฝังตามสมควร

เด็กตายเมื่อคลอดเขากลัวกันนัก เพราะมันจะมาเอาแม่ของมันไปด้วย คือให้ตายตามมันไป จึงต้องป้องกันด้วยเอาด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือแม่ของเด็ก เป็นการเรียกมิ่งขวัญของแม่ไว้ก่อน หญิงเป็นแม่ เมื่ออยู่ไฟไม่ช้าเต้านมจะคัดเพราะไม่มีเด็กดูด ต้องบีบน้ำนมออกใส่กระทงเล็กๆ ใบหนึ่ง ไปวางไว้ที่ทางสามแพร่ง (ดูเรื่องหนทางสามแพร่งในเรื่อง *ประเพณีเนื่องในการตาย*) เพื่อให้ผีเด็กมากิน ทำอย่างนี้ ๓ ถึง ๗ วัน แล้วเอาต้นแพงพวยมัดเป็นกำ ฟาดที่เต้านมบ่อยๆ ทำอยู่ในราว ๓ วัน เพื่อให้นมแห้งหายคัด นี่เป็นเรื่องทั้งรักทั้งอาลัยและทั้งกลัวระคนปนกันไป

เรื่องเอาแหคลุมเด็กก็ประหลาด ที่มีใช้กันตรงข้ามกับตายก็มี เช่นใน *เวสสันดรชาดก* เมื่อพระชาลีประสูติ ก็ใช้ข่ายทองรองรับจึงได้มีพระนามว่าชาลี แปลว่าข่าย พระพุทธเจ้าเมื่อประสูติในหนังสือ *พระปฐมสมโพธิ* กล่าวว่าพระอินทรพระพรหมเอาข่ายทองมารองรับเพื่อไม่ให้เจ็บพระองค์ เซอร์เจมส์เฟรเซอร กล่าวไว้ในหนังสือ The Golden Bough ว่า ข่ายหรือร่างแหมีลักษณะเป็นปมอยู่ทั่วไป ชาติต่าง ๆ หลายชาติมีคติเชื่อว่าปมนั้นเป็นเงื่อนตายแก้ไม่ออก ใช้ป้องกันผีหรือสิ่งร้าย ที่มีผู้กระทำด้วยเวทมนต์ได้ชงัด ยกตัวอย่างในประเทศรัสเซีย ชาวบ้านลางแห่งมีประเพณีใช้ข่ายคลุมตัวเจ้าสาวในเวลาแต่งงาน เพื่อป้องกันศัตรูที่ใช้เวทมนต์มาทำร้าย ส่วนเจ้าบ่าวและเพื่อนเจ้าบ่าวก็มี ข่ายพาดเอวเชือกผูกกันภัยเป็นเครื่องลางของชาวบ้านรัสเซีย ก็ผูกเงื่อนตายเป็นเปลาะ ๆ คติของเราจะผูกขวัญผูกข้อมือก็ผูกเป็นเงื่อนตาย ทางภาคพายัพต้องขอดเชือกให้เป็นปม ๓ หรือ ๕ ปมแล้วจึงจะผูก เวลาผูกก็ว่าคาถากำกับด้วย เหล่านี้ถ้าจะเทียบกับเรื่องที่เอาร่างแหคลุมศพเด็กดั่งกล่าวมา ก็มีความหมายเป็นทำนองเดียวกัน คือข่ายมีปมเป็นเครื่องป้องกันผีศพเด็กออกไปทำร้ายแม่ของมัน หรือกลับกันเป็นเรื่องเกิดคลุมหรือกั้นข่ายเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ผีเข้ามาทำร้ายเด็ก

เรื่องรก เมื่อตัดสายสะดือเด็กเรียบร้อยแล้ว ให้เอารกและสายสะดือส่วนที่ตัดออกและติดอยู่กับรกล้างน้ำให้สะอาด ว่าเป็นทางป้องกันโรคพุพองอันอาจพุขึ้นที่ร่างกายเด็กเมื่อภายหลัง แล้วเอารกและสายสะดือที่ล้างแล้วนี้บรรจุลงในภาชนะดินเผาอันจะหาในท้องถิ่นได้ง่าย เช่น หม้อตาล เป็นต้น แล้วเอาเกลือกลบบนกันเน่า รกนี้ห้ามไม่ให้ทิ้ง ต้องเอาไปฝัง แต่ต้องทำเลยวันคลอดไปแล้ว ๓ วัน เพราะเหตุผลอะไรไม่ทราบ ในคัมภีร์ *ปฐมจินดา* กล่าวว่า *พรายกุมภัณฑ์จะหอมกลิ่นและจะมากิน ครั้นกินแล้วจะลามเข้าเอาตัวมารดา จะทำให้เป็นอันตรายต่าง ๆ* เหตุฉะนี้จึงกำหนดให้ฝังเสีย นอกนี้ยังมีข้อกำหนดอื่น ๆ อีกหลายอย่างเกี่ยวกับเรื่องรก จะยกไว้กล่าวที่หลัง ระหว่างนี้ให้เอาหม้อรกวางไว้ริมที่อยู่ไฟ เพื่อเอาเคล็ดให้สายสะดือเด็กแห้งเร็ว และต้องตั้งหม้อรกให้ตรง มิฉะนั้นถือว่าเด็กจะปากเบี้ยว

ร่อนกระด้ง เมื่ออาบน้ำเด็กและจัดเรื่องสายสะดือเสร็จแล้ว อุ้มเด็กลงกระด้ง ใช้หลังกระด้งไม่ใช่หน้ากระด้ง เพราะหลังกระด้งนูนและหยุ่น กระดุ้งได้เหมือนสปริง และไม่ต้องกลัวว่าเด็กจะกลิ้งตก เพราะเด็กยังอ่อนอยู่ ไม่มีแรงดิ้นได้ถึงเช่นนั้น ลางทีขณะนั้นเตรียมเมาะและผ้าอ้อมยังไม่แล้วเสร็จ (เหตุอะไรจึงไม่ทำเตรียมไว้ จะกล่าวทีหลัง) ก็ใช้ผ้าอื่น เช่นใช้ผ้าห่มผ้าผวยรองให้เด็กนอนไปพลางก่อน ในกระด้งที่เด็กนอนถ้าเป็นเด็กชาย ให้จัดสมุดดินสอวางไว้ด้วย ถ้าเป็นเด็กหญิง ให้หาเข็มและด้ายเย็บผ้าวางไว้แทน เป็นเอาเคล็ดว่าเมื่อเด็กเติบโตขึ้น จะได้รู้จักอ่านเขียนหนังสือรู้จักเย็บปักถักร้อย แล้วแต่เป็นเด็กชายเด็กหญิง แต่ที่ทำกันอย่างนี้เป็นในหมู่ลูกผู้ดีมีอันจะกิน เพราะเป็นสิ่งที่นิยมกันว่า เป็นความรู้ควรแก่ลูกผู้ดี ส่วนชาวบ้านสามัญไม่ใคร่ทำกันทั้งดไม่ทำในระยะนี้ แต่ไปทำกันในระยะทำพิธีลงอู่ก็มี นอกนี้ให้เอาผิวไม้รวกที่ใช้ตัดสายสะดือเด็ก และก้อนดินที่ใช้ต่างเขียงตัดสายสะดือวางซุกไว้ใต้ผ้าในกระด้งด้วย

เสร็จแล้วหมอตำแยยกกระด้งขึ้นร่อนเบา ๆ พอเป็นพิธี แล้ววางกระแทกกระด้งลงแต่เบา ๆ เหมือนกัน พอให้เด็กรู้สึกตกใจร้องแว้ ที่ทำอย่างนี้ว่าเพื่อให้เด็กคุ้น จะได้ไม่สะดุ้งตกใจต่อไป หมอตำแยทำอย่างนี้ ๓ ครั้ง ๓ หน ปากก็พูดไปพลางว่า *สามวันลูกผีสี่วันลูกคน ลูกของใครรับไปเน้อ* ผู้ที่นั่งอยู่ในที่นั้นคนหนึ่ง ซึ่งเป็นหญิงคนเลี้ยงลูกง่าย ทั้งเป็นคนใจดีมีความประพฤติเรียบร้อยจะตอบว่า *ลูกข้าเอง* หรือ *ลูกฉันเอง* หมอตำแยจะส่งกระด้งเด็กให้ผู้นั้นรับไป ผู้รับในที่นี้เรียกว่า *แม่ยก* จะให้เงินแก่หมอตำแยโดยมากแต่ก่อนนี้ เป็นเงินอัฐหนึ่ง เท่ากับสตางค์ครึ่งเดียวนี้พอเป็นพิธีว่าซื้อไว้ แล้วรับกระด้งไปวางไว้ในมลฑล วงด้วยสายสิญจน์ใกล้กับแม่เด็ก ต้องวางค่อย ๆ อย่าให้เด็กผวาตกใจ ที่วางกระด้งเขามักหล่อน้ำ เพื่อกันมดไม่ให้ขึ้นไปกัดเด็ก ทางภาคพายัพเรียกหมอตำแยว่าแม่ฮับหรือแม่รับ ถ้าเทียบกับแม่ยก ก็มีความหมายใกล้เคียงกัน ต่อจากนี้เอาผ้ามาหยิบทำเป็นกระโจมครอบรอบกระด้งต่างมุ้ง เพื่อกันลมเข้าไปมาก จะทำให้เกิดความอบอุ่นไม่เกิดเป็นสะพั้นขึ้น แต่กระโจมอย่างนี้มักเป็นผ้าหนาหรือผ้าผวย และ

ช่องว่างในนั้นก็คับแคบอุดอู้ลมเข้าไม่สะดวก อาจบั่นทอนกำลังเด็ก ลางที่จึงใช้หวายขดถ่างกระโจมให้กว้าง พอให้มีอากาศสำหรับเด็กหายใจได้มากหน่อย เรื่องร่อนกระด้งเกี่ยวกับผีแม่ซื้อ มีเรื่องจะต้องเล่าและพิจารณาหาเหตุผลอยู่มาก จึงจะยกเรื่องไปพิจารณาในตอนที่ว่าด้วยแม่ซื้อ

เด็กที่คลอดออกมาใหม่ ๆ เขายังไม่ให้กินอะไร ให้กินแต่ขี้แมงสาบเผาไฟผสมกับเกลือนิดหนึ่ง แล้วละลายลงไปในน้ำผึ้งในถ้วยเล็ก ๆ เอาชิ้นผ้านิด ๆ ห้อยลงมาในถ้วย ให้เหลือชายข้างหนึ่งห้อยพาดปากถ้วยออกมายาว เพื่อให้เด็กดูดกิน ยาเข้าขี้แมงสาบนี้ ว่าเป็นยาถ่ายสำหรับขับขี้เทาเด็ก ขี้เทาคือขี้เด็กที่มีอยู่ในท้องมาแต่กำเนิด มีลักษณะเหนียวและเป็นสีดำ ว่าถ้าทิ้งไว้ไม่ขับให้ออกมาจะทำให้เด็กไม่สบาย ให้เด็กกินอย่างนี้ ๓ วัน แล้วจึงจะให้กินนมแม่ จะให้เด็กกินนมแม่มาแต่แรกไม่ได้ เพราะแม่ยังไม่มีน้ำนมที่บริสุทธิ์เลี้ยงเด็กได้ ถึงมีก็ยังให้กินไม่ได้ด้วย จนกว่าเด็กจะแข็งแรงพอขึ้นให้กินอาจเป็นอันตรายแก่เด็กได้ เพราะกะเพาะยังไม่ขยายตัว

ประเพณีของอินเดีย เขาให้เด็กอ่อนกินเนยใสและน้ำผึ้ง ใช้ภาชนะอย่างกระด้งเป็นที่รองรับเด็กเหมือนกัน แต่มีมูลโค เถ้าไฟ ขมิ้น เงิน ๒-๓ เหรียญวางลงในกระด้งด้วย และมีประพรมน้ำมนต์ ถ้าเป็นเด็กชายมีถาดทองเหลืองถาดหนึ่งวางไว้ ว่าสำหรับขับไล่ผี ถ้าเป็นหญิงไม่ต้อง เพราะเพศของหญิงเป็นประกันอยู่ในตัว ผีมารบกวนไม่ได้

๗—การอยู่ไฟ

จะงดเรื่องจัดการเด็กไว้ก่อน ย้อนไปกล่าวถึงแม่เด็กในขณะที่นอนนิ่งอยู่ภายหลังเมื่อคลอดแล้ว และหมอตำแยกำลังสาละวนอยู่กับเด็กดังเล่ามาข้างต้น จะกล่าวถึงสามีและคนอื่น ๆ ช่วยกันจัดทำเตาสำหรับอยู่ไฟ เตานี้ห้ามไม่ให้ทำเตรียมไว้ก่อน เป็นแต่ทำแม่แคร่เตาไฟเตรียมไว้ได้อย่างเดียวกับเรื่องห้ามไม่ให้ทำเบาะเมาะ และจัดเตรียมผ้าอ้อมไว้ก่อน ถ้าไม่เตรียมไว้ก่อนถึงเวลาฉุกละหุกเข้าจริงก็ทำไม่ทัน จึงผ่อนผันให้เย็บเบาะเมาะยัดนุ่นไว้ก่อน

แต่ห้ามไม่ให้เย็บปิดปากเมาะ ดังเล่ามาแล้วเพราะกลัวว่าถ้าเย็บปากเสียแล้ว ว่าเด็กจะไม่ออกมารับเอาผ้าอ้อมกับเมาะซึ่งทำเตรียมไว้ อีกอย่างหนึ่งเด็กมักตายเสียในเวลาคลอด ถ้าทำเตรียมไว้ เด็กตายก็เก้อ เสียผ้าอ้อมและเมาะเปล่า ๆ ด้วยในสมัยโบราณสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นของหาง่าย

วางแม่แคร่เรียบร้อยแล้ว ตัดต้นกล้วยมาเป็นท่อน ๆ ผ่าสองวางเรียงลงในแม่แคร่ เอาดินเกลี่ยข้างบนอีกที แล้วจึงติดไฟ เรียกว่า *ทอดเตาไฟ* ซึ่งต้องหาวันดีถ้าถือ ถ้าจัดทำเตาไม่ทันให้หญิงคลอดลูกนอนอยู่ข้างไฟเตาเชิงกรานไปก่อน (เตาเชิงกรานคือเตาทำด้วยดินเผายกได้ รูปคล้ายอานม้า) ใช้ฟืนวันละ ๓ ดุ้นและอยู่ ๓ วัน แล้วจึงทำพิธีอยู่บนเตาไฟใหญ่ ต้นกล้วยนั้นใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างและปลูกง่าย มีปลูกกันทุกบ้าน เพราะฉะนั้นกล้วยจึงเข้าไปมีส่วนในพิธีต่าง ๆ อยู่หลายแห่ง (แม้ลางพิธีหมดความจำเป็นที่ต้องใช้แล้ว) เช่น ประดับหยวกกล้วยที่เชิงตะกอนเผาผี ปักต้นกล้วยที่ราชวัติในงานพิธี เช่น มีเทศน์มหาชาติ ก็ยังทำเป็นประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้ ส่วนที่เอาต้นกล้วยรองเตาไฟเห็นได้ง่ายว่าต้องการป้องกันไม่ให้ไฟไหม้ลามลงไปถึงพื้นเรือน ใช้อะไรรองไม่ได้สะดวกเท่าต้นกล้วย เพราะหามาได้ง่ายกว่าสิ่งอื่น

การอยู่ไฟ มีลัทธิต้องทำหลายอย่าง เช่น ต้องทำพิธีดับพิษไฟวงด้วยสายสิญจน์ ปิดยันต์ ๘ ทิศรอบที่อยู่ไฟ ลางทีใช้ยันต์ถึง ๑๐ แผ่น คือ เพิ่มทิศข้างบนและข้างล่างด้วย ทิศข้างล่างเขาเอายันต์ไว้ใต้ที่นอนแล้วต้องมีหนามสะ โดยมากเป็นหนามพุทราหนามมะขามเทศหรือหนามไผ่เพราะหาง่าย สะไว้รอบหลุมใต้ถุนห้องที่อยู่ไฟ ตรงไหนมีร่องมีรูอยู่ที่พื้นก็สะหนามเหมือนกัน เพื่อกันผีที่จะมาทำอันตราย โดยเฉพาะผีกระสือ เพราะตรงร่องตรงรูล่องถุน มักเป็นที่ถ่ายเทสิ่งโสโครกผีกระสือได้กลิ่นจะดอดลอดขึ้นมาตามช่องรูนั้น นอกนี้ ลางรายไม่ไว้ใจว่า จะป้องกันได้พอ ยังสานแผงล้อมปากหลุมปากบ่อที่ใต้ถุน ซึ่งเป็นที่ถ่ายเทอะไรลงไป นอกจากป้องกันผีเห็นจะกันเจ้าสัตว์เลี้ยงเข้าไปทำสกปรกโสมมเลอะ ๆ เทอะ ๆ ด้วยในตัว ส่วนบนเรือนนอกจากจะมีเลขยันต์และด้ายสายสิญจน์ ยังนำเอาใบหนาดไปเสียบไว้ที่ประตูห้อง ใบหนาดมันมีกลิ่นเหม็น ผีได้กลิ่นก็กลัวไม่กล้าเข้าไป

(ดูเรื่องใบหนาดใน ประเพณีเนื่องในการตาย) ลางรายมีตาข่ายหรือร่างแหขึงครอบที่อยู่ไฟด้วย เพื่อกันผี ถ้าหากมันมาทางเบื้องบน ป้องกันอย่างนี้เหมือนกับพวกที่ไทยลื้อทำกัน (Le May's An Asian Arcady P. 191)

ปักเฉลว ทางภาคอีสานเขาทำตาเฉลวหรือเฉลวขนาดเท่าฝ่าบาตร เอาด้ายสีดำแดงและขาววงรอบ ๆ มุมเฉลวแต่ให้สลับสีกัน แล้วเอาเฉลวนั้นผูกติดเข้ากับปลายไม้ไผ่ ปักไว้ที่เชิงบันไดเบื้องขวาที่จะขึ้นไปบนเรือน ปักไว้อย่างนั้นจนกว่าจะออกไฟจึงจะถอนทิ้ง ที่ปักเฉลวก็เพื่อเป็นเครื่องหมายบอกผู้มาเยี่ยม ให้ระวังปากคอ เวลาอยู่ไฟใครจะเอ่ยพูดว่าร้อนอบอ้าวไม่ได้เป็นอันขาด เพราะเกรงว่าผู้อยู่ไฟจะเป็นไปตามพูดตามปาก เกิดเป็นผดหรือเป็นเม็ดผื่นพุพองเรียกว่าลูกไฟขึ้นได้ เฉลวนี้ใช้ในเรื่องอื่นได้ด้วยไม่จำกัดแต่เรื่องอยู่ไฟ เช่นเอาเฉลวปักไว้ที่ริมสระหรือบ่อน้ำบ่อปลา ก็เป็นบอกให้รู้ว่าห้ามไม่ให้ใครลงไปตักน้ำหรือจับปลาในนั้น ในพิธีทำศพทางภาคพายัพก็ใช้ปักเฉลวที่บริเวณบ้านเมื่อขณะยกศพออกจากบ้านไป นี้คงเป็นกันไม่ให้ผีกลับเข้ามา (ดูเรื่องราชวัติของข้าพเจ้า)

ประเพณีญวณ ใช้หนามพุทราและใบสับปะรดสะนอกห้อง ภายในห้องเอาผ้าอุดช่อง อุดรูทุกแห่ง ในห้องจึงมืดอุดอู้อากาศเข้าออกไม่ได้สะดวก ต้องจุดไฟไว้ในห้องตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน แล้วมียันต์โยงขวางสี่มุมห้อง สิ่งที่ทำไปนี้ บอกอยู่ในตัวว่ากันผี การอยู่ไฟญวณร้อนแรงไปกว่าอยู่ไฟไทย เพราะนอกจากนอนอยู่ข้างเตาไฟถ่านแล้ว ใต้แคร่ที่นอนอยู่ก็มีไฟถ่านเตาอังโล่เรียงอยู่อีกตั้ง ๓ เตา นับว่าย่างกันดี ๆ นั่นเอง เป็นพวกเดียวกับพวกโยดี บำเพ็ญตบะเผากิเลสให้แห้ง ส่วนการอยู่ไฟอย่างไทย ครั้งแรกเขาติดไฟให้ความร้อนแต่น้อย ๆ พอต้มน้ำร้อนกินได้ไปก่อน ต่อเมื่อเนื้อหนังของคนอยู่ไฟคุ้นเคยแล้ว จึงให้เร่งความร้อนของไฟขึ้นอีกเป็นลำดับ ถ้ามิฉะนั้น ว่าจะเกิดเป็นฝีดิบและลูกไฟ (เป็นตุ่มยอดมีหนองคล้ายฝีดาษ แต่ขนาดเล็กกว่า) ทำให้เป็นพิษรู้สึกปวดแสบปวดร้อน การอยู่ไฟต้องมีคนเฝ้าปฏิบัติ ถ้าเห็นไฟแรงลามขึ้นมากไปก็มีผ้าพันปลายไม้และหม้อน้ำเตรียมไว้ สำหรับเอาผ้าชุบน้ำในหม้อดับไฟ

เมื่อจะอยู่ไฟ มีดับพิษไฟเสียก่อน ต้องหาผู้รู้มาเสกข้าวสารกับเกลือด้วยคาถาว่า พุทฺโธ โลกนาโถ โมคฺคลฺลาโน อคฺคีสยายมฺม (จะแปลว่าอย่างไรไม่ได้ความชัด รู้แต่ว่าเกี่ยวด้วยเรื่องไฟ) ที่อ้างพระโมคคัลลาน์ด้วย เห็นจะเนื่องมาแต่เรื่องที่พระอัครสาวกองค์นี้ เคยไปโปรดสัตว์ในนรก เมื่อไปถึงไฟนรกดับหมด ควรจะเรียกคาถาบทนี้ว่า พระโมคคัลลาน์ดับไฟนรก เสกแล้วเคี้ยวข้าวสารกับเกลือ พ่นที่ท้องของหญิงที่จะอยู่ไฟ ๓ ครั้ง ที่หลัง ๓ ครั้ง และพ่นที่เตาไฟ ๓ ครั้ง แล้วเอาน้ำมนต์ธรณีสารประพรมเตาไฟ (ดูเรื่องน้ำมนต์ธรณีสารในเรื่อง *ประเพณีเนื่องในการตาย*) จัดหาข้าวตอกดอกไม้และธูปเทียน พร้อมทั้งกระทงสังเวยมีกุ้งพล่า ปลาย่าง เป็นการเซ่นสังเวย แม่ก้อนเส้าเตาไฟและขอขมาลาโทษต่อพระเพลิง ธูปเทียนนั้นมักใช้อย่างละ ๔ ปัก ๔ มุมเตา

ก่อนขึ้นนอนบนกระดานไฟ ต้องทำ *เข้าขื่อ* เสียก่อน คือนอนตะแคงให้หมอตำแยเหยียบตะโพก ว่าทำให้กระดูกขื่อเชิงกรานซึ่งครากเพราะคลอดลูกกลับเข้าที่เสียก่อน แล้วจึงขึ้นนอนบนกระดานไฟได้ ก่อนขึ้นต้องกราบวิงวอนงอนง้อขอสมาเตาไฟ เพราะถือว่า เตาไฟเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีผีเทพารักษ์ประจำอยู่ ถือเป็นทำนองเดียวกับเจ้าเตาไฟของจีน ไฟคฤหยาคนีของอินเดียและเจ้าเพนเนตสของชาติโรมัน ทั้งนี้เพื่อขอความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขและให้ระลึกถึงคุณพระเพลิง พระพาย พระธรณีและพระคงคา เทพประจำธาตุทั้ง ๔ ขอยึดเอาเป็นสรณะที่พึ่ง นอกจากนี้หมอจะเสกขมิ้นและปูนแดงทาท้อง และตำไพลกับเกลือพอกช่องคลอดเพื่อกันเป็นหนองและให้แผลหายเร็ว ถ้ามีเหล้าก็ใช้เหล้าล้างเสียก่อน ตามที่เล่ามานี้ดูเป็นเรื่องลำบากลำบนเต็มที น่าระอาไม่อยากมีลูกเลย แต่จำต้องทนทำตามประเพณีของครั้งกระโน้น ซึ่งเป็นคติเหลือสืบมาจากความเชื่อนับถือผีสมัยดึกดำบรรพ์ ประเพณีอย่างนี้เมื่อความเชื่อถือของผู้เป็นเจ้าของประเพณีเปลี่ยนไปแล้ว ก็เป็นธรรมดาจะต้องหมดไปเอง เพราะมันขัดหรือถ่วงกับความเจริญแห่งความเป็นอยู่ ไม่พักต้องบังคับห้ามให้เลิก

ระหว่างเวลาอยู่ไฟ ชาวบ้านทราบก็พากันมาเยี่ยม การเยี่ยมไม่มามือเปล่า มีอะไรหาได้ก็ติดมือเอามาฝากด้วยน้ำใจอารี เช่นขมิ้น ดินสอพอง

ปลาแห้ง กล้วยโดยมากเป็นกล้วยหักมุกเป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นของที่จะได้ใช้สอยและกินได้ไม่แสลง ธรรมเนียมประเพณีอย่างนี้เดี๋ยวนี้จืดจางไปเพราะความเจริญอย่างใหม่บังคับ เมื่อก่อนไม่ว่าเป็นงานอะไร จะเป็นงานสมรสงานศพ ผู้ไปช่วยงานก็มีของติดมือไปช่วยด้วยเสมอ เดี๋ยวนี้ความเป็นไปในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเก่ามากแล้ว จะทำอย่างนี้เสมอไปก็ไม่ไหว นอกจากในที่ซึ่งความเป็นไปของสังคมยังไม่เปลี่ยนไปมาก เมื่อกล่าวถึงการไปเยี่ยมก็ต้องมีสิ่งของติดมือไปให้ด้วย ทำให้นึกถึงภาษิตอินเดียที่ว่า *ผู้ไปเฝ้าพระราชา ๑ เยี่ยมเด็ก ๑ เยี่ยมหญิงมีครรภ์ ๑ เยี่ยมครูอาจารย์ ๑ และไปนมัสการบูชาเทวรูปในเทวาลัย ๑ ผู้ไปเยี่ยมไม่บังควรไปมือเปล่า* ของเราก็มีว่า *เมื่อเข้าเฝ้าพระราชา ๑ เมื่อไปหาอุปัชฌาจารย์ ๑ เมื่อไปหาสุภาตุลาการ ๑ เมื่อไปหาผู้หญิงสาว ๑ เมื่อไปหาหญิงแก่มีลูกสาวซึ่งเรารักอยากได้ ๑ ท่านห้ามไม่ให้ไปมือเปล่า* อยากจะเติมอีกพวกหนึ่งให้เข้ากับสมัยปัจจุบันแต่ก็ไม่กล้าที่จะเติม

ผู้ไปเยี่ยมคนอยู่ไฟ ห้ามกล่าวเรื่องหนาวร้อน เป็นผดเป็นผื่ เจ็บไข้ตาย หรือเรื่องอะไรเทือกนั้น อันถือว่าไม่เป็นมงคล เพราะกลัวผู้อยู่ไฟจะเสียขวัญ เกิดเป็นจริงอย่างที่พูด (ลางคนว่า ถ้าพ้น ๓ วันไปแล้วไม่ห้าม จำพวกห้าม ๓ วัน๗ วัน) เรื่องห้ามไม่ให้พูดเรื่องที่ไม่ควรพูดนี้ชาวบ้านออกจะถือกันนัก ตลอดจนเยี่ยมคนไข้ก็ยังถือเช่นนี้อยู่ สอบถามผู้ที่เขาเคยอยู่ไฟหลายคน บอกเป็นอย่างเดียวกันว่า มักจะเกิดเป็นจริงตามที่พูดเสียด้วย เห็นจะเป็นเพราะถือ คอยหาเรื่องอยู่แล้วก็บังเอิญเป็นขึ้นจริงตามที่พูดจึงทึกทักเอา นอกนี้การอยู่ไฟยังห้ามไม่ให้ต่อไฟจากกองไฟที่ในเตา หรือใช้ปิ้งเนื้อปิ้งปลา ไฟที่ห้ามอย่างนี้มีอยู่ ๓ ชนิด คือ ไฟอยู่ไฟ ๑ ไฟเผาผี ๑ และไฟธูปเทียนที่จุดบูชา ๑ เพราะเหตุอะไรจึงห้าม เรื่องบอกให้เห็นอยู่ในตัวแล้ว

ผู้อยู่ไฟต้องนุ่งเตี่ยว มีขมิ้นกับปูนแดงผสมเหล้า เอาสำลีชุบปิดสะดือและทาท้องทาหลังไว้เสมอ ว่าสำหรับดับพิษร้อนและรักษาร่างกายด้วย นอกนี้ยังมียาโรยบนถ่านไฟสำหรับรมตากันตาแฉะตาเจ็บ และมีน้ำโอ่งหนึ่ง หรือไหหนึ่งตั้งไว้ข้างเตา เมื่อไฟในเตาลุกลามมากไปหรือลุกแดงเกินความต้อง

การ จะได้เอากระบวยอันยาว (หรือไม้ปลายพันผ้าก็ได้ ถ้าไม่มีกระบวย) เอื้อมตักน้ำในโอ่งสำหรับราดดับไฟ หรือจะตักน้ำใส่ภาชนะสำหรับต้มกิน ก็สะดวกตามที่ต้องการ

อาหารของผู้อยู่ไฟตามปกติกินข้าวกับปลาแห้ง หรือกินข้าวกับเกลือหลาย ๆ วันจึงมีแกงเลียงบ้าง กินแกงเลียงว่าจะทำให้เกิดน้ำนมมาก นอกนี้น้ำกินก็มักกินน้ำร้อนใส่กะโหลกกะลา หรือชามที่มีความหนาจับถือได้ไม่ร้อนมือ การชำระล้างมลทินต่าง ๆ ส่วนมากใช้กะลาครึ่งซีกเป็นพื้น เพราะเลิกใช้แล้วโยนทิ้งได้ ทางภาคพายัพให้หญิงอยู่ไฟกินข้าวกับเกลือเหมือนกัน แต่มีพิเศษอยู่นิดที่กำหนดให้ผัวเป็นผู้ทำให้กินเองด้วย โดยมากเขามักทำข้าวจี่ให้กิน ข้าวจี่คือข้าวเหนียวสุกปั้นเป็นก้อนเสียบไม้จี่ไฟกินกับเกลือ กินอย่างนี้สัก ๑๐ วัน ถึง ๑๕ วัน จึงกินข้าวกับปลาเค็มได้ ๆ คนอยู่ไฟนอกจากกินข้าวกับเกลือยังต้องกินยาแก้โลหิตเป็นพิษต้องกินเช้ากินเย็นทุกวัน จนกว่าจะออกไฟ ประเพณีญวณใน ๗ วันแรกที่อยู่ไฟ เขากินข้าวกับเกลือสะตุและพริกไทยในว่ากินแกงเลียงด้วยเหมือนกัน ต่อไปก็กินหมูต้มเค็มแบบญวณ คือต้มเค็มจริง ๆ ไม่มีรสหวาน

ประตูหน้าต่าง (ถ้ามี) ห้องอยู่ไฟต้องปิดไว้เสมอ เพราะกลัวลมจะเข้าไปกระทบตัวผู้อยู่ไฟเกิดเป็นไข้ขึ้นได้ ที่เป็นไข้ง่าย ว่าเป็นเพราะผู้อยู่ไฟยังมีกำลังอ่อนเพลียอยู่ ลางทีอาจจะกลัวผีมันลอดเข้ามาทางหน้าต่างประตูก็ได้ ประเพณีอินเดียต้องปิดประตูหน้าต่างเหมือนกัน และต้องจุดไฟไว้ทั้งกลางวันกลางคืน เพราะแสงสว่างลอดเข้าไปได้ไม่มากและไม่ได้อยู่ไฟ ในห้องจึงมืดอุดอู้ ต้องตามไฟไว้ แต่เขาว่าถ้าจุดไฟผีกลัวไม่กล้ากล้ำกรายเข้าไป ดูเหตุผลก็ชอบกลดี เพราะแสงไฟและความสว่างเป็นศัตรูต่อผี (อย่าว่าแต่ผีถึงขโมยก็ไม่ชอบ) เขาถือว่าพระเพลิงเป็นผู้คอยป้องกันขับไล่ปีศาจยักษ์รากษส และเป็นผู้ขจัดมลทินให้แก่เทวดา เพราะใช้ไฟล้างได้ สตรีนั้นท่านว่าเป็นบริวารของท่าน และระดูของหญิงก็คือตัวท่าน เห็นจะหมายความว่าโลหิตเป็นสีแดง อันเป็นเครื่องหมายของพระเพลิงหรือไฟ เหตุนี้ชนชาติต่าง ๆ จึงถือสีแดงเป็นเดชผีกลัวและเป็นสีมงคล ดู *ประเพณีเนื่องในการ*

สร้างบ้านปลูกเรือน ตอนที่ว่าด้วยสีแดง ฝรั่งชาวบ้านเช่น อังกฤษเยอรมันและสวีเดนลางถิ่น (จุดไฟตะเกียงหรือเทียนไว้รอบตัวเด็ก ว่ากันผีไม่ให้มาเอาตัวเด็กไป) ที่เราปิดประตูหน้าต่างห้องอยู่ไฟให้มืดอุดอู้ว่า ต้องการความอบอุ่นไม่ชอบอากาศเย็น และยังต้องใช้ยาร้อน ๆ ว่าถ้ากระทบความเย็น มดลูกจะบวมเกิดเป็นพิษได้ คิดว่านี่เป็นความเห็นรุ่นหลังเดิมจะเป็นเรื่องกันผีมากกว่า เพราะผีมันเข้ามาไม่เห็นตัว รู้ได้ว่ามันเข้ามา เพราะมีลมเย็นวูบมากระทบตัวแล้วก็จับไข้

เรื่องวงด้ายสายสิญจน์และแขวนยันต์ ก็เพราะยันต์เป็นของศักดิ์สิทธิ์มีอักขระและลวดลายเขียนขึ้นอย่างลึกลับ และประกอบด้วยอุปเท่ห์เวทมนต์จึงมีอำนาจคุ้มภัยอันตรายได้ หรือสามารถบังคับเหนี่ยวรั้งสิ่งที่ไม่ต้องการให้หลุดหรือหนีไป ยันต์ที่นิยมใช้เป็นเครื่องป้องกันภัย โดยเฉพาะเรื่องอยู่ไฟใช้ยันต์เรียกชื่อว่า *ตรีนิสิงเห* (จะแยกเรื่องยันต์ตรีนิสิงเห ไปกล่าวเป็นส่วนหนึ่ง)

สายสิญจน์ที่ล่ามรอบที่อยู่ไฟ คือเส้นด้ายดิบที่ใช้ในการสวดพระปริตใช้วงรอบฐานพระพุทธรูปและหม้อน้ำมนต์ แล้วล่ามไปที่พระสงฆ์ซึ่งเข้าพิธีสวดเป็นผู้ถือไว้ เคยเห็นกันอยู่บ่อย ๆ ไม่ต้องอธิบายมาก สายสิญจน์นี้ย่อมถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะล่ามมาจากพระพุทธรูป จึงนำไปใช้ป้องกันภัยในงานมงคล เรียกเป็นศัพท์ว่า *ปริตตสูตร* คือ *สายพระปริตสิญจน์* แปลว่าประพรมหรือ *รดด้วยน้ำ* ถ้าเอาความตามคำแปลนี้ จะทำให้เข้าใจว่า แต่เดิมจะเป็นสายสำหรับประพรมน้ำมนต์ก็ได้ จึงน่าถือว่าสายสิญจน์เท่ากับมีน้ำมนต์อยู่ในตัวเมื่อนำเอาไปใช้วงสถานที่ ก็เหมือนหนึ่งว่าที่นั้นได้ประพรมด้วยน้ำมนต์แล้วและถือเป็นคติห้ามโดยปริยาย ไม่ให้สามีล่วงเข้าไปภายในวงด้ายสายสิญจน์ ถือกันว่าถ้ามีเวทมนต์คาถาจะเสื่อมหมด ห้ามไว้อย่างนี้ก็ดี ดีอย่างไรโปรดคิดดูเอาเถิด สายสิญจน์นั้นนอกจากใช้วงรอบสถานที่แล้ว ยังใช้ตัดเป็นขนาดสั้น ๆ สำหรับผูกข้อมือคุ้มกันภัย เห็นจะเทียบได้กับ *ด้ายรักษา* ของพราหมณ์ (รักษพันธน์) ตามที่มีกล่าวไว้ใน *วิษณุปุราณ* ว่าพระกฤษณ์เมื่อเวลาเป็นเด็กถูกผีรบกวนรังควานเวลานอนหลับ วสุเทพผู้เป็นบิดาต้องเอาด้ายรักษาผูกข้อมือกฤษณกุมารไว้

๙.—การอยู่ไฟ (ต่อ)

ขณะยังอยู่ในเรือนไฟ ถ้าอากาศหนาวเย็นหรือมีฝนตก กล่าวกันว่าเด็กจะเป็นสะพั้น (คือผิดอากาศ) มีมือตีนเขียวซีดและมีอาการสั่นดังลูกนกและคางแข็งอาจถึงตายได้ เขามีวิธีป้องกันคือ เผาเปลือกแมงดาทะเลหรือขนเป็ดขนไก่ เปลือกก้ามปูทะเล ใบหนาด จุกหอม จุกกระเทียม เขาควาย ใบสาบแร้งสาบกา หรือจะมีอะไรอื่นอีกก็ไม่ทราบ สิ่งเหล่านี้จะเลือกใช้เผาแต่อย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ แล้วแต่จะหาได้ เมื่อเผาขึ้นแล้วเหม็นตลบอบอวลเหลือทน กลิ่นส่งออกไปตั้ง ๘ บ้าน ๙ บ้าน ซึ่งคงจะเคยได้กลิ่นกันมาบ้างว่ากลิ่นมันเหม็นสักเพียงไร ถ้ายังไม่เคยก็ทดลองเผาดูบ้างจึงจะรู้ เด็กเป็นตานทรางเขาใช้เผาของอย่างนี้ให้เด็กรมเหมือนกัน เช่นเผากระดูกสุนัขดำ เขาควายเผือก ขนแมว และสิ่งอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ล้วนเป็นของเมื่อเผาให้ไหม้ก็มีกลิ่นเหม็นเหลือทน ไม่นึกว่าจะเป็นสิ่งแก้โรคได้ สงสัยว่าที่เผาจะเกี่ยวกับไล่ผีด้วย ซึ่งเป็นความเชื่อถือติดมาแต่ดั้งเดิม เมื่อผีมันได้กลิ่นก็จะหนีไป เพราะโรคประจำตัวทารก หรือเด็กอ่อนดังที่มีกล่าวไว้ในเรื่องแม่ซื้อว่าต้นเหตุมาจากผีทำ จะยกเอาตัวอย่างที่กล่าวไว้ในโองการแม่ซื้อชื่อ *สารเดชวิธีใหญ่* มาให้ฟังคือ

โอมมหาสิทธิสารบังคม ประนมอัญชลีเหนือศิโรตมางค์ พร้อมศิราง-คาพยพนบนมัสการพระอุปคุต ศีลบริสุทธิคุณประสิทธิ์ ไว้เวทฤทธิโองการพระราชทานให้แก่ตู มากำจัดสูฝูงปีศาจ ราชทูตภูตมายา เบียนบีฑาในไตรโลกประหารด้วยโรคอันบ่มีได้เห็น เป็นอาคันตุกโรคา นามอหิวาตกภัย สมมุติได้ว่าอัคฆมุขี ทั้งปักษีและสะพั้น ลำบองราหูนั้นปฐมเหตุ มาต่างประเทศนับบ่มิถ้วน สรรพทั้งมวล คือพรายกาฬ เปรตสาธารณ์ปีศาจยักษ์ สามารถนักต่างๆ

ลางบางลำบองแปลงเพศ	*แปลงเป็นวิเศษภาษา*
บ้างหัวเป็นกาตัวเป็นสุนัข	*บ้างหัวเป็นยักษ์ตัวเป็นม้า*
บ้างหัวเป็นหมาตีนเป็นช้าง	*บ้างหัวเป็นกวางตีนเป็นกา*
บ้างหัวเป็นลาตีนเป็นเสือ	*บ้างหัวเป็นเนื้อตัวเป็นสิงห์*

บ้างหัวเป็นลิงตัวเป็นคน *ทรงพหลกำลังหาญ*
หนึ่งสะพั้นไพรสาณฑ์บกน้ำ *สะพั้นในถ้ำบึงหนอง*
สะพั้นท่องเที่ยวเวหา . . . . . .
สูมาด้วยไฟ *ตูจะเอาไฟเผาให้สิ้น*

พระเทวาภินิมมิต (ฉาย เทวาภินิมมิต) มีเมตตาจดบทเป่าสะพั้นและเป่าซางมาให้ จึงนำมาลงไว้ เพื่อประโยชน์เป็นความรู้เกี่ยวกับการค้นคว้าดังต่อไปนี้

บทคาถาต่าง ๆ ก่อนจะกล่าวมนต์คาถาใด ๆ ต้องว่าบทนี้ก่อน

(เรียกว่าบทเชิญครูเข้าตัว)

อิติปิโสภควา มือข้าพเจ้าทั้งสิบนิ้ว จะยอยกกรขึ้นนมัสการ จะขอพรพระอิศวรผู้เป็นเจ้ามาอยู่ยังบ่าซ้าย ขอเชิญพระนารายณ์มาอยู่ยังบ่าขวา ขอเชิญพระพายมาเป็นลมปาก ขอเชิญพญานาคมาเป็นสร้อยสังวาล ขอเชิญพระกาฬมาเป็นหัวใจ ข้าพเจ้าจะกระทำการสิ่งอันใด ๆ ผีภูตและผีพรายอย่าได้มาเบียดเบียน ติเตียนและนินทา ขอเชิญพระครูข้ออันเลิศล้ำอยู่ในถ้ำพระคูหา จงมาช่วยอวยพร โภนโตภันตังทเวอาหังสิทธิยานังศัตรูปาปังวินาศสันติ ฯ

บทเป่าตะพั้น

ตั้งนะโม ๓ จบว่า โอมนโมไตรโลกนาโถสาริปุตโต พระศรีสระเพชญ์พระพุทธเจ้า ให้กูมาขับฝูงตะพั้นทั้งหลาย ตัวเป็นควายหัวเป็นคน ตีนมืออันกาลีตะพั้นมิดี หัวเป็นงู รูปทรงน่ากลัวตัวเป็นตัวเน็อ ตะพั้นผีเสื้อหัวเหลืองคางแดงในตาเป็นแสง หัวเป็นราชสีห์ มีปากมิดีหัวเป็นหมา ถือตะบองราหูสารพัดศัตรูต่าง ๆ นานา แม่ซื้อมายาขบเคี้ยวยิงฟัน ทำยักย้น ๆ แลดูหลังคาปากร้องอา ๆ กำตีนกำมือคราง อยู่หือ ๆ หลบอยู่ในใจ เอาขวัญลูกท่านมาเหวย เอาขวัญลูกท่านมาคืน มึงไปคืนเสียเดี๋ยวนี้อย่ามา พระอิศวรให้กูมาขับฝูงตะพั้นทั้งหลาย สูไม่รู้จักกูหรือ ตัวกูชื่อศรีกรรฐ์มหาราชะ แม่กูชื่อนางนาฏธรณี พ่อกูชื่อพระเวสวัณ อันเป็นนายฝูงผีทั้งหลาย ถ้าสูมิออกไปกูจะตัดเกศ พระศรีสระเพชญ์พระรัตนไตร กูจะเฆี่ยนสูด้วยไม้หวาย โอมนโมพุทธัสสะ โอมนโมธัมมัสสะ โอมนโมสังฆัสสะ สายะธิตทังอุลู ๆ สวาหาย ฯ

อีกบทหนึ่งว่า

โอมตะพั้นหินตะพั้นผา ตะพั้นผ้าตะพั้นหมอน ตะพั้นที่นอนและหัวกะได ตะพั้นทั้งนี้กูรู้จักกำเนิดสูเกิดตาย พ่อมึงชื่ออะอายตายกลางดง บ้ามึงชื่อผีตายโหง ตกต้นไม้เขาแทง แม่มึงชื่ออีแพง ทำให้เด็กๆร้องอยู่ทุกวารวัน กูจะพ่นสูด้วยไพล กูจะใส่สูด้วยพเนินเหล็ก โอมสิทธิสวาหาย ฯ

(เป่าพ่นน้ำตอนค่ำหรือเวลาเด็กเจ็บป่วย)

บทพ่นทราง

อิติปิโสภควา ข้าพเจ้าจะไหว้พระฤาษีเจ้าปลูกยาไว้รอบเขาพระสเมรุ ต้นยาอยู่เมืองมาร ก้านยาอยู่เมืองแมน กูนับก้านยาได้เก้าแสนกึง กูจะพ่นทรางขุมกินในลิ้นกินในตา กูจะพ่นทรางซาปักเษา ทรางน้ำเต้าออกไปนอกฟ้า กูจะพ่นทรางเหลืองและทรางไฟ อันร้ายคะอยากฟันกระทบกันอยู่ กูจะพ่นน้ำลงพะพรู่ให้พิศม์ระงับดับหาย พุทธังระงับ ธัมมังระงับ สังฆังระงับ ฯ

(เป่าพ่นน้ำตอนเช้าก่อนอาทิตย์ขึ้น)

ข้อความในโองการแม่ซื้อดั่งยกมาอ้างไว้ข้างบนนี้ แสดงว่าสะพั้นเกิดจากผีกระทำ จึงต้องเผาสิ่งที่ให้เกิดกลิ่นเหม็น เพื่อขับไล่ให้ไปเสีย แต่โดยเหตุที่เผาสิ่งของกระทำให้อากาศในห้องได้รับความอบอุ่นขึ้น จึงเป็นทางช่วยเด็กที่ผิดอากาศเป็นโรคสะพั้นได้อยู่บ้าง ถ้าหายโรคก็เหมาเอาว่า ผีเกรงกลัวความเหม็นจึงหนีไป คิดเห็นเช่นนี้จะถูกผิดอย่างใดแล้วแต่จะพิจารณา แต่ประหลาดที่เรื่องเผาอะไรให้มีกลิ่นเหม็นเพื่อขับไล่ผี ย่อมมีพ้องอยู่มากชาติ เห็นจะเข้าใจว่ากลิ่นอย่างนี้คนเองยังรู้สึกเหลือทน ป่วยการกล่าวไปไยถึงผีจะไม่รู้สึกเหม็นด้วย ประเพณีญวนใช้เผาขนเป็ดขนไก่ กระดูกและเขาวัวควายและอะไรอื่นๆที่เผาแล้วมีกลิ่นเหม็นกล้า เป็นการขับไล่ผีประเพณีอินเดีย เมื่อเด็กเจ็บ เขาเผารำข้าวพริกแห้งเมล็ดพันธุ์ผักกาดเกลือหรือสิ่งอื่นๆที่เผาแล้วส่งกลิ่นเหม็นฉุน เอาไปวนๆที่ตัวเด็ก ว่าทำเช่นนี้ผีทนกลิ่นเหม็นไม่ไหวต้องหนีไป เรื่องเอาอะไรไปทำวนๆที่หัวเด็กเป็นแบบเดียวกับที่เราเอาของเสียกบาลหรือข้าวแม่ซื้อไปวนที่ตัวเด็กเมื่อไม่สบาย ทำอย่างนี้

อินเดียเขาเรียกว่า อารตี เรื่องเวียนเทียนอาจเป็นอารตีอีกแบบหนึ่งก็ได้ (จะเอาไว้พิจารณาส่วนหนึ่งในเรื่องทำขวัญผูกขวัญ)

เมื่ออยู่ไฟได้ ๓ วันแล้ว มีวิธีรักษาพยาบาลและทำเคล็ดให้แก่ผู้อยู่ไฟและเด็กอีกหลายอย่าง จะกล่าวถึงเรื่องผู้อยู่ไฟก่อน

วิธีทำให้มีน้ำนม ตามปกติหญิงที่คลอดลูกต้องมีน้ำนมสำหรับเลี้ยงลูก ซึ่งเมื่อมีอายุล่วงแล้วได้ ๓ วัน จึงนับว่ารอดปากเหยี่ยวปากกา คือไม่ตายมาได้ระยะหนึ่ง เมื่อคลอดลูกใหม่ๆ น้ำนมที่แท้ของแม่เด็กจะยังไม่มี จะมีแต่น้ำนมสีเหลืองๆไม่ขาวเหมือนน้ำนมธรรมดา เรียกว่าน้ำนมน้ำเหลือง ถือว่าเป็นน้ำนมไม่ดี เขาเอาใบโคกกระออมและผักบุ้งล้อม เพื่อขับน้ำนมน้ำเหลืองออกมาเสียก่อน เมื่อขับออกมาหมดแล้วนมมารดาจะครัดเคร่งกลัดน้ำนม ถ้าเด็กดูดไม่ออกหญิงมารดาจะรู้สึกปวด ลางที่ปวดมากถึงเป็นไข้ถ้าปวดอยู่อย่างนั้นหลายวัน อาจเป็นฝีที่นมเพราะนมหลงรูได้หมอตำแยต้องคลึงและบีบหัวนมให้หัวสิวที่อุดรูนมอยู่หลุดออก แล้วเอาเส้นผมทบกันหลายเส้นแยงเพื่อให้มีรู น้ำนมจึงออกมาได้สะดวก ทำอย่างนี้แล้วน้ำนมยังไหลออกมาไม่ได้คล่อง ต้องใช้วิธีกอก วิธีที่ทำกันง่ายๆ ก็คือเผากระดาษทิ้งลงไปในไหกระเทียมดอง หรือในขวด ในภาชนะอื่นที่กลวงปลายข้างหนึ่งตันสุดแล้วจะหาได้สะดวก เพื่อทำให้ข้างในเป็นที่ว่างอากาศ ก้มเอาเต้านมยัดลงไปในไหหรือภาชนะนั้น ก็จะเกิดอาการดูดเป็นอย่างวิธีกอกเลือด ที่แรกจะรู้สึกปวดมากที่นมแต่ต้องทนเอา ถ้าไม่ใช้วิธีกอก ใช้ดูดเอาด้วยกระบอกไม้ไผ่ก็ได้ ที่สุดในรุ่นหลังดูดด้วยหลอดตะเกียงก็เคยมี ถ้าเป็นนมท้องสาวชนิดที่เรียกว่านมตาบอด คือไม่มีหัวนมยื่นออกมา ตามปกติมักเป็นนมตาบอดข้างเดียว อีกข้างหนึ่งมีหัวนมเรียกว่านมลิง ถ้าเด็กดูดได้แต่ข้างเดียว คือข้างที่มีหัวนม ก็จะทำนมข้างที่ดูดโตข้างเดียว อีกข้างหนึ่งที่เป็นนมบอดจะไม่โตตาม เป็นอย่างที่เรียกว่านางมณโฑนมโตข้างเดียว ไม่งามเพราะเป็นถ่วงคอนข้างเดียว ต้องหาอุบายให้เด็กดูดข้างที่เป็นนมตาบอดด้วย เขามีวิธีแก้ ให้มันมีดุลยภาพถ่วงเท่ากัน คือ เอาน้ำอุ่นคลึงเต้านมข้างที่บอด แล้วดึงหัวนมให้มันยื่นออกมา เอาตับทำด้วยไม้ไผ่อย่างตับย่างปลาแต่เป็นขนาดเล็ก

คบไว้ อย่าให้มันกลับหดเข้าไป เวลาเด็กดูดเอาไม้ตับออก เด็กดูดแล้วก็เอาตับคีบไว้ตามเดิม ทำอย่างนี้สัก ๒-๓ วันหัวนมจะยื่นออกมาอยู่ตัวเด็กดูดได้ตามปกติ

มดลูกเข้าอู่ ในระหว่าง ๓ วันหรือ ๗ วัน เมื่อคลอดลูกแล้วหมอตำแยจะมาฝืนท้องให้ทุกวัน คือเอามือกดดันตรงหัวเหน่า เพื่อช้อนให้มดลูกเข้าอู่ ที่ซึ่งมดลูกอยู่เห็นจะเป็นแอ่ง จึงได้เรียกว่าอย่างนั้น เมื่อฝืนขึ้นไปแล้วก็เอามือกดคลึงที่หัวเหน่า เรียกว่ากล่อมมดลูก ให้ปากมดลูกหดตัวกลับเข้าที่ตามเดิม ตอนที่กดกล่อมมดลูกนี้ จะมีน้ำคาวปลาทะลักออกมา ทำให้เจ้าตัวรู้สึกสบาย

หญิงอยู่ไฟจะต้องเข้ากระโจมประคบตัว และอาบน้ำทับหม้อเกลือและนั่งถ่าน

เข้ากระโจม ก่อนเข้ากระโจม เขาเอาว่านนางคำฝนหรือตำ คั้นเอาแต่น้ำผสมกับเหล้าและการบูร ทาให้ทั่วตัวผู้อยู่ไฟเสียก่อน ทาเสร็จแล้วจึงเข้ากระโจม กระโจมนั้นทำโครงกระโจมด้วยซี่ไม้ไผ่ดุจโครงมุ้งประทุน หรือจะใช้สิ่งอื่นที่หยิบฉวยได้ง่าย เช่นตะกร้าขนาดใหญ่ๆก็ได้ เอาผ้าคลุมให้มิดชิดไปตั้งไว้บนชานหรือในที่สูงๆ ใต้ที่ตั้งกระโจมตั้งเตาต้มหม้อยาผนึกฝาฝังท่อกระบอกไม้ไผ่สอดขึ้นไปในกระโจม เพื่อให้ไอน้ำยาในหม้อที่ต้มเดือดพล่งๆขึ้นมา เข้าไปในกระโจมตามท่อ คนเข้ากระโจมจะได้รับไอน้ำยา ทำตามวิธีนี้ ต้องมีคนคอยคุมปล่อยให้ไอขึ้นมาพอดีกัน หรือถ้าไม่สะดวกจะยกหม้อยาที่ต้มแล้วกำลังเดือดพล่านเข้าไปไว้ในกระโจมก็ได้ ผู้เข้ากระโจมจะแย้มฝาละมีเปิดทีละน้อยๆ และก้มหน้าลงไปที่ปากหม้อ ให้ไอพลุ่งขึ้นมารมหน้า ยาที่ใช้ต้มมี เปลือกส้มโอ ใบส้มป่อย ว่านน้ำ ตะไคร้ ผักบุ้งล้อม มะกรูดผลหนึ่งผ่าเป็นสี่เสี้ยว เกลือหยิบมือ หรือมีอะไรอื่นอีกหรือจะขาดตกบกพร่องอะไรบ้าง เป็นเรื่องสุดแล้วจะหาได้

การเข้ากระโจม ว่าเพื่อบำรุงผิวกันฝ้าขึ้นหน้าและน้ำเหลืองเสีย และแก้อะไรอีกหลายอย่าง รมอยู่ราวครึ่งชั่วโมงหรือนานกว่านั้นได้ยิ่งดี แต่มัก

จะอยู่นานไม่ใคร่ได้เพราะร้อนอบอ้าวเหลือทน เหื่อไหลท่วมตัวราวกับอาบน้ำ แล้วจึงจะออกกระโจมได้ การเข้ากระโจมอย่างนี้เรียกว่าเข้ากระโจมยา ถ้าเป็นคนยากจนหาอะไรไม่สะดวก ก็ใช้อิฐเผาไฟให้ร้อนแดง เอาเข้าไปไว้ในกระโจมต่างหม้อยา แล้วเอาน้ำเกลือราดบนอิฐเกิดเสียงดังฉ่าเป็นไฟพลุ่งขึ้นมารมหน้า และเนื้อตัว อย่างนี้เรียกว่าเข้ากระโจมอิฐ การเข้ากระโจมมักทำในตอนเช้า/

เดาเหตุที่อยู่ไฟ เรื่องเข้ากระโจมดังเล่ามานี้ ฝรั่งเรียกว่า *อาบเหื่อ* (sweat bath) กล่าวว่าชาวพื้นเมืองอเมริกาเหนือชอบเข้ากระโจมกันทั่วไป ว่าเป็นการชำระมลทินและเหื่อไคลในร่างกาย และเป็นวิธีชำระมลทินตามลัทธิพิธีด้วย (E.R.E. vol. 10 p. 465) ไม่ต้องสงสัยว่าการเข้ากระโจมของเรา ไม่ใช่จะบำรุงผิวป้องกันผ้าที่หน้าเท่านั้น คงเป็นเรื่องชำระมลทินอันเกิดจากการคลอดลูกด้วย เพราะการคลอดลูกชาติต่างๆ ถือว่าเป็นมลทิน ใครเข้าใกล้เพียงได้กลิ่นไอของการออกลูก ก็เป็นมลทิน มีคาถาอาคมอะไรก็เสื่อมคลายหายขลัง เช่น ชาวประหล่องทางเหนือของประเทศพม่า เวลามีออกลูก ผู้ชายเข้าไปในเขตที่ออกลูกไม่ได้ เพราะเกรงว่าผู้มีเลขยันต์สักไว้ตามตัวหรือมีของดีของขลังจะทำให้เสื่อมหมด เหตุนี้เขาต้องมีเด็กคอยอยู่หน้าเรือนเพื่อบอกคนที่ไม่ทราบจะได้ไม่เซ่อซ่าล่วงล้ำเข้าไปในเขตที่ออกลูก ถ้าใครเผลอพลัดเข้าไปในบริเวณ ต้องรีบออกทันที ไปอาบน้ำชำระมลทินเสียก่อน (Miln's *The Home of the Eastern Clan* p. 279) พวกข่าลางพวกแถบเขาบรรทัดฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เวลาคลอดลูก เขาเอาซี่กไม้ไผ่หรือหวายมาขัดไขว้เป็นอย่างเฉลวขนาดใหญ่ปักไว้ให้รู้จะได้ไม่ล่วงล้ำเข้าไป ที่ชาวพายัพและอีสานเรียกการคลอดลูกว่า *อยู่กรรม* (เข้าใจว่า *อยู่กำ* จะถูกกว่า เพราะ *กำ* แปลว่า *ถือ*) และมีเฉลวปัก ก็เป็นคติที่ถือในพวกเดียวกัน ในอินเดียเขากันหญิงที่คลอดลูกไว้ต่างหาก ไม่ให้อยู่ปะปนกับคนอื่นร่วมห้องหรือหลังคาเดียวกัน จนกว่าจะได้ชำระล้างมลทินตามลัทธิให้บริสุทธิ์เสียก่อน จึงจะกลับมาร่วมสมาคมกับคนอื่นเขาได้ นี่ก็เหมือนกับประเพณีเก่าของเราที่คนไปมีท้องมาแต่อื่น หรือมีท้องนอกพิธีแต่งงาน จะมาคลอดลูกในบ้านเรือนไม่ได้ ต้อง

ไปคลอดที่อื่น อย่างดีถ้าเสียไม่ได้ ก็ปลูกเพิงปลูกกระท่อมให้เป็นที่คลอด ต่างหาก ถ้าจำเป็นคลอดขึ้นในเรือน ก็ต้องทำพิธีปัดเสนียดจัญไรกันตามวิธีที่ถือ ประเพณีวังตามที่ ม.ร.ว. แปด เทวาธิราช มาลากุล กล่าว ถ้าใครคลอดลูกในวัง ก็ต้องทำพิธีกลบบัตรสุมเพลิง เพื่อปัดเสนียดจัญไร

ถ้าจะพิจารณาดูคติที่ทำ และถือเกี่ยวกับการออกลูกดังกล่าวมาแล้วนี้ จะรู้สึกว่าการเข้ากระโจมก็ดี การอยู่ไฟก็ดี จะเป็นเรื่องล้างมลทินอันเกิดจากการออกลูกมากกว่าเป็นเรื่องบำบัดพยาบาล เพราะการออกลูกเป็นไปตามธรรมดา ไม่ใช่ต้องการเยียวยาเป็นพิเศษเหมือนอย่างรักษาโรค หากลืมความมุ่งหมายเดิมเสียแล้ว จึงเข้าใจว่าเป็นการบำบัดโรค การคลอดลูกมีเลือดฝาดและสิ่งโสโครกออกมา ย่อมถือกันว่าเป็นมลทิน ก็การชำระล้างมลทินให้หมดไปมีอยู่สองอย่าง คือ ชำระล้างด้วยน้ำหรือไฟให้สิ่งที่เป็นมลทินเหือดแห้งไป จะใช้น้ำชำระล้างกันตามธรรมดาไม่หมดจด จึงต้องใช้ความร้อนล้างเมื่อออกไฟยังต้องรดน้ำมนต์ธรณีสารอีกด้วย เป็นชำระด้วยไฟและด้วยน้ำทั้งสองประการ การอยู่ไฟนั้นเป็นวิธีเกี่ยวกับการคลอดลูกของชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนและชาวเกาะอินโดเนเซีย ทางอินเดีย เขาใช้เตาทองเหลือง จุดไฟถ่านไว้ใต้ที่นอน มีกำหนด ๑๐ วัน (Stevenson's *The Rites of the Twice-born*) นี้กล่าวเท่าที่เคยอ่านพบในหนังสือมีกล่าวไว้ ชาติใดจะเป็นชาติเดิมที่อยู่ไฟยังทราบไม่ได้ แล้วชาติอื่นนำเอาอย่างไปทำตาม เพราะเป็นชาติถือผีสางเทวดาและความขลังความศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งรวมกันมาแต่เดิม การที่จะเอาอย่างกันไม่ยากอะไร เป็นลักษณะอยู่ในจำพวกที่ฝรั่งเรียกว่า diffusion of cultures ถ้างที่คติการอยู่ไฟจะมีบ่อเกิดมาจากชาวเกาะอินโดนีเซียก็รู้ไม่ได้ คิดเห็นอย่างนี้ก็เป็นเดาเอาตามเรื่องที่เล่ามา แล้วแต่อัธยาศัยความคิดเห็นของผู้คิดเถิด

ประคบตัว คืออาบน้ำยาที่เหลือจากเข้ากระโจมเทออกจากหม้อต้ม ผสมเข้ากับน้ำเย็น แล้วทำลูกประคบ ใช้ไพล ว่านนางคำ ขมิ้นอ้อย ใบมะขาม ใบส้มป่อย ตำแล้วเคล้าเกลือเอาผ้าห่อมัดให้แน่นเป็นลูกประคบ จุ่มน้ำที่ผสมไว้ ประคบตามหน้าตามตัว ถ้าเป็นท้องสาว ต้องใช้ลูกประคบ ๓ ลูก ลูกหนึ่ง

สำหรับนั่งทับ นอกนั้นใช้ประคบตัว เขาประคบเต้านมและคลึงหัวนมด้วย เพื่อให้หายคัด น้ำนมจะได้เดินสะดวก เพราะในตอนนี้นมจะมีไตเต่งเป็นลูก ๆ มีอาการเจ็บกระทบไม่ได้ และการเจ็บเมื่อประคบแล้วจะค่อยเบาไป ลางทีตั้ง ๗ วันจึงจะเป็นปกติ หายเจ็บประคบเสร็จแล้ว เอาน้ำยาที่เหลืออาบให้หมด แล้วจึงเอาน้ำเปล่าอุ่น ๆ อาบล้างอีกทีหนึ่ง ทำอย่างนี้ทุกวันจนกว่าจะออกไฟ

นาบหม้อเกลือ คือเอาเกลือบรรจุลงในหม้อตาลมีฝาละมีปิดตั้งบนไฟเผาจนร้อนจัด เกลือในหม้อแตกระเบิดดังเผียะผะ แต่ไม่กระเด็นออกเพราะติดฝาละมี ยกหม้อเกลือวางลงบนใบละหุ่งหรือใบพลับพลึง สุดแต่จะหาใบไม้อย่างไหนได้ง่าย และเอาผ้าผืนสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ห่อหม้อตาลนี้พร้อมทั้งใบละหุ่ง หรือใบพลับพลึงที่รองไว้ ให้เหลือชายผ้าพอจับรวมทำเป็นกระจุกสำหรับถือ เพื่อเอาไปคลึงตามตัวทั่วไป และโดยเฉพาะคลึงที่หัวเหน่า ว่าทำเพื่อให้มดลูกหดตัวเข้าอู่ตามเดิม ตามปกติมักทับหม้อเกลือตอนบ่ายครั้งหนึ่ง และตอนเช้ามืดอีกครั้งหนึ่ง ทำอย่างนี้ทุกวัน ถ้าขยันจะทำได้จนกว่าจะออกไฟ ผู้ที่เป็นหมอตำแยเชื้อชาวอินเดีย ใช้ขี้เถ้าร่อนใส่ถุงแล้วตั้งไฟให้อุ่น สำหรับนั่งทับ แทนที่จะนาบด้วยหม้อเกลือทับถุงขี้เถ้าและอาบน้ำแล้วก็ใช้ผ้าดิบยาวตั้ง ๔-๕ หลา พันท้อง และต่ำลงไป ทำอย่างนี้อยู่ ๓-๔ วันจึงเลิก ที่เขาเคยทำอย่างนี้ว่าสบายดีเหมือนกัน

นั่งถ่าน ใช้ผิวมะกรูดตากแห้ง ว่านน้ำ ว่านนางคำ ไพล ขมิ้น อ้อยชานหมาก ชรูด ขมิ้นผง ใบหนาด สิ่งเหล่านี้หั่นให้ละเอียดตากแดดเตรียมไว้ก่อน ใช้โรยที่ละหยิบมือในเตาไฟขนาดเล็ก ๆ ให้พลุ่งเป็นควันขึ้นสู่ก้นผู้นั่ง ว่าเป็นเรื่องสมานแผลที่เกิดจากการคลอดลูก

เรื่องจัดทำตามที่กล่าวนี้ เป็นวิธีรักษาทางเรื่องยา ที่นำเอามากล่าวไว้ด้วย เพื่อให้เห็นวิธีบำบัดรักษา และการพยาบาลของคนคลอดลูก ว่าแต่เดิมเขาทำกันอย่างไร ในที่นี้จะเห็นว่า ตัวยาที่ใช้อยู่บ่อย ๆ เช่น ขมิ้น ปูนใบพลู เกลือ หัวตะไคร้ มะกรูด เป็นต้น ล้วนเป็นตัวยาที่หาได้สะดวก เป็นของมีประจำบ้านหรือหาแลหยิบฉวยได้ง่ายแทบทั้งนั้น แม้กระทั่งชานหมากก็

ยังใช้เป็นตัวยาได้ ถ้าไม่มีอะไร หาไม่ได้จริงๆก็ใช้เสกๆ เป่าๆ เช่น ปูนเสก ไพลเสก เป็นต้น ก็ถือว่าได้ผล เพราะเกี่ยวกับความเชื่อทางใจด้วย ที่มีตัวยาลางอย่างแปลกออกไปจากที่เป็นของหยิบฉวยได้ง่าย ก็คงเป็นสิ่งเติมขึ้นภายหลังเมื่อหาได้สะดวกแล้ว ส่วนภาชนะที่ใช้ ก็มีก้นหม้อและฝาละมีเป็นพื้น ฝาละมีนั้นเขาใช้ฝาละมีแม่ม่าย คือฝาละมีที่ตัวหม้อคู่ของมันแตกเสียแล้ว ถ้าไม่ใช้ฝาละมีแม่ม่ายก็ห้ามใช้ ที่ห้ามใช้เช่นนี้ก็เห็นเหตุ ถ้าใช้ฝาละมีที่มีตัวหม้ออยู่แล้วนำเอาไปครอบหม้อข้าวหม้อแกงคู่ของมัน อาจทำให้ข้าวหรือแกงในหม้อมีกลิ่นเหม็น หรือเกิดสกปรกเมื่อใช้หุงต้มก็ได้ ทางปักษ์ใต้เขาปิ้งปลาบนฝาละมีแม่หม้าย ห้ามใช้ปิ้งบนฝาละมีหม้อดี ของใช้เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชาวเราคนสามัญ แต่ก่อนยากจนเต็มที่ ไม่มีอะไรใช้สะดวกเหมือนทุกวันนี้ จะหาแพทย์อย่างแผนปัจจุบันก็ไม่มี มีแต่หมอกลางบ้านแต่กระนั้นก็ยังหาไม่ได้ง่าย พึ่งตนเองมากกว่าอื่น เคยทำเคยรักษาสืบกันมาอย่างใดก็อย่างนั้น แม้บรรพบุรุษของเรามีความลำบาก อัตคัดความสะดวกสบายถึงเพียงนี้ก็ดี แต่ท่านก็ยังสามารถประคับประคองเลี้ยงดูเรามาจนตลอดรอยภัย ตามกำลังสติปัญญาความสามารถที่มีอยู่ในสมัยนั้น จนเรามีความเจริญเติบใหญ่ได้ทุกวันนี้ นับว่าเป็นโบราณคดีอีกชั้นหนึ่งที่ควรทราบ ไม่ใช่เอาความรู้และความคิดของสมัยนี้ไปปรับเข้ากับสมัยโน้น ถ้าท่านเกิดสมัยโน้นก็จะต้องมีความรู้และความคิดอย่างสมัยโน้น ที่จะคิดเห็นอย่างสมัยนี้มีไม่ได้อยู่เอง เราคิดว่าพ่อเราเป็นคนโง่เง่าเฉาฉงน ลูกเราก็คงคิดว่าเราเป็นเช่นเดียวกัน นี่เป็นใจความในบทกวีบทหนึ่งของกวีอังกฤษ ชื่อ โพ้ป กล่าวไว้

กำหนดวันอยู่ไฟ มี ๗ ๙ ๑๑ ๑๓ ๑๕ ๑๗ และ ๒๑ วัน หรืออย่างมากถึง ๒๙ วันก็มี จำนวนวันอยู่ไฟที่กำหนดไว้นี้เป็นจำนวนคี่ทั้งนั้น เพราะถือคติที่ว่าอยู่ไฟ *วันคู่ลูกถี่ วันคี่ลูกห่าง* จะด้วยเหตุผลอย่างไรก็ไม่ทราบ เป็นจำพวกจำนวนขึ้นกระไดที่ว่า *คู่กระไดผี คี่กระไดคน* แต่มีคติกลับกัน *สามวันลูกผี สี่วันลูกคน* หรือในคำสบถว่า *ให้ตายใน ๓ วัน ๗ วัน* ซึ่งเป็นจำนวนคี่ การอยู่ไฟจะอยู่นานกี่วันตามกำหนดที่กล่าวมาแล้วข้างต้นก็แล้วแต่สมัคร ถ้า

อยู่นานได้ยิ่งดี ว่าถ้าอยู่ได้นานเมื่อออกไฟแล้วผิวพรรณจะเป็นน้ำนวล ถ้าเป็นท้องสาว มักให้อยู่นานวัน

อยู่ไฟครบกำหนดแล้ว เวลาออกไฟก็ทำบัตรพลีอย่างที่พูดว่ามีกุ้งพล่าปลายำ คือจะมีกับข้าวอะไรเล็กๆน้อยๆก็ใส่กระทงเล็กๆสำหรับเซ่นสังเวยแม่เตาไฟ กราบไหว้ร่ำลาด้วยคารวะแล้วจึงดับไฟและอาบน้ำมนต์ธรณีสารเป็นการปัดเสนียดจัญไร เสร็จการอยู่ไฟเท่านี้ แต่ลางรายก่อนออกไฟได้วันหนึ่ง ให้อยู่ไฟแกลบ คือใช้แกลบแทนฟืน เอาใบเหงือกปลาหมอสุมบนแกลบ อยู่ไฟอย่างนี้พ้นคืนหนึ่งแล้ว จึงเอาน้ำมนต์ธรณีสารประพรมที่ไฟและที่เด็ก และลาแม่เตาไฟออกไปอาบน้ำมนต์ ออกไฟแล้วห้ามยกกระบุงแกลบกระบุงนุ่นเป็นเวลาราวเดือนหนึ่ง ห้ามทำไมก็ไม่ทราบ จะว่ากลัวดากจะออกมาเพราะได้รับความกระเทือนมากก็ไม่เชิง เพราะยกกระบุงแกลบกระบุงนุ่นไม่หนักเหมือนยกของอย่างอื่น ซึ่งไม่ปรากฏห้าม

อนึ่งเมื่อออกไฟและต่อไปเป็นเวลาตลอด ๓ เดือน โบราณห้ามไม่ให้นอนร่วมกับสามี ลางทีแม่ของหญิงอาจมานอนอยู่ด้วยเพื่อป้องกันในเรื่องนี้ที่ห้ามเพราะถือว่าถ้าฝ่าฝืนจะมีลูกถี่ ว่ามดลูกยังไม่แห้งสนิท เรื่องอย่างนี้คนสมัยใหม่จะรู้สักกี่คน

๙—เรื่องเกี่ยวกับเด็ก

สายสะดือ ระยะเวลาแต่วันคลอดแล้ว ๓ วันขึ้นไป สายสะดือเด็กส่วนที่ผูกมัดไว้ดั่งเล่ามาแล้วก็จะหลุดออกมาจากสะดือเด็ก ถ้าหลุดแล้วก็เก็บใส่ไว้ในอับในโถหรือในภาชนะอย่างใดๆ แล้วโรยขมิ้นไว้ เก็บเอาไว้ทำไมก็ไม่ทราบ เป็นแต่ทำตามๆกันมา เมื่อเก็บไว้นานๆถูกทิ้งๆขว้างๆไม่ได้เอาใจใส่ ในที่สุดก็หายไปเอง หายไปแล้วก็ไม่ว่าอะไร ไปได้ความรู้จากคติฝรั่งและชาติต่างๆซึ่งพอจะปรับเปรียบเทียบกันได้บ้าง คือเขาถือว่าสายสะดือเด็กที่หลุดออกนี้เป็นของขลัง ต่อไปภายหน้าเมื่อเด็กเจ้าของสายสะดือเจ็บป่วยขึ้น จะได้ดูดสายสะดือกินเป็นการแก้อันตราย ชาวบ้านชาวกรุงเบอร์ลินประเทศเยอรมันนี หมอตำแยจะมอบสายสะดือแห้งนี้ ให้บิดาของเด็กรักษา

ไว้จงดี ถ้ารักษาไว้ได้นานตราบใด เด็กจะมีความเจริญปราศจากโรคภัยไข้เจ็บตราบนั้น ชาวอังกฤษเมื่อราวร้อยปีเศษล่วงมานี้ มีประกาศขอซื้อสายสะดือแห้งบ่อย ๆ ถือว่าสะดือเป็นของขลัง ไปในเรือกลางทะเล เรือที่ไปไม่แตกไม่อับปาง และเป็นของนำโชคลาภมาให้แก่ผู้มีไว้ เวลาตกน้ำถ้ามีติดตัวไว้ แม้ว่ายน้ำไม่เป็นก็ไม่จมน้ำตาย ชาวพม่าถือว่าถ้าติดตัวไปด้วย จะทำให้ใคร ๆ มีจิตใจเมตตา ชาวฮินดูลางถิ่นใช้สายสะดือป่นกับไข่ให้เด็กกิน ว่าจะทำให้เกิดสติปัญญา ถ้าบรรจุเย็บไว้ที่คอเสื้อของเด็ก เด็กจะเป็นคนเก่งกล้าสามารถมาก ชาวประหล่องรักษาสายสะดือไว้เป็นอย่างดี ว่าถ้าเจ็บฟันเอาสายสะดือถูตรงที่เจ็บ ก็จะหายปวดทันที ชาวเกาะเซรัมและเกาะอื่นทางทะเลใต้ตลอดจนออสเตรเลีย เอาสายสะดือแห้งผูกคอเด็กเป็นเครื่องราง ว่าป้องกันโรคภัยไข้เจ็บของเด็ก หรือถ้าเด็กเจ็บก็ใช้สายสะดือเป็นยารักษาโรค จากนี้สายสะดือจะทำให้เด็กเติบโตเร็ว และรู้อยู่และเป็นเครื่องรางป้องกันตัวให้พ้นภัยเมื่อเวลาเดินทางหรือเข้าสงคราม

พิจารณาคติของชาติต่าง ๆ ตามที่เล่ามานี้ เป็นได้ความว่าสายสะดือเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของเด็ก เพราะเด็กมีชีวิตอยู่ได้ในท้อง ได้อาศัยสายสะดือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ก็ควรแล้วจะถือและเก็บรักษาไว้ว่าเป็นของขลัง เมื่อมีความคิดเห็นเช่นนี้ จึงลองสอบถามผู้สูงอายุ ก็ได้ความว่าของไทย เขาเก็บสายสะดือแห้งไว้เป็นน้ำกระสายยา ในเมื่อมีใครป่วยหนักกินยาอะไรไม่ทุเลา จึงจะฝนสายสะดือแห้งเป็นน้ำกระสายแทรกไปกับยาอื่น เป็นอย่างยาอธิษฐาน นอกจากนี้ยังใช้สายสะดือแห้งฝนกับน้ำมะนาว ทาแก้พิษแมลงอะไรต่อยได้ด้วย

อนึ่งสายสะดือจวนจะหลุด แต่ยังมีเส้นเป็นสายใยเหลือติดอยู่กับสะดือ ทำให้ไม่หลุดขาดออกมาได้ เวลาเช้ามีดมารดาเด็กตื่นนอนก่อนล้างหน้าบ้วนปาก ให้บ้วนน้ำลายหยอดลงที่สะดือเด็ก น้ำลายอย่างนี้เรียกว่าน้ำลายเน่า เรียกถูกแล้วเพราะมันเหม็นเน่า ที่ทำอย่างนี้เห็นจะต้องการเชื้อเน่าเพื่อทำให้สายใยที่ยังติดอยู่ให้เกิดเน่าด้วย สายสะดือจะได้หลุด จะเอาอะไรตัดให้ขาดก็ไม่กล้า เรื่องน้ำลายก่อนบ้วนปากนี้ นับถือกันว่าเป็นของดี

เป็นต้นว่าถ้าเป็นผีตั้งขึ้นใหม่ๆ ก็มักแตะน้ำลายชนิดนี้ที่ใต้ลิ้น เอามาเกลื่อนผีก็จะยุบ ฝรั่งว่าชาวโรมัน ถ้าจะกล่าวคำยกย่องตนเอง ต้องบ้วนน้ำลายของตนลงที่อก ว่าบ้องกันเทวดาเกลียดหมั่นไส้ตน เวลาทำพิธีเกี่ยวกับเวทมนต์ต้องพ่นน้ำลายซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์ขับไล่ผี (อย่าว่าแต่ผีกลัวเลย ถึงคนก็ต้องกลัวและหนีเหมือนกัน)

สายสะดือหลุดแล้ว แม่เด็กจะเอาใบพลูสด ๓ ใบ ลนควันไต้หรือควันถ่านก็ได้ ให้ร้อนพอประมาณโดยเอามือแตะอังดู แล้วเอาไปทาบที่ท้องเด็ก ที่ใช้ใบพลู ๓ ใบว่าจะได้ผลดีเปลี่ยนลนไฟ และอาจจะถือจำนวนสามเป็นขลังด้วย นาบใบพลูแล้ว เอามะกรูดผลหนึ่งลนกับควันไฟไต้ นาบคลึงที่ท้องเด็กตอนรอบๆ สะดือ ว่าเพื่อให้ท้องหนาเหมือนผิวมะกรูด จะได้ไม่เกิดโรคปวดท้อง แล้วเอาพริกไทยเผา ๓ เม็ด ดินสอพองเผาและพิมเสน สิ่งเหล่านี้รวมบดให้เข้ากัน สำหรับโรยสะดือเด็กเพื่อสมานแผล ถ้าใช้ยานี้โรยยังไม่หาย ให้ใช้ผิวข้างในของกะลามะพร้าว ขูดออกมาบดปนกับพิมเสนโรยสะดือ ต่อไปเอามหาหิงคุ์กับว่านน้ำ ฝนกับน้ำมะกรูดในฝาละมี ตั้งบนไฟให้ร้อนอุ่นสำหรับทารอบสะดือ นี่เป็นยาทาท้องเด็กให้หนาเหมือนกัน เวลาทาอย่าให้ถูกสะดือเพราะเด็กจะรู้สึกแสบ เสร็จแล้วเอามหาหิงคุ์คลึงให้เป็นแท่งยาวขนาดเล็กๆ ห่อผ้าขาวบาง ผูกข้อมือเด็กทั้งสองข้างอย่างกำไลมือ เมื่อเด็กยกแขนขึ้นเปะปะมาโดนจมูกจะได้สูดกลิ่นมหาหิงคุ์ เด็กจะได้ไม่เป็นลม

ยากวาดเด็ก นอกจากนี้ยังมียากวาดคอเด็กเมื่อไม่สบาย ใช้หัวตะไคร้ฝนก้นหม้อแกงที่ใช้แล้วเพราะมีดินหม้อติดอยู่ เมื่อเด็กกินนมแล้ว ลางทีก็เอาพญามือเหล็ก รากกระเพราและเปลือกไข่เน่าฝนสำหรับกวาดก็มี ลางถิ่นก็ใช้ไม้ไผ่ที่ขัดปากไหปลาร้าเอามาเผาไฟบดให้เป็นจุณและละลายน้ำผึ้งแตะที่ลิ้นเด็ก

ประคบเด็ก ถ้าเด็กนั้นเป็นชาย ก็เอาใบพลูลนไฟไต้เสม็ดประคบลูกอัณฑะ ใช้แตะๆ แล้วกดให้ขึ้นไป เมื่อโตขึ้นจะได้ไม่เป็นไส้เลื่อน ถ้าเป็นเด็กหญิงก็มีการประคบเหมือนกันเพื่อแก้รูปทรงให้กระเปาะเหลาะดี แล้ว

ประคบที่นมบีบน้ำนมออก เพราะถือว่าเป็นน้ำนมมาแต่กำเนิด เป็นน้ำนมสีใสเหมือนน้ำเหลืองไม่ดี ถ้าไม่บีบให้ออกเสียอาจเกิดเป็นฝีขึ้นได้เพราะเป็นไตอยู่ นอกนี้มีดึงจมูกด้วย จมูกจะได้โด่งงาม เพราะจมูกของเราตามปกติไม่ใคร่มีจมูกโด่ง

ระดูเด็ก ในระยะ ๓ ถึง ๗ วัน นับแต่วันคลอด เด็กหญิงลางคนมีระดู ระดูอย่างนี้ถือกันว่าเป็นของดี มักเอาสำลีแตะเช็ดเก็บไว้ ว่าถ้ามีติดตัวไปเล่นการพนันจะไม่มีเสียหรือแพ้ ทำไมจึงถือระดูเด็กว่าเป็นของดี เห็นจะถือว่าระดูเป็นเครื่องหมายแห่งการเกิด มีอำนาจพิเศษซึ่งสามารถทำให้คาถาอาคมหรืออำนาจผีสางเทวดาเสื่อมคลายได้กระมัง หรือว่าจะถือเป็นอย่างคติของอินเดีย ที่ว่าระดูหญิงเป็นของบริสุทธิ์ เพราะเป็นเครื่องหมายพระอัคนี

จับหวัด เด็กอ่อนมักเจ็บป่วยได้ง่ายเพราะร่างกายก็แบบบางอยู่ เป็นต้นว่าเป็นหวัดคัดจมูกหายใจไม่ใคร่สะดวก ถ้ามีอาการอย่างนี้ต้องทำยาสุมขม่อม ใช้หัวหอมหรือหัวเปราะหอม ตำผสมกับขมิ้นปูนแดงและเหล้า เอาสำลีจุ่มน้ำยานี้ ทำเป็นแผ่นกลมแบนๆ บางๆ ไว้ช่องโหว่กลาง แตะพอกที่ขม่อม น้ำหัวหอมตำที่เหลือจากสุมขม่อม ใช้เป็นยาทาดั้งจมูกและตามตัว การสุมขม่อมและทาตัวเด็กจนเห็นแดงๆ ด่างๆ ไปทั่วตัวนี้เรียกว่า *จับหวัด*

ละอองฝ้า เด็กคลอดได้ราว ๑๕ วัน ลางทีลิ้นเป็นฝ้าขาวเรียกว่าละออง ถ้าทิ้งไว้จะจับหนาเข้าทุกทีกลายเป็นโรคซางขุม ทำให้ลิ้นแข็งดูดนมไม่ได้ ต้องเอาผ้าอ้อมเปียกเย็ยวเด็ก เช็ดฝ้าที่ลิ้น ให้ออกเสีย ลางทีก็ใช้ยางกล้วยดิบเช็ด ถ้าได้ยางกล้วยน้ำก็ยิ่งดี ผ่ากล้วยดิบเป็นสองเอาผ้าเช็ดเอายางมา

ผดไฟและสะอึก ลางคราวเด็กเป็นผดไฟ คือมีผื่นขึ้นตามหน้าตามตัวเป็นเม็ดขาวใสขนาดเขื่องๆ ถ้าเม็ดผื่นนี้แตก น้ำเหลืองจะลามเลอะเทอะเน่าเหม็น ให้เอาดินสอพองกับพิมเสนโรย เรียกว่ารำหัดพิมเสน ถ้าเด็กมีอาการสะอึก ต้องฉีกมุมผ้าอ้อมเอามาปิดที่ขม่อมหรือที่หน้าผากเด็ก เวลาปิดต้องกลั้นใจ ถ้าผ้าที่ปิดอาจหลุดง่าย ให้ใช้น้ำลายแตะผ้าปิด ทำง่ายๆ เต็มที

เรื่องที่กล่าวมาเหล่านี้ยังไม่หมด เพราะเด็กอ่อนพาลจะมีโรคได้มากสถานนัก ที่นำมากล่าวเอาแต่ที่อาจรักษากันได้ตามประสาของชาวบ้าน ไม่ต้องร้อนถึงหามดหาหมอมารักษาพยาบาล จะเห็นได้ว่ายาแก้ส่วนมากก็เป็นสิ่งหาได้ง่าย ๆ เป็นอย่างเรื่องยาที่เล่ามาแล้ว

ผ้าอ้อม อนึ่งเรื่องผ้าอ้อมก็มีข้อจะต้องปฏิบัติเป็นพิเศษ เช่น เวลาซัก ห้ามไม่ให้บิดผ้า ให้ใช้บีบพอให้น้ำไหลไปเท่านั้น ถือเคล็ดว่าถ้าบิดผ้าอ้อมเด็กจะบิดตัว เป็นเรื่องที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า Homoeopathetic Magic ในหลักที่ว่า สิ่งใดเหมือนกัน ย่อมเผล็ดผลเหมือนกัน หรือติดต่อถึงกันได้ (Law of Similarity and Law of Contact or Contagion) เวลาซักต้องระวังอย่าทอดทิ้งหรือทำให้ผ้าอ้อมหาย ว่าเด็กจะร้องไห้ไม่หยุด เมื่อเด็กร้องไห้ไม่หยุดหาเหตุผลไม่ได้ว่าร้องไห้ทำไม เขามักตรวจนับผ้าอ้อมดูว่ามีขาดหายไปบ้างหรือไม่ ถ้าปรากฏว่ามีขาดหายไป มิใครก็ใครเป็นถูกดุ เช่น *เห็นไหม โบราณเขาว่าไม่ผิด คนมันไม่ถือ ไปถือเอาอย่างฝรั่งมังค่า มันจึงได้เป็นอย่างนี้* ผ้าอ้อมที่ตากไว้พอเวลาบ่ายแดดตกก็ต้องเก็บ ขืนทิ้งไว้จนมืดค่ำ ผ้าตากน้ำค้าง เด็กจะเป็นหวัด เป็นอย่างโรคติดต่อ ผ้าอ้อมเมื่อเปื้อนเปรอะต้องรีบเอาไปซัก จะทอดทิ้งให้หมักเอาไว้ไม่ได้ เรื่องนี้ดี ถ้าเป็นหน้าฝนลางเวลาฝนตกแฉ่วันยังค่ำ ไม่มีแดดจะตากผ้าอ้อมให้แห้ง ให้ใช้ไต้พอเพียงกัน เขาใช้ติดไฟกองไว้กับดิน และเอาสุ่มไก่ครอบไว้ แล้วเอาผ้าอ้อมวางทาบบนนั้น เพื่อผึ่งผ้าอ้อมที่เปียก ได้ไอความร้อนก็จะแห้งได้เร็วขึ้น ต่อมาเมื่อมีเตาอังโล่ใช้แล้ว ก็ใช้เตาอังโล่ แต่ถ้าไม่ระวังไฟแรงมากอาจไหม้สุ่มและไหม้ผ้าอ้อมได้ เป็นเรื่องใช้ของใหม่ที่สะดวกกว่า แต่ไม่รู้จักใช้ผ่อนหนักผ่อนเบาให้เหมาะกัน นึกว่าเหมือนกับของเก่า จึงได้เกิดเสียหายขึ้นอย่างนี้

เจาะหู เมื่อเด็กเกิดได้เลยสามวันแล้ว ถ้าเป็นหญิงหมอตำแยมักเจาะหูให้เสร็จ วิธีเจาะให้เตรียมเข็มร้อยด้ายดำย้อมมะเกลือ เวลาจะเจาะต้องคลึงใบหูให้ชาและดูช่องไม่ให้เจาะถูกตรงเส้น แล้วเอาก้านพลูป้ายปูนแตะเป็นเครื่องหมายไว้ทั้งสองด้านใบหู มีไพลหรือขมิ้นแว่นเล็ก ๆ รองรับหลังใบหู แล้วจึงลงมือเจาะ ปล่อยให้ด้ายค้างอยู่ เจาะแล้วใช้น้ำมันมะพร้าวกับ

ขมิ้นทาแตะสมานแผล และคอยรูดด้ายไว้เสมอ คอยเอาน้ำมันมะพร้าวหยอดไว้อย่าให้แห้ง หรือถ้าใช้น้ำมันทากลางบ้านซึ่งเขาใช้ทาแผลหนองและชันตุของเด็กได้ก็ยิ่งดี คือเอามะพร้าวก้นกะลา ใบสะเดา ใบมะลิ และขมิ้นชันโขลกให้เข้ากันแล้วคั้นเป็นน้ำกะทิไว้และหยอดเกลือ ตากแดดไว้จนแห้งเป็นน้ำมัน ก็ใช้ได้, เจาะอีกวิธีหนึ่งเด็กรู้สึกเจ็บน้อยแต่ช้าเสียเวลาคือ เอาตะกั่วเลี่ยมหัวท้ายขดเป็นวงแหวนหนีบหู ค่อยเร่งเข้าไปทีละน้อยกว่าหูจะทะลุ ได้ยินบ่นกันว่าวิธีนี้ไม่ดี สู้เข็มแทงไม่ได้เร็วกว่า แต่สงสัยว่าวิธีเอาเข็มแทงจะเป็นวิธีใหม่ เจาะทะลุแล้ว ต้องการให้เป็นรูใหญ่ คือ เมื่อแผลหายดึงเส้นด้ายออกแล้ว ก็เบิกด้วยก้านหัวกระเทียมแห้งหรือต้นหญ้าที่อ่อนๆ หรือใช้ไม้โสนหรือรากลำพู ซึ่งเมื่อถูกน้ำจะพองออกเข้าใส่แทน จะให้รูใหญ่เท่าใดก็ได้เหมือนอย่างในลางท้องถิ่น ก็เปลี่ยนไม้ที่ใส่แทนนี้ให้มีขนาดโตขึ้นตามลำดับ เรื่องเจาะหูนี้ทำกันอยู่แก่คนสามัญ ทราบว่าพวกผู้หญิงผู้ดีชั้นเก่ามีเจ้านายเป็นต้น ไม่ได้เจาะหูกัน เพราะถือว่าเป็นของเลว เหตุที่ต้องเจาะหูในเมื่อยังเป็นเด็กแดงๆ อยู่ ว่าตอนนี้เด็กยังไม่รู้สึกเจ็บมาก เพราะเนื้อยังอ่อน ทั้งเด็กยังไม่รู้จักเอามือไขว่คว้าทึ้งด้ายที่ร้อยไว้ให้หลุดออกมา

๑๐—ฝังรก

ขอระงับเรื่องเด็กไว้ก่อน ย้อนกล่าวถึงเรื่องรกซึ่งบรรจุไว้ในหม้อตาลวางอยู่ข้างที่อยู่เตาไฟ เมื่อล่วงแล้วได้ ๗ วันนับแต่วันคลอด ก็ทำพิธีฝังรกได้ ลางทีทิ้งไว้ตั้งเดือนกระทั่งถึง ๓ เดือน จึงเอาไปฝังก็มี ลางทีนำหม้อรกนี้ไปเข้าในพิธีทำขวัญโกนผมไฟเมื่อเด็กมีอายุได้เดือนหนึ่ง ก็มี เวลานำหม้อรกไปฝัง มีวิธีถือเอาเคล็ด คือให้เปลี่ยนถือเป็นมือซ้ายบ้าง มือขวาบ้างสลับกันไป ว่าเมื่อเด็กโตขึ้น จะได้ถนัดทั้งสองมือ ถ้าถือหม้อรกด้วยมือข้างไหนแต่ข้างเดียว เด็กก็จะถนัดข้างนั้นแต่ข้างเดียว เวลากลับจากฝังรก ถ้ารกนั้นเป็นของเด็กผู้ชาย คนที่นำเอาไปฝังต้องร้องเพลงหรือร้องเป็นทำนองเทศน์ นี่แสดงว่าเขานิยมกันในสมัยโน้นอย่างนี้ ถ้าเป็นเด็กหญิง เวลากลับจากฝังรก ให้เก็บผักหักฟืนมาด้วย เมื่อเด็กโตขึ้นจะได้เป็นคนขยันขันแข็งเป็นแม่เหย้าแม่เรือนดี

การฝังรกนั้นมีวิธีทำวางเป็นตำราไว้หลายอย่าง ในตำรา พรหมชาติ ว่า ถ้าเด็กคลอดเดือน ๔ เดือน ๕ หรือเดือน ๖ ต้องฝังรกทิศอุดร (ทิศเหนือ) ดั่งนี้เป็นต้น

ในคัมภีร์ *ปฐมจินดา* กล่าวว่า

เมื่อจะฝังรก ท่านให้เอาแป้งหอม น้ำมันหอม ข้าวตอกดอกไม้ กฤษณา จวงจันทร์ ธูปเทียนบูชาบวงสรวงแก่เทพยดาเดินหน และบูชาพฤกษเทวดา ภูมเทวดาแล้วจึงฝังได้ นอกนี้กำหนดให้ฝังรกในเดือน ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ ให้ฝังทิศหรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) แย้งกับที่กล่าวไว้ในตำรา *พรหมชาติ* ว่าเป็นทิศเหนือ ว่ากุมารนั้นจะเลี้ยงง่าย ถ้าฝังทิศทักษิณ (ทิศใต้) กุมารจะเป็นอันตรายและเป็นอะไรอื่นที่ไม่ดีอีกหลายอย่าง *ถ้ารก* (สายรก) *พันตัวเด็กในเวลาคลอดให้เอาย่างไฟไว้ให้กรอบ แล้วบดลงไปในข้าวให้กุมารกินจะไม่รู้อ้อนและร้องไห้เลย* จะมีบุญและอะไรที่ดีอีกหลายอย่าง *ถ้ารกพันคอเอารกลงในหม้อทนน* ๑๐๐๐ (อะไรไม่ทราบ) *แล้วเอาเหล็กแทงกลางย่างไฟไว้ให้แห้งบดให้เด็กกิน เด็กจะมีรูปร่างงาม* อย่างนี้เป็นต้น (คล้ายเรื่องเด็กฝรั่งดูดสายสะดือแห้งดังเล่ามาแล้ว)

อีกวิธีหนึ่ง *ถ้าเด็กเกิดวันอาทิตย์ แม่ซื้ออยู่บนจอมปลวก ต้องฝังรกที่จอมปลวก* ถ้าเกิดวันอื่นก็มีกำหนดที่ฝังเป็นอื่น มีต่างๆ กันอย่างนี้เป็นต้น

ก่อนฝังรก ให้เอาสิ่งที่ต้องการวางลงในหม้อรกด้วย แล้วจึงเอาไปฝังตามทิศที่กำหนดไว้ ว่าเด็กจะกล้าแข็งในไตรเพท จะประพฤติอย่างบิดามารดาและอะไรอื่นอีก (ดูข้อความพิสดารในคัมภีร์ที่กล่าวมาข้างต้น)

ประเพณีภาคอีสาน เขาบรรจุรกในหม่อใหม่มีฝา ถ้าไม่มีฝาใช้ผ้าปิดผนึกปาก นำไปฝังไว้ใต้กระไดหน้าเรือน แล้วเอาไม้ขอนมาติดไฟเผาให้ลุกอยู่ปากหลุมทั้งกลางวันกลางคืน ครบกำหนดอยู่ไฟ แล้วจึงเลิก เพราะเหตุอย่างไรไม่ทราบ

เรื่องฝังรก ถ้าว่าตามตำราข้างบนนี้ จำต้องทำพิธีรีตองกันมากอยู่ ดูประหนึ่งว่ารกนั้นเป็นของสำคัญ แต่ที่เห็นชาวบ้านทำกันเป็นปกติก็ไม่ทำอะไรกันมาก นอกจากนำไปฝังใต้โคนต้นไม้ใหญ่ ว่าเอาเคล็ดว่า อยู่ใต้ที่ร่มเย็น

เด็กเจ้าของรกจะได้อยู่เย็นเป็นสุขและมีอายุยืนนานเหมือนต้นไม้ใหญ่ ที่ไม่ฝังใต้ต้นไม้ใหญ่ก็มี แต่ฝังไว้ใต้กระไดเรือน ประเพณีอินเดียเอาเงินปลีกไปสักหนึ่ง ขมิ้นหมากผลและเกลือเล็กน้อยใส่หม้อรกด้วย แล้วฝังหม้อรกไว้ใต้ที่นอนอยู่ไฟ ลางแห่งก็เอาไปโยนทิ้ง

ประเพณีทางปักษ์ใต้ ได้ความว่าเขามีพิธีต้องเลือกทิศดีวันดี และสถานที่ดี เช่นจอมปลวกซึ่งนิยมกันว่าดีเป็นต้น ถ้าเอารกทิ้งน้ำเขาถือว่า เด็กเจ้าของรกมักเป็นอันตรายตกน้ำตาย ทราบมาเพียงเท่านี้

การฝังรก มีคติว่าต้องใช้คนถนัดถือมือขวาเป็นผู้ขุดหลุม ว่าถ้าไม่เช่นนั้นเด็กจะถนัดแต่มือซ้าย ลางทีเมื่อฝังแล้ว ก็ให้ปลูกต้นมะพร้าวไว้ เห็นจะต้องการเป็นที่หมายไว้กระมัง ลางแห่งไม่แต่ฝังรกและปลูกต้นมะพร้าว ยังมีน้ำมนต์ประพรมหม้อรกและมะพร้าวเสียก่อนด้วย ว่าเพื่อให้มะพร้าวเงินมะพร้าวทองงอกงามดี เด็กจะได้มีความสุขความสมบูรณ์ มะพร้าวเงินมะพร้าวทองนั้นได้ความว่าเป็นมะพร้าวห้าวตามธรรมดานี่เอง แต่ปิดกระดาษเงินกระดาษทองเอาเคล็ดว่าเป็นเงินเป็นทองนั่นเอง เป็นพวกเดียวกับอิฐเงินอิฐทองวางฤกษ์

การฝังรกต้องหาคนชื่อ บุญมั่น บุญคง บุญอยู่ และบุญมี เป็นผู้ฝัง ถ้าหาคนชื่อเหล่านี้ไม่ได้ก็แล้วไป ให้คนอื่นชื่ออื่นเป็นผู้ฝังก็ได้เหมือนกัน แต่ต้องจัดการฝังให้ถูกทิศถูกทางตามที่โหรกะให้ เป็นเรื่องเอาเคล็ดทั้งนั้น คงเป็นคติของโหร คนสามัญคงไม่ได้ทำ

ทำไมปลูกแต่ต้นมะพร้าว ปลูกต้นไม้อื่นไม่ได้บ้างหรือ หรือว่าเป็นคติของที่อื่นซึ่งนิยมปลูกต้นมะพร้าว เราไปได้คตินี้มา หรือว่าความเข้าใจเดิมเคลื่อนไป จะไม่ใช่แต่ต้นมะพร้าวเท่านั้น จะปลูกต้นไม้อื่นก็ได้ จะเกี่ยวข้องกับเรื่องมิ่งไม้ประจำตัวเด็กกระมัง เพราะมีคติถือกันว่าคนเกิดมาย่อมมีไม้ประจำตัว เช่นในตำรา *พรหมชาติ* ว่ามิ่งขวัญอยู่ต้นกล้วย ต้นมะพร้าวเป็นต้น ชาวเซมัง พวกเงาะในแหลมมลายูก็มีคติว่า คนเกิดมามีไม้ประจำตัว ผู้เป็นพ่อเรียกหาไม้ประจำตัวไว้ให้ก่อน เป็นต้นไม้อยู่ใกล้ ๆ กับเด็กที่เกิด เมื่อเลือกได้ต้นอะไรก็สับต้นให้เป็นบั้งทำเป็นเครื่องหมายไว้ สับบั้งตั้งแต่

โคนจนสูงเสมออก ไม้ต้นนี้เป็นที่ผังรก ห้ามไม่ให้ตัดโค่นลงเป็นอันขาด เมื่อเติบโตขึ้น ห้ามไม่ให้ทำอันตรายแก่ไม้ชนิดเดียวกัน แม้แต่ลูกของพรรณไม้ชนิดนั้นก็กินไม่ได้ (Skeat and Blagden; Pagan Race of Malay Peninsular)

คัมภีร์ *ปฐมจินดา* กล่าวว่า *ถ้าเด็กเกิดปีชวด เทพยดา ไม้มีงคือต้นมะพร้าว เกิดปีฉลู มนุษย์ผู้ชาย ไม้มีงคือไม้ตาล* ปีอื่น ๆ เป็นไม้มีงอื่น ๆ เช่น ปีขาล ผีเสื้อผู้ชาย ไม้มีงคือ ต้นรัง ถ้าถือว่าต้องผังรก หรือปลูกต้นไม้ตามที่กำหนดไว้นี้ ก็มีข้อลำบากอยู่บ้างในลางปี เช่นคนเกิดปีขาลจะต้องเป็นต้นรัง ดูจะไม่เป็นความสะดวกเลย ถ้าในท้องถิ่นที่ไม่มีต้นรังหรือเป็นไม้หาได้ยาก เช่นในกรุงเทพฯ ปลูกไม่ใคร่ขึ้นเพราะพื้นที่เป็นดินลุ่ม จะทำอย่างไร แก้ว่าถ้าหาไม่ได้ เอากิ่งไม้มาปักแทน นึกว่าเป็นต้นรัง หรือไม่ก็เขียนชื่อว่าต้นรังไว้ที่ต้นไม้นั้น อย่างเขียน*ชื่อคน*ที่ตายบังสุกุล หรือเขียนชื่อเผาแทนต่างศพอย่างนี้จะได้บ้างกระมัง เป็นแก้เคล็ดเอาดื้อ ๆ เท่านั้นก็น่าจะได้ ลางตำราว่าถ้าหาต้นรังไม่ได้ จะใช้ต้นขนุนสำปะลอก็ได้ เพราะเหตุไรต้นรังกับต้นขนุนสำปะลอแทนกันได้ ก็ไม่ทราบ ยิ่งกว่านั้นขนุนสำปะลอหาได้ง่ายทางปักษ์ใต้ แต่หาได้ยากหรือไม่มีทางภาคอีสาน ต้นรังหาได้ง่ายในภาคอีสาน แต่หายากทางปักษ์ใต้ กำหนดไว้จะให้สะดวกกว่านี้ก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงอยากจะเดาว่า ความเข้าใจเลื่อนมาเป็นปลูกมะพร้าว เพราะหาปลูกได้ง่ายและให้ประโยชน์ดีกว่าต้นรัง ประกอบทั้งมะพร้าวเป็นไม้เสี่ยงทาย ถ้าปลูกงอกขึ้นตรง ก็นับถือว่าเป็นของดี

ประเพณีถือว่า มะพร้าวเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ ชาวอินเดียมัธยมประเทศเรียกมะพร้าวว่าศรีผล คือเป็นต้นไม้ของพระศรีเทวี ผู้ประจำสิริและโชคลาภ ในพิธีต่าง ๆ ของอินเดียจะขาดมะพร้าวไม่ได้ เขามักนำไปบูชาเทพเจ้า หรือใช้เกี่ยวกับพิธีมงคลต่าง ๆ ถ้าบูชาด้วยมะพร้าวก็เป็นมงคล จะบูชาพระลักษมีเทวี ถ้าไม่มีรูปพระลักษมีจะใช้ผลมะพร้าวแทนก็ได้ เรื่องมะพร้าวดูจะเป็นคติของอินเดีย เลยลามมาถึงเราด้วย เช่นทำขวัญก็ต้องมีมะพร้าว เซ่นสังเวยก็มีมะพร้าว ทางมลายู เมื่อเด็กเกิดมาถึงระยะสอนพูดแต่ปากหนักยังไม่พูด เขาทำพิธีเปิดปากเอามะพร้าวอ่อนผ่าซีก ป้อนเนื้อน้ำให้เด็กกิน เวลาให้กินผู้ให้กินต้องนับหนึ่งถึงเจ็ด พอถึงเจ็ดจึงป้อน

ชาวเกาะฟียีทางทะเลใต้ เวลาฝังสายสะดือเด็ก ต้องปลูกมะพร้าวหรือต้นสาเก ถือว่าต้นไม้ที่ปลูกนั้นเกี่ยวกับเด็กผู้เจ้าของสะดือ เด็กจะได้ยากได้ดีในภายหน้า ก็พัวพันอยู่กับต้นไม้นั้น ถ้าต้นไม้นั้นงอกงามวัฒนา เด็กก็มีความเจริญ ถ้ามีอาการตรงกันข้าม เด็กก็จะมีอาการเช่นเดียวกัน

ทำไมฝังรกจึงมีคติที่ต้องทำมากมาย สังเกตดูที่ทำกันเป็นปกติ เมื่อฝังแล้วก็ไม่เห็นมีใครเอาใจใส่ว่ารกของตนอยู่ที่ไหน ฝังแล้วก็แล้วกัน แม้แต่รกของเจ้านายตามที่ทราบมา ก็ไม่มีพิธีอะไรที่ทำกัน ราชาศัพท์สำหรับเรียกรกของเจ้านายก็ไม่มีในตำรา นอกจากเรียกกันว่า *พระตระกูล* เท่านั้น แต่ก็เป็นคำที่ไม่ใครรู้กันทั่วไป เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่ารกไม่ใช่เป็นของสำคัญอะไร ผิดกับที่กล่าวไว้ในตำรา ซึ่งต้องเลือกทิศเลือกทางฝัง หรือลางที่ความเข้าใจมาแต่เดิมเลือนไปเสียนานแล้ว เพราะเมื่ออ่านเรื่องเกี่ยวกับรกของชาติต่างๆ แล้ว ตามที่มีกล่าวไว้ในหนังสือฝรั่ง ปรากฏว่าชาติต่างๆ ที่ยังอยู่ในขั้นต่ำแห่งความเจริญ มีความคิดเห็นเรื่องรกว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิญญาณ เช่น ชาวทวีปออสเตรเลียถือว่าคนมีวิญญาณหลายดวง และดวงหนึ่งประจำอยู่ที่รก (เป็นทำนองมึงขวัญของเรา ที่เราเอาหม้อรกไปเข้าพิธีทำขวัญโกนผมไฟ ก็มีเค้าไปในทางนั้น) เวลาฝังรกชาวออสเตรเลียเอาไม้ปักไว้หลายๆ อัน และรวมยอดเป็นกระโจมสำหรับเป็นที่สังเกตว่าฝังไว้ตรงไหน เห็นจะเทียบกันได้กับปลูกมะพร้าวของเรา ยิ่งในชั้นเดิมจะปลูกไว้เป็นเครื่องสังเกตว่าฝังรกไว้ตรงไหน

๑๑—แม่ซื้อ

ถ้าเด็กไม่สบาย เป็นต้นว่าตัวร้อนนอนผวา ก็ถือกันว่าแม่ซื้อให้โทษมาหลอกหลอน ต้องทำพิธีทิ้งข้าวแม่ซื้อ ให้เอาข้าวสุกปากหม้อ (เห็นจะคดได้ง่าย และเป็นข้าวร้อนยังบริสุทธิ์อยู่ ยังไม่มีใครมาคดกิน และปั้นเป็นก้อนก็ง่ายกว่าข้าวที่เย็นแล้ว จัดเข้าอยู่ในจำพวกผลเมื่อแรกได้ first fruit ดูเรื่อง *เทศกาลสารท* ของข้าพเจ้า) มาปั้นเป็น ๔ ปั้น ให้ได้ ๔ สี คือ ๑ สีขาว (เป็นอยู่ในตัวแล้ว) ๒ สีเหลือง (คลุกขมิ้น) ๓ สีแดง (คลุกปูนแดง) และ ๔ สีดำ (คลุกดินหม้อ) เอาข้าว ๔ ปั้นนี้วางลงในฝาละมีหรือในชามหรือในกระทง แล้วหยิบขึ้นทีละก้อน วนที่ตัวเด็ก ๓ ครั้ง แล้วกล่าวคำฟาดเคราะห์ว่า

แม่ซื้อเมืองล่าง แม่ซื้อเมืองบน แม่ซื้อเดินหน แม่ซื้อใต้ที่นอน มารับเอาก้อนข้าวของลูกไป โรคภัยไข้เจ็บไปให้หมด วู้

คำฟาดเคราะห์ที่มีข้อความกล่าวผิดกับข้างบนนี้ก็มี เช่น

แม่ซื้อเมืองล่าง แม่ซื้อเมืองบน แม่ซื้อเดินหน แม่ซื้อหัวกระได แม่ซื้อใต้ที่นอน เชิญมารับ (ก้อน) ข้าว ขาว เหลือง แดง ดำ (ว่าเปลี่ยนไปตามสีของก้อนข้าว) ของลูกไป อย่าให้กินข้าวชม อย่าให้กินขนมราก อย่าให้นอนสะดุ้งนอนหวาด หายเจ็บหายไข้ อย่างนี้ก็มี อีกอย่างหนึ่งว่า

แม่ซื้อแม่นาง ลูกเองเป็นลูกเรา อย่ามาหยิกมาข่วน อย่ามารบกวนให้ร้าย อย่ามากวนให้ทุกข์ให้ไข้ เราจะเลี้ยงดูไว้ ให้อยู่เย็นเป็นสุขสนุกสบาย อยู่กับเราไปจนแก่จนเฒ่า อย่างนี้ก็มี ข้อความเหล่านี้ได้มาจากความจำของผู้ที่จำได้หลายท่านด้วยกัน จึงได้มามีต่าง ๆ กัน

กล่าวคำฟาดเคราะห์ดังนี้แล้ว เอาข้าวก้อนสีขาวสีเหลืองและสีแดงขว้างข้ามหลังคาเรือนไป จะขว้างก้อนไหนก่อนก็ได้ไม่มีกำหนด ส่วนข้าวก้อนสีดำให้ขว้างเข้าไปใต้ถุนเรือน หรือโยนลงบนพื้นดินที่ไหน ๆ ก็ได้ แล้วเอาน้ำล้างฝาละมีหรือภาชนะที่วางข้าวราดตามไปด้วย ขณะโยนข้าวให้ร้องวู้ กู่เรียกด้วย ลางรายว่าพิธีขว้างข้าวแม่ซื้อให้ทำเวลาพลบค่ำ ที่ใช้ ข้าวขาว ข้าวดำ ข้าวเหลือง (ข้าวแดงไม่มี) รวม ๓ ปั้น ปาข้ามหลังคาไปเพียงเท่านี้ ก็มี ลางรายว่าต้องขว้างแต่ทางทิศตะวันออกไปหาทิศตะวันตก ที่ขว้างข้ามหลังคาจากหน้าเรือนไปหลังเรือนก็มี มีพิธีทำเท่าที่สืบถามมาได้เพียงเท่านี้

ข้าวแม่ซื้อย้อมเป็นสีต่าง ๆ นี้ ก็เป็นลักษณะเดียวกับก้อนข้าวดำ ข้าวแดง ใส่กะบาลบัตรควดผีของลางภาค และจะเห็นได้ว่าเราใช้สิ่งสำหรับย้อมสีเป็นอย่างที่พึงจะหาได้ง่ายในบ้านเรือน ไม่ผิดแปลกอะไรกับเรื่องหาเครื่องยา ดังเล่ามาแล้ว

แม่ซื้อคือใคร จะนำเอาโองการแม่ซื้อมาลงไว้ให้อ่านก่อน เพื่อพิจารณาเรื่องได้สะดวกเข้าดังนี้

โองการแม่ซื้อ (จารึกไว้ที่ผนังศาลาในบริเวณวัดพระเชตุพน ฯ)

โอมศรีสิทธิเดโช นโมนมัสการ ข้าจะอ่านโองการ อัญเชิญเทพอันเจริญทั้งหลาย ขอเชิญพระนารายณ์ธิบดี ทั้งพระอิศวรมีศักดาเดช เป็นจอมมงกุฎเกศไกรลาส ขออภิวาทบูชา หนึ่งพระอุมาภควดีอันมีศรีเฉลิมโลก จงดับโรคให้เสื่อมหาย ขอเชิญพระพาย พระเพลิง พระกาลถเกิงและพระพรหม ทั้งพระยมจตุโลกบาล พระสุริยะกาลพระจันทร์ เจ้าสุทัศน์ครองอินทร อันเป็นปีนเทวพิภพ ครบสิบสององค์ทรงมเหศร ข้ายอกรประณมเหนือศิโรเพศ ขออัญเชิญประเวศมาสถิตย์ ประดิษฐานเหนือเศียร สรรพธูปเทียนชวาลา ข้าปวารณาตามถวายข้าวตอกปลายบุบผา ฉคันธาอรชร ทั้งบวรราชวัติ ฉัตรธงชัยธงประฏาษ ขอจงประสาทพรประสิทธิ์ ด้วยมนต์ฤทธิ์ไสยเวท จงประสิทธิเพทแก่ข้า จงอารธนารูปต่างคน แม่ซื้อเมืองบน แม่ซื้อเมืองล่าง ทั้งเจ็ดอย่างเจ็ดตน แม่ซื้อกลางหนกล้าแข็ง แม่ซื้อแรงประจำวัน สมมตนามนั้นสืบกันมา คือแม่ซื้อกุมารวันอาทิตย์ ชื่อวิจิตนาวัน หนึ่งวันจันทร์แม่ซื้อ ชื่อวัณณานงคราญ หนึ่งวันอังคารแม่ซื้อ ชื่อนางยักษ์บริสุทธิ์ หนึ่งวันพุธแม่ซื้อ ชื่อนางสามลทัศ หนึ่งวันพฤหัสแม่ซื้อ ชื่อนางกาโลทุก หนึ่งวันศุกร์แม่ซื้อ ชื่อนางยักษ์นงเยาว์ หนึ่งวันเสาร์แม่ซื้อ ชื่อนางเอกาไลย ถ้าต้องชื่อผู้ใด เร่งเร็วฮือไคลคลาด ชวนภูติปีศาจทั้งสิ้น ตูจะรางวัลให้ถึงใจ กินแล้วไปอย่าอยู่ ดุจตูบัญชา ดังนี้ฯ

โอมชัยศรีสิทธิสารประเสริฐ อัญเชิญเถิดแม่ซื้อเอ๋ย ครูตูเฉลยบอกให้รู้จักในลักษณะ แม่ซื้อกระแหน่เมืองบน แม่ซื้อกลางหนและเมืองล่าง ซึ่งให้โทษต่างๆ กัน

แม่ซื้อลางบางพรรณอยู่ในไส้ มักให้ร้องไห้ร้องคราง แม่ซื้อลางบางขวางอยู่ในสะดือ ทำให้อืดอื้อลงท้อง ให้สะอื้นร้องดิ้นรน แม่ซื้อลางบางก้นอยู่ในเศียรทำให้อาเจียนเสียงแห้งแหบ แม่ซื้อลางบางอยู่ในเนื้อ นอนสะดุ้งเพื่อร้องหวาดหวีด ผิวเลือดซีดกำเดา แม่ซื้อลางบางเนาในกระหม่อม มักให้ผอมร้องไห้มิหยุดเป็นซางผุดให้ตาแข็ง แม่ซื้อลางบางแฝงอยู่ในชงฆ์ มักให้ไหลหลงตกใจร้อง ตีนมือน่องเย็นเฉียบ แม่ซื้อลางบางเลียบอยู่ในเส้น มักให้เต้นสีตีนมือ บีดตัวออือดไปมา หวาดวายว่าหน้าเขียว แม่ซื้อบรรดาเที่ยวมาสถิตย์ ทั้งยี่สิบแปดตนคิดกระทำโทษ ขออย่าพิโรธอดโทษา มารับเนื้อปลาสุรายำ อีก

ทั้งกระทงน้ำกระทงข้าว อนึ่งเล่าเครื่องวัตถาภรณ์ ผู้คนสลอนห้อมล้อมพรั่งพร้อมอยู่ไสว ขอเชิญไปลงบัตร กินให้สวัสดิ์พร้อมญาติ และจงประลาตคลาไคล ชมรูปไปต่างตนจงเป็นมงคลเจริญศรี อย่ามีใจบีฑาวิหิงษาแก่กุลบุตร อันกำเหนิดในมนุษย์ใช่วิสัย ไปอยู่ต้นไม้ใหญ่ตามเพศ อันมีในหิมเวศเถื่อนถ้ำเหวผาน้ำบึงบาง พงป่ารวกป่ารังริมฝั่งธารถ้ำเขา ริมลำเนา แนวเนิน ริมป่าเถินป่าทุ่ง ริมป่ายูงป่ายาง ริมท่าทางคนไปมา ริมศาลาอาราม กินแล้วตามแต่จะไป อย่าช้าในบัดนี้ อย่าชู้ชี้หยิกหยอก อย่าสัพยอกไม่เป็นการ อย่าเย้ากุมารที่เกิดมา จะได้วัฒนาจำเริญ ขอเชิญท่านจงเอ็นดู ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ เราส่งข้าวน้ำปูปลา ขอให้สืบศาสนาอย่าเปล่าดาย เป็นชายจะได้เป็นสงฆ์ เป็นหญิงคงจะได้เป็นชี รักษาศีลมีเมตตาจิต ให้ตั้งใจอุทิศไปถึงกุศลกึ่งกับมารดา ซึ่งท่านได้อุตส่าห์เลี้ยงดู เราสู่ขอซื้อไว้ ให้เป็นเบี้ยสามสิบสาม ค่าตัวตามสินไถ่ ในสามวันเป็นลูกผี พ้นสี่วันเป็นลูกคน ใช่ลูกของตนอย่าฝักใฝ่ เราให้รูปใหม่ไปต่างตัว จงไปชมชัวรูปในบัตร โภชนาจัดเซ่นสวงเราบำบวงใช้หนี้แล้ว อย่าแผ้วพานไปมา เมื่อวัฒนาจะส่งบุญ ให้อุดหนุนค้ำชูพ้นทุกข์สู่นิพพาน เร่งรักการพลีกรรม กระทำสังเวยนานา ดุจดวงตราดีประทับกำกับท่านแต่วันนี้ไป ท่านอย่าให้มีภัยในกุมาร เราจะขอไว้อภิบาลรักษา บดขมิ้นทาปนดินสอพองเป็นขมิ้นทองฝนจันทร์เจิม ทั้งขมิ้นข้าวเบือดอกชุมเห็ด ประสมเสร็จเสกเป็นองครักษ์ ทาผัดพักตร์นวลในเนื้อ ท่านอย่าเอื้อเฟื้อชมเชย เร่งละเลยไปอย่าช้า จงกวาดเอาโรคาไปให้สิ้น เขม่าคาดลิ้นตานโจรซางจรขึ้นขวางลำคอ อย่าให้เหลือหลอหละลอง แม่ซางเจ้าของทั้ง ๗ วัน จงอันตรธานอย่าให้มี ธาตุทั้งสี่และสมุฏฐาน ทั้งสามกาลไว้ให้บริบูรณ์ อย่าให้เสื่อมสูญอันตราย ให้เลี้ยงง่ายดายในทารก จะได้อุปถัมภกในศาสนา องค์พระศาสดากุกกุสนธ์ ทั้งพระทศพลโกนาคมน์ พระสมณะโคดมพุทธกัสสป พระอริยเมตไตรครบทั้งห้า ท่านจงโมทนาส่วนกุศล ดุจยุบลอันกล่าวมานี้

โอนการกระ (?) นี้ ชื่อสารเดชวิธีน้อย สำหรับปัดพิษเสียแม่ซื้อและกุมารอันคลอดจากครรภ์มารดาได้ ๓ วัน ให้แพทย์พึงกระทำดังกล่าวมานี้ ทำให้ได้ ๓ วัน กุมารจึงจะวัฒนา จบแต่เพียงเท่านี้

๑๒—พิจารณาแม่ซื้อ

เมื่ออ่านข้อความดั่งกล่าวมาข้างต้น จะได้ความว่าแม่ซื้อเป็นผีมารังควานประจำตัวเด็กที่เพิ่งเกิดมา เป็นแม่ซื้อประจำวันเกิดของเด็กมี ๗ คน นอกนี้มีแม่ซื้อเมืองบน (คือ เมืองฟ้า) แม่ซื้อกลางหน (หน แปล ว่าทาง เห็นจะอยู่กลางอากาศหรือเวหา *อันตลิเข?)* และแม่ซื้อเมืองล่าง (คือ บนแผ่นดิน) แล้วยังมีแม่ซื้อสิงอยู่ในลำไส้ ในสะดือ ในเนื้อตัว ในขม่อม และที่อื่น ๆ ในตัวเด็ก รวมด้วยกันเป็น ๒๘ ตน แต่ในโองการนี้ไม่มีกล่าวถึงแม่ซื้อใต้ที่นอน เห็นจะเหมารวมใน ๒๘ ตนนั่นเอง

แม่ซื้อมักรบกวนเด็กให้เจ็บไข้ไม่สบายเป็นไปต่าง ๆ เรื่องก็เห็นจะต้องการเอาตัวเด็กไป เพราะด้วยความรักใคร่ จึงกล่าวว่า *ชู้ชี้หยิกหยอก สัพยอกเย้ากุมาร* จึงต้องออกอุบายขอซื้อเด็กจากแม่ซื้อ คือหลอกผีอีกทีหนึ่ง เป็นเงินค่าตัว ๓๓ เบี้ย ในเวลาที่เด็กเกิดมาล่วง ๓ วันแล้ว ให้ทำบัตรปั้นรูปเด็กให้แม่ซื้อเอาไปชมแทน อยู่ทางนี้เด็กจะได้สบายอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อแม่ซื้อกินเครื่องพลี ซึ่งเป็นเหมือนสินบนหรือรางวัล *กินแล้วไปอย่าอยู่ ดุจตุบัญชาดั่งนี้* นี่เป็นการขับไล่ผีแม่ซื้อไปในตัวอย่างจีนเช่นผี เสร็จแล้วก็จุดประทัดไล่ผีให้ไปเสีย

เล่าไว้ในตอนที่เด็กคลอดออกมาเพื่อตัดสายสะดือเอาลงกระด้งแล้วหมอตำแยร่อนกระด้งกล่าวคำว่า *สามวันลูกผี สี่วันลูกคน* ก็น่าจะเนื่องมาจากเรื่องขอซื้อเด็กจากแม่ซื้อนี่เอง เห็นจะสมมติให้หมอตำแยเป็นตัวแม่ซื้อ แต่พิธีที่เราทำไม่สู้ตรงกับพิธีเดิมดังแจ้งอยู่ในโองการแม่ซื้อ เราทำตกไปเสีย ในเรื่องต้องมีเบี้ย ๓๓ เบี้ย และการร่อนนั้นต้องทำเมื่อสามวันล่วงแล้ว ไม่ใช่ทำในวันคลอด และพิธีร่อนต้องทำบัตรพลี ปั้นรูปเด็กวางลงไปในบัตรพร้อมทั้งเครื่องเซ่นของกิน นี่เราทำตกไปเหมือนกัน ถ้าดูเรื่องตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ *แพทยศาสตร์* ตอนที่ว่าด้วยลักษณะโรคแม่ซื้อ จะปรากฏว่าเขาทำบัตรพลี และปั้นรูปเด็กใส่ไว้ทุกคราวที่ทำเกี่ยวกับแม่ซื้อ เช่น

สิทธิการิยะ จะกล่าวลักษณะโรคแม่ซื้อประจำรูปกุมาร อันคลอดจากครรภ์มารดาในวันอาทิตย์ ถ้าเป็นข้างขึ้น แม่ทรางตั้งเหนือสะดือ ถ้าข้างแรมแม่ทรางตั้งใต้สะดือเป็นกำหนด แม่ซื้อชื่อวิจิตรนาวัน ประจำในอู่ในเปล ถ้าไข้ลงให้กุมารนั้นเป็นไปต่าง ๆ คือให้เจ็บตัวกินข้าวกินนมมิได้ ให้แพทย์ทั้งหลายพึงรู้โดยนัยสังเขป ดังนี้

ถ้าจะแก้ ให้เอาดินสองฟากน้ำปั้นเป็นแม่อุ้มลูก แล้วจึงบูชาด้วยดอกไม้ขาว ธูปเทียนสิ่งละ ๕ เล่ม และสรรพของหอมทั้งปวง แล้วจึงขับด้วยพระมนต์นี้ ๓ คาบ

โอม นโมภควมฺปติ ทนิกามุกฺขํ ธรณิขิพลิมปกาทพลา บุญฺจยฺยะ สวาห โอม ฤทฺธิ ผิดผัดสวาหะ

(มนต์ของธิเบตลงท้ายว่า สวาหะ ผิดผัด อยู่มากบท เห็นจะได้มาจากคติพุทธตันตรยาน จากอินเดียด้วยกัน) *ว่ามนต์แล้วจึงเอารูปใส่บัตรไปเสียบูรพาทิศ กระทำ ๓ วัน หาย ถ้ามิหายให้แต่งยานี้รมสำหรับขับพิษ*

ยารมนั้นให้เอาเมล็ดพรรณผักกาด ชานหมากสง ขนวิลา ผมคน ใบสะเดา เปรียงพระโค เสมอภาค เผารมกุมารดีนัก **(ตรงกับของอินเดียที่ว่า ถ้าจะขับผีให้ออกจากตัวเด็ก ต้องใช้ยากิน ยารม และยาทา)**

ที่ให้เอาดินสองฟากปั้นเป็นแม่อุ้มเด็กนี้แปลก ท่านผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า *ทำให้สะดุดใจที่เคยเห็นตุ๊กตาเคลือบปั้นเป็นแม่อุ้มลูกอย่างที่ว่านี้ ที่เตาเคลือบเมืองสุโขทัยก็มี ที่มิวเซียมในเกาะบาหลีประเทศชวาก็มี จะใช้เป็นตุ๊กตาเสียกบาลหรือมิใช่นั้นไม่ทราบ*

ทำไมเราจึงต้องทำพิธีร่อนขอซื้อเด็ก และพูดว่า ๓ วันลูกผี ๔ วันลูกคน ก็เห็นจะเนื่องมาจากคติที่ถือกันว่าคนเกิดมา ผีเป็นผู้สร้างให้เกิด ผีในที่นี้เป็นคำไทยเดิม หมายถึงผู้ที่มีอำนาจอยู่เหนือคน ซึ่งคนไม่สามารถมองให้เห็นตัวได้ หากจะบรรดาลให้เห็นจึงจะเห็น ภายหลังเราเรียกผีผู้ดีว่าเทวดา เรียกผีเลวว่าผีร้ายหรือผีเฉย ๆ ผีจะสร้างคนนั้นมันเอาดินมาปั้นเป็นรูปขึ้นดังที่กล่าวไว้ในบทสอนอ่านแม่กดใน *มูลบทบรรพกิจ* ว่า *พวกผีที่ปั้นลูก ติดจมูกลูกตาพลัน* หรือในท้องเรื่อง *ขุนช้างขุนแผนว่า*

จะกล่าวกลอนถึงกำเนิดคนเกิดทั้งหลาย

เมื่อแรกเข้าสู่ครรภ์บรรยาย *ว่าอ้ายผีแสนร้ายบนปลายไม้*
กลางคืนปั้นรูปหัวเราะชิก *หยิบหยิกบีบบี้มิเอาส่ำได้*
ปั้นแล้วปั้นเล่าเผ้าริกไป *เอานั่นนี่ใส่ให้ครบครัน*
คืนหนึ่งผีปั้นอยู่ปลายไม้ *ยังมีสัตว์อยู่ในนรกนั่น*
ตนทุกขเวทนาสากรรจ์ *ครั้นสิ้นกรรมทำนั้นก็พ้นทุกข์*
จุติจากเพศเปรตอสุรกาย *วุ่นวายวิ่งมาหาความสุข*
จะไปสวรรค์มิทันจะพ้นทุกข์ *ผีปั้นมันจึงซุกเข้าในครรภ์*

ก็คนเราเกิดมาผีหรือเทวดาเป็นผู้สร้างหรือปั้น ธุรอะไรของเทวดาหรือผีจึงมาคอยสร้างคน ก็เพราะผีต้องการเอาคนไป ถ้าเด็กเกิดมามีโฉมงามผีชอบใจผีก็จะเอาตัวไปเลี้ยงเอง พูดกันตรง ๆ คือทำให้ตาย นี่เข้าคติของฝรั่งที่ว่า *ผู้ซึ่งพระเจ้าโปรด ย่อมตายแต่เด็ก* ถ้าผีไม่ชอบก็ทิ้งไว้ให้คนเลี้ยง เพราะเชื่อกันอย่างนี้ จึงต้องหาอุบายป้องกันผีด้วยประการต่าง ๆ มีเรื่องขอซื้อเด็กเป็นต้น จะออกปากชมเด็กโดยตรงว่าน่ารักน่าใคร่ก็ไม่ได้ ต้องพูดกลับว่าน่าเกลียดน่าชัง เมื่อผีได้ยินก็จะเชื่อว่าจริง ไม่เอาตัวเด็กไป ลางทีถึงกับตั้งชื่อเด็ก เป็นชื่อหมู หมา กบ เขียด ก็เพื่อหลอกลวงผีนั่นเอง เพราะผีมักโง่กว่าคน

คติเรื่องผีเป็นผู้ปั้นคนที่เกิด ชาวออสเตรเลียก็ถือเหมือนกัน ว่าผีเอาดินมาปั้นเป็นรูปคน แล้วเอาวิญญาณส่วนที่ประจำอยู่ที่รกซึ่งนำเอาไป มาใส่ให้ในรูปคน แล้วนำไปเข้าท้องหญิง เรื่องชมเชยเด็กแต่ให้พูดกลับก็มีอยู่มากชาติ ลางชาติเช่นฝรั่งและชาวยุกันดาในทวีปแอฟริกา ถึงกับถ่มน้ำลายรดเด็กด้วยซ้ำ (E.R.E. Vol. 2 p. 640) ที่ชาติต่าง ๆ แต่โบราณถือว่า ผีจะมาเอาตัวเด็กที่เกิดใหม่ไป ก็เพราะเด็กแดงเกิดมาใหม่ ๆ มีร่างกายแบบบางมาก อาจตายได้ง่ายใน ๓ วัน ๗ วัน (เราสบถว่าให้ตายใน ๓ วัน ๗ วัน ก็มาจากเรื่องเด็กนี่เอง) สมัยโน้นการรักษาพยาบาลเด็กยังไม่เจริญพอ เด็กเป็นอะไรก็ซัดให้ผีหมด เด็กร้องไห้มากก็ว่าแม่ซื้อหยอก ปวดท้องก็ว่าแม่ซื้อเข้าไปรบกวนลำไส้ หรือเจ็บแผลที่สะดือ ก็ว่าแม่ซื้อขวางอยู่ที่สะดือ เพราะฉะนั้นใน ๓ วันแรกแต่

คลอดมา ครั้งโบราณเด็กเห็นจะตายกันมาก จึงได้พูดว่า ๓ วันลูกผี พอพ้นเขต ๓ วันแล้วค่อยเบาใจได้บ้าง จึงพูดว่า ๔ วันลูกคน ตามคติอินเดียถือว่าเด็กคลอดออกมาใหม่ อาจตายได้ง่าย เพราะถือว่าผีจะมาเอาตัวไป และเรียกเด็กเกิดในระยะยังไม่พ้น ๓ วัน ๗ วัน ว่าภูต ยังไม่เรียกว่าคน เพราะไม่ไว้ใจว่าจะรอด คติฝรั่งก็ถือว่าผีจะเอาเด็กที่คลอดใหม่ไป ต้องรีบล้างบาปตามลัทธิพิธีป้องกันเสียก่อน ภาษาอังกฤษใช้คำแทนชื่อของเด็กแดง ๆ ว่า it ก็แสดงอยู่ว่าในตอนนี้ยังไม่เป็นคนโดยสมบูรณ์

ที่สมมติหมอตำแยเป็นแม่ซื้อ นี่ก็แปลก ดูประหนึ่งว่าหมอตำแยเป็นผี และคำว่าแม่มดที่ใช้พูดคู่กับคำว่าหมอเป็นมดหมอ ก็ดูเป็นเรื่องหมอผีอยู่ ยิ่งใช้คำว่าแม่มดในสมัยนี้ในความหมายเกี่ยวกับทรงเจ้าเข้าผี ก็ส่อให้เห็นว่าการรักษาในสมัยโน้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับผี ทางไทยใหญ่เรียกหมอตำแยว่า *แม่เก็บ* และเรียกเด็กอื่นที่ตนเอามาเลี้ยงว่า *ลูกเก็บ* เก็บในที่นี้หมายความว่า หมอตำแยเป็นผู้เก็บเอาเด็กเกิดใหม่ไปจึงต้องมีการซื้อกัน ญวนเรียกหมอตำแยและผีที่มารังควานเด็กว่า *บ้านหมู่* หรือ *ม่าหมู่* ทั้งคู่ ดูจะให้เข้าใจว่าหมอตำแยและแม่ซื้อเป็นคน ๆ เดียวกัน และจะเป็นด้วยเหตุที่เข้าใจอย่างนี้ด้วยกระมัง จึงได้เกลียดคำว่าหมอตำแย

เรื่องที่ยังไม่เข้าใจมีอยู่อย่างหนึ่ง คือคำว่าแม่ซื้อทำไมจึงกลับกัน หมอตำแยที่รอนเด็กควรจะเป็นแม่ขาย เป็นผู้ขายเด็กให้คนอื่นซื้อเอาไปเป็นค่าตัว ๓๓ เบี้ย หรือว่าซื้อจะไม่ใช่เป็นคำเดียวกับความหมายที่ว่าซื้อขาย แต่เรื่องที่ทำกันก็มีซื้อขายกันอยู่ จะนึกแปลให้เป็นอย่างอื่นก็ขัดข้อง

ในโองการแม่ซื้อ กล่าวชื่อแม่ซื้อประจำวันทั้ง ๗ ตน แต่อีก ๒๘ ตน ไม่มีชื่อ ชื่อแม่ซื้อประจำวันทั้ง ๗ ก็แปลก สัมผัสกับชื่อวันที่อยู่เหนือของตนได้พอดี คือ

อาทิตย์	ชื่อ	*วิจิตรนาวัน*	สัมผัสกับ
จันทร์	ชื่อ	*วัณณนงคราญ*	สัมผัสกับ
อังคาร	ชื่อ	*ยักษ์บริสุทธิ์*	สัมผัสกับ
พุธ	ชื่อ	*สามลทัศ*	สัมผัสกับ

พฤหัสบดี	ชื่อ	*กาโลทุก*	สัมผัสกับ
ศุกร์	ชื่อ	*ยักษ์นงเยาว์*	สัมผัสกับ
เสาร์	ชื่อ	*เอกาไลย*	

ชื่อเหล่านี้เห็นจะไม่ได้มาจากอินเดีย เพราะลางชื่อก็ไม่ใช่คำในภาษาอินเดีย พระเทวาภินิมมิต (ฉาย เทวาภินิมมิต) เมตตาจดชื่อแม่ซื้อทั้ง ๗ พร้อมทั้งรูปร่างของแม่ซื้อและอาวุธที่ถือมาให้ ชื่อที่ให้มาผิดกับข้างบนนี้ก็มี

๑. *วันอาทิตย์ ชื่อ* นางวิจิตราวรรณ *หัวและหน้าเป็นราชสีห์ สีแดงชาด ซ้ายถือธนู ขวาถือพัด*

๒. *วันจันทร์ ชื่อ* นาง (มัณ) ฑนานงคราญ *หัวและหน้าเป็นม้า สีขาว ขวาถือดาบ ซ้ายถือพัด*

๓. *วันอังคาร ชื่อ* นางยักษ์บริสุทธิ์ *หัวและหน้าเป็นควายเผือก ขวาถือดาบ ซ้ายถือพัด*

๔. *วันพุธ ชื่อ* นางสมุทชาต *หัวและหน้าเป็นช้าง สีแดงแสด ขวาถือดาบ ซ้ายถือพัด*

๕. *วันพฤหัสบดี ชื่อ* นางโลกวัคฤก *หัวและหน้าเป็นกวาง สีเหลืองอ่อน ขวาถือหอก ซ้ายถือพัด*

๖. *วันศุกร์ ชื่อ* นางยักษ์นงเยาว์ *หัวและหน้าเป็นโค สีเหลือง ซ้ายถือธนู ขวาถือพัด*

๗. *วันเสาร์ ชื่อ* นางเอกขมาไลย *หัวและหน้าเป็นเสือ สีดำ ขวาถือตรีศูลด้ามยาว ซ้ายถือพัด*

พิจารณารูปร่างแม่ซื้อ จะเห็นได้ว่ารูปเป็นนาง แต่หัวเปลี่ยนไปเป็นสัตว์ ซึ่งเทวดาสัตตเคราะห์ทรง แต่ทำไมจึงถือพัดทุกตนก็ไม่ทราบ เพราะด้วยถือพัดทุกตนนี้เอง จึงได้เรียกแม่ซื้อว่า *แม่ไหว้แม่วี* แผ่นผ้ารูปท้าวเวสสวัณแขวนเหนือเปล เขาเขียนรูปแม่ซื้อไว้ด้านหลัง มีรูปเป็นนางหน้าม้า ซึ่งหมายความว่าเด็กที่นอนเปลนั้นเกิดวันจันทร์ แต่ช่างเขียน ๆ ลอกของเก่าเป็นม้าสะพัดไป เด็กเกิดวันใดก็เขียนเป็นรูปหน้าม้าอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนหน้าไปตามสัตว์ซึ่งเทวดาสัตตสงเคราะห์ทรง นี่ก็เห็นได้ว่าพวกโหรคิดกันขึ้นใหม่ไม่

ใช่ของเดิม ส่วนแม่ซื้ออีก ๒๘ ตน จะมีหน้าตาเป็นอย่างไรก็ยังไม่พบกล่าวไว้ ที่ตัวเป็นนาง หัวเป็นม้าก็แปลก ลองค้นหาดูรูปเทวดาและผีของชาติต่าง ๆ พบที่ตัวเป็นคนหัวเป็นม้าก็หลายแห่ง แต่ว่าเป็นเทวดาผู้ชายและเป็นผีตัวผู้ทั้งนั้น ไม่เข้ากับเรื่องแม่ซื้อหน้าม้า มีที่ใกล้กับของอินเดียก็คือพวกผีครหะซึ่งเขาบูชาสังเวยขอให้ช่วยคุ้มครองเด็ก แต่นั่นหน้าไพล่เป็นแพะไป

ในคัมภีร์ *อายุรเวท* ของอินเดียกล่าวว่า ผีที่มารบกวนเด็กเรียกชื่อรวมว่า ครหะ *เห็นจะหมายความว่ามาฉุดคร่าเอาไป เป็นชื่อของผีร้ายที่ทำให้เด็กเจ็บและตาย* ว่ามีอยู่ ๘ ตน เป็นตัวผู้ ๔ ตน ตัวเมีย ๔ ตน ซึ่งเรียกเป็นเฉพาะว่า *ปูตนา* (เป็นชื่อนางยักษ์ธิดาท้าวพลี) ในคัมภีร์หนึ่งว่า มีประจำเด็กมี ๑๒ ตน เป็นผีตัวเมียทั้งนั้นเรียกชื่อว่า *มาตฤกา* ผีเหล่านี้มักมาตะครุบเด็กหรือทำให้เด็กเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ยังมีผีอีกตนหนึ่งซึ่งชาวฮินดูนับถือมาก ชื่อว่า *ษัษฐี* แปลว่าที่ ๖ เมื่อเด็กคลอดได้ ๖ วัน เขาต้องทำพิธีบูชา ษัษฐี ซึ่งเป็นเทวดาหรือผีประจำตัวเด็ก (ใน *พรหมไววรรตปุราณ* ว่าษัษฐีเป็นชายาที่โปรดปรานของพระขันธกุมาร) พิธีทำคือเอาข้าวสุกบดเป็นก้อน ๔ ก้อน สีขาวก้อนหนึ่ง คลุกกับขมิ้นเป็นสีเหลืองก้อนหนึ่ง คลุกกับปูนแดงเป็นสีแดงก้อนหนึ่ง คลุกกับเถ้าแกลบเป็นสีดำก้อนหนึ่ง (ชาวอินเดียไม่ใช้หม้อดินถือว่าไม่สะอาดบริสุทธิ์ ต้องใช้หม้อโลหะหุงต้มแล้วต้องขัดให้สีสะอาด เพราะฉะนั้นจึงต้องใช้เถ้าแกลบแทนมินหม้อ) ข้าว ๔ ก้อนนี้วางในภาชนะทำพิธีบูชา ระหว่างบูชามีเล่านิยายเกี่ยวกับเรื่องของษัษฐี แล้วกล่าวคำเรียกเด็กให้กินข้าว (จดตามส่วนที่สวามีสัตยานันทบุรีเล่าให้ฟัง)

เรื่องข้าวแม่ซื้อกับเรื่องของษัษฐี ดูคล้ายคลึงกัน ในหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่งว่า เด็กที่เกิดได้ ๖ วัน มักตายด้วยโรคลักยอ (มีอาการคางแข็ง กล้ามเนื้อกระตุก คล้ายอาการของโรคหละ ซึ่งเป็นโรคเกี่ยวกับสะดือเป็นพิษ เพราะตัดสายสะดือไม่ดีมีเชื้อโรคเกิดขึ้น) ชาวอินเดียกลัววันที่ ๖ นี้มากถือว่าษัษฐีจะแปลงเป็นแมวดำ (แมวเป็นพาหนะของษัษฐี) หรือเป็นไก่เป็นสุนัข เข้ามาขบเคี้ยวกินกะโหลกและหัวใจเด็ก ต้องอยู่ยามตามไฟในวันที่ ๖ นี้กันตลอดคืน ระวังไม่ให้แมวหรือสัตว์อื่น ๆ เข้ามากล้ำกราย ชาวโอราอัญ (ชาติทราวิฑพวกหนึ่ง) กลัวแมวดำ ถือว่าแมวดำ

เป็นผีหญิงตายทั้งกลม แปลงตัวจะเข้ามาทำร้ายหญิงที่คลอดลูกและเด็กที่คลอดออกมา ต้องคอยเฝ้าระวังกันตลอดคืน (E.R.E, Vol. 9 p. 504) ที่กลัวว่าแมวจะทำร้ายเด็กที่คลอดใหม่ก็ควรแล้ว แต่ไปกลัวจนถึงผีตาย ว่าถ้าแมวข้ามผีจะลุกขึ้น ออกจะถือหนักไป

เมื่อรวมข้อความตามที่กล่าวมาแล้วนี้ แม่ซื้อเป็นผีร้าย ควรจะทำรูปร่างหน้าตาให้น่าเกลียดน่ากลัว เช่น ยักษ์ เป็นต้น แต่นี่โหรบัญญัติให้หน้าเป็นสัตว์พาหนะของเทวดาสัตตเคราะห์ออกจะผิดทาง ข้อแปลกอีกอย่างหนึ่งก็คือที่ผีประจำโรคเด็กโรคระบาด ล้วนเป็นผีตัวเมียทั้งนั้น

ทำไมจึงต้องปั้นข้าวสี ๔ สี ๔ ก้อน อย่างขว้างข้าวแม่ซื้อของเรา สอบถามหาเหตุผลจากชาวฮินดูก็ไม่ได้ความ ทางฝ่ายชาวทมิฬมีพิธีเรียกชื่อว่า ทฤษฎิปริหาร ซึ่งใช้ก้อนข้าวเป็นสีต่างๆ พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรีซึ่งเป็นผู้เล่าให้ฟังว่า *เคยเห็นทำกันเป็นองค์พิธีงานสมรสแต่งานเดียว จำได้มีก้อนข้าวดำแดงขาวเหลือง ผู้หญิงเป็นผู้ทำพิธี และเขาไม่ให้ใครรู้ว่า เขาพูดว่าอะไร เมื่อทำพิธีและเอาก้อนข้าวไปทิ้งไว้ที่ไหน ฝ่ายเด็กเห็นทำพิธีทฤษฎิปริหารแต่ย่อๆ คือ ใช้ข้าวเพียงสีเดียว มักเป็นก้อนข้าวลอยน้ำละลายขมิ้นกับปูนขาว ถ้าจะใช้ก้อนข้าวสีขาวก็ไว้ในมือทั้ง ๒ มือ ไปวนที่ตัวเด็กสามครั้ง มือขวาเวียนไปทางขวาและมือซ้ายเวียนไปทางซ้าย แล้วดูเหมือนจะขว้างข้ามหลังคาไป ไม่เคยได้ยินชาวทมิฬพูดถึงแม่ซื้อ ตามที่พรรณนามานี้ดูเป็นเรื่องขว้างข้าวแม่ซื้อ*

เรื่องปั้นข้าวเป็นสี ญวนก็มี เมื่อเด็กมีอายุครบได้เดือนหนึ่ง มีการโกนผมไฟ ซึ่งเขาทำพิธีมีข้าวเหนียวปั้นเป็น ๓ ก้อน ย้อมสีแดงก้อนหนึ่ง ย้อมสีเหลืองก้อนหนึ่ง และมีถั่วเขียวต้มน้ำตาลด้วยถ้วยหนึ่ง สำหรับเซ่นบ้าหมู่ คือผีเกี่ยวข้องกับเด็ก เรื่องใกล้เข้ามาทางขว้างข้าวแม่ซื้อ เรื่องสีตามคติของอินเดียว่า สีเหลือง แดง และสีดำผีเกลียด ถ้าเป็นสีแดงใช้ขับผีได้ดี (เพราะเป็นสีไฟสีพระเดช ดู ประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือน)

ประเพณีชาวประหล่องถือว่าเมื่อปลูกเรือนใหม่ ถ้ามีนกเขาบินเข้าไปถือว่าไม่ดี ต้องทำพิธีแก้ เอาข้าวมาปั้นเป็น ๕ ก้อน ย้อมให้เป็นสีเขียว แดง ดำ เหลืองและขาว ตัดกระดาษสีต่างๆ ทำเป็นธง เสียบก้านไม้ ปักที่ก้อนข้าว

ให้สีตรงกัน เอาแกงและยาสูบปนผสมในก้อนข้าวเหล่านั้นเล็กน้อย จัดหาขันน้ำขันหนึ่ง เอาของเหล่านี้ไปวางไว้ที่ประตูหรือหน้าต่าง ว่าคาถาแล้วขว้างปั้นข้าวออกไปและสาดน้ำตามไปด้วย ถ้าสุนัขกินข้าวที่ขว้างไปนี้ถือว่าดี (Milne's The Home of The Eastern Clan P. 184) นี่ก็มีพิธีคล้ายขว้างข้าวแม่ซื้อของเรา ประเพณีภาคอีสานเมื่อทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เขามีขว้างข้าวสีขาว ดำ แดง เหลืองด้วย

ทำไมจึงใช้ข้าวแม่ซื้อ ๔ ปั้น จะหมายความว่าสำหรับแม่ซื้อเมืองบน แม่ซื้อเดินหน แม่ซื้อเมืองล่าง และแม่ซื้อใต้ที่นอนกระมัง เพราะได้จำนวนกันพอดี ทั้งขว้างไปแต่ ๓ ปั้น อีกปั้นหนึ่งสีดำ ขว้างลงไปที่ใต้ถุน เห็นจะมุ่งหมายถึงแม่ซื้อใต้ที่นอน หรือไม่เช่นนั้น ที่ขว้างข้าว ๔ ก้อน จะเป็นเช่นผี ๔ ทิศ อย่างเช่นผีในพิธีอื่นๆ เขาเอาใบตองรองเครื่องสังเวยไว้ ๔ ทิศ แต่นี่ก็ไม่ได้ขว้างไปในทิศต่างๆ จึงไม่ทราบเหตุผลที่ทำได้นัก

เรื่องเอาข้าวไปวนที่ตัวเด็ก เทียบได้กับพิธีอารตีของอินเดียซึ่งเล่ามาแล้ว ดูประหนึ่งว่าที่เอาไปวนๆ ที่ตัวเด็ก ต้องการให้ตัวโรคหรือผีมันออกมา อย่างชาวเกาะบอรนิโอ ภาคตะวันตกลางตำบล ถ้าผู้ใดเจ็บป่วยรุนแรงอย่างปัจจุบันทันด่วนก็ถือกันว่าผีเข้า หมอโดยมากเป็นหญิงแก่ จะเอาไม้มาหยักเป็นรูปคน ไปแตะที่ศีรษะคนเจ็บ ๗ ครั้ง กล่าวคำไปพร้อมกันว่า *รูปนี้จะทำหน้าที่คนเจ็บ โรคเอ๋ย จงเข้าไปอยู่ในรูปนี้* แล้วเอาข้าวสารเกลือยาสูบบรรจุลงในตะกร้าขนาดเล็กพร้อมทั้งรูป ไปวางไว้ในที่ซึ่งเข้าใจว่า เคยเป็นที่อยู่ของผี เอารูปปักตั้งให้ตรง แล้วกล่าวคำว่า *ผีเอ๋ย นี่คือรูปแทนคนเจ็บ จงปล่อยวิญญาณของคนเจ็บ แล้วเข้าไปสิงอยู่ในรูปนั้นเถิด เพราะงามและดีกว่าคนเจ็บทีเดียว* ในที่นี้เป็นเรื่องเอารูปและอาหารเข้าล่อผีหรือตัวโรคให้ออกมา ที่ในโองการแม่ซื้อมีข้อความว่า *จงไปชมชัวรูปในบัตร* และเรื่องเสียกบาลของเรา ก็ดูคล้ายคลึงกันในความประสงค์ที่ทำ เพราะฉะนั้นปั้นข้าวแม่ซื้อ จะเป็นอาหารล่อให้แม่ซื้อออกมากระมัง ทำไมผีจึงชอบกินข้าวไม่ชอบกินของสดๆ คาวๆ ดั่งที่เข้าใจกัน เห็นจะได้คติเรื่องข้าวบิณฑ์ของ

อินเดียมา แต่ข้าวบิณฑ์ของเขาใช้เซ่นอุทิศเป็นเปรตพลีแก่ผีปู่ย่าตายายของเขาที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นเครื่องหมายว่าบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว ยังมีส่วนมาร่วมกินข้าวกับวงศ์สกุล หาได้ขาดตอนไปจากกันไม่ หรือว่าการทำจะเลื่อนมาจากบัตรพลีเซ่นแม่ซื้อดังกล่าวไว้ในโองการแม่ซื้อ ซึ่งทราบว่ายังมีทำกันอยู่บ้าง

การขว้างข้าวแม่ซื้อ จะเป็นอย่างจีนสาดเหล้าเซ่นผี เพราะไม่รู้ว่าจะส่งไปให้ผีได้ด้วยวิธีไร นอกจากเอาไปโยนทิ้งไว้ ตามคติอินเดียเขาเอาก้อนข้าวและเครื่องพลีเล็กน้อย ขว้างขึ้นไปในอากาศทางหลังบ้าน ใน *มนุธรรมศาสตร์* กล่าวไว้ ๒ แห่ง (บท ๓ ข้อ ๘๓ และข้อ ๙๐) ว่า เมื่อได้ทำพลีบูชาแล้วให้ขว้างข้าวพลีไปทุกทิศ เริ่มแต่ตะวันออกเวียนขวาไปโดยลำดับคือ จากตะวันออก-ใต้-ตะวันตก-เหนือ เพื่ออุทิศแก่ พระอินทร์ พระยม พระวรุณ และพระโสมกับทั้งบริวารของท่าน เราจะได้วิธีขว้างข้าวมาจากพิธีนี้กระมัง

๑๓ — ทำขวัญและโกนผมไฟเด็ก

เมื่อเด็กคลอดแล้วได้ ๓ วัน นับว่าพ้นเขตอันตรายจากเป็นลูกผีมาได้ตอนหนึ่ง พ่อแม่ก็ดีใจจัดทำขวัญเด็ก การทำขวัญครั้งนี้ไม่ได้ทำกันอย่างออกหน้าออกตา คงทำแต่ย่อในระหว่างครอบครัว ไม่บอกกล่าวเล่าสิบให้ใครทราบมากคนนัก ที่ทำกันเงียบ ๆ เห็นจะยังไม่หายหวาดหวั่นเรื่องผีจะมาเอาตัวเด็กไป ต่อเมื่อเด็กมีอายุครบเดือนแล้ว จึงจะทำพิธีโกนผมไฟ และทำขวัญเป็นการใหญ่ นั่นคงเป็นเรื่องหายหวาดหวั่นแล้ว เป็นที่เชื่อว่าเด็กจะมีชีวิตตลอดรอดฝั่งต่อไป จึงได้ทำขวัญในคราวเด็กมีอายุเดือนเต็มเป็นงานใหญ่

การทำขวัญวันที่ ๓ คือจัดทำบายศรีปากชามและมีเครื่องบัตรพลีสำหรับสังเวยพระภูมิเจ้าที่ มีปลาช่อนต้มยำตัวหนึ่ง มะพร้าวอ่อนหน่วยหนึ่ง กล้วยน้ำหว้าหนึ่ง ขนมต้มแดงต้มขาว และขนมอื่น ๆ ตามสมควร และ

ดอกไม้ธูปเทียน ส่วนเครื่องสำหรับใช้ในการทำขวัญ มีแป้งหอม น้ำมันหอม หรือกระแจะสำหรับจุณเจิม ข้าวสารบรรจุลงในขัน สำหรับปักแว่นเวียนเทียน ๓ เล่ม เสร็จทำขวัญแล้ว เอาด้ายสายสิญจน์มาเสกผูกที่ข้อมือเด็กทั้ง ๒ ข้าง เรียกว่าผูกขวัญ แล้วให้ศีลให้พรกันตามธรรมเนียม ตอนนี้อาจย้ายเด็กจากกระด้งมาลงเปลผ้า แต่ที่ยังให้นอนอยู่ในกระด้งต่อไปก็มี

อนึ่ง ผู้ที่เคยมีลูกแต่ลูกมักตายเลี้ยงไม่ใคร่รอด คือเลี้ยงยาก ถ้าเด็กคลอดล่วง ๓ วันแล้ว มักทำเคล็ดไปเชิญผู้ที่เลี้ยงลูกง่ายมาผูกมิ่งขวัญให้เด็ก สิ่งที่ใช้ผูกเมื่อครั้งมีเงินเฟื้องเงินสลึงใช้ ก็ให้หาซื้อเงินอย่างนั้นจากเจ้าของซึ่งเป็นแม่ม่ายหรือเอาเงินที่ซื้อมานั้นไปทำเป็นกำไลข้อผี คือกำไลเกลี้ยง ๆ รูดแคบให้กว้างได้ในตัว ผู้ที่ได้รับเชิญมาทำขวัญเด็ก พ่อแม่ของเด็กต้องให้เงินแก่ผู้ผูกขวัญ เท่ากับราคาเงินที่นำมาผูก การผูกขวัญใช้ด้ายดิบผูกข้อมือต้องผูกเงื่อนตาย ลางที่ก็มีประแจขนาดเล็ก ๆ ร้อยไว้ด้วย เอาเคล็ดว่าได้ผูกขวัญลั่นประแจไว้แล้ว ประแจนี้แปลกอยู่หน่อย เพราะทำด้วยไม้รอดที่ฐานพระ ไปตัดเอามานิดหนึ่งเท่านั้น แกะเป็นรูปอย่างประแจไทย ประแจไทยนั้นท่านผู้ใหญ่บอกข้าพเจ้าว่าทำด้วยทองเหลืองเหมือนประแจจีน เว้นแต่ที่ตรงกลางทำแหลมออกมาดุจจับปิ้ง เจาะรูตรงนั้นเป็นที่สอดลูกไข ลูกเหมือนประแจฝรั่ง เมื่อหมุนไปแล้วบีบจำปาทำให้ขื่อเลื่อนออกไปข้าง ๆ แต่ประแจชนิดนี้อาจเป็นของมลายู เรารับเอามาก็เป็นได้

ถ้าไม่ใช่ผูกลั่นประแจ จะเอากระดูกขากบซึ่งมีรูปเหมือนประแจจีนใช้แทนก็ได้ หรือจะเอากระดูกแร้งมาทำเป็นตะกรุดสำหรับผูกก็ได้ อย่างนี้เห็นจะเก่ากว่าเพื่อน ที่ใช้ผูกลูกพรวนก็มี ที่ผูกล่ามด้วยของต่างประแจพอเข้าใจ ว่าจะเอาเคล็ดว่าผูกขวัญให้อยู่กับเนื้อกับตัว แต่ลูกพรวนผูกไว้เพื่อประโยชน์อะไร จะว่าผูกไว้เป็นดีเพราะถ้าเด็กซนไปไหนจะได้รู้ เสียงลูกพรวนจะบอกให้ทราบ แต่นั่นสำหรับเด็กโตไปไหนมาไหนได้แล้ว ส่วนที่กล่าวนี้เด็กยังอ่อนอยู่ ความจำเป็นเรื่องเด็กไปไหนมาไหนจะได้ยินเสียงลูกพรวนก็เป็นอันตกไป มาได้ความเป็นเค้าจากคติของชาวทวีปแอฟริกา ตอน

ที่เรียกว่าเสลฟโคสต์ว่า ถ้าเด็กไม่สบายมีร่างกายผ่ายผอม ก็เข้าใจว่าผีเข้าสิงอยู่ ต้องเอาห่วงเหล็กและลูกพรวนผูกข้อเท้าเด็ก และเอาห่วงเหล็กหลายๆ ห่วงสวมคอเด็กด้วย ว่าเสียงเหล็กและเสียงลูกพรวนที่กระทบกันจะกระทำให้ผีกลัวต้องหนีไป

ประเพณีเรื่องผูกมิ่งขวัญเด็ก ก็เหมือนกับประเพณีอื่นๆ ในเรื่องวิธีทำก็แล้วแต่ท้องถิ่นและยุคสมัยที่เขานิยมเชื่อถือกัน ถ้าเป็นสมัยและในท้องถิ่นที่ยังไม่เจริญ ก็จัดทำอย่างง่ายๆ แล้วก็คลี่คลายเปลี่ยนแปลงกันมา แต่เค้าโครงเดิมยังมีอยู่ ท่านจะเห็นได้จากเรื่องวิจารณ์พิธีผูกขวัญ ทำขวัญของข้าพเจ้า ซึ่งกล่าวไว้พิสดารส่วนหนึ่งแล้ว

โกนผมไฟ

เมื่อเด็กมีอายุครบได้เดือนกับวัน (เห็นจะให้แน่ว่าครบเดือนบริบูรณ์จึงเติมเข้าอีกวันหนึ่ง) เป็นอันว่าล่วงพ้นอันตรายจากโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเข้าใจว่าผีเป็นผู้กระทำ ก็จัดการโกนผมไฟและทำขวัญเป็นพิธีใหญ่ออกหน้าออกตา ลางทีก็มีตั้งชื่อเด็กในตอนนี้ เป็นเรื่องรับรองเด็กที่เกิดใหม่ขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกของสกุล

การโกนผมไฟนั้น ต้องทำบัตรพลีสังเวยพระภูมิเจ้าที่ตามธรรมเนียม ผมที่โกนให้เหลือไว้ที่ขม่อมหย่อมหนึ่ง ว่ากันขม่อมซึ่งยังบางอยู่ ส่วนผมที่โกนแล้วบรรจุลงในกระทง มีใบบัวหรือใบบอนรองก้น ลางทีก็มีดอกไม้ปนไปด้วย อย่างดีก็วางลงบนพานอีกที แล้วเอาไปลอยน้ำ เวลาน้ำลงหรือเอาไปทิ้งแล้วแต่สะดวก ผู้เอาไปลอยต้องว่า *ขอให้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนแม่พระคงคา* หรืออะไรอื่นในทำนองนั้น ในคัมภีร์ *คฤหยสูตร* ของอินเดีย กำหนดให้เอาผมที่ตัดหรือโกนแล้วไปซ่อนไว้ในโรงงัวหรือในสระ หรือในที่ใกล้น้ำ ที่เราเอาผมไปลอยน้ำเห็นจะได้คติอย่างหลังนี้มาจากอินเดีย จะเอาผมไปไว้ในโรงงัวอย่างชนิดต้นคงไม่สะดวกแก่เรา ต่อจากนั้นพวกญาติพี่น้องก็ทำพิธีเอาด้ายขวัญผูกข้อมือและข้อเท้าเด็ก และให้พรตามประเพณี หรืออย่างดีก็มี

ของขวัญให้เด็กด้วย ที่เล่านี้เป็นพิธีคนสามัญอันจะพึงทำกันได้ ถ้าเป็นคนมั่งมีหรือคนมีหน้ามีตา จะทำอย่างพิธีใหญ่ตามกำลังความสามารถและชาติชั้นของตนก็ทำได้ กล่าวคือต้องให้โหรหาฤกษ์กำหนดวันทำขวัญ ต้องมีเครื่องพิธีพรามหณ์และโหรบูชาฤกษ์ (โหรไปยืนบริกรรมอยู่ข้างศาลเพียงตา ซึ่งวางบัตรพลีเครื่องสังเวยบริกรรมว่าอย่างไรบ้างก็ไม่ทราบ ถามโหรเขาคงบอกได้) มีบัตรพลีต่าง ๆ (ดูเรื่องของ *บัตรพลี* ของข้าพเจ้า) ต้องมีบายศรีปากชามหรือบายศรี ๓ ชั้น ๕ ชั้น (ดูเรื่องบายศรี ในเรื่อง *วิจารณ์พิธีผูกขวัญทำขวัญ* ของข้าพเจ้า) มีคนทำขวัญเรียกว่าแม่ซื้อเด็ก มีเวียนเทียนสมโภช ตลอดจนมีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ในการนี้ ลางทีก็เอาหม้อรกที่เก็บไว้มาเข้าพิธีด้วย พร้อมทั้งมะพร้าวเงินมะพร้าวทอง สำหรับเอาไปปลูกเมื่อฝังรกแล้ว เรื่องที่เล่าแต่ย่อมานี้มีทำไม่ตรงกันที่เดียว ลางรายก็มีเติมมีตัด เป็นเรื่องของเกจิอาจารย์มากกว่า

พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เวลาเย็นเสร็จแล้ว รุ่งขึ้นเอาขันใหญ่ใส่น้ำพระพุทธมนต์มาจัดตั้งไว้ในพิธีมณฑล จัดให้เด็กผินหน้าไปสู่ทิศตามที่โหรกำหนดไว้ พอได้ฤกษ์เชิญท่านผู้ใหญ่ซึ่งเป็นประธานในที่นั้น หลั่งน้ำมนต์ด้วยสังข์ลงที่ศีรษะเด็ก แล้วลงมือตัดผมด้วยกรรไกร ขณะนั้นพระสงฆ์สวดชยันโต ถ้ามีพราหมณ์ก็เป่าสังข์ไกวมัณเฑาะว์ โหรก็บูชาฤกษ์ ปี่พาทย์ก็จะบรรเลงเพลงอวยชัยให้พร เมื่อเสร็จพิธี มอบเด็กให้ผู้อื่นโกนผมไฟต่อไป เอาผมที่โกนใส่ลงในกระทงใบบอนหรือใบบัววางบนพานอีกที่หนึ่ง แล้วนำกระทงไปลอยน้ำ นี่เป็นเรื่องเล่าย่อ ๆ ของพิธีโกนผมไฟ อย่างพิธีพุทธกับไสยปนกันโดยมากเป็นเรื่องของชาวกรุงผู้มีฐานะมั่งคั่งทำกัน มีพิธีกระจุกกระจิกมากนัก เล่าไม่ไหว ถึงที่เล่ามาแล้วอาจขาดตกบกพร่องหรือเข้าใจผิดไปบ้างในลางประการก็ได้ เพราะไม่มีความรู้พอจะเล่าได้ละเอียด เคยถามท่านที่มีความรู้เหล่านี้ ก็มักหวงแหนตำรา ไม่ยอมให้ยืมหรือให้ดู จะไปติท่านก็ไม่ได้ เพราะเป็นทางหากินของท่าน รู้คนเดียวถึงทำผิดทำถูกก็ไม่มีใครทักท้วงท่านได้ ที่เล่านี้ เพราะโดนเข้ากับตัวเอง นึกอีกทีก็สงสัยขึ้นว่าถ้าจะไม่มีตำราจดเป็นหนังสือไว้ก็เป็นได้ จึงบอกเสียว่าให้ยืมดูไม่ได้ เพราะธรรมเนียมไทยแต่ก่อนนี้

ไม่สู้มีใครแต่งตำรา ถ้ามีก็มีแต่สิ่งที่จะจำไม่ได้ เช่นตำรายาเป็นต้น แม้ผู้ถือตำราจะตายก็เอาตำราไปด้วยไม่ได้ ตำราจะต้องเหลือให้ปรากฏอยู่สืบไปไม่มีสูญ

เรื่องโกนผมไฟให้เหลือไว้หย่อมหนึ่งที่กลางขม่อม แล้วเลยปล่อยไว้จนผมยาว ก็เพื่อจะได้ไว้จุกและทำพิธีโกนจุกอีกครั้งเมื่อเด็กโตจวนจะเข้าเขตหนุ่มสาว เคยเห็นเด็กชาวจีนไว้ผมหย่อมหนึ่งที่ขม่อมนอกนั้นโกนเกลี้ยง แล้วลางทีไว้ผมแกละแหยมเดียวหรือสองแหยมก็มี ทำให้สงสัยว่าถ้ากันขม่อมบาง ทำไมจึงไว้แกละด้วย ลางทีเอาไว้ผมหย่อมเลื่อนขึ้นไปพ้นขม่อมก็มี ไว้เป็นหย่อมที่ตรงขวัญผมก็มี ทำให้นึกไปถึงชาวชวา มลายูลางพวกเมื่อเวลาโกนผมเด็กเขาเหลือเอาไว้หย่อมหนึ่ง ว่าเพื่อให้เป็นที่อยู่ที่พักของขวัญ ถ้าไม่มีผมเหลือเอาไว้ ขวัญจะไม่มีที่อยู่และหนีไปอื่นเสีย จะทำให้เด็กไม่สบายอาจถึงตายได้ แม้เกิดมีเหาจำเป็นจะต้องโกนผมทิ้ง ก็ยังไม่ยอมให้โกนทั้งหมด ต้องเหลือไว้แหยมหนึ่ง ว่าสำหรับให้ขวัญได้มีที่อยู่อาศัย เรื่องเอาไว้ผมที่กลางขม่อมก็จะเป็นคติในทำนองเดียวกัน เพราะขม่อมเด็กบางเห็นเต้นตุบ ๆ อยู่ เท่ากับว่าขวัญหรือชีวิตอยู่ตรงนั้น อินเดียเรียกตรงขม่อมว่า *พรหมรันธร* เพราะถือว่าเป็นที่ซึ่งอาตมันหรือวิญญาณของคนเข้าออกทางนั้น พวกโยคีเวลาจะตาย เขามักทุบขมองตอนนั้นให้แตก เพื่อช่วยให้อาตมันออกจากร่างไปได้สะดวก นี่ก็เป็นการคิดเห็นทำนองเดียวกัน ภายหลังใช้กะโหลกมะพร้าวห้าวแทน ซึ่งเราก็ได้มาคือทุบมะพร้าวก่อนเผาศพ

พิธีลงอู่

เสร็จพิธีทำขวัญและโกนผมไฟแล้ว ก็ทำพิธีเอาเด็กลงอู่สู่เปล ให้จัดหาฟักเขียวหน่วยหนึ่งล้างให้สะอาดแล้วทาแป้งให้ขาว หินบดยาทั้งแม่หินและลูกหินสำรับหนึ่ง แมวคราวตัวหนึ่ง ต้องแต่งตัวแมวให้สะอาดเสียก่อน นอกนี้มีถุงผ้าขนาดเล็ก ๆ บรรจุข้าวเปลือกถั่วเขียวงาเมล็ดผ้ายอย่างละถุง หรือจะมีอะไรอีกก็สุดแล้วแต่เรื่อง อย่างเดียวกับสิ่งของที่จัดไว้ในพิธีปูที่นอนบ่าวสาว และพิธีขึ้น

เรือนใหม่ สิ่งเหล่านี้เอาเข้าวางไว้ในเปล ถ้าเด็กที่จะลงเปลเป็นชายให้มีสมุดดินสอ ถ้าเป็นหญิงให้มีด้ายเข็ม วางลงไปในเปลด้วย ถ้ายังไม่ได้ทำในระยะร่อนกระด้งซึ่งกล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว นอกนี้จะมีบายศรีปากชามและเวียนเทียนอีกก็ได้ ลางแห่งก็มีบัตรพลีสังเวยเปลด้วย พอเอาของที่กล่าวลงเปลเสร็จก็เริ่มไกวทันที ไม่รีบไกวไม่ได้ เพราะแมวมันไม่ชอบ จะกระโดดออกจากเปลไปเสีย ไกวให้ครบ ๓ หน แล้วเอาแมวออกจากเปล และอุ้มเด็กลงเปลแทน ไกว ๓ ครั้งเหมือนกัน และกล่าวคำให้ศีลให้พรเด็กตามธรรมเนียมในขณะไกว เป็นเสร็จพิธี ถ้ามีการตั้งชื่อเด็กแล้ว ลางเกจิอาจารย์ จะเขียนชื่อเด็กลงในกระดาษวางลงในเปลด้วย

สิ่งของต่าง ๆ และรวมทั้งแมวที่วางลงไปในเปลนั้น ว่าในส่วนข้าวและพืชต่าง ๆ เห็นจะเอาเคล็ดหมายถึงความเจริญงอกงาม ส่วนฟัก หินบดยา และแมว จะเอาเคล็ดที่มีคำกล่าวติดปากเป็นคำให้พรว่า *ให้เย็นเหมือนฟัก หนักเหมือนแฟง ให้อยู่เรือนเหมือนก้อนเส้า เฝ้าเรือนเหมือนแมวคราว* อันเป็นคำผู้ใหญ่ให้พร ไม่เฉพาะแต่เด็ก ให้พรแก่บ่าวสาวก็อย่างนี้เหมือนกัน เห็นจะเป็นพรเก่าแก่มาก เพราะถ้อยคำเป็นอย่างง่าย ๆ สามัญ ผิดกับที่กล่าวให้พรกันอย่างทุกวันนี้ ซึ่งมีคำไทยเดิมน้อยเต็มที หินบดยานั้นกล่าวคำให้พรเป็นก้อนเส้า เห็นที่ก้อนเส้าจะมาก่อน มาเปลี่ยนเป็นหินบดยาภายหลัง ที่เปลี่ยนเสียก็เป็นการดี เพราะก้อนเส้ามันสกปรกน่ารังเกียจเต็มที ส่วนแมวคราวคือเป็นแมวตัวผู้ขนาดเขื่อง เป็นแมวผู้ใหญ่มีหนวดมีเคราแล้ว ถ้าเปรียบกับคนก็เหมือนผู้ซึ่งมีอายุบรรลุนิติภาวะโดยบริบูรณ์ จึงเป็นแมวไม่ทิ้งถิ่น นำมาใช้เป็นเคล็ดก็ไปกันได้ ที่แต่งตัวแมวก่อนลงเปลก็เป็นการดี เพราะป้องกันความสกปรกที่มันชอบนอนบนเตาไฟ

๑๔—เลี้ยงลูก

เมื่อเด็กมีอายุได้ราว ๓ เดือน มีกำลังแข็งแรงขึ้นแล้ว ก็จะพลิกตัวคว่ำได้ เวลารู้จักคว่ำครั้งแรก เขามักเอาขันใส่น้ำเย็นวางบนหลังเด็ก กล่าวว่าที่ทำเช่นนี้ เพราะเวลาเด็กพลิกคว่ำหน้าจะฟุบลง ยังไม่รู้จักผงกหัวขึ้นเอง

อาจคว่ำฟุบหน้าติดเมาะจนหายใจติดขัด อาจเป็นอันตรายแก่เด็กได้ ที่เอาขันใส่น้ำตั้งบนหลังเด็ก เด็กคงจะรู้สึกมีอะไรหนักๆ และเย็น ก็จะสะดุ้งผงกหัวขึ้นเอง ที่หลังจะพลิกคว่ำอีก ก็อาจผงกหัวช่วยตัวเองได้ เพราะเคยมาแล้ว ถ้าผู้ใหญ่คอยช่วยผงกหัวให้ เมื่อเด็กพลิกคว่ำไม่มีใครเห็น เด็กก็อาจไม่รู้จักช่วยตัวเองได้ ทั้งๆ ที่มีความสามารถอยู่แล้วในตัว คงเป็นเพราะเหตุนี้โบราณท่านจึงห้ามไม่ให้ช่วยเด็กโดยตรงในเมื่อสอนคว่ำสอนเดิน ต้องการให้เด็กรู้จักช่วยตัวเองดีกว่า นับว่ารู้จักวิธีสอนที่ถูกทาง

ตอนเด็กมีอายุได้ ๓ เดือนนี้ ให้กินข้าวบดกับกล้วยน้ำว้าได้บ้างคือเอาข้าวสุกผสมกับเกลือเล็กน้อย บดข้าวกับกล้วยน้ำว้าอย่างงอม หรือจะเอากล้วยเผาเสียก่อนก็ได้ กล้วยนั้นใช้แต่เนื้อกล้วย ไส้กล้วยไม่ใช้ ว่าเหนียวย่อยยาก กล้วยที่จะเลี้ยงเด็ก เลือกเอาชนิดมีไส้ขาวหรือเหลืองอ่อน ถ้าเป็นกล้วยไส้แดงไม่นิยมใช้เพราะมีรสเปรี้ยวกินไม่ดี กล้วยไส้แดงนี้มีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่า กล้วยกลิอ่อง เรียกเพี้ยนเป็นมลิอ่องก็มี เครื่องบดข้าวกับกล้วยใช้ช้อนกะลามะพร้าว คือเอากะลามะพร้าวมาตัดถากให้เป็นรูปช้อนแล้วขัดถูให้เกลี้ยงเป็นเงางาม เอาช้อนกะลาที่ว่านี้บดข้าวและกล้วยในภาชนะมีชามเป็นต้น จนเห็นว่าละเอียดเข้ากันดีแล้ว ก็เอามือหยิบข้าวบดและปั้นเป็นก้อนเล็กๆ ตามสมควร ป้อนให้เด็กกิน กินข้าวอย่างเดียวอาจฝืดและติดคอ จึงต้องเอาน้ำหยอดตามลงไปด้วยใช้นิ้วมือทั้ง ๕ จุ่มลงในภาชนะใส่น้ำเย็นแล้วห่อมืออุ้มน้ำให้ติดขึ้นมาบ้างเล็กน้อย หยอดน้ำให้ไหลหยดตามลงไปในปากเด็ก เพื่อเป็นน้ำกลั้วคอให้กลืนง่าย ข้าวบดนี้ลางรายก็ใส่ภาชนะตั้งไฟให้กล้วยสุกก็มี ถ้ากล้วยนั้นยังไม่ได้เผาให้สุก

ตามที่เล่ามานี้ จะเห็นได้อย่างหนึ่งว่า บรรพบุรุษของเราอัตคัดขัดสนสักเพียงไร ภาชนะใช้สอยก็มีแต่กะโหลกกะลา ซึ่งเป็นของเกิดเองตามธรรมชาติ เราเรียกชามกระเบื้องถ้วยอย่างหนาเถอะถนิดเลยว่าชามกะลา นั่นคงติดชื่อมาแต่ครั้งใช้ชามกะลาต่างภาชนะถ้วยชามกระมัง ชื่อจึงได้ติดมา ภาชนะที่ทำด้วยกะลา ยังมีกะโหลกน้ำ กระบวย กระจ่า และทะนาน กระโหลกน้ำใช้ส่องหน้าต่างกระจกเงาได้ด้วย ยังมีคำพูดติดมาจนทุกวันนี้ เมื่อ

จะกล่าวคำติเตียนใครว่าไม่ดูตัวของตนก่อนว่า *ไม่ตักน้ำใส่กะโหลกชะโงกดูเงา* ทุกวันนี้เรามีความเจริญสามารถมีเครื่องใช้ดี ๆ งาม ๆ และสะดวกกว่า แต่ที่ยังคงนิยมใช้ภาชนะทำด้วยกะลายังมีอยู่ในลางท้องถิ่นในชนบท เพราะเป็นความสะดวกหาง่าย ไม่ต้องจับจ่ายใช้เงินซื้อหาสิ่งของเหล่านี้โดยไม่จำเป็น ที่จริงกะลาก็เป็นของเกิดอยู่บนที่สูง แต่เรามักเอามาทำเป็นภาชนะลางอย่างใช้ในที่ต่ำ เช่น ล้างเท้า ล้างก้น จึงทำให้กะลามีฐานะต่ำ แม้ขัดเกลาให้เรียบร้อยงดงามตา มันก็ไม่วายรู้สึกว่าเป็นของต่ำของเลวอยู่ร่ำไป เรื่องเอานิ้วมือจุ่มน้ำหยอดปากเด็ก ก็เป็นเรื่องไม่มีช้อนขนาดเล็กจะใช้มากกว่าอย่างอื่น ที่กล่าวมานี้เฉพาะคนจน ถึงคนมีอันจะกินลางทีก็ทำเช่นนี้เหมือนกัน เอาความสะดวกและมักง่ายเป็นที่ตั้ง ลางรายใช้ช้อนทำด้วยเปลือกหอยเรียกกันว่าช้อนหอย สำหรับตักน้ำหยอดปากเด็กแทนนิ้วมือ เดี๋ยวนี้เราเรียกช้อนกระเบื้องว่าช้อนหอยเหมือนกัน ผู้ที่ยังใช้ช้อนกะลาบดข้าวให้เด็กกิน แม้มีช้อนดีกว่าก็ไม่ใช้ อธิบายว่าลวงผี ว่าเด็กที่เลี้ยงนั้นไม่ใช่เด็กดีอะไร จึงใช้เลี้ยงด้วยภาชนะกะลาของเลว ๆ ลางรายก็ว่า ถ้าใช้ภาชนะทำด้วยกระเบื้อง กระเบื้องอาจแตกกระเทาะลงไปในข้าว เห็นจะเป็นเรื่องเคยทำกันมาอย่างใดก็ทำต่อมาอย่างนั้น ถึงจะเห็นว่าไม่เหมาะแต่ยังทำอยู่ ก็ต้องหาทางอธิบายแก้ไปต่าง ๆ ด้วยเป็นเรื่องประเพณีตายได้ช้านั่นเอง

ยังมีการป้อนข้าวเด็กอีกอย่างหนึ่ง คือใช้เคี้ยวข้าวให้ละเอียด ลางทีก็มีกล้วยด้วย แล้วคายออกมาป้อนให้เด็ก พร้อมกับเอานิ้วจิ้มน้ำหยอดตามลงไป ข้าวชนิดนี้ไทยใหญ่เรียกว่า *ข้าวหม่ำ* การให้ข้าวแก่เด็กด้วยวิธีนี้ไม่ดีแน่ เห็นจะเป็นของติดมาแต่โบราณนานไกลทีเดียว คงมีด้วยกันมากชาติในสมัยเมื่อยังอยู่ในขั้นต่ำแห่งความเจริญ ลางทีจะเข้าใจว่าน้ำลายของผู้เคี้ยว เป็นเครื่องช่วยย่อยข้าวให้แก่เด็กด้วย เมื่อก่อนนี้เคยเห็น *ข้าวหม่ำ* บ่อย ๆ โดยมากที่เห็นทำกัน คือพวกหญิงจีนชั้นต่ำ เป็นเรื่องของผู้ขาดการศึกษา ไม่ใช่มีทั่วไป

ลืมกล่าวถึงเรื่องพิธีเบิกนม ซึ่งเขาทำเวลาให้เด็กดูดนมเป็นครั้งแรก พิธีเบิกนมมักทำกันในหมู่ผู้ดีมากกว่าคนสามัญ คือเขาเชิญหญิงที่เลี้ยงลูกง่าย

ถ้าได้ผู้ดีมีหน้ามีตายิ่งดี มาให้ดูดนมเอาเคล็ดเป็นปฐมฤกษ์ก่อน คือว่าทำอย่างนี้ เด็กจะมีความเจริญวัฒนาไม่ป่วยไข้

เมื่อเด็กเจริญวัยมีอายุได้ราว ๗ เดือน ก็จะรู้สึกลุกขึ้นในอาการโยงโย่ หรือลางรายก็นั่งได้ทีเดียว ล่วงมาอีกเดือนก็คลานได้ ลางคนก็ไม่คลาน ใช้คืบหรือถัดไปก็มี ต่อจากนั้นราวอายุได้ ๘ เดือน ถึงระยะฟันขึ้นเรียกว่า*ดอกไม้ขึ้น* เขาห้ามไม่ให้เรียกว่าฟัน เพราะอะไรไม่ทราบ หรือจะเห็นว่าสับๆ ฟันๆ เป็นคำไม่เป็นมงคล (คนแก่ฟันหักหมด ถ้ามีฟันขึ้นมาใหม่ เรียกกันว่า *ฟาง* ไม่เรียกว่าฟัน ที่จริงฟันกับฟาง เห็นจะเป็นคำเดียวกัน) ต่อจากนั้นเด็กจะสอนยืน เรียกว่า *ตั้งไข่* แล้วสอนเดิน ระยะเวลาที่กล่าวนี้เป็นแต่ประมาณ เพราะเด็กลางคนรู้จักนั่งคลานได้เร็ว หรือช้ากว่าระยะเวลาที่กล่าวนี้ก็มี ตำราข้างจีนกล่าวเป็นกำหนดไว้ว่า *๗ นั่ง ๘ คลาน ๙ ฟันขึ้น (ชิ้กจ๋อโบ้ยเบ้เก๊าฮวดเง้)* ของไทยว่า ๓ ยก (เห็นจะยกหัว) ๖ นั่ง

ในระยะเวลาที่เด็กรู้จักนั่งคลานฟันขึ้นและตั้งไข่ เด็กมักมีอาการตัวร้อนสำรอกและท้องเสียทุกระยะ ลางคนที่ไม่เป็นเลยก็มี ลางคนเป็นบ้างลางระยะ ทั้งนี้คงเนื่องมาจากอวัยวะเปลี่ยนแปลงเจริญขึ้น จึงได้มีอาการผิดปกติทุกคราวไป อาการอย่างนี้ถือว่าเป็นธรรมดา ว่าปล่อยไว้ ๒-๓ วันก็หายไปเอง ห้ามอย่างเดียวไม่ให้พูดให้ทัก ถือกันว่าถ้าพูดถ้าทัก เด็กจะท้องร่วงมากครั้งเท่ากับจำนวนที่ทัก ถ้าเห็นว่าล่วงมาแล้ว ๓-๔ วัน เด็กยังไม่หายเป็นปกติ ไม่น่าจะไว้ใจ จึงจะหาหมอมารักษา ตั้งขันข้าวซึ่งแต่ก่อนมีเงินเป็นค่ารักษา ๖ สลึง ถ้าเด็กตัวร้อนเขามักทำพิธีขว้างข้าวแม่ซื้อ ลางรายก็ใช้กวาดยา ใช้หัวตะไคร้เกลือนิดหน่อย ฝนกับก้นหม้อหรือฝาละมีเป็นยากวาด ยาที่เหลือจากกวาดคอเด็ก เอาป้ายที่หน้าผากเด็ก เป็นจำพวกเดียวกับเรื่องดิลกเรื่องเจิมว่าป้องกันไม่ให้ผีมันจำได้ เพราะเด็กเจ็บเป็นอาการแสดงว่าผีจะมาเอาตัวไป แก้กันอย่างนี้ ถ้ายังไม่หายจึงหาหมอ

ตอนดอกไม้ขึ้น ลางแห่งเอาทองคำ จะเป็นแหวนหรืออะไรก็ได้ที่เป็นทองคำถูที่ฟันเด็กเบาๆ ว่าเอาเคล็ดให้เด็กมีปากเป็นเงินเป็นทอง หรือจะ

ด้วยเหตุผลอย่างอื่นอะไรอีก สอบไม่ได้ความชัด เห็นจะเป็นจำพวกที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า sympathetic magic ลางรายในระยะตอนนี้ มีบดข้าวปนทองคำให้เด็กกิน ว่าจะทำให้เสี่ยงเพราะและผิวเหมือนทอง

เมื่อเด็กยืนได้เป็นครั้งแรกเรียกว่า *ตั้งไข่* เพราะยืนตั้งตัวตรงนานยังไม่ได้ มีอาการเหมือนตั้งไข่จึงได้ชื่อว่าอย่างนั้น ตอนนี้เป็นระยะเด็กจะรู้สึกก้าวย่าง โบราณห้ามไม่ให้ช่วยพยุงเด็กให้เดินเพราะจะทำให้เด็กไม่รู้จักช่วยตัวเอง เขาจึงมีวิธีหัดสอนเดิน คือ ให้เด็กยืนพิงฝา แล้วจะเอาหลังและแขนยันฝาพยุงตัวเองแล้วทำท่าจะก้าวย่าง ผู้ใหญ่คอยอยู่ข้างหน้าเด็ก ในระยะไม่สู้ห่างนัก อ้าแขนทำท่ารับ เด็กจะก้าวเกะกะโงเงโผเข้ามาหา ในก้าวแรกจะก้าวได้ก้าวเดียว หรือสองก้าวเท่านั้น แล้วก็จะล้มลง ผู้ใหญ่ที่อยู่ข้างหน้าเด็ก ต้องระวังรับไว้อย่าให้ทันล้มลงได้ แล้วก็ทำท่าก้าวใหม่ ขณะเด็กยืนทรงตัวได้แหล่มิได้แหล่ ผู้ใหญ่จะร้องว่า *ตั้งไข่ล้มจะต้มไข่กิน ไข่ตกดินจะกินเสียเน้อ* นี่เป็นการร้องช่วยเด็กให้เด็กเพลินและเผลอตัว จะได้รู้จักยืนตั้งตัวและก้าวย่างได้ เมื่อเด็กก้าวย่างสอนเดินได้พอควรแล้ว ลางรายเขาทำไม้เป็นวงเวียน ให้เด็กเกาะเดินหมุนตัวเองเพื่อให้แข็งแรงและคล่องแคล่วขึ้น

เมื่อเด็กพูดได้อ้อแอ้ยังไม่เป็นภาษา เรียกกันว่า *เล่นน้ำลาย* แล้วต่อมาไม่ช้าก็จะสอนพูด ถ้าพูดได้เร็วเรียกว่า *ปากเบา* ถ้าพูดได้ช้า ลางทีเลยขวบแล้วก็ยังไม่พูด เรียกว่า *ปากหนัก* ถ้าเด็กปากหนักเกินกำหนดปกติอาจเป็นใบ้ก็ได้ พึงให้สังเกตด้วยวิธีตบมือเรียกเด็กทางด้านหลัง ถ้าเด็กเหลือบมองเห็นนั้นไม่ใช่เป็นใบ้ เพราะเด็กใบ้มักจะหูตึงด้วย เมื่ออุ้มเด็กและเด็กนั้นชี้ไม้มือร้องอู้อ้า ก็สังเกตได้ว่าไม่ใช่ใบ้แต่ปากหนักเอง ถ้าเรียกหรือหลอกล้อทางด้านหลังเด็กไม่ได้ยิน หรืออุ้มแล้วก็เป็นแต่ชี้มืออ้าปากร้องแอ๋ ๆ เท่านั้น และมีอาการเช่นนี้ทุกครั้งไป เด็กนั้นต้องเป็นใบ้แน่

เด็กเป็นลูกผู้ดีมีอันจะกิน เขามีพิธีเปิดปาก คือ เชิญผู้หญิงผู้ดีมีสกุลที่เลี้ยงลูกง่าย มากล่าวคำเป็นสิริมงคล สอนให้พูดคำอ่อนหวานดีงาม และในตอนนี้มีการตั้งชื่อด้วยก็มี มักหาผู้มีความรู้ทางโหราศาสตร์เป็นผู้ตั้งชื่อ

ให้ ตั้งตามเกณฑ์ที่มีกำหนดไว้ในตำราโหราศาสตร์ มีหนังสือกล่าวด้วยเรื่องตั้งชื่ออยู่แล้ว หาได้ไม่ใคร่ลำบาก จึงไม่จำเป็นต้องเล่า พิธีเปิดปากเด็ก ลางรายก็จัดทำในวันถัดจากวันคลอดก็มี แต่เห็นว่าไม่สะดวกและยังไม่ควรตั้งในระยะนั้น

เรื่องตั้งชื่อเด็ก เห็นจะเอากำหนดเวลาเป็นตายตัวไม่ได้ ลางรายเมื่อโกนผมไฟแล้วก็ตั้งชื่อพร้อมกันไปก็มี ไปตั้งเมื่อโตแล้ว เวลาไปฝากพระเป็นลูกศิษย์ พระผู้เป็นอาจารย์ตั้งให้ก็มี สังเกตชื่อที่ตั้งกันแต่ก่อนนี้เห็นเป็นคำไทย ๆ แต่บัดนี้ชื่อเป็นคำไทยเหลือน้อยเต็มที กลายเป็นชื่อใช้คำบาลีและสันสกฤตเป็นส่วนมาก เห็นจะเอาอย่างชื่อคนชั้นสูง เพื่อหลีกเลี่ยงชื่อของชาวบ้านที่เป็นสามัญ ในครั้งโบราณการตั้งชื่อเห็นจะตั้งเป็นการชั่วคราวก่อน เรียกชื่อเอาตามเพศและตามลำดับ เช่น *อ้าย ยี่ สาม สี่* เป็นต้น การตั้งชื่อตามทำนองนี้ ทางไทยใหญ่ก็มี ทางพวกอินโดนิเซีย คือชวามลายูก็มี อาจจะมีอยู่ในชาติอื่นอีกก็ได้ ชื่ออย่างนี้จะเปลี่ยนใหม่ต่อเมื่อไปอยู่วัดเรียนหนังสือหรือเมื่อมีอายุได้ ๓-๔ ขวบ ก็ตั้งชื่อตามกฎเกณฑ์ที่ถือกัน ถ้าเด็กเจ็บป่วยบ่อย ๆ หรือเห็นว่าชื่อเดิมไม่เป็นมงคล ก็อาจตั้งชื่อเสียใหม่ได้ เพื่อให้ผีเข้าใจผิดว่าเป็นคนละคน จะได้ไม่รบกวนทำให้เจ็บบ่อยๆ ซึ่งเป็นอาการที่ผีจะมาเอาตัวไป ชื่อเก่าที่มีผู้ชื่อ เช่น *หมู หมา กบ เขียด ด้วง* เป็นต้น คงเป็นชื่อตั้งขึ้นเพื่อหลอกลวงผีว่าไม่ใช่คน แต่เป็น หมูหมา ผีจะได้ตายใจไม่เอาตัวไป เป็นลักษณะที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า Cacophonism ซึ่งมีอยู่ในประเพณีเดิมของทุกชาติ ทุกภาษา ลางชื่อ เช่น *เสือ ช้าง* จะตั้งเอาตามนิมิตฝันหรือตามเหตุการณ์อะไรที่เกิดขึ้น ที่ตั้งตามลักษณะของรูปร่างหน้าตาและลักษณะลางอย่างของเด็กก็มี เช่น *อ้วน อั้น ตุ๊ เล็ก แกละ เบี้ย* นี่คงเป็นชื่อที่เรียกร้องกันมาไม่ได้เป็นชื่อจริงที่ตั้งให้ แล้วชื่อชนิดนี้ติดตัวมาไม่ได้เปลี่ยนที่ตั้งชื่อตามสีก็มี เช่น *ขาว แดง ม่วง* เป็นต้น ตั้งชื่อเป็นของมีค่า เช่น *เงิน ทอง แก้ว แหวน* หรือลักษณะความอุดมสมบูรณ์ เช่น *มาก มั่ง มี* เป็นต้น ตั้งเป็นอย่างน่าชื่นน่าชมก็มี ชื่อจำพวกนี้มีมาก เช่น *ชื่น ฉ่ำ แช่ม ชม* เป็นต้น เป็นชื่อจำพวกต้นไม้ก็มีมาก เช่น *จวง จันทร์ เข็ม เกตน์* เป็นต้น ที่เป็นชื่อแปล

ไม่ได้ก็มี เช่น *เสม จอน จุ้ย หลำ* เป็นต้น ชื่ออย่างจำพวกหลังนี้ อาจเป็นคำที่ทอนตัดสั้นมาจากคำหลายพยางค์ก็คงมี เป็นคำภาษาอื่นและเรียกเพี้ยนมาก็คงมี

เมื่อเด็กสอนนั่ง ถ้าเจ็บบ่อย ๆ นอกจากเปลี่ยนชื่อใหม่ เขามักเอาไว้แกละเอาไว้แหยมด้วย เห็นจะเนื่องมาจากคติถือขวัญ กลัวขวัญจะหนี จึงปล่อยปอยผมไว้ เพื่อให้ขวัญมีที่อยู่อาศัยดังกล่าวมาแล้ว อนึ่ง เด็กมีร่างกายอ้วนท้วน ห้ามไม่ให้กล่าวขวัญชมว่าอ้วนว่าน่ารัก ต้องพูดกลับว่าน่าเกลียดน่าชัง เป็นอุบายลวงผีว่าไม่ให้เอาเด็กไป

ระหว่างเด็กยังไม่หย่านม ถ้ามารดาเด็กตั้งครรภ์อีก เด็กมักมีร่างกายไม่สมบูรณ์ เป็นเด็กขี้โรคขี้แย เรียกกันว่า *แพ้น้อง* เพราะน้ำนมมารดาสำหรับเลี้ยงเด็กมีคุณสมบัติไม่ดีเหมือนเมื่อยังไม่ตั้งครรภ์ เป็นน้ำนมไม่บริสุทธิ์ ไม่พอบำรุงเลี้ยงเด็กได้อย่างปกติ เด็กต้องกินของอื่นเข้าช่วย ของลางอย่างก็เป็นของย่อยยากแก่เด็ก และกินสำส่อนไม่เป็นกำหนดเวลา ในที่สุดเด็กก็ท้องเสีย ร่างกายทรุดโทรมลงโดยลำดับ และกลายเป็นโรคตาลขโมยก็ได้ ถ้าเด็กมีอาการแพ้น้อง เขาแก้ด้วยวิธีให้มารดาเด็กเมื่อเวลาอาบน้ำ จับเด็กเอาไว้หว่างขา เอาขาอ่อนหนีบไว้ให้หัวเด็กยื่นออกมา ให้ตรงกันพอดีกับปลายชายพกผ้านุ่ง เวลาตักน้ำอาบ ลางส่วนไหลไปทางชายพก แล้วตกลงมาบนหัวเด็กพอดี ทำพอเป็นพิธีให้อาบน้ำเปียกหัวเด็กแล้วก็เลิก ไม่ทราบว่าทำเพื่อเอาเคล็ดอะไร คิดไม่เห็นว่าจะแก้โรคแพ้น้องเด็กได้

๑๕—เลี้ยงลูก (ต่อ)

ยังมีพิธีปลีกเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกซึ่งมีทำกันบ้างในลางถิ่นคือ เมื่อจะพาเด็กออกจากบ้านไปนอนค้างอ้างแรมคืนที่อื่นเป็นครั้งแรก ต้องเอามีนหม้อป้ายหน้าเด็กไว้ก่อน แล้วจึงจะพาเด็กออกจากบ้านได้ เห็นจะเป็นเรื่องลวงผีตามเคย อีกอย่างหนึ่งถ้าบิดามารดามีธุระความจำเป็นต้องไปค้างคืนให้ฉีกผ้าหรือเศษผ้าซึ่งเป็นเครื่องนุ่งห่มของบิดามารดา ผูกหรือพันไว้กับเด็ก ปากก็

พูดว่า *อย่าละเมอเพ้อร้องตามพ่อแม่นะ* เรื่องที่ทำนี้คิดดูก็รู้สึกตื้นใจ เพราะเป็นเรื่องรักเรื่องห่วงใยในลูก ไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องผูกพันเอาไว้ได้ จึงใช้ส่วนหนึ่งเป็นเครื่องนุ่งห่มของตนผูกเอาไว้แทน เพราะเครื่องนุ่งห่มก็ถือเสมือนตนเองดั่งกล่าวในเรื่องพิธีผูกขวัญทำขวัญนั้นแล้ว ตามคติของชาวประหล่อง เมื่อเด็กไม่สบายเจ็บบ่อยๆ ก็เอามินหม้อป้ายหน้าเด็ก จะได้ดูน่าเกลียดผีไม่ชอบใจ ไม่เอาตัวไป เทียบกันได้กับเรื่องป้ายมินหม้อที่เล่ามาข้างต้นนี้

ทางปักษ์ใต้มีพิธีเด็กเหยียบดิน ทำในระยะเวลาเมื่อเด็กออกไฟแล้ว ให้อุ้มเด็ก มีร่มกางให้ด้วย และจัดพานวางเสื้อผ้าของเด็ก มีคนเชิญตามเด็ก ซึ่งคนอุ้มพาลงไปข้างล่างเรือนที่เป็นพื้นดิน แล้วเอาเท้าเด็กให้แจะดิน หรือทำพอเป็นพิธีไม่ต้องถึงกับให้เท้าเด็กแจะดินก็ใช้ได้ พิธีนี้คล้ายพิธีเหยียบดินทางภาคอีสาน แต่นั่นเขาในวันคลอดเมื่อตัดสายรกแล้ว ในพระราชพิธีของโบราณก็มี เรียกว่าพระราชพิธีสมโภชจรดปฐพีลูกหลวง พระราชพิธีนี้เลิกมานานแล้ว (ดูพระวิจารณ์ว่าด้วยหนังสือพรามณ์ศาสน์ทวาทศพิธี ในหนังสือเรื่อง *เบ็ดเตล็ด* พระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ)

เมื่อเด็กมีอายุได้ขวบหนึ่ง ถ้าเป็นผู้ชายมักมีอะไรผูกบั้นเอว เช่น ผูกขุนเพ็ด เปลือกหอยแคลง หรือผูกเบี้ยจั่นร้อยเชือก เรียกว่าเบี้ยแก้ผูกเมื่อมีเจ็บบ่อยๆ ลางทีไม่เจ็บก็ผูกก็มี ผูกไว้ที่คอ ว่ากันแลงกินฟัน ลางทีก็เอาเงินทองมาทำเป็นรูปลูกพริกและเป็นรูปอื่นๆ ก็มี นี่เป็นสมัยที่มั่งมีแล้ว นอกนี้จะมีอะไรอีกที่ใช้ผูกจำไม่ได้ ถ้าเป็นเด็กหญิงมักผูกจับปิ้ง และผูกรูปเต่ารอบเอว ได้อ่านเรื่องกล่าวด้วยประเพณีลังกาว่าด้วยเรื่องผูกจับปิ้งซึ่งฝรั่งแต่งไว้ เขาอธิบายว่าไม่ใช่เป็นเพราะจะปิดบังความอาย แต่เป็นเครื่องป้องกันผีและกันทฤษฎีโทษ คือกันตาร้ายอย่างที่ฝรั่งเรียกว่า evil eye ฟังดูก็ชอบกล เพราะเด็กเล็กไม่มีอะไรที่ควรอายควรปิดบัง ยังอยู่ในวัยที่ไม่เดียงสา ที่ผูกจับปิ้งว่าเพื่อปิดบังความอายจะเป็นความคิดเห็นซึ่งเกิดขึ้นเมื่อภายหลัง จับปิ้งเรียกเป็นจะปิ้งและตะปิ้งก็มี เป็นคำมาจากคำในภาษาโปรตุเกส หมายถึงแผ่นโลหะขนาดเล็กๆ สำหรับปิดช่องปิดรูต่างๆ เช่น จับปิ้งกุญแจ จับปิ้งเรือ

เป็นต้น แล้วจึงเลื่อนเอามาใช้กับเด็ก เราคงได้คตินี้มาจากมลายู เพราะเด็กหญิงมลายูแต่ก่อนก็ผูกจับปี้ และเรียกว่าจับปี้เหมือนกัน ว่าเฉพาะในเมืองเราเห็นว่าใช้จับปี้เงินกันโดยมาก ถ้าดีไปกว่านั้น ก็เป็นจับปี้นาก ที่เป็นจับปี้ทองก็มี ไม่ใช่เป็นทองคำเท่านั้น ยังฝังพลอยเขียว ๆ แดง ๆ ด้วย เขาว่าจับปี้ทองนั้น แม้ผู้ที่ไม่ใช่เด็กก็มีผูกกันบ้าง แต่ไม่เคยเห็นจึงพูดอะไรไม่ได้ ถ้าเป็นจริง เมื่อคิดอย่างสมัยนี้ก็ว่าโง่เต็มที ผู้ที่ยากจน ลางทีก็เอากะลามาทำจับปี้และที่เลี่ยมเงินที่ขอบก็เคยเห็น ต่อมาจับปี้ที่กล่าวนี้ กลายเป็นรูปร่างแหทำด้วยเงินหรือทอง เป็นอย่างสายรัดเอวมีหน้าห้อยของอินเดียสมัยโบราณ ที่เรียกกันว่าเมขลา หรือที่ในภาษาอังกฤษเรียกว่า girdle เดี๋ยวนี้เลิกใช้กันแล้ว เพราะเด็กต้องนุ่งผ้า มิฉะนั้นฝรั่งเขาจะติเตียนได้ว่าป่าเถื่อน เจ้าจับปี้ก็หมดไป ความรู้เดียงสาของเด็กก็เจริญรวดเร็วขึ้นเพราะนุ่งผ้า ลืมกล่าวไปเรื่องหนึ่ง คือเด็กผู้หญิงแต่ก่อนเขาสวมกำไลตื้นทำด้วย เงิน นาก ทอง แล้วแต่จะจุใจตามฐานะ ใส่จนโตเป็นสาวหรือเลยสาวแล้วก็ยังใส่ ถ้าหญิงนั้นยังไม่มีเรือน แสดงว่าแต่ก่อนสังเกตดูที่ข้อเท้า ถ้ามีกำไลสวมอยู่ก็ยังเป็นหญิงโสด ยังไม่มีเรือน เดี๋ยวนี้มีสวมกำไลเท้าก็แต่เล่นละคร ถึงกระนั้นลางทีก็เปลี่ยนจากกำไลทองมาเป็นกำไลทำด้วยผ้าปักดิ้นแทน

อนึ่ง เด็กที่มักเจ็บ ๆ ไข้ ๆ เลี้ยงไม่ใคร่รอด ถ้าเป็นเด็กชายพ่อแม่มักนำเด็กไปทอดผ้าป่า คือนำไปถวายพระ พระผู้รับไว้จะเอาด้ายผูกข้อมือ ถ้าเป็นเด็กหญิง พระจะให้ด้ายมาผูกกันเองที่บ้าน เรื่องที่เด็กเจ็บบ่อยเพราะถูกผีกระทำ ผีแกล้งมาทำให้เจ็บ ผีมันเกลียดผู้ใหญ่ มันทำอะไรกับผู้ใหญ่ไม่ได้จึงมาทำแก่เด็ก ถ้าเด็กนั้นไม่เป็นของเรา เป็นของพระท่าน ผีก็ไม่กล้าแกล้งอีกต่อไป เพราะผีกลัวพระ (จะจริงหรือไม่จริงไม่ทราบ) เด็กก็หายเจ็บป่วย ถ้าเด็กมีเหตุเกิดหกล้ม แล้วต่อมามีอาการตัวร้อนเป็นไข้ ผู้ใหญ่เขามักเอาขันข้าวมีผ้าคลุมถือไปกับทัพพี จนถึงที่หกล้ม ร้องเรียกขวัญ ซึ่งเข้าใจว่าได้ทิ้งร่างไปเสียแต่ในขณะตกใจ แล้วเอาทัพพีตักขวัญเป็นอย่างลม ๆ ใส่ลงในขันพากลับไปเรือน แล้วจึงนำมาทำขวัญเด็กที่หกล้ม *(ดูเรื่อง วิจารณ์ผูกขวัญพิธีทำผูกขวัญ)*

เมื่อตอนเด็กนอนเปล นอกจากกล่อมไกวให้เด็กนอน ยังมีปลาตะเพียนหรือจิงโจ้ให้เด็กดูเล่นผูกห้อยไว้เหนือเปลตอนที่ค่อนไปทางหัวนอน แต่อย่าผูกให้เกินไปนัก เพราะเด็กจะเหลือบช้อนตาขึ้นไปดู เด็กมีอาการตาช้อนขึ้นอย่างนี้ ถือว่าเป็นเวลาแม่ซื้อมากวน ปลาตะเพียนนี้ผูกสานด้วยใบลานเป็นรูปปลาขนาดเขื่อง ทาสีเขียว ๆ แดง ๆ เหลือง ๆ แล้วมีลูกปลาตัวเล็ก ๆ สมมติว่าเป็นลูกห้อยเป็นระย้าอยู่มากตัว เดี๋ยวนี้ก็ยังเคยพบมีขายอยู่ ส่วนจิงโจ้นั้นเดิมทำด้วยไม้ไผ่จักสานเป็นรูปจิงโจ้ ชนิดตัวแมงมุม ที่มันว่ายอยู่หลังน้ำ ภายหลังเมื่อเจริญขึ้น เอาเศษผ้าสีหรือผ้าลายต่าง ๆ มาเย็บแล้วยัดนุ่นเป็นอย่างเบาะสี่เหลี่ยมกลางนูน ตามมุมมีเบาะขนาดเล็ก ๆ รูปสามเหลี่ยม สมมติว่าเป็นลูกของมันห้อยเป็นแถวกัน ลงมามุมละ ๗ ตัว มีขนาดเล็กเรียวลงมาโดยลำดับ แต่ลูกมันนี้ไม่เรียกว่าจิงโจ้ เรียกเป็นอีกชื่อหนึ่งว่ากระจับ เพราะรูปเป็นสามเหลี่ยนคล้ายรูปกระจับที่เขากินกัน เสียงกล่อมลูกซึ่งเคยได้ยินเป็นเสียงโหยหวนมีจังหวะฟังเย็น ๆ เดี๋ยวนี้ที่ในกรุงเทพ ฯ ไม่ใคร่ได้ยิน เพราะเสียงรถเสียงแตรรถยนต์และเสียงอะไรอื่นที่เป็นเสียงหนวกหูเข้ามาแทนที่ จะได้ยินกล่อมก็ในที่พ้นจากที่ชุมนุมชนจอแจ และมักมีในกระท่อมห้อมหอเรือนเก่า ๆ มากกว่ามีในตึกรามหรือในบ้านเรือนสมัยใหม่ เป็นเรื่องเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม บทกล่อมเด็กซึ่งแต่ก่อนมีอยู่มาก บัดนี้มีผู้จำได้ตลอดจนทำนองน้อยเข้าทุกที ในที่สุดก็คงจะกลายเป็นโบราณวัตถุอยู่แต่ในพิพิธภัณฑสถานเท่านั้น ยังเรื่องล้อเด็กให้เพลินก็อีกอย่างหนึ่ง อย่างที่กางมือกลับไปกลับมาตรงหน้าเด็ก ปากก็ร้องว่า *แต่ ๆ เขาแห่ยายมา ถึงศาลาเขาก็วางยายลง* ดังนี้เป็นต้น อาจหมดไปด้วยเช่นเดียวกันก็ได้ (เคราะห์ดีที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรัสให้ราชบัณฑิตยสภารวบรวมบทเหล่านี้ได้ทุกถ้อยทั้งที่เป็นบทกล่อมเด็ก บทล้อเด็ก และบทเล่นของเด็ก ถ้าต้องสูญไปจากความจำ ก็ยังมีเหลืออยู่ในหอสมุดแห่งชาติเท่านั้น)

ยังมีอีกอย่างหนึ่ง คือตุ๊กตาและเครื่องเล่นของเด็ก ที่เคยเห็นมาแต่เด็ก มีตุ๊กตาเจ้าพรามหณ์ อย่างดีก็เป็นตุ๊กตาชาววัง ปั้นด้วยดินดิบแล้วเผาไฟให้สุก ระบายสีเป็นรูปผู้หญิงชาววังขนาดเล็ก ๆ นุ่งผ้าลายห่มผ้าสไบเฉียงนั่งเท้าแขน นี่เป็นตุ๊กตาของเด็กหญิง ถ้าเป็นของเด็กผู้ชายเล่น ก็มีตุ๊กตาล้มลุก

ทำด้วยกระดาษฟางแล้วทาสีโปร่งใน เป็นรูปเด็กไว้ผมแกละโดยมาก ที่ก้นมีดินถ่วงให้หนัก เมื่อทำให้ล้มแล้วกลับลุกขึ้นได้เอง แล้วยังมีรูปเด็กอ้วนจ้ำม่ำทาสีเหลืองอ่อย ทำด้วยกระดาษและโปร่งในเหมือนกัน แล้วยังมีเจ้าพวกหน้ากากและอื่น ๆ อีกจำไม่ได้ จำได้แต่กลองหนังขนาดเล็ก ๆ และฉาบเล็กซึ่งเป็นของจีนไม่ใช่ไทย กลองที่เด็กทำเล่นกันเองคือกลองหม้อตาล ใช้ผ้าขี้ริ้วขึงปากหม้อตาล แล้วเอาดินเหนียวปะยึดข้างให้แน่น เอาไม้ตีข้าง ๆ หม้อตาลเพื่อขันให้ผ้าตึง แล้วเอาดินเลนละลายน้ำละเลงทาบนพื้นผ้าอีกที ใช้ไม้ตีดังหนวกหูชาวบ้าน มีกำลังเท่าใดก็เข่นตีลงไป จนกว่าเจ้ากลองหม้อตาลทนไม่ไหวต้องแตกและทำกันใหม่ นอกนี้ยังเอาดินเหนียวมาปั้นเป็นวัวควาย ช้างม้าไม่เคยปั้น เห็นจะเป็นเพราะมันปั้นยากกว่าก็เป็นได้ แล้วยังปั้นเป็นรูปกระทงให้ก้นบางที่สุด สำหรับจับคว่ำหน้าขว้างลงไปที่พื้นให้แรงให้เกิดเสียงดังระเบิด ทำให้ดินตอนก้นที่แผ่ไว้บางทะลุเป็นรูกว้างบ้างเล็กบ้างแล้วแต่เรื่อง เด็กคนอื่นที่ร่วมวงด้วยจะต้องใช้เนื้อดินเท่าปริมาณที่ถูกระเบิดเสียไป เล่นสับเปลี่ยนกันอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะเบื่อก็เลิก คิดว่าของเล่นที่เอาดินมาปั้นจะมีมาก่อนอย่างอื่น เมื่อถึงสมัยเจริญแล้ว มีตุ๊กตาและของเล่นของเด็กที่ดีกว่า เข้ามาจากต่างประเทศ ของเก่าก็ย่อมหมดไป ที่ใดยังมีความเจริญช้า ของเก่าเหล่านี้ก็ยังเหลืออยู่บ้าง เรื่องมันค่อยเป็นค่อยแปรไปตามความก้าวหน้าของบ้านเมือง พอนึกรู้สึกตัวนึกอยากได้ตุ๊กตาของเก่ามาเก็บไว้ดูเล่น เพื่อเป็นที่ระลึกฟื้นความจำเมื่อครั้งยังเป็นเด็กอยู่ ก็ไม่มีใครเขาทำขายกันดกดื่นเหมือนเมื่อก่อน เพราะทำขึ้นไม่มีใครซื้อ ไม่เป็นของงามแงะอะไร ทำทำไม ยังมีอยู่บ้างแต่ตุ๊กตากระดาษโปร่งใน เป็นรูปช้างรูปม้าและละครยก ซึ่งเขาทำถวายเจ้าผีและพระภูมิเจ้าที่ แม้กระนั้นละครยกก็ใช้ตัดกระดาษเป็นรูปแทนปั้นด้วยดิน แปลว่าฉลาดขึ้น แต่เป็นฉลาดแกมโกง นึกว่าเจ้าผีคงไม่ว่าอะไร ถึงจะทำเลวลงเจ้าก็ทำอะไรไม่ได้ ตุ๊กตาเจ้าพราหมณ์ก็มีถวาย เห็นจะถวายเพื่อเจ้าจะเอาไปใช้สอยเป็นคนใช้กระมัง ยังเห็นซากตุ๊กตาเจ้าพราหมณ์นับตั้ง ๑๐ ตัวกว่า อยู่ที่ศาลพระภูมิแห่งหนึ่งที่สวนพุดตาลนี้เอง

ประเพณีเนื่องในการตาย

ตอน ๑ —เหตุที่ต้องทำศพ

เรื่องนำ

ทหรา จ มหนฺตา จ เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา
สพฺเพ มจฺจุวสํ ยนฺติ สพฺเพ มจฺจุปรายนา ฯ
(คนหนุ่ม คนแก่ คนโง่ คนฉลาด
ย่อมไปสู่อำนาจแห่งความตาย มีความตายเป็นเบื้องหน้าด้วยกันทั้งนั้น)

สิ่งที่คนกลัวกันมาก และเมื่อนึกถึงก็สะดุ้งใจ สิ่งนั้นคือความตาย จริงอยู่ คนไม่กลัวตายก็มี เช่น ถูกโรคภัยเบียดเบียน ทนทุกข์เวทนาต่อไปไม่ไหว เกิดเบื่อหน่ายในชีวิต ก็อยากตาย คนที่กล้าเข้าประจัญบานกับภัยไม่กลัวเกรงอันตราย เช่นผู้ที่เข้าสงคราม ผู้ที่มั่นอยู่ในหน้าที่และในศาสนา ผู้ที่กลัวว่าสิ่งที่ตนรักและบูชาจะเป็นอันตราย เหล่านี้เมื่อมีสะเทือนใจเกิดขึ้นขณะใดขณะนั้นอาจสละชีวิตได้ ไม่เป็นผู้กลัวตายเลย แต่ในขณะหนึ่ง เมื่อยังไม่มีอะไรมากระทบกระเทือนใจ ก็อาจกลัวตายได้เหมือนกัน เป็นอันว่าเกิดเป็นคน จะพ้นหวาดสะดุ้งต่อความตายเสียทีเดียวไม่ได้ จะกลัวมากกลัวน้อย ก็สุดแต่กำลังใจและสะเทือนใจที่มีอยู่ จะรอดพ้นจากความกลัวเป็นหายาก ถ้าคนไม่กลัวตาย คนขลาดที่ไม่กล้าต่อสู้กับความลำบากเดือดร้อนในชีวิต ก็อาจฆ่าตัวเองกันหมด

ความกลัวตายดูเหมือนจะไม่เป็นมาแต่กำเนิด ไม่เหมือนอย่างเรื่องหิวข้าว ซึ่งคนเกิดมาพอร้องแว้ก็หิวทีเดียว เด็กที่ยังไม่เดียงสาจะไม่กลัวความตายเลย จะเกิดกลัวก็ต่อเมื่อมีปัญญารู้คิดขึ้นบ้างแล้ว เพราะฉะนั้น จะรู้สึกหวาดสะดุ้งกลัวความตายก็เมื่อมีรู้คิดแล้ว สัตว์ขั้นต่ำอาจมองดูเพื่อนที่ตายไปโดยไม่หวาดสะดุ้งกลัว แต่สัตว์ขั้นสูงเช่น ช้าง ม้า เมื่อเห็นความตาย

มาสู่พวกของตัวก็ตระหนกตกใจกลัวได้ เป็นอันว่าสัตว์ที่รู้คิดบ้างแล้ว ย่อมมีรู้คิดในเรื่องกลัวตาย

ความตายเป็นของลึกลับเกี่ยวกับคนเป็น คนที่อยู่ร่วมกันเห็นอยู่หลัด ๆ เมื่อมาพลัดพรากตายจากไป เราก็อาลัยและใจหาย รู้สึกว่าความคุ้นเคยที่มีอยู่มาขาดสะบั้น ไม่มีวันได้พบปะกันอีก เมื่อได้เห็นเขาเอาศพเข้าโลง มีพิธีรีตองเกี่ยวกับเรื่องทำศพ เห็นคนร้องไห้หรือได้ยินเสียงพระสวดเลื่อนลอยมาตามลมในเวลาดึกสงัด ก็เกิดความหดหู่เยือกเย็นใจ นี้เป็นเพราะอะไร ก็เป็นเพราะคนเรากลัวความตายนั่นเอง ดูจะเป็นเด็กที่ยังมีรู้คิดน้อย เมื่อกระบวนพิธีทำศพ ซึ่งใช้แต่เครื่องดำมืดให้น่ากลัวและอะไรต่ออะไรที่ได้เห็นได้ยิน ล้วนเป็นเครื่องเพิ่มหวาดสะดุ้งให้กลัวมากขึ้น กลัวอะไร ก็กลัวคนตายที่เรียกกันว่าผีนั่นเอง กลัวว่าจะมาทำให้เราได้รับความเดือดร้อนหรือพลอยตายไปด้วย นักปราชญ์ชาวตะวันตกเห็นว่า มนุษยชาติป่าเถื่อนที่มีอยู่ปัจจุบันนี้ มีสติปัญญาความรู้คิดอยู่ในขั้นต่ำ มีลักษณะไม่สู้ผิดอะไรกับเด็ก ๆ เพราะฉะนั้นความคิดเห็นในเรื่องกลัวตายกลัวผี จึงมีมากกว่าชาติที่เจริญแล้ว เท่ากับเด็กกลัวผีมากกว่าผู้ใหญ่ มนุษยชาติป่าเถื่อนลางพวกกลัวจนกระทั่งเมื่อมีใครในพวกเดียวกันตายไป ก็ละทิ้งศพและที่อยู่อาศัยหนีไปเสียให้ไกล ถ้าจำเป็นจะละทิ้งไปไม่ได้ ก็หาทางป้องกันต่าง ๆ ถ้าย้อนถอยหลังตั้งพันปีหมื่นปีขึ้นไป บรรพบุรุษของมนุษย์ที่เจริญแล้วก็เป็นมนุษยชาติป่าเถื่อนมาก่อนด้วยกันทั้งนั้น สิ่งใดที่เคยทำกันมาแต่ก่อนเราก็ทายาทสืบต่อมา แต่ด้วยประพฤติสืบต่อกันมานาน และด้วยความเจริญในความคิดความอ่าน สิ่งที่เราสืบเอาไว้ก็ถูกดัดแปลงแก้ไขไปตามกาลเทศะ จนประเพณีลางอย่างที่มีอยู่เปลี่ยนรูปไป มองไม่เห็นของเดิม หรือลางสิ่งน่าจะยังคงรูปเดิมอยู่ แต่ก็มองไม่เห็นเหตุที่ทำ จำเป็นต้องหาเหตุผลเอาใหม่ให้เข้าเรื่องกับศาสนาที่เชื่อถือ

ยกตัวอย่าง เรื่องเอาเงินใส่ในปากศพ เป็นประเพณีทำสืบต่อกันมานาน และไม่ใช่มีแต่ของไทย ย่อมเป็นประเพณีของชนชาติอียิปต์ กรีก

โรมัน อินเดีย พม่าและจีนด้วย ตลอดจนพวกชาวป่าชาวเขา ก็ยังมีทำกันอยู่ แต่ของเราอธิบายกันว่า ที่เอาเงินใส่ปากศพ เป็นบัญหาหรือปริศนาธรรม อนุโลมตามหลักคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา แต่ชาติที่เขาไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ก็อธิบายเป็นอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นคำอธิบายที่ร่วมกันมากชาติ ดั่งนี้ เราก็อาจเดาเห็นเหตุผลที่ทำกันในครั้งดั้งเดิมได้ เพราะตามธรรมดาชาติที่ยังไม่เจริญ ย่อมรักษาความคิดและประเพณีของเก่าไว้ได้ดี ไม่ต้องดูอื่นไกล เพียงแต่ชาวกรุงกับชาวชนบทที่อยู่ห่างไกลต่อความเจริญ ก็จะเห็นผิดกันได้ไม่ยาก อันที่จริงคำอธิบายต้นเหตุของประเพณีทำศพ ด้วยวิธีบอกว่าเป็นปริศนาธรรม แม้จะนึกอธิบายได้ง่ายแต่ก็เป็นวิธีที่ดี เพราะเมื่ออธิบายเข้าหลักในศาสนาแล้ว ถึงจะสมเหตุสมผลหรือไม่ก็ตาม ย่อมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประเพณีไว้ได้ ไม่เสื่อมสูญไปโดยเร็ว มิฉะนั้นจารีตประเพณีลางอย่างซึ่งมองไม่เห็นเหตุที่ทำ ก็อาจเลิกทำและสูญไปเสียได้ง่าย

เนื่องด้วยเหตุที่ชนชาติซึ่งยังห่างไกลต่อความเจริญ ย่อมก้าวหน้าได้ช้า จึงรักษาความคิดความอ่านและจารีตประเพณีไว้ได้นาน ผิดกับชาติที่เจริญซึ่งก้าวหน้าเร็ว เพราะมีความเป็นอยู่เจริญดีขึ้นโดยลำดับ ปราชญ์ชาวตะวันตก จึงอาศัยความเชื่อของชาติที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่ เป็นแนวทางสำหรับค้นคว้าหาความรู้ และเปรียบเทียบกับจารีตประเพณีของชาติที่เจริญแล้วซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันว่ามีเหตุผลได้สืบต่อและกลายรูป กลายความคิดมาแล้วอย่างไร ตลอดจนใช้ความรู้เหล่านี้เข้าประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้สันนิษฐานทราบความเป็นไปของมนุษย์ครั้งดึกดำบรรพ์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้อีกโสดหนึ่ง เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะเล่าถึงประเพณีทำศพ จะขอนำเอาเรื่องความคิดเห็นของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความตาย ตามที่นักปราชญ์ชาวตะวันตกได้สันนิษฐานไว้ มาเล่าเป็นเรื่องนำเสียก่อน

เหตุของการตาย

เขาเล่าว่า มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ในเริ่มแรกเดิมที มีลักษณะเป็นป่าเถื่อน ยิ่งไปกว่ามนุษยชาติป่าเถื่อนอย่างที่สุด ซึ่งมีอยู่ในปัจจุบันนี้ มนุษย์ครั้งกระโน้น มีความเป็นอยู่ไม่ผิดแปลกไปกว่าสัตว์ ย่อมเปลือยกายพเนจรไปตามแดนดง ด้อมแสวงหารากไม้ผลไม้เป็นอาหารเลี้ยงท้องไปวันหนึ่ง ๆ มิฉะนั้นก็เงี่ยหูคอยฟังเสียงสัตว์เล็ก ๆ ซึ่งพอจะเอาก้อนหินหรือไม้ตะบองประหารมาเป็นภักษาได้ ลางทีคงได้ยินเสียงสัตว์ร้ายมีร่างกายกำยำ ย่ำสวบๆ แหวกพงมา หรือเห็นช้างป่าเดินมาเป็นโขลง ๆ ก็ตกใจขวัญหายรีบหนีไปโดยเร็ว มืดค่ำลงที่ไหนก็หยุดพักแรมที่นั่น นอนไม่ค่อยหลับเพราะกลัวความมืด มองไม่เห็นอะไร ได้ยินแต่เสียงสัตว์ร้ายร้องกระหึ่มพึมพำน่าพึงกลัว เสียงลมพัดมากระทบใบไม้ดังฮือ ๆ คล้ายกับเป็นเสียงศัตรูหมู่ร้ายเหยียบย่องเข้ามา ฉะนั้น เสียงฟ้าร้องลั่นเปรี้ยง ๆ แลบแปลบปลาบในเวลาค่ำคืน เกิดพายุใหญ่พัดโค่นต้นไม้ หกล้มระเนระนาด ฝนตกสาดท่วมที่พักอาศัย ดูประหนึ่งว่ามีอำนาจอะไร ซึ่งพยายามแต่จะคอยทำลายล้างผลาญตน ลางทีเจ็บไข้ได้ทุกข์ก็นึกเอาว่าศัตรูลอบจู่มาทำร้าย หวาดสะดุ้งกลัวขึ้นมาทันที แม้แต่สิ่งที่ทำอันตรายไม่ได้เลย เช่น เสียงน้ำตกน้ำไหลหรือเสียงก้องซึ่งสะท้อนกลับมา ก็ยังทำให้มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์หวาดสะดุ้งกลัวได้ง่าย ด้วยยังไม่มีปัญญารู้ได้ว่าเป็นอะไร ความไม่รู้เป็นบ่อเกิดแห่งความกลัว เมื่อเห็นอะไร ได้ยินอะไรแปลกก็กลัวไปหมดไม่ผิดอะไรกับเด็ก

มนุษย์สมัยครั้งกระโน้น เมื่อเห็นเพื่อนตาย ในขั้นต้นจะรู้สึกผิดสังเกต เห็นเพื่อนนอนนิ่งไม่กระดุกกระดิกพลิกตัว ตนก็คลานเข้าไปดูใกล้ ๆ ร้องเรียก เพื่อนก็ไม่ขาน พานตัวเพื่อนก็ไม่ไหวติง ยื่นมือไปถูกต้องตัวเพื่อนรู้สึกว่าเย็นมลึดชืดผิดปกติ ตัวแข็งทื่อไปหมด ก็เกิดพิศวงงงงวยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนี้ ตกกลางคืน เขานอนหลับ จิตพะวงเป็นห่วง ก็ฝันเห็นเพื่อนผู้ตายว่าไปล่าสัตว์ด้วยกันกับตน แล้วยังได้ร่วมกินเนื้อสัตว์ที่ล่าหามาได้ หรือมิฉะนั้น ก็ฝันเห็นเพื่อนกับตนต่อสู้ศัตรู รุ่งเช้าตื่นนอนแล้ว ยังนึกเห็นภาพ

ในความฝันติดตาอยู่ ครั้นเหลียวมาดูเพื่อน ทำไมยังนอนหลับนิ่ง หลับนิ่ง ไม่ติงกาย ไม่มีท่าทางว่าจะตื่นขึ้นมาได้อีก ให้ฉงนสนเท่ห์ใจ เกิดความคิดเห็นขึ้นมาใหม่อย่างดื้อ ๆ อย่างคนที่ไม่รู้ว่าเมื่อตัวเขาเองเวลานอนหลับจะไปไหนมาไหน จะไปล่าสัตว์หรือต่อสู้ศัตรูก็ได้ ไม่ผิดอะไรกับเมื่อตื่น คนที่ตายไปแล้ว ก็ได้พบปะอยู่ในโลกแห่งความฝันรู้สึกเห็นเป็นตุเป็นตะ ไม่ผิดอะไรกับที่เห็นอยู่ในโลกแห่งความตื่น ก็อะไรเล่าซึ่งได้เห็นในความฝัน คงเป็นอะไรสักอย่างหนึ่งซึ่งมีอยู่ในคน ที่อาจออกจากร่างกายไปในขณะที่คนนั้นนอนหลับ แล้วสิ่งอะไรนี้จะกลับเข้ามาอยู่ในร่างกายตามเดิม คนที่หลับอยู่ก็จะตื่นขึ้น สิ่งอะไรนี้ เมื่อจากร่างกายของคนใดไปแล้วหากไม่กลับมา คนนั้นก็ตาย ร่างกายจะขึ้นพองและเน่าเปื่อยแล้วสูญหายไป ไม่มีวันได้พบปะกันอีก นอกจากได้พบเห็นกันในฝัน นักปราชญ์ทางมานุษยวิทยามีความเห็นว่า ที่มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์คิดเห็นในเรื่องตายเป็นเช่นนี้ เป็นการเดาที่ง่ายมาก แต่กลับเป็นการยากแก่มนุษย์รุ่นหลัง ซึ่งเป็นผู้สืบทายาทที่จะปลดเปลื้องแก้คติความคิดเห็นเช่นนี้

วิญญาณ

คติที่ถือว่าในร่างกายคนย่อมมีสิ่งหนึ่งสิงอยู่ เมื่อสิ้นลมหายใจตายแล้ว จะเป็นด้วยสิ้นอายุขัยเพราะแก่ชรา หรือว่าเพราะถูกผู้เป็นใหญ่เป็นประธานซึ่งมองไม่เห็นตัวลงโทษ หรือถูกศัตรูหมู่ร้ายกระทำให้ตายไปก็ตามที แต่สิ่งที่สิงอยู่ในร่างกายยังคงอยู่ ไม่ตายตามไปด้วยกับร่างกาย เซอร์ เจมส์ เฟรเซอกล่าวอธิบายไว้ในหนังสือ The Golden Bough ว่า มนุษย์สมัยป่าเถื่อนย่อมจะอธิบายลักษณะแห่งความเป็นไปของธรรมชาติในส่วนที่ไม่มีชีวิต ว่าเป็นเพราะมีอำนาจอะไรอย่างหนึ่งซึ่งมีชีวิตเป็นผู้จัดให้มีขึ้น หรือให้เป็นไปเช่นนั้น เป็นต้นว่า สัตว์มีชีวิตเคลื่อนไหวได้ เพราะมีสัตว์ตัวน้อย ๆ อยู่ในตัวสัตว์นั้นอีกทีหนึ่งเป็นผู้ทำให้สัตว์นั้นเคลื่อนไหวได้ ในทำนองเดียวกัน คนเรามีชีวิตและเคลื่อนไหวได้ เพราะมีคนเล็ก ๆ หรือสัตว์เล็ก ๆ สิงอยู่ในร่างกาย

คน เป็นอันว่าสัตว์ก็มีสัตว์ตัวน้อยอยู่ในตน คนก็มีคนน้อยอยู่ในตน คนหรือสัตว์ตัวน้อยนี้ เรียกกันว่า วิญญาณ อาตมัน เจตภูต หรืออะไร ๆ อีกหลายชื่อ วิญญาณ เป็นผู้ทำให้คนและสัตว์มีชีวิตกระดุกกระดิกได้ ถ้าคนหรือสัตว์นอนหลับหรือตายไปก็ว่าเป็นเพราะวิญญาณออกจากร่างไป คือเมื่อนอนหลับวิญญาณออกไปชั่วคราว ส่วนตายนั้นเป็นเพราะวิญญาณออกไปเลยไม่กลับคืนเข้าสู่ร่างกายอีกดังนี้ ความตายก็คือ วิญญาณ แยกออกจากร่างกาย ไปอย่างเด็ดขาด ถ้าออกจากร่างกายไปชั่วคราวก็คืออย่างที่เรานอนหลับฝันไป มนุษย์ครั้งดั้งเดิมจึงเห็นว่านอนหลับกับตายเหมือนกัน ผิดแต่เพียงตายนั้น เป็นหลับนาน นานจนไม่ตื่นเท่านั้น มนุษย์จึงกลัวการนอนหลับนานอย่างนี้มาก

เจตภูต

เรามีคติอยู่อย่างหนึ่ง คือเรื่องเจตภูต ตามที่เข้าใจกันเป็นสามัญ ก็เป็นทำนองเรื่องวิญญาณซึ่งเล่ามาข้างต้น เชื่อกันว่าเวลาคนนอนหลับฝันว่าไปโน่นไปนี่ ไปพบปะคนนั้นคนนี้ ก็คือเจตภูตของเรานั่นเองออกจากร่างกายของเราไปชั่วคราวถ้าเจตภูตไปประสบภัยอะไร เราก็รู้สึกในความฝันเป็นอย่างนั้นด้วย อย่างที่เราเรียกว่าฝันร้าย เจตภูตมีลักษณะรูปร่างอย่างไร เห็นจะเป็นอย่างตัววิญญาณที่เล่าไว้ข้างต้น คือเป็นรูปคนหรือสัตว์เล็ก ๆ นั่นเอง แม้กระนั้นต่างชาติยังมีความคิดเห็นไม่เหมือนกัน เช่น ตัวเจตภูตของเรา ว่ามีรูปร่างเป็นตัวบุ้ง มีเรื่องเล่าต่อปากกันมาว่า ชายสองคนไปเที่ยวบ้านอื่น แล้วไปหยุดพักอยู่กลางทุ่ง หรือจะเป็นกลางป่าก็จำไม่ได้ ด้วยความเหน็ดเหนื่อย คนทั้งสองนอนหลับไป จนถึงเวลามืดค่ำ เพื่อนคนหนึ่งตื่นขึ้นสังเกตดูเพื่อนอีกคนหนึ่งซึ่งยังหลับอยู่ มีตัวอะไรคล้ายตัวบุ้ง ไต่ออกมาจากรูจมูก แล้วคลานกระดุบกระดิบไปบนดิน ชายคนนั้นตามดูตัวบุ้งต่อไป จนถึงแอ่งน้ำ จะเป็นรอยตีนควายหรือรอยตีนงัวก็จำไม่ได้ มีน้ำขังอยู่ ตัวบุ้งไต่ไปบนต้นหญ้าซึ่งลอยขวางอยู่บนพื้นน้ำแล้วพลัดตกน้ำ ลางทีก็เล่าว่าเพราะชายคนที่ติดตามไปดู ลากต้นหญ้าออกเสีย ตัวบุ้งจึงตกน้ำว่ายกระดุบ

กระดิบอยู่ในน้ำสักครู่ ภายหลังขึ้นบกได้ คลานกลับมาเข้าทางรูจมูกของชายซึ่งนอนหลับอยู่สักครู่หนึ่งชายคนที่หลับตื่นขึ้น เล่าให้เพื่อนฟัง ว่าฝันไปว่าได้ไปเที่ยวตามป่าตามรก ตกน้ำตกท่าเปียกปอนไปหมด ชายผู้ฟังก็เข้าใจได้ว่าตัวบุ้งนั้นคือตัวเจตภูตของผู้เล่านั่นเอง

ในนิยายของกริม ซึ่งเป็นนิยายชาวบ้านของฝรั่งเรื่องหนึ่ง เล่าว่ากษัตริย์องค์หนึ่ง บรรทมหลับอยู่บนตักราชบุรุษคนสนิทของพระองค์ในป่า ราชบุรุษเห็นงูเล็กตัวหนึ่ง เลื้อยออกมาจากโอษฐ์กษัตริย์ ไปสู่ลำธารน้อยแห่งหนึ่ง ก็ตามไปดู เห็นงูไม่สามารถจะข้ามลำธารนั้นไปได้ ราชบุรุษจึงเอากระบิวางพาดลำธาร งูก็เลื้อยไปบนกระบิข้ามไปได้ แล้วขึ้นไปบนเขา สักครู่หนึ่งงูกลับมา เลื้อยเข้าไปในโอษฐ์กษัตริย์ตามเดิม กษัตริย์ก็ตื่นบรรทม ตรัสเล่าให้ราชบุรุษฟังว่าทรงสุบินไป ว่าได้เสด็จข้ามสะพานเหล็ก ขึ้นไปบนเขาซึ่งมีทองคำเต็ม ราชบุรุษจึงทราบได้ว่างูนั้นคือตัววิญญาณของกษัตริย์

เรื่องที่เล่ามานี้ ถ้าพูดแต่เนื้อหาของเรื่อง ก็เป็นอย่างเดียวกับเรื่องเจตภูตของเรา เรื่องชนิดนี้เป็นของเก่าแก่ เท่ากับเป็นโบราณวัตถุชิ้นหนึ่ง ซึ่งแสดงความคิดเห็นของคนแต่ก่อนเหลือสืบเป็นมรดกมาถึงเรา

ตัววิญญาณของเราเป็นบุ้ง ของฝรั่งเยอรมันเป็นงู ดังเล่ามาข้างต้น ส่วนตัววิญญาณของฝรั่งชาวแคว้นบริตตานีในประเทศฝรั่งเศสเป็นตัวแมลง ไปกันได้กับตัวบุ้งของเราคือเขาถือว่า ถ้าเอาน้ำผึ้งใส่ภาชนะไปวางไว้ข้างศพก่อนเวลาเอาศพเข้าโลง ตกเวลาราวเที่ยงคืนจะมีแมลงตัวเล็ก ๆ รูปร่างผิดกว่าแมลงธรรมดา แต่จะผิดกันอย่างไรไม่กล่าว ออกมาจากปากศพ บินตรงไปที่น้ำผึ้ง ดูดเอาน้ำผึ้งแล้วกลับเข้าไปในปากศพตามเดิม ตัวแมลงนี้ไม่ใช่อื่นไกล เป็นวิญญาณของผู้ตาย ไปกินน้ำผึ้งเป็นเสบียงไว้ สำหรับจะได้เดินทางไกลไปสู่โลกผี

เรื่องวิญญาณและเจตภูตออกจะชอบกล ดูเหมือนจะเข้าใจกันว่าวิญญาณเป็นอย่างหนึ่ง เจตภูตเป็นอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเอาผีเข้ามาปรับเข้าพวกด้วย ก็มีลักษณะที่พูดไม่ถูก ว่าผิดกันที่ตรงไหน เป็นต้น ใครบอกว่าถูกผี

หลอก เห็นเป็นรูปอย่างโน้นอย่างนี้ ลางท่านที่ไม่เชื่อผีก็ว่า *ไม่ใช่ผีหลอกหรอก เจตภูตของเราต่างหาก มาหลอกตัวเราเอง* แต่ครั้นจะอธิบายว่า ผีกับเจตภูตผิดกันอย่างไรก็พูดไม่ถูก คงจะเป็นด้วยเหตุขัดข้องอย่างนี้กระมัง คติของลางชาติจึงถือว่า คนไม่ใช่มีวิญญาณแต่ดวงเดียวหรือตัวเดียว เช่นคติของจีนว่า วิญญาณของคนนั้นมีถึง ๓ ดวง เมื่อคนตายแล้วดวงหนึ่งเข้าไปสิงอยู่ในป้ายวิญญาณ สำหรับลูกหลานเซ่นไหว้ในเวลาอันควร อีกดวงหนึ่งไปอยู่ที่หลุมฝังศพ สำหรับลูกหลานไปเซ่นไหว้ที่นั้นได้สะดวก ส่วนวิญญาณดวงที่ ๓ จะไปสู่ยมโลก ไปรับรางวัลในบุญหรือรับโทษในบาป แล้วแต่ได้ทำไว้ เสร็จแล้วจะได้ไปเกิดในคติต่าง ๆ หรืออีกนัยหนึ่งถือว่าในร่างกายของมนุษย์ มีวิญญาณสิงอยู่ถึงสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นฝ่ายดีเรียกว่า *ฮุ้น* อีกอย่างหนึ่งเป็นฝ่ายชั่วเรียกว่า *กุ๊ย* หรือผี วิญญาณฝ่ายชั่วนี่แหละ ที่มาหลอกหลอนทำให้คนเป็นเดือดร้อน

ชาวอินเดียแดงลางพวกในทวีปอเมริกาเหนือ เห็นว่าวิญญาณของคนนั้นมี ๔ ดวง คือสิงอยู่ในร่างกายดวงหนึ่ง อีก ๓ ดวงเป็นเงาของวิญญาณนั้น

เมื่อคิดดูถึงเรื่องที่เล่ามาข้างต้น ถ้าจะว่าไม่แปลกก็ได้ เพราะตายไปแล้ว ไปเป็นอะไร และอะไรไปเป็น ต่างชาติก็คิดเป็นต่าง ๆ จะว่าของใครผิดใครถูกก็พูดยาก แต่จะเห็นตามความข้อหนึ่ง ซึ่งมักมีความคิดเห็นลงรอยเดียวกัน คือ *สิ่งใดที่มีอยู่ สิ่งนั้นก็คงอยู่ และจะอยู่ต่อไป* เช่นคนตายไปแม้ตัวแข็งทื่อไม่กระดุกกระดิกก็จริง แต่ยังเป็นการยากอยู่นั่นเองที่จะให้ผู้ซึ่งมีอาลัยรักใคร่ในผู้ตาย เชื่อว่าผู้ตายนั้นได้ตายจริง ยังคงนึกเชื่ออยู่เสมอว่าที่ตายนั้น ตายแต่ร่างกายเท่านั้น ยังมีสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นส่วนสำคัญของคน และสิงอยู่ในร่างกาย หาตายด้วยไม่ ถ้าเป็นมนุษย์ชาวป่าเถื่อนยิ่งได้เห็นผู้ตายในเมื่อตนฝันไป ก็จะให้คิดเห็นเช่นไร นอกจากจะเข้าใจและเชื่อแน่ว่าผู้ตายนั้นหาได้ตายจริงไม่ เป็นแต่เปลี่ยนร่างจากคนไปเป็นอีกลักษณะหนึ่งเท่านั้น

ผี

เพื่อความสะดวก จะขอเรียกสิ่งที่ถือกันว่าไม่ตายนี้ว่าผี ผีในที่นี้ไม่ได้หมายความเฉพาะผีธรรมดาที่เข้าใจกัน ซึ่งมีแต่หลอกหลอนแลบลิ้นปลิ้นตา มีร่างกายน่าเกลียดน่ากลัว หาช่องแต่จะทำร้ายคนให้ได้รับเดือดร้อนแต่ถ่ายเดียว ผีคืออะไร ๆ ที่ลึกลับ ซึ่งเรายังไม่รู้และยังคิดไม่ออก ทั้งโดยปกติก็ไม่เคยเห็นตัว หากว่าเคยเห็นผีก็ต้องเป็นรูปร่างต่าง ๆ แล้วแต่ผู้เห็น เพราะฉะนั้นผีจึงเป็นพวกไม่ใช่คน เป็นอมนุษย์อยู่เหนือคน แต่ผีก็มีลักษณะลางอย่างคล้ายคน คือมีทั้งผีชั้นสูงชั้นต่ำ มีทั้งผีดีผีร้าย ผีชั้นสูงนั้นได้แก่พวกที่เข้าใจว่าอยู่บนฟ้า เรียกในภาษาไทยว่า *ผีฟ้า* เห็นจะเปลี่ยนชื่อเรียกกันว่าเทวดาตามคติของอินเดีย เมื่อเรานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว แม้ในกาลต่อมาเทวดากับผีจะมีลักษณะแยกกันเด็ดขาดว่าเป็นคนละพวก แต่ความคิดในเรื่องเทวดากับผี ก็ยังแยกจากกันไม่ได้ เพื่อนของข้าพเจ้าผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า มีผู้ใหญ่ซึ่งเขารู้จักและนับถือคนหนึ่ง มียารักษาโรคลางขนานแก้โรคได้ชะงัดได้ถามว่าได้ตำรายาขนานนี้มาจากไหน หรือว่าเป็นยาผีบอก ท่านเจ้าของยาตอบอย่างหนักแน่นว่า ไม่ใช่ยาผีบอกเป็นยาเทวดาบอกต่างหาก นี่ก็จะเห็นได้ว่าเทวดากับผีลักษณะคล้ายกัน รู้แต่ว่า ถ้าเป็นฝ่ายดีก็เป็นเทวดา ถ้าเป็นฝ่ายร้ายก็ต้องเป็นผี

ถัดจากผีฟ้า ก็ถึงผีที่อยู่ในเมืองมนุษย์ ซึ่งสถิตอยู่ตามหุบห้วยเหวเขาในป่าดงพงพฤกษ์ เราเรียกว่าเทวดาเหมือนกัน เป็นจำพวกเทพารักษ์เจ้าป่าเจ้าทุ่ง ท่านเหล่านี้ ใครไปกราบไหว้บูชาขอความคุ้มครอง ก็ให้ดีได้ ถ้าทำให้โกรธเคือง โดยปกติมักโกรธง่าย ก็ให้ร้ายได้เหมือนกัน ยังมีอีกพวกหนึ่งอยู่ในเมืองและในละแวกบ้านเป็นพวกอยู่ประจำท้องถิ่น มีผีเสื้อเมือง พระภูมิเจ้าที่ ลดหลั่นลงมาถึงผีเหย้าผีเรือนซึ่งเป็นผีปู่ย่าตายาย ลดชั้นลงมาอีกก็ถึงผีสามัญ พวกนี้มีมาก เป็นอย่างคนสามัญมีชื่อเป็นผีโป่งผีป่าผีห้าผีอะไรต่ออะไร แล้วแต่จะมีชื่อเรียกตามลักษณะและท้องถิ่นที่อยู่

เรื่องผี ในความหมายเดิม ย่อมมีทั้งดีและชั่ว มิฉะนั้นเรา

คงไม่มีผีฟ้าซึ่งเป็นผีชั้นสูง ที่ผีกลายเป็นดี เป็นที่กลัวเกรงกันนัก ก็เพราะผีพวกดี ๆ เราขอยืมคำของภาษาอื่นใช้เรียกเสียหมดแล้ว เป็นเทวดา เทพารักษ์และพระภูมิ แม้แต่คำผีเสื้อเมือง ซึ่งยังคงใช้กันอยู่ในภาคอีสาน ก็เปลี่ยนผีเป็นพระเพื่อความเคารพ เป็นพระเสื้อเมืองไป คงใช้เรียกว่าผีเสื้อแต่พวกผีพวกยักษ์ที่อยู่ในน้ำ ซึ่งเป็นพวกเลวและร้าย ว่าผีเสื้อน้ำ ยังคงเหลือคำว่าผี ใช้เรียกพวกที่ไม่เลวนัก ก็ในพวกผีเรือนผีปู่ย่าตายาย ตกว่าผีคงเหลือไว้ใช้เรียกกันมากในพวกผีเลว ที่เป็นชั้นสามัญ ธรรมดาผีเลวก็เหมือนคนเลว ย่อมทำแต่เรื่องร้ายให้ทุกข์รบกวนรังแกสารพัด หรืออย่างน้อยก็หลอกหลอนทำให้ตกใจกลัว เป็นเรื่องพาลทั้งเพ ขึ้นชื่อว่าผี คนจึงต้องกลัว ต้องหาหนทางป้องกันไว้ก่อน

ว่าถึงผีในคติของชาติต่าง ๆ ที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่ อย่างพวกชาวแอฟริกาและออสเตรเลีย ลักษณะของผีก็ไม่สู้จะผิดอะไรกับคนมากนัก คือผีนั้น พูดก็ได้กินอะไรก็ได้ รู้จักหิว รู้จักเจ็บ และรู้จักตายได้ด้วย ทั้งให้ดีให้ร้ายก็ได้ โดยมากให้ร้ายกว่าให้ดี แต่ผีของพวกเดียวกัน ค่อยยังชั่วหน่อย ถ้าเป็นผีพวกอื่น ไม่ได้เรื่องทั้งนั้น โกรธหรือไม่โกรธ ก็ให้ร้ายสะพัด พวกนาคซึ่งเป็นชาวป่าชาวเขาอยู่ในแคว้นอัสสัม เมื่อมีพวกศัตรูมาตายลง และฝังอยู่ในละแวกใกล้หมู่บ้าน ก็ต้องเอาอกเอาใจผีศัตรูให้มากกว่าผีพวกของตัว ทำไมผีจึงชอบให้ร้ายมากกว่าให้ดี ก็เพราะถือกันว่า อะไรจะมาร้ายเท่าตายไปเป็นผีเป็นไม่มี เพราะฉะนั้น ผีย่อมไม่พอใจในฐานะของตนที่ตายมาเป็นผี จึงอิจฉาคนเป็น ถ้าพบปะคน เป็นไม่เว้นทำร้าย ให้เกิดเดือดร้อนต่าง ๆ แต่ผีถึงจะโกรธง่าย คนก็หลอกลวงผีได้ง่ายเหมือนกัน เพียงเอาใบไม้ไปปักเป็นประตูป่า แล้วก็ถอนทิ้งเสีย ผีกลับมาก็จำที่เดิมไม่ได้ พวกชาวป่าชาวเขาไม่ได้นึกว่า คนตายไปแล้วต้องไปสู่สุคติหรือทุคติ หรือจะไปขึ้นสวรรค์ลงนรก อันเป็นคติเกิดขึ้นภายหลัง เขาถือแต่ว่าผู้ตายไปแล้ว ก็ไปอยู่ในโลกหนึ่งต่างหากจากโลกคน เป็นโลกผีหรือเปรตโลกนั่นเอง คนที่เพิ่งตายไปผีของคนนั้นจะเวียนแวะอยู่ใกล้ ๆ บ้านเดิมก่อน ยังไม่ไปโลกผี และรู้เห็นความเป็นไปในบ้านได้ตลอด

ก็แลการทำศพนั้นเกี่ยวกับเรื่องผี คนสมัยดึกดำบรรพ์จึงต้องมีลัทธิพิธีจำต้องทำเป็นไปในทำนองบ้องกันผี ไม่ให้มาทำเดือดร้อนแก่คนเป็น แต่โดยเหตุลัทธิพิธีที่ทำกันในการศพ ได้สืบต่อกันมานาน ลางอย่างก็ถูกผันแปรแก้ไขหรือถูกตัดเติมไปตามกาลเทศะแห่งความเจริญ จนลัทธิที่ทำในลางอย่าง มองไม่เห็นเหตุว่าทำกันทำไมก็มี

เซ่นไหว้

เพื่อปฏิบัติให้เป็นที่ถูกใจผี และด้วยห่วงใยอาลัยถึงผู้ที่ล่วงลับไป ญาติพี่น้องจะจัดเสื้อผ้าและข้าวปลาอาหารไปวางไว้ที่หลุมศพ เพื่อผีจะได้ใช้สอยและกิน ไม่ต้องขาดแคลนอดอยาก เพราะคิดเห็นว่าผีก็เหมือนคน ต้องใช้สิ่งของและต้องกินอาหารอย่างเดียวกับคน ถ้าผู้ตายเป็นนักรบ ญาติพี่น้องก็จะต้องนำอาวุธที่เคยใช้ ไปวางไว้ที่หลุมฝังศพด้วย

ลางทีไม่ใช่มีแต่ชาติดึกดำบรรพ์ ถึงชาติทุกวันนี้ลางชาติก็ยังมีทำกันอยู่ เช่นการหาอาหารไปวางเซ่นข้างศพ แล้วเคาะโลงเรียกผู้ตายให้มากิน พิธีทำศพของฝรั่งถ้าผู้ตายเป็นนายทหาร เวลานำศพไปฝังก็มักเอาหมวกทหารและกระบี่วางไว้บนหลังโลง และจูงม้าที่ผู้ตายเคยขี่เดินตามศพไปด้วย ฝรั่งว่าที่ทำอย่างนี้ มีนัยอย่างเดียวกับที่คนป่าเถื่อน นำเอาอาวุธของผู้ตายไปวางไว้บนหลุมฝังศพ เป็นเรื่องสืบประเพณีกันมาแต่ดั้งเดิม หากแต่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ตามส่วนแห่งความเจริญ กลายเป็นนำไปเพื่อเป็นเกียรติยศของผู้ตาย นักปราชญ์ชาวตะวันตกว่า มนุษย์ปัจจุบันก็เป็นทายาทในขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษครั้งกระโน้น แม้จะมีความเจริญมีอารยธรรมสูงสักเพียงใด ก็มีอยู่เพียงแต่ผิวๆ เท่านั้น ลึกลงไปใต้ผิวหนัง มนุษย์ก็มีลักษณะเป็นป่าเถื่อนอย่างบรรพบุรุษของตน สมัยเมื่อพันปีหมื่นปีล่วงมาแล้ว ซ่อนเร้นเป็นเจ้าเรือนอยู่ภายใต้ผิวหนัง หรือถ้าพูดอีกทางหนึ่ง ก็เป็นเพราะกิเลสยังมีดองเป็นสันดานอยู่

ใช่แต่เท่านั้น เขาอธิบายต่อไปว่า เมื่อราวร้อยปีที่ล่วงมานี้เอง ในทวีปยุโรปมีประเพณีฆ่าม้าของนายทหารผู้ตายไป แล้วฝังศพม้าไว้ในหลุมเดียวกับศพนายทหารผู้เป็นเจ้าของม้า เพราะชาวยุโรปสมัยนั้น คิดเห็นว่าวิญญาณของม้านั้น จะได้ไปรับใช้วิญญาณของนายทหารสำหรับขับขี่ในปรโลก แม้ทุกวันนี้จะเลิกประเพณีฆ่าม้าแล้วก็ดี แต่จะละทิ้งประเพณีเดิมเสียทีเดียวก็ไม่เชิง เป็นแต่เปลี่ยนจูงม้าตามศพไปพอเป็นพิธีเท่านั้น

พิธีฝังคน

มนุษย์สมัยปัจจุบัน ลางพวกที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่ มีพิธีทำศพเป็นทำนองเดียวกับพิธีฆ่าม้า ในพิธีฝังศพของชาวยุโรปดั่งเล่ามาข้างต้น พวกชาวป่า ถ้ามีคนชั้นหัวหน้าคนใดคนหนึ่งตายไป ก็ต้องฆ่าเมียที่รักใคร่ และทั้งบริวารข้าทาสด้วย เพื่อวิญญาณของคนเหล่านั้นจะได้ไปรับใช้ผู้เป็นนายในเมืองผีด้วยความเชื่อมั่น ลางชาติถึงกับเจ้าตัวพวกข้าทาสบริวารเองลางคนเต็มใจสละชีวิต ยอมฆ่าตัวตายไปด้วย เพื่อตนจะได้ไปคอยรับใช้ เตรียมบ้านช่องที่อยู่ในปรโลกไว้ให้นาย การยอมตายอย่างนี้ ชาติที่เจริญแล้วถือเป็นจงรักภักดีต่อผู้เป็นนาย อย่างนายพลโนงิคว้านพุงตาย เพื่อโดยเสด็จสมเด็จราชาธิราชกรุงญี่ปุ่น ซึ่งเสด็จสวรรคตไป ในประเทศคองโกทวีปแอฟริกา เมื่อกษัตริย์ของเขาสิ้นพระชนม์ ต้องฝังหญิงสาวทั้งเป็นในหลุมศพเดียวกันเป็นจำนวน ๑๒ คน กล่าวกันว่าพวกหญิงสาวมักแย่งตำแหน่งเป็นผู้ถูกฝัง ถือว่าได้เกียรติยศสูงมาก ลางทีพวกหญิงสาวตีรันฟันแทงกันถึงตายเพื่อแย่งตำแหน่งเกียรติยศเป็นผู้ถูกฝังทั้งเป็นนี้

ท่านที่เคยอ่านเรื่องที่เรียกกันว่าพงศาวดารจีน จะพบเรื่องคล้ายคลึงกับข้างต้นนี้บ่อย ๆ ลางทีผู้โดยเสด็จพระเจ้าแผ่นดินต้องถูกฝังทั้งเป็นนับจำนวนร้อย ๆ ก็มี เพิ่งจะมาเลิกเมื่อสิ้นสมัยกษัตริย์ราชวงศ์เชงนี้เอง ประเพณีเผารูปกระดาษในพิธีทำศพของจีนแทนของจริง ถ้าเทียบกับเรื่องฝรั่งจูงม้าตามศพก็เป็นความคิดซึ่งนับว่าร่วมกันได้

พิธีสตี

ประเทศอินเดียเมื่อก่อนนี้ หญิงที่สามีตายก่อน จะต้องเข้ากองไฟตายตามสามีบนเชิงตะกอนเดียวกัน ถือว่าจะได้ติดตามไปปฏิบัติสามีในโลกหน้า เมื่ออังกฤษมาได้ปกครองประเทศอินเดีย ได้เห็นประเพณีอย่างนี้ ซึ่งเรียกว่าสตี เป็นธรรมเนียมทารุณร้ายกาจนัก เพราะลางทีหญิงที่เป็นสตี เห็นกองไฟก็เกิดครั่นคร้าม ไม่สมัครใจตายเลย แต่ถูกพวกญาติพี่น้องของผู้ตายเห็นเป็นเสื่อมเสียประเพณีเป็นบาปหนัก ก็ฉุดคร่าพาตัวหญิงให้เข้ากองเพลิงเผาตัวตายจนได้ เป็นที่น่าสังเวชสลดใจไม่น้อย

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ นายทหารอังกฤษคนหนึ่งรับราชการอยู่ในอินเดีย ได้ไปดูพิธีเผาศพของชาวอินเดียชั้นสูงคนหนึ่ง ซึ่งมีพิธีสตีด้วย นายทหารผู้นั้นได้เห็นเขาตระเตรียมพิธี ก็รู้สึกใจคอไม่สู้ดี เพราะนึกรู้อยู่ว่าในเวลาไม่สู้ช้า จะได้เห็นเหตุการณ์อย่างร้ายกาจเกิดขึ้น ได้เดินเข้าไปถามหญิงผู้จะทำสตี ว่าเต็มใจเผาตัวหรือไม่ ได้รับตอบว่าเต็มใจ ถึงเวลา หญิงนั้นเปลื้องเสื้อผ้าที่นุ่งห่มลางอย่างออก ตลอดทั้งเครื่องประดับกายถอดออกหมด พอได้เวลา พราหมณ์ผู้ดำเนินพิธีให้สัญญาณ หญิงที่จะทำสตีก็ร่ำลาญาติพี่น้องด้วยความอาลัย เสร็จแล้วพราหมณ์ก็จูงมือสตีไปสู่เชิงตะกอนเผาศพสามี ซึ่งในขณะนั้นไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์อยู่ หญิงผู้ทำสตี พอเข้าใกล้ถูกไฟลวก ก็หมดความกล้าหาญผละหนี แต่ถูกฉุดคร่าพาตัวไปสู่กองเพลิงอีก พอถูกไฟลวก หญิงนั้นดิ้นสะบัดหลุดหนีไปอีก เป็นดั่งนี้ถึง ๓ ครั้ง นายทหารอังกฤษทนดูต่อไปอีกไม่ไหว จึงเข้าไปขัดขวาง แม้พวกเหล่านั้นตามปกติจะกลัวฝรั่ง และยอมให้หญิงผู้จะทำสตีรอดพ้นจากการโจนเข้ากองเพลิงก็ดี แต่ก็โกรธแค้นฝรั่งคนนั้นนัก เพราะเข้ามาขัดขวางการพิธีในลัทธิศาสนาที่นับถือนับเป็นบาปหนัก จะต้องเกิดกาฬโรคทำความเดือดร้อนให้ใคร ๆ ในภายหลัง ส่วนหญิงผู้จะทำสตี แม้จะรอดความตายในขณะนั้น แต่ถูกไฟลวกมาก รุ่งขึ้นทนทุกขเวทนาไม่ไหวก็ต้องตายไป สิ้นเคราะห์ไปที

รัฐบาลอินเดียเห็นพิธีสตีเป็นประเพณีร้ายกาจมาก ถ้าจะออกกฎหมายห้ามบังคับให้เลิกล้มเสีย ก็จะเป็นการหักด้ามพร้าด้วยเข่า เพราะเป็นประเพณีซึ่งเชื่อถือกันมาอย่างแน่นแฟ้น ถ้าจะให้เลิกย่อมทำได้ยาก ต้องใช้ความพยายามอยู่หลายปี และมีเจ้าผู้ครองอินเดียองค์หนึ่งเข้าช่วยด้วย โดยนำหลักฐานมาหักล้างว่า ในคัมภีร์พระเวทไม่มีข้อกำหนดให้หญิงโจนเข้ากองเพลิงตายตามสามี ชี้ให้เห็นว่า ข้อความในคัมภีร์พระเวทที่สนับสนุนให้หญิงโจนเข้ากองเพลิงนั้นเป็นของปลอม เพราะแก้ถ้อยคำในบทพระเวทให้ผิดความจริงของเดิม ดังนี้ จึงเป็นผลสำเร็จเลิกล้มพิธีสตีได้ แม้ต่อมามีกฎหมายห้าม ใครทำสตีมีโทษทางอาญา แต่ยังมีผู้ลอบทำอยู่เสมอ กว่าจะเลิกล้มได้จริงๆก็เป็นเวลานานปี และต้องเสียชีวิตหญิงหม้ายไปอีกไม่น้อย เป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่าประเพณีนั้น แม้จะเป็นชนิดร้ายกาจเสียหายอย่างพิธีสตี ก็ยังเป็นของล้มเลิกได้ยาก เพราะเป็นความเชื่อถือของคนหมู่มาก ผู้อยู่ในหมู่มีความเชื่อถือเป็นอย่างเดียวกันหมด จึงมองไม่เห็นข้อเสียหาย เป็นเรื่องผงเข้าตาตนเอง

ในประเทศอียิปต์ เขาค้นพบที่ไว้ศพของพระเจ้าแผ่นดินอียิปต์สมัยโบราณ มีเครื่องใช้และอาหารต่าง ๆ อยู่ด้วย แสดงให้เห็นว่าชาวอียิปต์สมัยโบราณ มีคติในเรื่องความตาย ว่าผู้ตายต้องใช้ของและกินอาหารเหมือนคนเป็น

เรื่องความคิดของมนุษย์ซึ่งเกี่ยวกับคติในโลกหน้า มีตัวอย่างที่อาจนำมาเล่าได้อีกมากชาติ แสดงว่าประเพณีทำศพของชาติต่าง ๆ ในปัจจุบันลางลักษณะอาจสืบมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่ได้ดัดแปลงแก้ไขกันเรื่อยมา เพื่อให้เหมาะแก่ความเจริญของยุคสมัย จนพิธีทำศพลางอย่างมองไม่เห็นเหตุที่ทำกัน จึงต้องหาทางอธิบายเสียใหม่ อนุโลมให้เข้ากับศาสนา เป็นชนิดปริศนาธรรมหรือเรียกในภาษาอังกฤษว่า Poetical Thought หรือ Poetical Interpretation ซึ่งเป็นของมีอยู่ทั่วไปทุกชาติ

อีกประการหนึ่ง คนตายไปเรียกว่าผี ขึ้นชื่อว่าผีใคร ๆ ก็มักจะกลัว เพราะใครเจอผีก็ว่าไม่มีมงคล นับว่าผู้เจอเป็นคนเคราะห์ร้าย ด้วยผีมีแต่

หลอกหลอนให้ร้ายมากกว่าให้ดี เมื่อผู้ใดตายไปก็ต้องจัดหาวิธีป้องกัน อย่าให้ผู้ตายมารบกวนทำให้เดือดร้อน เพราะฉะนั้น ในเรื่องทำศพของชาติป่าเถื่อนอย่างชาวแอฟริกาจึงมีพิธีมากมาย เป็นไปในเรื่องป้องกันภัยจากผีเป็นส่วนมาก

เมื่อมนุษย์มีความเจริญ มีศาสนาที่หมดจดงดงามเป็นที่พึ่งที่นับถือขึ้นแล้ว ก็นำเอาคติทางศาสนาเข้าประกอบในพิธีทำศพ อนุโลมพิธีของเดิมที่ทำเป็นประเพณีกันมา ให้เข้าหลักในลัทธิศาสนาด้วย เพื่อประโยชน์แห่งความสุขของผู้ที่ตายไป และทั้งผู้เป็นด้วย นับว่าเป็นการดี เพราะรักษาประเพณีไว้ได้ โดยแก้รูปไปเข้ากับความเจริญ และเป็นการปลูกศรัทธาให้รู้หลักศาสนาในทางอ้อม

แบ่งเหตุทำศพ

ถ้าจะย่อข้อใหญ่ใจความในเรื่องทำศพ น่าจะแบ่งได้เป็น ๓ ประการ

๑. ทำพิธีเซ่นไหว้อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น ต่างแต่อยู่กันคนละโลกเท่านั้น

๒. ทำพิธีปัดรังควาน ป้องกันผีร้ายมารบกวน พิธีที่ทำ ๒ ประการนี้ชาติป่าเถื่อนมักจะทำรวม ๆ กันไปในตัว เช่นชาวพื้นเมืองในประเทศบริติช-คอลอมเบีย จะเอาอาหารไปวางไว้ที่หลุมศพ บอกว่าเพื่อไม่ให้ผีกลับมาหาอาหารกินที่บ้าน เพราะจะมาทำให้คนในบ้านเจ็บป่วย ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่งถือว่า ถ้าผู้ตายเป็นเด็กยังกินนมอยู่ ต้องจัดหาผ้าสองผืนหยดน้ำนมแม่ของเด็กให้ชุ่ม เอาใส่ไว้ในมือศพเด็ก เพื่อผีเด็กจะได้ไม่มาหลอกหลอนแม่ พวกนิโกรบางพวกในแอฟริกา ฆ่าสัตว์ทิ้งไว้ที่หลุมฝังศพเพื่อให้ผีกิน จะได้ไม่กลับมารบกวนที่บ้าน ชาวบาตั๊กในเกาะสุมาตรา เมื่อเอาอาหารไปเซ่นที่หลุมศพ จะต้องขอร้องผู้ตายให้อยู่นิ่ง ๆ อย่าได้คิดมาคบหาสมาคมกับคนเป็นอีกเลย แล้วจบลงด้วยถ้อยคำว่า *นี่แน่ หมากพลูบุหรี่ ถึงหน้าข้าวจะเอาข้าวมาให้ทุกปี* ลางพวกผู้เป็นบุตรจะกล่าวแก่ผีบิดาว่า *ลูกไม่ลืมอาหารของ*

พ่อหรอก นี่คือข้าวปลา จัดหามาพร้อมอยู่ที่นี่แล้วทุกอย่าง ขออย่ามารบกวนลูกๆ เลย

๓. ทำพิธีทางลัทธิศาสนา ด้วยความเคารพอาลัยรักระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด อันทางลัทธิศาสนาจะพึงให้ได้ เป็นการระลึกถึงคุณด้วยกตัญญูกตเวที

ในพงศาวดารจีน จะอ่านพบเรื่องขุนนางตงฉินถูกขุนนางกังฉินให้ร้ายยุยงพระเจ้าแผ่นดิน จนพวกตงฉินถูกประหารชีวิต และห้ามไม่ให้ใครไปเซ่นไหว้ตามลัทธิพิธี พวกลูกหลานผู้ตายต้องเดือดร้อนเจ็บแค้นนัก ถือว่าไม่ได้เซ่นไหว้ศพ และไม่ได้แก้แค้นพวกกังฉิน วิญญาณผู้ถูกฆ่าตายจะได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ ลางทีผู้ตายถึงกับมาเข้าฝันลูกหลานเพื่อบอกให้รู้ลูกหลานต้องไปลักศพมาได้ เพื่อจะทำการเซ่นไหว้ แต่หัวขาดหายไป ก็ต้องคิดอ่านต่อหัวแทน มิฉะนั้น ผู้ตายจะกลายเป็นผีหัวขาดลำบากมาก เพราะฉะนั้นการทำศพตามลัทธิประเพณี จึงเป็นเรื่องต้องทำ ถ้าใครไม่มีลูกสำหรับเซ่นไหว้ก็ต้องเดือดร้อนนัก เป็นความคิดอย่างเดียวกับของฮินดู ซึ่งกลัวตกนรกขุมปุต ถ้าไม่มีบุตรสำหรับเป็นผู้ทำพิธีศราทธ์อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย

ความจำเป็นต้องทำศพ

พิธีทำศพถ้าผู้ทำเป็นคนมีกำลัง พิธีที่ทำก็มีมาก สุดแล้วแต่วิธีใดนึกเห็นว่าจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ตายได้รับความสุข และเป็นเกียรติยศเชิดชูแก่ผู้ทำและผู้ตาย พิธีนั้นก็ย่อมจัดให้มีขึ้น เพราะฉะนั้น การทำศพจึงมีพิธีทำมาก ตามส่วนฐานะของผู้ทำและของผู้ตาย ตัวอย่างพิธีทำศพของจีนและของชาวฮินดู วางเป็นกำหนดในลัทธิไว้มากมายว่าต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าขาดไปไม่ได้ จะทำให้ผู้ตายไปเกิดเป็นเปรต หรืออะไรต่ออะไร ล้วนเป็นความเดือดร้อนแก่ผู้ตายและผู้เป็นทั้งนั้น เมื่อความจำเป็นในทางลัทธิหรือด้วยความเชื่อบังคับ ผู้มีกำลังน้อยชักหน้าไม่ถึงหลังก็ต้องเดือดร้อน ไม่มีทรัพย์จับจ่ายเพื่อให้สิ้นเปลืองไปในการทำศพ ให้เป็นที่เพียงพอและจุใจใน

ความเชื่อ และในที่จะเชิดชูเกียรติยศของศพไม่ให้น้อยหน้า ซึ่งในสำนวนอังกฤษเรียกว่า *เพื่อจับจ่ายในการฟุ่มเฟือยแห่งความเศร้าโศก* ถึงต้องจำนำจำนองขายเลือกสวนไร่นา เอามาทำศพให้สมใจจนมีภาษิตติดปากว่า *คนตายขายคนเป็น* ซึ่งเป็นการใส่ความคนตายเปล่า ๆ คนเป็นต่างหากที่ทำตนเองคนตายไม่รู้ไม่เห็นสักนิดเดียว ถ้าจะถามว่า จะงดเว้นพิธีบางอย่างเสียบ้างจะไม่ดีหรือ ตอบว่าไม่ได้ เพราะเข้าภาษิตชาวแอฟริกาที่ว่า *จงทำตามที่พ่อแม่เคยทำ สิ่งไรท่านไม่ได้ทำก็อย่าทำ มิฉะนั้นจะเป็นอันตรายแก่ตนเอง* ถึงจะสิ้นเปลืองไปเท่าไรก็ต้องทำ เพราะทำกันเป็นจารีตประเพณีสืบกันมา ถ้างดเป็นผิดประเพณี ใจคอหงุดหงิดไม่สบาย แล้วยังจะถูกชาวบ้านค่อนขอดเอาด้วย ว่าทำพิธีขาดตกบกพร่องอย่างนั้นอย่างนี้ หรือว่าโง่เง่าไม่รู้จักภาษีภาษาอะไร ถ้าเกิดสงสัยซักถามเหตุผลที่ทำ ตอบไม่ได้ ก็ชักจะเคือง ๆ เอาด้วย เพราะสิ่งไรเคยทำกันมา ก็เป็นธรรมดาไม่ได้นึกหาเหตุผลที่ทำ ถ้าถูกซักถามเราก็ต้องอาศัยความโกรธขึ้งเป็นเครื่องตัดบทไม่ให้ถาม นับว่าเป็นการสมควรอยู่ ตกลงพิธีทำศพเป็นการทำตาม ๆ กัน สุดแล้วจะมีกำลังทำได้เพียงไหน ผู้ใดขัดขืนประเพณีของคนส่วนมาก อาจเข้าตาร้ายกลายเป็นโทษแก่ผู้ขัดขืนเอง เข้าทำนองฑิตสอนในเรื่องขรัวเต๊ะในหนังสือ *ชานพระศรี*

จารีตประเพณี

อันจารีตประเพณีนั้น คือเรื่องเคยทำกันมาแต่ก่อนและมีธรรมเนียมสืบกันมา จารีตประเพณีจึงเป็นมรดกของบรรพบุรุษตกทอดมาถึงเรา เราจึงมีหน้าที่เป็นทายาทสืบต่อไว้ เพราะจารีตประเพณีเป็นส่วนสำคัญรักษาความเป็นชาติไว้ได้ เห็นได้ง่าย ๆ ถ้าเราทิ้งภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีของเราเสียหมด แล้วไปถือเอาภาษาขนบธรรมเนียมของชาติอื่น ผลจะเป็นอย่างไร ไม่จำเป็นต้องกล่าว แต่ว่าจารีตประเพณีนั้นก็เหมือนสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก จะอยู่คงที่ไม่ได้ ถ้าสิ่งใดอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง สิ่งนั้นก็ชะงักไม่ก้าวหน้า เปรียบเหมือนน้ำ ถ้าดองอยู่ในหนอง ไม่มีทางไหลเข้าไหลออก

เปลี่ยนได้ น้ำนั้นก็ไม่บริสุทธิ์และต้องเน่า ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าปล่อยให้จารีตประเพณีมีก้าวหน้าไปถ่ายเดียว จารีตประเพณีของเก่าที่ดี ๆ ก็พลอยสูญไปเร็วด้วย เพราะฉะนั้นจึงต้องมีดึงให้ก้าวหน้าและมีทั้งรั้งมาไม่ให้ก้าวเร็ว ช่วยประคับประคองกันไป จารีตประเพณีนั้นจึงจะไม่สูญ จารีตประเพณีที่สืบต่อกันมา ต้องเป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์แก่ผู้ถือ จึงได้สืบต่อมาช้านาน แต่ในที่เดียวกันนี้ ก็ต้องมีจารีตประเพณีลางอย่างที่พ้นสมัยแล้ว เป็นอย่างมีชีวิตยืนนานเกินกว่าที่ควรจะเป็นประโยชน์ หรือลางทีก็กลับเป็นผลร้ายแก่ผู้ที่ยังถือถืออยู่ด้วยซ้ำ ดังเรื่องสตีของชาวฮินดูที่นิยมให้หญิงโจนเข้ากองไฟตายตามสามีเป็นต้น เพราะฉะนั้น จารีตประเพณีลางอย่างที่ดีงาม ก็ควรรักษาไว้มั่น แต่ก็มีลางอย่างที่ควรลืมกันเสียดีกว่า หรือมิฉะนั้นก็ควรเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ดีขึ้น ดั่งเช่นเรื่องฝรั่งฆ่าม้าไว้กับศพของผู้เป็นเจ้าของ แก้เป็นจูงม้าตามศพไปเท่านั้น ที่ต้องเขียนความเบื้องต้นของเรื่องนี้ยาว ก็เพราะเราจะเข้าใจเรื่องพิธีทำศพในลางประการไม่ได้ดี ถ้าไม่รู้ถึงเรื่องที่ล่วงมาแล้ว อย่างเช่นเมื่อเราจับอ่านพงศาวดารของชาติเราแต่ในตอนปลายโดยไม่อ่านเรื่องในตอนต้น ก็จะรู้พงศาวดารของชาติเราให้ดีไม่ได้ตลอด ฉะนั้นเราต้องรู้พงศาวดารของชาติแต่แรกเริ่มเดิมที ตั้งแต่ยังเป็นชาติป่าเถื่อน จนเลื่อนขึ้นมาเป็นชาติเจริญโดยลำดับ ได้ผ่านห้วงอันตรายรอดพ้นปากเหยี่ยวปากกามาได้ด้วยมีคุณสมบัติอย่างไร เมื่อเราเรียนรู้ดังนี้ ก็เป็นบทเรียนให้เราเข้าใจ ในอันที่จะปฏิบัติตนให้ก้าวหน้าสมแก่กาละได้ดีต่อไป ในการค้นคว้าความรู้เรื่องราวของชาติอื่นมาประกอบเปรียบเทียบนี้ฉันใด ในการศึกษาจารีตประเพณีก็เป็นฉันนั้น แต่ว่าตกเป็นหน้าที่ของวิชามานุษยวิทยา มีการค้นหาเอาขนบธรรมเนียมประเพณีชาวป่าเถื่อนชาติต่าง ๆ มาเปรียบเทียบพิจารณา จึงสามารถทราบถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติที่เจริญแล้ว ว่ามีเค้าเงื่อนสืบและกลายมาอย่างไร ว่าในเรื่องทำศพของชาติต่าง ๆ ชาวตะวันตกถือกันว่าเป็นเรื่องควรศึกษาค้นคว้า เพื่อทราบถึงความคิดความเห็นของคนโบราณ ว่าในเรื่องความตาย ได้มีความเชื่อถือกันมาแล้วอย่างไร แต่พิธีทำศพของชาติต่าง ๆ แม้ในชาติเดียวกัน พิธีจัดทำก็ไม่เหมือนกัน เป็นเรื่องความเชื่อถือตามชั้นชาติของ

ผูทำ พิธีทำศพของชาวกรุงกับชาวชนบทก็มีลางอย่างที่ผิดกัน ถ้าเป็นพิธีทำศพของชาวชนบทและถิ่นต่าง ๆ ก็มีประเพณีของเดิมเหลืออยู่มาก มองเห็นเหตุที่ทำได้ง่าย ถ้าเป็นพิธีทำศพของชาวกรุงก็มีตัดเติมไปตามกาลเทศะและตามชั้นของบุคคล ตลอดจนลัทธิพิธีของชาติอื่นเข้ามาปนด้วย เอาอย่างกันได้ง่าย เพราะฉะนั้นพิธีทำศพซึ่งจะเล่าต่อไปในตอน ๒ เป็นเรื่องรวบรวมพิธีที่มีอยู่ทั้งหมด รวมทั้งที่ยังทำกันอยู่ในชนบท และที่มีเติมขึ้นใหม่ในชาวกรุง ถ้ามีพิธีตอนใดพอจะเปรียบกับของต่างชาติได้ก็นำมาเล่าไว้ด้วย

ตอน ๒—พิธีทำศพ

ต่ออายุ

เมื่อผู้ใดป่วยไข้ได้หนัก เห็นว่าจะมีทางรอดได้น้อยก็ทำพิธีต่ออายุ คือนิมนต์พระสงฆ์มาสวดบท์โพชฌงค์ พระสงฆ์สวดจบแล้ว ชักบังสุกุลเป็น

ชักบังสุกุลเป็น คือเอาผ้าคลุมคนเจ็บทั้งตัว แล้วพระสงฆ์จับชายผ้ากล่าวว่า

คาถา	อจิรำ วตยำ กาโย	ปฐวิ๎ อธิเสสฺสติ
	ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ	นิรตฺถำ กลิงฺครำฯ
แปลว่า	*กายนี้ไม่นานหนอ*	*จักเป็นของเปล่า*

ปราศจากวิญญาณทับถมแผ่นดิน ดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น

โพชฌงค์ แปลว่า *องค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้* เป็นหลักธรรมชั้นสูง ซึ่งพระอริยเจ้าเมื่อระลึกถึง สามารถคลายความทุกขเวทนาในเวลาอาพาธได้ ดั่งมีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระมหากัสสปและพระโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโพชฌงค์โปรด พระอริยเจ้าทั้งสองก็คลายความทุกขเวทนาหายอาพาธ อีกคราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประชวร ตรัสให้พระมหาจุนทแสดงโพชฌงค์ เมื่อพระมหาจุนทแสดงจบ พระพุทธเจ้าก็ทรงบันเทิงพระทัย หายประชวร เนื่องด้วยเหตุนี้ จึงนำมาใช้สวดให้แก่ผู้ป่วยหนัก โดยนัยที่ว่า

เมื่อผู้ป่วยระลึกถึง ก็จะคลายทุกขเวทนา ส่วนชักบังสุกุล ถ้าจะดูความในคำแปล ก็ตกอยู่ในเรื่องเตือนสติให้รู้เท่าถึงสังขาร จะได้บรรเทาห่วงใยอาลัยรักซึ่งเป็นเครื่องทำให้เศร้าหมองใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องว่าถ้าทำแล้วจะไม่ตาย แต่ต่อมาการสวดโพชฌงค์และบังสุกุลเป็น จะกลายเป็นเพียงลัทธิพิธีอย่างหนึ่งซึ่งคนป่วยหนักโดยมากจะฟังไม่เข้าใจ เพราะสวดเป็นภาษาบาลีอย่างเดียวก็ดี แต่ถ้าผู้ป่วยหนักมีจิตเลื่อมใส อาจทำให้ใจคอสบายขึ้น นับว่าเป็นยากำลังทางใจช่วยให้โรคภัยลางอย่างอาจหายได้ ทั้งส่วนคนเป็นก็พลอยมีหวังไปด้วย ถึงแม้เมื่อสวดแล้วโรคจะไม่กระเตื้อง ซึ่งโดยมากก็มักเป็นเช่นนั้น เพราะถ้ายังไม่เจ็บหนักจริง ๆ ก็มักจะยังไม่ทำกัน แต่ว่าการทำนั้นนับว่าดีด้วยคนป่วยหนักมีโอกาสทำบุญสุนทานตามลัทธิ เตรียมตัวเป็นครั้งสุดท้ายในเมื่อยังมีชีวิตอยู่ หรืออย่างน้อยก็ทำให้สบายใจ บรรเทาทุกขเวทนาได้ ความประสงค์ในการสวดโพชฌงค์ ชั้นเดิมผู้ฟังเห็นจะเข้าใจความหมาย ครั้นมาภายหลังจะฟังกันไม่ออก เพราะกลายมาเป็นลัทธิประเพณีเท่านั้น แต่เค้าความประสงค์เดิมยังเหลืออยู่ เช่นถ้าผู้ป่วยหนักเป็นคนมีอายุจึงจะสวดโพชฌงค์ ถ้าเป็นเด็กหรือคนหนุ่มก็ไม่ใช้สวด คงจะเป็นเพราะคนสองจำพวกนี้ ตามปกติยังไม่มีความรู้พอจะเข้าใจซาบซึ้งในพระธรรมที่พระสงฆ์สวดให้

ย่อมเป็นธรรมดา เราไม่อยากให้ผู้ที่เราเคารพรักใคร่มาตายจากเราไป หากจะต้องตาย เหนี่ยวรั้งไว้ไม่อยู่ ก็ยังคิดห่วงถึงโลกหน้า ว่าจะไปร้ายดีมีทุกข์สุขอย่างไรบ้างก็ไม่รู้ ถ้ามีอุบายอย่างไรแม้จะเป็นอย่างเส้นหญ้าแห้งในสุภาษิตฝรั่ง ที่ว่า คนกำลังจะจมน้ำตาย ก็ยังคว้าเกาะเอาไว้ที ถึงเส้นหญ้าแห้งจะอาศัยเป็นเครื่องพยุงตัวไม่ให้จมน้ำไม่ได้ก็ชั่ง ขอแต่ให้ได้เกาะไว้ก็แล้วกัน เพราะฉะนั้นมนุษย์ชาติต่าง ๆ จึงต้องมีลัทธิพิธีที่พึงกระทำ ในขณะรู้ตัวว่าจะตายไปตามคติลัทธิที่เชื่อถือกันอยู่ แต่นอกเรื่องซึ่งจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้

ประเพณีภาคอีสานถ้ามีคนป่วยหนักต้องทำพิธีสวดขวัญ คือให้จัดไข่เป็ดหรือไข่ไก่ ต้มสุกแล้วฟอง ๑ ข้าวสุกปั้น ๑ เทียน ๒ เล่ม ธูป ๒ ดอก

และดอกไม้เหล่านี้บรรจุในกรวยใบตองกรวยหนึ่ง ด้ายผูกข้อมือทบสามรวม ๔ เส้น ของเหล่านี้จัดบรรจุลงในก่องข้าว (ภาชนะใส่ข้าวสุก) เสื้อหรือผ้าห่มของคนเจ็บตัว ๑ หรือผืน ๑ เทียนขนาดยาววัดเท่ารอบศีรษะคนเจ็บเล่ม ๑ เทียนขนาดยาวแต่ไหล่ถึงสะดือคนเจ็บเล่ม ๑ เทียนขนาดยาววัดแขนแค่ศอกเล่ม ๑ เทียนเหล่านี้พร้อมด้วยดอกไม้และก่องข้าวที่บรรจุของซึ่งกล่าวมาแล้ว เอาใส่ลงในพานนำไปถวายพระสงฆ์ บอกชื่อคนเจ็บและอาการไข้หนักให้พระท่านทราบพระจะรับของไว้ เวลากลางคืนก่อนเข้าจำวัด พระสวดมนต์ ก็จะได้สวดขวัญให้ พร้อมกับจุดเทียนที่วัดขนาดตัวคนเจ็บ ๓ เล่ม ทำอย่างนี้มีกำหนด ๓ วัน ๗ วัน เจ้าภาพจึงไปวัด พระจะบอกถึงอาการไข้ว่าจะหายหรือไม่หายให้ทราบ จะบอกอย่างไรก็ตาม ต้องนำก่องข้าวหรือเสื้อผ้าของคนเจ็บกลับมา นำเสื้อหรือผ้านั้นให้คนเจ็บถือไว้ แล้วเอาไข่และก้อนข้าวดอกไม้ธูปเทียนวางลงบนเสื้อหรือผ้าที่คนเจ็บถือไว้ได้สักครู่หนึ่ง จึงเอาออกจากมือคนเจ็บเอาไข่ไปทุบเปลือกให้แตก แล้วแกะดูว่าเนื้อในของไข่ยังดีอยู่หรือว่าบุบแตกสลายอย่างไรหรือไม่เป็นการเสี่ยงทาย ถ้าไข่ยังดีอยู่ ไข้นั้นจะหาย ถ้าเป็นอย่างอื่นก็แสดงว่าไข้หนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ ห้ามไม่ให้บอกแก่เจ้าตัวคนเจ็บทราบ แต่จะหายหรือไม่หายก็ต้องเอาด้ายขวัญ ๔ เส้นผูกข้อมือและข้อเท้าเป็นการผูกขวัญไว้ ต่อไปเมื่อเสี่ยงทายด้วยไข่เห็นว่าหนัก ต้องทำพิธีค้ำต้นโพและพิธีตวงข้าว เป็นการต่ออายุไว้

พิธีค้ำต้นโพ ให้จัดหาไม้ขนาดเล็กมีง่ามยาวได้ศอกหนึ่งของคนเจ็บมีทางมะพร้าวยาวเท่าศอกหนึ่งของคนเจ็บเหมือนกัน เอาไม้โสนมาจักผ่ายาวองคุลี ๑ และตัดเป็นรูปขนมเปียกปูน เสียบลงที่ปลายทางมะพร้าวเสียบนอนอัน ๑ ตั้งอัน ๑ ไม้นี้เรียกว่าช่อ ทำธงด้วยกระดาษสีรูปสามเหลี่ยมเสียบบนก้านมะพร้าวยาวศอก ๑ ของคนเจ็บ ช่อและธงนี้ มีจำนวนเกินกว่าอายุคนเจ็บปี ๑ เอาข้าวสารทะนาน ๑ เทใส่ลงในถาด มีเครื่องถวายพระเช่นหมากพลูตามสมควร แล้วนำของเหล่านี้ไปวางไว้ในมณฑลด้ายสายสิญจน์ซึ่งจัดทำข้างต้นโพ นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูปมาสวดมนต์ตามกำลังวัน สวดเสร็จแล้วเอา

ไม้งามค้ำต้นโพ ไม้ช่อและธงพิงไปที่ต้นโพ ส่วนข้าวสารเอากลับบ้าน ไปหุงให้คนเจ็บกิน ถ้าทำพิธีนี้แล้วคนเจ็บยังไม่กระเตื้องขึ้น ต้องทำพิธีซ้ำ เรียกว่าพิธีต่ออายุด้วยตวงข้าว คราวนี้ไม่มีไม้ค้ำต้นโพ มีแต่ไม้ช่อและธง อย่างละพันอัน ข้าวสารที่เอาไปเข้าพิธีต้องให้คนไข้ตวง ถ้าตวงไม่ไหว ก็ต้องช่วยให้ตวง เครื่องตวงนั้นทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ยาวเท่าชั่วนิ้วกลางของคนไข้ เอาเครื่องตวงใส่ถาดไปกับข้าวสาร ของเหล่านี้นำไปเข้าพิธีมณฑลและนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป สวดให้เหมือนกัน สวดจบครั้งหนึ่งพระสงฆ์จะเอากระบอกเครื่องตวงตวงข้าวในถาดย้ายมาเทไว้ในอีกถาดหนึ่ง เป็นจำนวน ๑๐ กระบอก แล้วพระสงฆ์สวดอีกครั้งหนึ่ง สวดจบแล้ว ตวงข้าวใส่ในถาดใหม่อีกถาดหนึ่ง ถ้าข้าวที่ตวงครั้งที่ ๒ ยังอยู่บริบูรณ์ครบ ๑๐ กระบอก ก็เป็นบอกให้ทราบว่าคนเจ็บนั้นจะไม่ตาย ถ้าขาดแม้แต่ครึ่งกระบอก ก็แสดงว่าไม่รอด ถ้าเป็นเช่นนี้ก็นิมนต์พระมาสวดโพชฌงค์ เข้ารูปพิธีที่กล่าวมาแต่ต้น ในการทำพิธีที่กล่าวมานี้มีการปล่อยนกปล่อยสัตว์ด้วย ซึ่งตามคติทางกรุงเทพ ฯ ลางรายก็เคยทำ คือไปคอยดักซื้อนกปลาหรือสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่านำเอามาปล่อยเป็นการไถ่อายุ

บอกหนทาง

เมื่อคนเจ็บหนักใกล้จะตายเต็มที่ ต้องจัดดอกไม้ธูปเทียนบรรจุกรวยใบตอง ให้ผู้ตายพนมมือถือไว้ สำหรับบูชาระลึกคุณพระรัตนตรัย หรือมิฉะนั้นเพื่อนำไปบูชาพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์

มีนิยายเกี่ยวกับเรื่องกรวยดอกไม้ธูปเทียนเรื่องหนึ่ง ว่าพรานป่วยหนักจวนจะตาย เห็นเป็นสัตว์ต่างๆ ซึ่งตนไปล่าพล่าชีวิตมาแล้วมากต่อมากมาปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ก็ให้หวาดสะดุ้งต่อออกุศลกรรมซึ่งได้ทำไว้ ได้บอกเรื่องแก่ภิกษุผู้เป็นบุตร ภิกษุรูปนั้นจึงจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่ให้ในมือพรานผู้เป็นบิดา บอกให้ตั้งจิตเพ่งดูดอกไม้ธูปเทียนนั้น เป็นเครื่องระลึกบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งพรานผู้ป่วยหนักได้ทำตามภิกษุผู้บุตรแนะนำ ก็บังเกิดปีติ

เลื่อมใส มีใจผ่องแผ้วเป็นกุศล ครั้นดับจิตแล้วก็ไปบังเกิดในสวรรค์ เพราะฉะนั้นคนภายหลังจึงทำเป็นประเพณีสืบกันมา ลางทีก็เติมพิธีเชิญพระพุทธรูปมาตั้งไว้ (ดีเหมือนกัน ผู้ป่วยหนักจะได้เห็นและระลึกนึกถึงพระพุทธคุณเป็นอารมณ์) เรื่องจัดกรวยดอกไม้ธูปเทียนให้คนกำลังจะตายถือพนมไว้ ดูจะเป็นการซ้ำกับที่ทำในขณะตราสัง ลางทีจะเป็นพิธีเดียวกัน จะเอาไว้พิจารณาเมื่อถึงตอนนั้น

ครั้นผู้ป่วยกำลังจะสิ้นใจ ผู้อยู่ใกล้จะตะโกนบอกว่า **อรหำ ๆ** ให้ผู้ป่วยได้ยินเป็นเครื่องช่วยเตือนสติให้ระลึกถึงพระศาสนาครั้งสุดท้าย จะได้เป็นเนื้อนาบุญติดตัวไปโลกหน้า เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจแล้วให้จุดเทียนไว้ข้างศพ ลางตำราว่าต้องใช้เทียนขี้ผึ้งหนักบาทหนึ่ง (ตรงกับเทียนกัลเม็ดในพิธีของหลวง) มีไส้ ๗ เส้น กล่าวกันว่าถ้าเทียนที่จุดตามไว้หมดเมื่อใด ก็เป็นเครื่องหมายว่าตายแน่ เอาศพเข้าโลงได้ (การบอก *อรหำ ๆ* เห็นจะย่อมาจาก *พระอรหัง สัมมาสัมพุทโธ* ซึ่งจะบอกในเวลาฉุกละหุกเช่นนั้นไม่ทันและกำลังใจก็ไม่สู้ดีด้วย จึงได้ย่อลงเหลือแต่ *อรหำ* ซึ่งลางทีก็เหลือแต่คำว่า *พุทโธ* คำเดียว ถ้าผู้จวนจะตายสามารถว่าไปได้ด้วยก็ยิ่งดี ได้พบในหนังสือ *Thai Buddhism* by Kenneth E. Wells ว่าลางทีใช้บอกหนทางด้วยคำว่า จิ.เจ.รู.นิ ซึ่งเป็นหัวใจสังคหะ ย่อมาจาก *จิต เจตสิก รูป นิพพาน* แต่จะใช้กันอยู่ในถิ่นไหนไม่กล่าวเข้าใจว่าเป็นถิ่นพายัพเพราะผู้แต่งอยู่ในถิ่นนั้น)

มีคติที่ถือกันอยู่อย่างหนึ่ง คือยาที่ใช้รักษาโรคของคนที่ตายจะต้องเททิ้งให้หมดเพราะยาเหล่านั้นถูกผีทับแล้วใช้ไม่ได้ ผู้เป็นแพทย์มารักษาถ้าเห็นคนไข้กำลังจะสิ้นใจ ก็จัดแจงรีบเอาล่วมยาออกไปเสียนอกชายคาเรือน เพราะกลัวว่ายาในล่วมจะถูกผีทับใช้ไม่ได้ ลางแห่งถือจนกระทั่งเลขยันคาถาซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์นับถือ ก็ต้องเอาออกไป ถ้าเอาออกไม่ทัน ถือว่าถูกผีทับเสื่อมหมด ต้องเอาไปถวายวัด เลขยันต์คาถานั้นจึงจะไม่เสื่อม หรือมิฉะนั้นต้องนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญปลุกเสกเสียใหม่ จึงจะกลับขลังอย่างเดิม ที่ถือกันอย่างนี้คล้ายกับคติของชาวอินเดีย ซึ่งถือว่าอะไร ๆ ที่มีอยู่ในเรือนของคนตาย เป็นมลทินใช้ไม่ได้ทั้งนั้น ต้องนำเอาไปทิ้งเสีย หรือไม่เช่นนั้น ถ้าเป็นของที่จะทิ้งไม่ได้ ก็ต้องแก้ไขด้วยทำพิธีชำระมลทินตามลัทธิเสียก่อน จึงจะนำไปใช้สอยได้ต่อไป ว่าถึงข้างเรา เสื้อผ้าของผู้ตาย ถ้าไม่จำเป็นก็มัก

จะให้ทานคนยากจน ส่วนบ้านเรือนก็ชำระล้างทำความสะอาด เมื่อเสร็จการปลงศพแล้วก็ต้องมีการทำบุญสวดมนต์เย็น เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคล หรือถ้าทำได้ ลางทีก็รื้อเรือนเอาไปปลูกถวายวัดเอาบุญกันอีกชั้นหนึ่ง

เผ้าผี

เมื่อมีคนตาย จัดแจงเรื่องศพยังไม่ทัน เพราะเป็นเวลากะทันหันมืดค่ำเสียแล้วก็มักเอาผ้าคลุมศพไว้ และต้องอยู่ยามตามไฟ ระวังอย่าให้แมวกระโดดข้ามศพได้ถือกันว่าถ้าแมวข้ามศพ ศพนั้นจะลุกขึ้นหรือไม่ก็ว่าปีศาจคะนอง จึงต้องปิดประตูหน้าต่างให้มิดชิด อย่าให้แมวพลัดเข้าไป ถ้าศพอยู่ในเรือนไม่มีฝารอบขอบชิด ก็ต้องกางมุ้งคร่อมศพไว้ หรือมิฉะนั้นก็ต้องมีคนเผ้า ลางถิ่นเช่นทางอำเภอลับแลจังหวัดอุตรดิตถ์ มักเอาศพนอนตรงรอดตรงขื่อ ให้หันหัวศพไปทางทิศตะวันตก และกางมุ้งเพียงสองหูคร่อมศพไว้ ประเพณีอีสาน เวลาศพยังไม่เข้าโลง ต้องเอาศพนอนขวางเรือนเรียกว่าดอยหรือขวางผี คือเอานอนไว้ตามทางยาวของเรือนให้หัวศพไปทางฝาที่กั้นห้องกลาง เอาเท้าไปทางฝาด้านสะกัด แล้วเอาผ้าคลุมศพ (เทียบคติที่ห้ามไม่ให้คนเป็นนอนตรงขื่อ ขวางขื่อ ว่าจะเป็นผีอำ) เสื่อหรือที่นอนซึ่งคนนอนตาย ถ้าจะใช้ปูรองศพต้องกลับเอาข้างล่างขึ้นบนทันที และเอาข้างหัวกลับเป็นข้างปลายตีน ให้ตัดต้นกล้วยทอนให้เป็นท่อน ยาวกว่าศพเล็กน้อย ผ่าออกเป็นสองซีก วางไว้ข้างศพข้างละซีก เอาไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกแบน ๆ ขนาดโตตามสมควรยาวประมาณ ๒ ศอกเศษ รวม ๔ ซีก เสียบลงไปที่ท่อนกล้วยทั้งสองข้าง ให้โค้งเหมือนประทุนตรงระยะหัวศพโค้ง ๑ ตรงระยะสะดือศพโค้ง ๑ เหนือระยะหัวเข่าศพโค้ง ๑ และตรงระยะฝ่าตีนโค้ง ๑ แล้วเอาผ้าคลุมครอบอีกที

นึกถึงมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อครั้งยังไม่เจริญ ถึงกับมีเหย้าเรือนเป็นฝารอบขอบชิด และยังไม่มีที่นอนหมอนมุ้งกางนอน ถ้ามีผู้ใดตาย ผู้อยู่จะละทิ้งศพและหนีไปที่อื่นไม่ได้ ก็เห็นจะต้องตามไฟไว้ในเวลาค่ำคืน

นี่เป็นความจำเป็น เพราะความมืดกับความกลัวเป็นของคู่กัน จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง จึงได้มีประเพณีตามไฟศพกันทุกชาติ ภาชนะที่ตามไฟตามที่สอบสวนได้มาจากถิ่นต่าง ๆ ก็มี กะลามะพร้าวทั้งเนื้อ เปลือกตุมกาแห้ง เปลือกมะตูม กระบอก จานถ้วยแก้ว ตะเกียง ตลอดจนกระป๋องนมงัวก็ใช้ได้ จะยกเรื่องนี้ไว้พิจารณาในที่หลัง เรื่องระวังแมวลางท่านว่าเขาให้ระวังแต่แมวแม่ลูกอ่อนเท่านั้น แมวอย่างอื่นไม่ห้าม ทำไมจึงเจาะจงระวังแต่แมวแม่ลูกอ่อนก็ไม่ทราบ

เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งเป็นเชื้อญวนเล่าให้ฟังว่า ญาติชั้นผู้ใหญ่ของเขาตายก็ต้องเป็นธุระจับแมวเข้าขังโอ่งเอาฝาปิดไว้ไม่ให้ออกมาได้ เพราะกลัวว่าแมวจะกระโดดข้ามศพ แต่ด้วยชุลมุนวุ่นอยู่กับเรื่องพิธีทำศพ ลืมเปิดฝาตุ่มปล่อยแมวให้ออกมาในเวลาอันควร ปรากฏว่าแมวเคราะห์ร้ายต้องตายไปหลายตัว ได้สอบถามเรื่องกลัวกระโดดข้ามศพ ว่ามีอยู่ในคติของญวนหรือถือตามคติไทย ก็ไม่ได้ความชัด ลางทีจะถือเอาอย่างจีนก็ได้ เพราะคติของจีนก็ถือว่าแมวข้ามศพไม่ได้เหมือนกัน ถ้าขืนให้แมวข้ามผีนั้นจะดุร้ายมาก ต้องเอาตะไกรหรือเหล็กวางไว้บนอกศพจึงจะไม่เป็นไร (ชาติต่าง ๆ มี ฝรั่ง แขก อินเดีย เป็นต้น ถือว่าผีกลัวเหล็ก ถ้าไม่ต้องการให้ผีเข้ามา ต้องเอาเหล็กไปวางไว้ ผีจะไม่กล้าเข้ามาเลย ดูเรื่อง ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดตอนอยู่ไฟ) อย่างไรก็ดี เรื่องถือกันอย่างนี้เป็นโรคติดต่อชอบกล สักแต่ว่าอะไร ๆ ที่เห็นว่าจะเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดเดือดร้อนได้ ในขณะมีความสะเทือนใจอยู่แล้ว ก็ย่อมจะคว้าเอามาถือทันที

เรื่องถือว่าแมวกระโดดข้ามศพไม่ได้ นึกว่าจะมีอยู่แต่ในคติของเรา ของจีนและญวนดังกล่าวมาข้างต้น ก็พอดีได้อ่านพบในหนังสือฝรั่งว่าด้วยชาวประหล่อง (Miln's *The Home of the Eastern Clan)* ว่าชาวประหล่องระวังสุนัขและแมว ไม่ให้กระโดดข้ามศพ ว่าจะทำให้ศพลุกขึ้นเกิดเป็นผีดุร้าย ประเพณีแขกมลายูต้องเอาตะไกรหนีบหมากวางบนอกศพ เผื่อว่าแมวกล้ำกลายเข้ามาใกล้ศพหรือถูกศพ เหล็กตะไกรจะเป็นเครื่องบังคับไม่ให้ศพลุกขึ้นได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องคอยเฝ้าศพระวังไม่ให้แมวพลัดเข้ามา แขกฮินดูก็ระวังแมวไม่ให้มาถูกต้องศพ แต่เขาอธิบายว่า แมวเป็นสัตว์สกปรก ถูก

ต้องศพจะเป็นมลทิน หาใช่ถือว่าถ้าแมวกระโดดข้ามศพแล้วศพจะลุกขึ้นไม่ ถึงคติที่ถือจะไม่ตรงกัน แต่ข้อใหญ่ใจความพอลงกันได้ คือกลัวแมวนั่นเอง จะได้สันนิษฐานเรื่องแมวที่หลัง ในที่นี้จะพูดถึงประเพณีเฝ้าศพให้หมดเรื่องเสียก่อน

เรื่องเฝ้าศพเป็นของมีอยู่แทบทุกชาติ แต่เหตุผลที่เฝ้าเป็นต่าง ๆ กัน ประเพณีชาวออสเตรเลีย ผู้เฝ้าศพต้องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ รอบรู้ในคติประเพณี เพราะเขาถือว่าคนตายไปตายตามธรรมดาไม่มี ที่คนต้องตายเพราะถูกผีหรือคนกระทำให้ตายทั้งนั้น ที่เฝ้าเพื่อดูว่าจะมีอาการอะไรแปลกประหลาดเกิดขึ้นกับศพบ้าง จะได้ทราบว่าใครทำร้ายให้ตาย ชาวคาโรสในแคว้นอัสสัม ใช้คนหนุ่ม ๆ แต่งตัวสวมหัวโขนเป็นสัตว์ป่าเดินกันเข้าไปในบ้าน เพื่อขับไล่ผีร้ายที่จะมาเอาวิญญาณผู้ตายไป ชาวอินเดียแดงลางพวกก็ถืออย่างเดียวกัน ประเพณีเฝ้าศพของฝรั่ง เฝ้าตั้งแต่วันตายจนถึงวันฝัง เพื่อดูว่าจะฟื้นหรือไม่ นี่ก็เป็นธรรมดา เพราะลูกหลานญาติมิตรของผู้ตายที่เฝ้ารักษาพยาบาลอยู่เมื่อผู้ป่วยเจ็บมาตายไปหลัด ๆ ไม่อยากจะทิ้งศพไปจนกว่าจะรู้แน่ว่าตายจริง ต่อมาความประสงค์ที่ว่านี้ เลือนมาเป็นแต่ทำประเพณีเท่านั้น การเฝ้าศพลางรายมีเล่นสนุกเพื่อแก้ง่วงเหงา ที่ศพคนใหญ่คนโต มีทหารประจำยืนนิ่งไม่กระดุกกระดิกตัวอยู่สี่มุมที่ตั้งศพ ก็น่าจะเลือนมาจากการเฝ้าศพของเดิม เมื่อข้าพเจ้าได้ไปเห็นงันเฮือนดี หรืองานเฝ้าศพในภาคอีสานนึกติเตียนว่าศพตายใหม่ ๆ ก็ยังมีแก่ใจเล่นสนุกเฮฮาอยู่ได้ แต่เดี๋ยวนี้มีความเห็นตรงกันข้าม เห็นว่าเป็นธรรมดา คนเราจะทำโศกเศร้าตลอดไปไม่ได้ เป็นฝืนธรรมดา เมื่อมามั่วสุมชุมนุมกันเฝ้าศพเป็นเวลานาน ๆ ก็ต้องมีสนุกเฮฮาแก้เหงากันบ้าง เรื่องประโคมศพก็จะเป็นพวกเดียวกัน

เรื่อง *งันเฮือนดี* ของภาคอีสาน ได้ความว่าเขาถือเป็นประเพณีมาแต่โบราณ เมื่อบ้านใดเรือนใดมีคนตาย ก็เรียกบ้านเรือนนั้นว่า เฮือนมีสุขหรือเรือนมีสุข ผู้ที่ไปเยี่ยม ก็พูดว่าไปงันเฮือนดี แต่พูดเฉพาะเมื่อศพยังอยู่ในเรือน เมื่อยกศพไปเผาหรือฝังแล้ว ก็หาเรียกว่าเฮือนดีมีสุขไม่ เป็นการเรียกเอาเคล็ด การไปเยี่ยมเฮือนดีนั้นมีความหมายว่าญาติพี่น้องและคนบ้านใกล้

เรือนเคียงไปประชุมช่วยเหลือ เพื่อไม่ให้บ้านเรือนเงียบเหงาว้าเหว่ และมีการเล่น เช่นเสือกินหมู อย่างเดียวกับเสือกินวัว หรือเกี้ยวพาราสีกันในหมู่คนหนุ่มๆสาวๆ ถ้าเป็นผู้มีอายุแล้ว มาฟังอ่านหนังสือกาพย์กลอนจากเรื่อง เช่น *สังข์ศิลปชัย การเกด* และ *แตงอ่อน* เป็นต้น อ่านและฟังกันเมื่อพระ *สวดยอดมุก* คือสวดอภิธรรมจบเป็นระยะไปตลอดคืน ถ้าระหว่างคืนนั้น ผู้ที่ไปช่วยจะเป็นหญิงหรือชายก็ตามที เป็นหนุ่มๆสาวๆนอนหลับก็ถูกคนอื่นเอาปูนหรือดินหม้อป้ายใต้ร่มผ้า ถือกันว่าขบขัน ใครถูกป้ายก็ขายหน้ามาก ต้องพยายามแก้ตัวกับคนอื่นในคืนหลัง ประเพณีชาวอำเภอลับแล เมื่อไปยืมสิ่งของมาใช้ในการศพจากบ้านใด หรือจะไหว้วานใครให้มาช่วยเหลือ ต้องมีหมากพลูคำหนึ่งไปให้เป็นการคำนับ

เรื่องให้เอาศพไว้ที่ตรงรอดตรงข้อ และให้กางมุ้งไว้แต่เพียงสองหูของประเพณีชาวอำเภอลับแล แสดงให้เห็นว่าเป็นประเพณีสืบมาแต่เมื่อครั้งโบราณ ซึ่งคงใช้ต้นไม้เล็กๆ ปลูกเรือนถากไม้ให้แบบทำเป็นรอดและเป็นตงลางทีจะใช้ไม้ไผ่ด้วยซ้ำ เพราะไม่ต้องถากและเกลาให้ลำบาก สำเร็จมาในตัว เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้ จึงกำหนดเป็นประเพณีให้เอาศพนอนไว้ตรงรอดตรงข้อ เพราะเป็นตอนที่แข็งแรง ถ้าเอาไว้ตอนอื่นจะไม่มั่นคงพอ เรื่องกางมุ้งสองหูและเรื่องกลับเสื่อหรือที่นอนคนตายของประเพณีภาคอีสาน เห็นจะเป็นเรื่องทำให้ตรงข้ามหรือทำให้กลับให้ผิดกับของคนเป็น เป็นอย่างเดียวกับนุ่งผ้ากลับสวมเสื้อกลับและหวีผมกลับให้แก่ศพ ซึ่งจะกล่าวในข้างหน้า เรื่องเอาต้น-กล้วยและเอาซีกไม้ไผ่โค้งทำเป็นโครงผ้าคลุมศพ ก็คงไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากทำที่คลุมศพอย่างง่ายสมัยโบราณเท่านั้น ซึ่งติดเป็นประเพณีสืบมาจนในสมัยที่อาจใช้มุ้ง หรือเครื่องคลุมอย่างที่ดีกว่าได้แล้ว แต่ยังรักษาประเพณีเดิมอยู่

เรื่องแมว

ย้อนมาพูดเรื่องแมวใหม่ ทำไมจึงถือว่าแมวกระโดดข้ามศพ ศพนั้นจะลุกขึ้น แมวมีอำนาจอะไร จะมาทำให้ศพลุกขึ้นได้ หรือจะเป็นความ

เชื่อถือสืบมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ความคิดจึงมาพ้องกันมากชาติ มนุษย์สมัยโน้นคงจะเห็นแมวเป็นสัตว์ป่า ยังไม่เป็นสัตว์เลี้ยง ออกหากินในเวลากลางคืน ชอบด้อมและย่องกริบไปในที่มืด ตาลุกวาวน่ากลัวดูประหนึ่งว่าเป็นผีหรือตัวอะไรเห็นดำมืดแล้วยังมิหนำซ้ำส่งเสียงร้องหง่าว ๆ ในเวลาดึกดื่นเงียบสงัดด้วย ใครบ้างเมื่อเวลาว้าเหว่ใจคอไม่สู้ดี จะไม่หวาดกลัว เมื่อไม่รู้ว่าตัวอ้ายหง่าวนั้นคือแมว ถ้ามนุษย์ครั้งกระโน้นถือว่าแมวคือผี หรือเป็นสัตว์ผีสิงอำนาจที่ข้ามศพ อาจทำให้ศพลุกขึ้นได้ก็พอฟัง แต่เป็นคำอธิบายที่ยังไม่ตลอดปลอดโปร่งนัก เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า มีศพอยู่ในบ้าน ยังไม่ทันเอาเข้าโลง เป็นแต่เอาผ้าคลุมไว้ ตกดึกคนเฝ้าศพเห็นผ้าคลุมศพเคลื่อนไหวได้ผิดสังเกตขั้นต้นพอนึกว่าผี ใจหายวาบทันทีนึกว่าผีหลอก แต่ด้วยฤทธิ์เหล้าที่กินไว้ยังไม่ส่าง ทำให้ใจยังกล้าอยู่ แข็งใจเข้าไปเปิดผ้าคลุมศพตอนที่เคลื่อนไหว จึงพบแมวนอนอยู่ในนั้น คงได้ความว่าตอนดึกอากาศหนาว แมวเห็นในนั้นเหมาะ จึงถือโอกาสมุดเข้าไปนอน คติที่กลัวแมวอาจจะเป็นเพราะเรื่องอย่างนี้ได้บ้างกระมัง

อย่างไรก็ดี แมวนั้นเป็นสัตว์ออกจะชอบกล ชาติต่าง ๆ ถือว่าแมวเป็นสัตว์มงคลก็มี ไม่เป็นมงคลก็มี เช่นชาวอียิปต์สมัยโบราณนับถือแมว เพราะได้เคยพบศพแมวอาบยารักษาเนื้อไม่ให้เน่าอยู่ในอุโมงค์ที่บรรจุพระศพกษัตริย์อียิปต์ ชาวบ้านฝรั่งเศสลางแห่งถือว่าฆ่าแมวจะเคราะห์ร้ายหายลาภ ชาวป่าลางพวกในทวีปแอฟริกานับถือแมว ถ้าใครฆ่าแมว ว่าไม่ใครก็ใครจะต้องเจ็บป่วย ต้องแก้ด้วยด้วยจูงแกะเดินรอบ ๆ ตัวคนเจ็บสี่รอบแล้วฆ่าแกะนั้น เอาหัวแกะฝังดิน แล้วไปจับแมวมาตัวหนึ่ง เอาหัวใจแกะที่ฆ่าลางส่วน ทาน้ำผึ้งและไขมันให้แมวกิน คนป่วยก็จะหาย ชาวนิโกรทวีปแอฟริกาทางโกลโคสต์ นับถือแมวมีลักษณะดี ถึงกับนำสิ่งของไปบูชาแมว และถือว่าวิญญาณของผู้ตายจะเข้าไปสิงอยู่ในแมว เรื่องแมวในคติของเราก็ไม่สู้ผิดอะไรกับคติของชาติต่าง ๆ ที่เล่ามาข้างต้น เช่น เวลาจะเอาเด็กลงอู่หรือลงเปลต้องเอาแมวใส่เปลแล้วแกว่งไกวสามครั้งเสียก่อน จึงเอาเด็กลงบนเปลได้ ในขณะปูที่นอนบ่าวสาว ผู้ปูต้องมีแมวคราว (แมวขนาดใหญ่ชนิดพ่อเฒ่า) ไปไว้

ในห้องด้วยเพื่อเอาเคล็ดที่ว่า *ให้อยู่เรือนเหมือนก้อนเส้า ให้เฝ้าเรือนเหมือนแมวคราว* เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่ง อธิบายว่า แมวคราวเป็นสัตว์ติดถิ่นไม่ยอมย้ายถิ่นเป็นอันขาด แม้เจ้าของจะย้ายไปอื่นก็ตาม แมวคราวเห็นจะหมายความว่าเป็นแมวใหญ่ มีหนวดมีเคราแล้วเท่ากับที่จัดคนว่าเป็นผู้ถึงนิติภาวะจะใช้ลูกแมวหาได้ไม่ แต่ก่อนนี้เมื่อเด็กคนใดซุกซนไปรังแกแมว เคยได้ยินคนแก่ร้องห้ามว่าอย่าไปตีมัน ฆ่าแมวตายเท่ากับฆ่าพระ รู้สึกว่าแมวมีค่าสูงมากอยู่ เห็นจะเทียบด้วยคำของพราหมณ์ที่ว่า *ฆ่างัวเหมือนฆ่าพราหมณ์* ลางทีจะเป็นด้วยเห็นว่าแมวเป็นสัตว์มีประโยชน์ ปราบหนูได้ ที่ใดหนูชุกชุมทำอันตรายแก่ข้าวของให้เสียหายได้ อาศัยใช้แมวปราบอย่างเดียว ก็เป็นการสมควรอยู่ที่จะถือว่าเป็นสัตว์มีคุณ แต่ที่เอาไปเทียบค่าของแมวเท่ากับพระดูออกจะเกินไปมากที่เดียว ลางทีก็พูดว่า *ฆ่าแมวเท่ากับฆ่าเณร* นี่เห็นจะเกรงใจพระจึงลดลงมาเป็นเณร ได้อ่านพบเรื่องนับถือบูชาสัตว์ในหนังสือ *The Golden Bough* ตอนหนึ่งซึ่งเซอร์เจมส์เฟรเซอเป็นผู้แต่ง อธิบายไว้ว่านอกจากสัตว์ป่าที่มีกำลังและดุร้าย ซึ่งมนุษย์สมัยดั้งเดิมบูชาด้วยความกลัวเกรง อย่างที่เคยบูชาจรเข้และงูใหญ่ ว่าเป็นจรเข้เจ้าและพญางูเป็นต้น มนุษย์ยังนับถือและบูชาสัตว์ที่ให้คุณประโยชน์แก่ตน เช่นชาวฮินดูนับถือวัว นอกนี้ยังมีสัตว์ลางชนิดที่เห็นจำเป็นต้องบูชากราบไหว้ เช่นจำพวกตัวแมลงทำอันตรายให้แก่พืชพันธุ์และสัตว์เลี้ยง เพื่อกำจัดแมลงเช่นนี้ พวกชาวนาจะหาวิธีกำจัดเป็นไปในเรื่องเช่นวักตั๊กแตน เช่นชาวนาประเทศเอสโทเนียในยุโรป กลัวแมลงชนิดหนึ่งที่ทำอันตรายแก่เมล็ดข้าวเสียหายมาก ได้ให้ซื้อตัวแมลงชนิดนี้เสียใหม่อย่างเพราะพริ้ง เป็นการประจบประแจงตัวแมลง ถ้าเด็กคนใดจะฆ่าตัวแมลงนี้ก็ถูกห้ามว่าอย่าทำ ถ้าทำอันตรายเขา คือแมลง มากเท่าใด เราก็จะได้รับอันตรายมากเท่านั้น ถ้าพบตัวแมลงชนิดนี้เป็นไม่กล้าฆ่านอกจากเอาฝังดินเท่านั้น ลางคนเอาไปไว้ใต้หิน ซ้ำหาเมล็ดข้าวไปให้กินด้วย ถือว่าตัวแมลงชอบใจ จะทำอันตรายแก่พืชผลน้อยลงดังนี้ ที่มนุษย์นับถือแมว ถึงกับเอา

ไปเปรียบเทียบว่าดีกว่าเณรก็เทียบได้กับเรื่องงัวชาวฮินดู ซึ่งใครฆ่างัวก็เท่ากับฆ่าพราหมณ์ แต่ที่ฝรั่งนับถือแมลงนี้ ออกจะหนักไปกว่านั้น

ส่วนแมวที่ถือไปในทางอัปมงคล ก็มีอยู่มากชาติ เช่นฝรั่งในแคว้นโบฮิเมีย จะฆ่าแมวเอาไปฝังไว้ในทุ่ง เพื่อป้องกันผีร้ายไม่ให้มาทำอันตรายพืชผลให้เสียหาย ในประเทศโปแลนด์ชายพ่อม่ายเมื่อแต่งงานอีก จะต้องตีกระจกหน้าต่างให้แตกแล้วขว้างแมวทิ้งออกไป เท่ากับได้ขว้างจัญไรออกไปแล้ว ในประเทศอินเดียถือว่าแมวเป็นสัตว์ผี กลัวเกรงกันมาก ไม่มีใครกล้าทำอันตราย เพราะแมวเป็นพาหนะของยัษฐี ซึ่งเป็นผีแม่ซื้อประจำตัวเด็กในวันที่ ๖ ในประเทศเยอรมันนี ประเทศสกอตแลนด์ และในสหรัฐ-อเมริกาลางแคว้น ถ้าเห็นแมวดำผ่านหน้าไปเป็นลางร้าย แต่ในสหรัฐอเมริกาถือต่อไปว่าถ้าแมวดำตามมา กลับเป็นโชคดี ในแคว้นอาดังส์ประเทศฝรั่งเศสชาวบ้านจะจุดไฟสุมไว้เป็นกองโตในวันอาทิตย์แห่งวันต้นของเทศกาลถือศีลตามลัทธิศาสนาคริสตัง แล้วจับแมวโยนลงไป ลางทีก็ทำทารุณยิ่งไปกว่านั้น เอาแมวผูกปลายไม้ แหย่เข้าไปในกองไฟจนกว่าแมวจะตาย ถือว่าแมวคือตัวปีศาจ ทรมานสักเท่าไรก็ไม่เป็นทารุณ ฝรั่งลางชาติและชาวอินเดีย เวลาคลอดลูกระวังนักไม่ให้แมวล่วงล้ำเข้าไป ดู *ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด*

เรื่องแมวนี้ ได้ฟังจากท่านผู้ใหญ่ว่า แมวนั้นน่าจะถือเป็นสองนัย แมวเซื่องคือแมวเลี้ยง อันได้อบรมให้รู้จักดีรู้ชั่วแล้วถือว่าเป็นมงคล แมวเปรี้ยวคือแมวป่า หรือที่เรียกว่าแมวขโมย อันไม่ได้รับความอบรมให้รู้ดีรู้ชั่ว นับถือว่าเป็นอัปมงคล การขึ้นเรือน เอาเด็กลงเปล แต่งงานบ่าวสาว หมดนั่นเป็นงานเดียวกัน มีถุงข้าวเปลือก ถั่วงา ผลฟัก ทั้งหินบดยาด้วย ลางรายก็น้อยลง ลางรายก็มีอะไรต่ออะไรมากขึ้นอีก เอาแน่ไม่ได้ หมายเป็นเครื่องเรือน เครื่องทำกินแก่ผู้ที่มาใหม่ทั้งนั้น แมวนั้นจะได้ประจำเรือนคอยจับหนู อันจะมารันทำให้ของเสีย ส่วนแมวขโมยนั้น เห็นจะนึกกันว่าเป็นแมวผี เพราะย่องมาในเวลาเงียบดึก ๆ มืด ๆ กลัวจะมาทำลายละลาบละล้วงแก่ศพ แมวขโมยนี้ออกจะฆ่าได้

อาบน้ำศพ

พิธีที่จะต้องทำในขั้นต้นให้แก่ผู้ตาย คืออาบน้ำศพ ได้แก่อาบน้ำชำระศพให้สะอาด ถ้าจะทำตามแบบแผนของโบราณที่ถือสืบกันมา ก็ต้องต้มน้ำด้วยหม้อดิน เก็บเอาใบไม้สด จะเป็นใบไม้อะไรก็ได้ต้มลงไปด้วย และหาก้อนเส้า ๓ ก้อนมาเตรียมไว้ เมื่อน้ำเดือดแล้วยกหม้อวางลงบนก้อนเส้านั้น การอาบน้ำศพ ต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อน แล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น ฟอกด้วยส้มมะกรูดชะล้างให้สะอาดหมดจด ตำขมิ้น ขันสด กับผิวมะกรูดมาขัดสีอีกทีให้ทั่วร่างกาย ถ้าเป็นศพผู้ใหญ่ที่นับถือ ก็มักเอาผ้าขาวสี่เหลี่ยมขนาดเท่าผ้าเช็ดหน้าอย่างใหญ่ ซับที่ฝ่าเท้าผู้ตายถอนเอารอยฝ่าเท้า ลางที่ก็ซับถอดเอารอยฝ่ามือและหน้าด้วย สำหรับแจกแก่ลูกหลาน เพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึกกราบไหว้บูชา หรือจะเพื่ออะไรทราบไม่ได้ชัด

ประเพณีภาคอีสาน อาบน้ำศพใช้น้ำใบส้มป่อยหรือใบมะขามต้ม แล้วเติมน้ำเย็นพอให้อุ่นไม่สู้ร้อนจัด การอาบน้ำศพนั้น อาบกันจริงๆ ไม่ใช่อาบหลอกๆ คือต้องใช้น้ำราว ๕-๖ ปีบ ล้างชำระศพให้สะอาดหมดจดแล้ว ต้องตัดเล็บมือเล็บเท้าศพด้วย อาบเสร็จแล้ว เอาขมิ้นสดตำหรือฝน ขยำกับมะกรูดซึ่งเฉือนผิวออกให้หมด คั้นเอาน้ำไปทาตามร่างศพจนทั่ว เป็นอันเสร็จพิธีอาบน้ำศพ

พิจารณาเรื่องอาบน้ำศพ น่าจะเป็นประเพณีมีมาแต่โบราณนานจึงใช้หม้อดินต้มน้ำ ที่ว่าเอาใบอะไรต่ออะไรต้มไปด้วยนั้น คิดว่าจะเป็นทำโดยไม่เอื้อเฟื้อเสียแล้ว แต่ก่อนเห็นจะเป็นใบที่มีจำกัด เช่น ใบหนาดเป็นต้น ซึ่งถือว่าผีกลัว จะเป็นปัดรังควานด้วยก็ทราบไม่ได้ หรือจะเป็นใบส้มป่อย หรือใบมะขามอย่างประเพณีของภาคอีสานกระมัง ก้อนเส้าสำหรับรองหม้อก็เป็นอย่างโบราณมาก ที่ใช้ส้มมะกรูดล้างก็เท่ากับใช้แทนสบู่ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีสบู่ ส่วนขมิ้นที่ใช้ขัดสีทาตัว อธิบายอย่างปริศนาธรรมว่าทำตามคติที่ว่า คลอดมาทำอย่างใด ตายก็ทำอย่างนั้น เดี๋ยวนี้เด็กคลอดมาใหม่ๆ ไม่ได้ใช้ขมิ้นทาตัวแล้ว เวลาตายจะไม่จำเป็นใช้ขมิ้นทากระมัง สงสัยว่าประเพณี

ทาขมิ้นทั่วทั้งตัวจะเป็นเรื่องเก่าแก่ในหนังสือเรื่อง *ก่อนประวัติศาสตร์* ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ ตอนหนึ่ง กล่าวว่า *มนุษย์พวกก่อนสมัยประวัติศาสตร์ หรือแม้มนุษย์ที่ยังเป็นป่าเถื่อนในปัจจุบันนี้ ชอบเอาอะไรทาตัวเป็นเครื่องป้องกันอันตรายทั่วทุกแห่งในที่ที่มีดินแดง พวกมนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ชอบเอาดินแดงทาตัว ..... มนุษย์ชอบเอาดินแดงทาตัวเมื่อตีกดำบรรพ์นั้นด้วยเห็นว่าโลหิตเป็นกำลังของมนุษย์ ถ้าโลหิตตกก็อ่อนกำลัง ถ้าโลหิตตกไม่หยุดก็เลยตาย พิจารณาเห็นว่าโลหิตผิดกับน้ำอื่นด้วยสีแดง จึงเชื่อว่าสีแดงอาจทำให้เกิดกำลังจึงเอาดินแดงทาตัวเหมือนทายาบำรุงกำลัง*

มนุษย์ซึ่งมีสภาพเป็นป่าเถื่อนที่สุดในปัจจุบันนี้ ก็ยังใช้ทาสีที่ร่างกายศพอยู่ โดยมากใช้สีแดงซึ่งเป็นสีเลือด ของเราแต่ก่อนก็ใช้ขมิ้นกับปูนผสมกันทาตัว

เรื่องทาขมิ้น ในคติของแขกอินเดียทิ้งไม่ได้ จะทำพิธีอะไร ถ้าต้องการชำระร่างกาย ก็ต้องใช้ขมิ้นทาตัวรองฟั้นเสียก่อน แล้วจึงอาบน้ำชำระกายและเอาน้ำมันขัดสีตัวอีกที ขมิ้นอาจมีสรรพคุณเป็นยารักษาผิวหนัง จึงได้นำมาใช้ขัดผิวให้สะอาดเกลี้ยงเกลา เมื่อก่อนนี้ เราชอบทาขมิ้นเพราะเราผิวเหลือง ชอบให้มีฉวีเรืองรองดังทองทา แต่ฝรั่งผิวขาวจึงชอบพอกฝุ่น เราอยากมีผิวขาวไม่อยากมีผิวเป็นทองอีก จึงหันมาใช้ฝุ่น เลิกใช้ขมิ้นกันหมด แต่แขกผิวดำยกฟั้นเป็นผิวอื่นได้ยาก เลยนิยมทาน้ำมันให้ผิวเป็นเงามันขลับ จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง เราจึงอาบน้ำศพมีทาขมิ้นด้วย

เรื่องเอาผ้าขาวถอนรอยรูปฝ่าเท้าผู้ตายไว้เป็นที่ระลึก เข้าใจว่าความประสงค์เดิมคงจะมีมากกว่านั้น ลางทีจะถือว่าเป็นของขลังอย่างผ้าประเจียดก็ทราบไม่ได้

การอาบน้ำศพ มีทำกันมากชาติ ลางชาติก็จัดทำกันอย่างพิเศษพิสดาร แต่นอกเรื่องที่จะนำมากล่าวในที่นี้ ถ้าจะคิดถึงความมุ่งหมายของการอาบน้ำทาขมิ้นศพ เห็นจะเกี่ยวกับเรื่องทำความสะอาด สำหรับผู้ตายจะได้ไปสู่สถาน

ที่ในโลกอื่น โดยมีลักษณะบริสุทธิ์หมดจด อย่างของเรา ลางทีท่านว่าอาบน้ำศพ เพื่อเตรียมตัวไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ อย่างไรก็ดี การอาบน้ำเป็นของจำเป็น ไม่ใช่แต่เรื่องอาบน้ำศพเท่านั้นถึงพิธีอื่นๆ ก็มีเหมือนกัน เช่น พิธีสรงน้ำพระและพิธีรดน้ำผู้สูงอายุ ประสงค์เดิมคงเนื่องจากช่วยกันทำความสะอาดให้แก่ผู้ที่นับถือในเวลาเข้าฤดูร้อน คือสงกรานต์ เรื่องรดน้ำแต่เดิม คงอาบรดกันจริงๆ ภายหลังย่อลงเป็นแต่รดที่มือพอเป็นพิธี เหตุจะเนื่องด้วยความจำเป็นบังคับจะอาบน้ำรดกันจริงๆ เหมือนแต่ก่อนไม่สะดวก เมื่อรดน้ำผู้ใหญ่แล้วก็คงมารดสาดกันเอง กลายเป็นพิธีประจำปีขึ้น แต่ด้วยเหตุการณ์บังคับเกิดความจำเป็นอีก การรดน้ำสงกรานต์จึงต้องห้ามในที่ลางแห่ง เพราะผิดกาลเทศะ

พราหมณ์เมื่อจะเข้าพิธี ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดจึงจะเข้าพิธีได้ ถ้าเราคิดว่ามีเคราะห์ร้าย เราก็รดน้ำมนต์เพื่อล้างจัญไร และโรคภัยให้ปลดเปลื้องไป เมื่อเราได้รดอาบแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่น นับว่าเป็นสิริมงคลด้วยอย่างหนึ่ง ขณะยังเป็นอยู่ มนุษย์ยังต้องอาบน้ำทำร่างกายให้บริสุทธิ์ ในเมื่อจะทำการสำคัญใดๆ ก็ไฉนเล่าผู้ที่ตายไปเข้าใจกันว่าต้องไปสู่โลกอื่น จะไปร้ายดีอย่างไรก็ทราบได้ยาก นับว่าเป็นตอนสำคัญที่สุดของคนเมื่อตายไป จะไม่ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดหรือ

แต่งตัวศพ

เมื่ออาบน้ำศพแล้ว ต้องหวีผมศพเป็นอย่างเดียวกับเมื่อเราอาบน้ำดำหัวแล้ว ก็ต้องหวีผม เรื่องหวีผมก็ต้องมีวิธีหวี ว่าต้องหวีสามหนเท่านั้น บ้างก็ว่าต้องหวีผมกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่ง หวีไปข้างหลังซีกหนึ่ง อธิบายว่าที่หวีสับกันคนละครึ่ง แสดงว่าหวีผมสำหรับคนตายครึ่งหนึ่ง และหวีสำหรับคนเกิดครึ่งหนึ่ง หวีแล้วต้องหักหวีออกเป็นสองท่อนขว้างทิ้งเสีย ลางทีก็โยนหวีที่หักลงในโลง เห็นจะรังเกียจถือว่าหวีคนตายเป็นเสนียดมลทิน ใช้สำหรับคนเป็นไม่ได้ ถ้าไม่หักทิ้งเสีย คนเป็นอาจหลงใช้ร่วมกับคนตายได้ ลางราย

เวลาหักหวีให้หักออกเป็นสามท่อน ต้องกล่าวว่า อนิจฺจำ ทุกฺขำ อนตฺตา วิธีนี้เห็นจะอนุโลมให้เข้าทางปริศนาธรรม ซึ่งว่าหวีดีๆ หักออกไปเป็นสามท่อนได้ฉันใด ชีวิตมนุษย์ก็ฉันนั้น ต้องแตกดับไปเป็นธรรมดา ประเพณีอีสานหวีผมศพให้หวีลงอย่างเดียว ห้ามหวีขึ้น เมื่อหวีแล้วต้องหักหวีเป็นสองท่อนและทิ้งเสีย

เรื่องหวีผมกลับก็คือทำให้กลับจากคนเป็น ส่วนเรื่องหักหวีพอจะเทียบได้กับคติของชาวโตกาสในทวีปแอฟริกา ซึ่งเมื่อฝังศพจะเอาเครื่องใช้ไม้สอยของผู้ตายฝังไว้ด้วย แต่ต้องทำเครื่องใช้เหล่านั้นให้แตกหักเสียบ้าง เพราะของดีคนใช้ ผีใช้ไม่ได้ นี่ก็ตรงกับประเพณีของภาคอีสาน ลางแห่งที่นำเอาของใช้ให้ผู้ตาย จะได้เอาไปประกอบอาชีพในโลกผี เป็นต้นว่ากระบุงตะกร้ามีดพร้าจอบเสียม ของที่จะนำไปให้ผีต้องทำให้มีตำหนิเสียหายก่อนทุกชิ้น ของเหล่านี้ให้วางไว้ข้างโลงเมื่อเวลายกศพไปวางไว้ข้างกองฟอน หรือหลุมฝัง ประเพณีพวกนี้ ข่าทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทำกันเป็นปกติ ลางที่ไทยที่อยู่แถบนั้น จะได้แบบอย่างมา ก็อาจเป็นได้ ประเพณีของฝรั่งประเทศสวีเดน ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามี เขาจะเอากระจกเงาฝังไว้ด้วย สำหรับจะได้ส่องแต่งตัว ดูเผ้าผมให้ดี เตรียมตัวในวันสิ้นโลก เมื่อคนที่ตายจะกลับเป็นขึ้นมาศพหญิงสาวชาวฮินเดียลางพวกทางเมืองบอมเบ ต้องเขียนคิ้วเอาเขม่าเขียนขอบตาและหวีผมให้เรียบร้อย มีดอกไม้เสียบประดับด้วย ตกลงเป็นเรื่องแต่งตัวให้สวยด้วยกันทั้งนั้น เป็นเรื่องธรรมดาใครๆก็ทำ

นุ่งผ้าศพ

ต่อไปถึงตอนนุ่งผ้าแต่งตัวศพ คือใช้ผ้าขาวนุ่ง เอาชายพกไว้ข้างหลังแล้วสวมเสื้อขาว กลับให้ทางมีดุมไว้ข้างหลังเหมือนกัน แล้วเย็บเนาตะเข็บแต่แขนมาหาเอวทั้ง ๒ ข้าง (เห็นจะเป็นเสื้อที่ตัดขึ้นโดยเฉพาะ) ลางแห่งปลดลูกกระดุมเสื้อให้ขาดเสียเม็ด ๑ ถ้าไม่สวมเสื้อ ใช้ผ้าขาวห่มเฉียงบ่าจากขวาไปซ้ายอย่างอุบาสกอุบาสิกา ลางที่ก็ว่าในเวลาอาบน้ำศพต้องโกน

ผมศพด้วย ว่าเกรงสัตว์ที่อาศัยอยู่ในผมจะตายไปในขณะเอาศพไปเผา แต่ดูจะเป็นเรื่องแต่งให้เข้าชุดกับนุ่งขาวห่มขาวมากกว่า (ที่จริงน่าจะห่มเฉียงบ่าจากซ้ายไปขวา หรือห่มกลับจากข้างหน้าไปข้างหลัง ให้เข้าเรื่องกับ นุ่งผ้ากลับหน้าเป็นหลัง) นุ่งห่มอย่างนี้เสร็จแล้ว จึงนุ่งห่มตามธรรมดาทับอีกที เรื่องนุ่งห่มสองหน อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าที่นุ่งกลับครั้งแรกแปลว่าตาย ที่นุ่งใหม่ตามธรรมดาแปลว่าเกิด หรืออธิบายว่าคนเราเกิดมาก็ต้องตาย ตายแล้วก็เกิดอีก ทนทุกขเวทนาเวียนเกิดเวียนตายอยู่ไม่รู้สิ้นสุด การนุ่งขาวนั้นแสดงว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ประพฤติตนเยี่ยงอุบาสกอุบาสิกา พิจารณาให้แจ้งว่าสัตว์ที่เกิดมาย่อมเกิดด้วยอวิชชาปิดหลังปิดหน้า มีตัณหาเกี่ยวประสานกันฉะนั้น

ประเพณีอีสาน การนุ่งห่มแต่งตัวศพ ต้องใช้ของใหม่ๆ ทุกอย่าง ไม่ใช่นุ่งขาวห่มขาว เครื่องนุ่งห่มต้องทำตำหนิเสียทุกชิ้น คือฉีกให้เสียหายบ้างเล็กน้อย เวลานุ่งให้กลับเสีย เช่นนุ่งผ้าซิ่นก็ต้องกลับเอาทางตีนขึ้นไว้ข้างบน เอาหัวซิ่นลงไว้ข้างล่าง การนุ่งให้เอาชายพกไว้ข้างหลัง ผ้าที่ห่มให้เฉลียงบ่า เสื้อที่ใส่ต้องเอาข้างหน้าไว้ข้างหลัง

ประเพณีไทยลื้อชาวแคว้นสิบสองปันนา เสื้อที่แต่งศพต้องเอาข้างในออกแล้วจึงใส่ให้ศพ (Le May's *An Asian Arcady*, P. 121)

เรื่องนุ่งห่มศพด้วยเสื้อผ้าเป็นสองชั้น เห็นจะเป็นคติเกิดขึ้นในภายหลังได้ เพราะก่อนนั้นขึ้นไป ถ้าจำเป็นจะต้องทำอย่างนี้ จะไปหาผ้าขาวที่ไหนได้ง่ายๆ อย่างดีก็ใช้ผ้านุ่งของเดิม ส่วนเสื้อไม่ต้องพูดถึง เป็นอันว่าประเพณีแต่งตัวศพ คงจะทำไม่เหมือนกันทุกถิ่น สุดแล้วแต่เสื้อผ้าที่นุ่งห่มตามที่นิยมใช้กันของสิ่งใดสมัยใด เรื่องแต่งตัวกลับและเรื่องต้องทำตำหนิเครื่องแต่งตัวให้ฉีกขาดเสียบ้างเล็กน้อยเข้าทำนองของผีใช้ ต้องทำให้เสียหายบ้าง เป็นเรื่องทำให้กลับอย่างกลับอะไรเสียต่างๆ ตลอดถึงหวีผมกลับ เพื่อทำให้ผิดกับของคนเป็นนั่นเอง เสื้อผ่าหลังซึ่งผู้หญิงสมัยใหม่นิยมใช้กันอยู่สมัยหนึ่ง ถ้าว่าในประเพณีเก่าของไทยและของจีน เขาถือว่าเป็นเสื้อคนตาย ไม่สมควรคนเป็นจะใช้

การแต่งตัวศพ ถ้าเป็นชาติที่ถือชั้นวรรณะหรือยศศักดิ์ ก็ต้องแต่งตัวให้เต็มยศของผู้ตาย เช่นพระศพพระเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องทรงเครื่องเต็มที่อย่างจริง เป็นเรื่องต้องเปลืองทรัพย์จับจ่ายซื้อเครื่องแต่งตัวกันมาก อย่างธรรมเนียมจีน นอกจากใช้เครื่องแพรสำหรับแต่งตัวศพสวมพอกเข้าไว้หลายชั้น ยังต้องจัดหาเสื้อผ้าสำรองไว้อีก นัยว่าลางที่มีถึง ๕๐ สำรับ จึงจะสมฐานะและเกียรติยศผู้ตาย ฝรั่งว่าเรื่องต้องเสียเงินในการทำศพ ประเพณีของจีนต้องเสียเงินมากกว่าเรื่องเกิด (ไม่ใช่แต่จีน ของเราก็เหมือนกัน) เป็นเรื่องคนตายขายคนเป็น ซึ่งเป็นทำนอง เพียงแต่ค่าเครื่องแต่งตัวและค่าโลงของจีนเท่านั้น ถ้าผู้ตายเป็นคนมั่งมีก็ต้องเสียเงินนับเป็นหมื่นๆ ถ้ากล่าวในสมัยนี้ ของฝรั่งก็ไม่ใช่เล่น ต้องจัดหาเสื้อผ้าแต่งตัวศพเป็นพิเศษกว่าปกติ คือใช้อย่างดีที่สุด ซึ่งผู้ตายจะแต่งได้ตามฐานะ สำหรับแต่งไปสู่โลกหน้าให้สมเกียรติยศในประเทศเยอรมนีลางแห่ง ต้องใช้เสื้อผ้าอย่างแต่งงานและต้องใส่เกือก เพราะจะต้องเดินทางไกล

รวมความ เรื่องพิธีอาบน้ำศพให้สะอาด และแต่งตัวให้สมฐานะของผู้ตาย จะเป็นประเพณีที่มีมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะเชื่อกันว่าผู้ที่ตายไปจำเป็นต้องแต่งตัวอย่างดีให้สมฐานะแก่ที่จะไปสู่โลกหน้า ซึ่งในครั้งนั้นคงไม่แพงมากเหมือนกับทุกวันนี้ มนุษย์ภายหลังรับเอาประเพณีความคิดนี้สืบต่อๆ กันมา ก็ดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับความเจริญตามกาลสมัย เช่นการแต่งศพในปัจจุบัน ก็ใช้เครื่องแต่งตัวตามชั้นยศของผู้นั้น ถ้าจะอธิบายตามคติลัทธิของศาสนาคริสตัง ตามที่ฝรั่งอธิบาย ก็ว่าจะได้เข้าเฝ้าพระเป็นเจ้าผู้สร้าง ให้สมกับฐานะของผู้เฝ้า อธิบายอย่างนี้ฟังง่ายแต่เข้าใจยาก เพราะคนยากไร้เข็ญใจเสียเปรียบมาก ซ้ำประเพณีฝรั่งลางแห่ง เช่น ในประเทศกรีก ตามลัทธิคริสตังนิกายกรีก เขาไม่แต่งตัวศพ นอกจากมีผ้าขัดหนอกไว้นิดเดียวเท่านั้น ส่วนในที่อื่นลางแห่ง ก็ใช้ผ้าผืนเดียวพันศพ หรือในประเทศอังกฤษสมัยโบราณ ถ้าเป็นศพคนจนก็ฝังเปลือย พวกเหล่านี้เต็มที่มาก เพราะไม่มีโอกาสได้เฝ้าพระเจ้าเท่ากับคนมั่งมี

เมื่อแต่งตัวศพเสร็จแล้ว ตามประเพณีในปัจจุบัน ก็ให้ศพนอนอยู่บนเตียงทอดแขนขึ้นออกมา สำหรับให้ผู้มาอาบน้ำ หยอดน้ำลงที่มือศพด้วยน้ำหอม ตามปกติหยอดที่ฝ่ามือขวา แต่ถ้าจำเป็นโดยที่ทางบังคับ มือซ้ายก็เห็นจะใช้ได้กระมัง ผู้รดลางทีก็ว่าคาถา อิทำ มตสรีรำ อุทกำ วิย อโหสิกมฺมำ ค็อขมาศพขอให้อโหสิกรรมกันเสีย และว่าการรดน้ำนี้เป็นปริศนาธรรมว่า คนตายแล้ว ถึงใครจะเอาน้ำอบน้ำหอมมาชุบสักเท่าไรก็ไม่กลับฟื้นขึ้นได้ เป็นทางให้สังเวชสลดใจกันความประมาทมัวเมาในชีวิต

อันที่จริงการอาบน้ำศพตอนนี้ เห็นจะเนื่องมาจากการอาบน้ำศพครั้งแรกนั่นเอง แต่เป็นเวลาฉุกละหุกบอกป่าวกันไม่ทัน จึงได้เลื่อนมาอาบน้ำศพกันในตอนนี้อีกทีหนึ่ง ซึ่งเป็นการอาบหรือพูดให้ตรงหยอดรดมือผู้ตายพอเป็นพิธี ผิดกับตอนแรกซึ่งอาบชำระล้างจริง ๆ ที่ใช้วิธีหยอดน้ำลงในมือผู้ตาย แล้วเรียกว่าอาบน้ำศพ เพื่อให้ผิดกับรดน้ำแต่งงาน ก็เห็นจะเนื่องด้วยมาอาบน้ำเมื่อภายหลังแต่งตัวแล้ว จึงทำย่นย่อลง เพียงแต่ทำเป็นสังเขปที่ควรแก่เหตุสมมติว่าได้อาบน้ำให้แล้ว ประเพณีอาบน้ำศพในกรุงเทพฯ ดูจะเป็นเรื่องเชิญแขกเหรื่อคนมีหน้ามีตามาอาบน้ำศพ เป็นการขอขมาศพกลาย ๆ ผนวกเข้ากับเรื่องมีหน้ามีตามาเป็นเกียรติยศ หรืออะไรในเทือกนั้น ถ้าว่าถึงประเพณีภาคอีสาน การอาบน้ำศพ เป็นเรื่องลูกหลานและคนในบ้านทำความสะอาดให้แก่ศพเท่านั้น ไม่ได้เชิญใครต่อใคร ซึ่งลางทีก็ไม่รู้จักกับผู้ตาย คิดว่าเรื่องการอาบน้ำศพของชาวกรุงเทพฯ เดิมมาก็น่าจะเป็นแบบเดียวกับภาคอีสาน แต่เรื่องอย่างนี้ เป็นโรคติดต่อได้ง่าย ถ้าชาวกรุงทำกัน ชาวเมืองอื่นก็มักเอาอย่างทำตามไปด้วย ประเพณีของเดิมก็กลายไป

ตำหมากใส่ปากศพ

เสร็จพิธีตอนนี้แล้ว ให้ตำหมากใส่เข้าไปในปากศพ ประเพณีของหลวงและของภาคอีสานก็ทำอย่างเดียวกัน

ที่ใช้หมากตำเห็นจะสำหรับผู้ตายเป็นคนแก่ไม่มีฟัน เพราะที่ใช้หมากเจียนพลูหักใส่ปากก็มี ซึ่งแสดงว่าผู้ตายคงมีฟันเคี้ยว อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่าแม้แต่หมากก็ต้องมีคนตำป้อนให้ ป้อนให้แล้วก็ยังอ้าปากอยู่เฉย ๆ ไม่รู้จักถ่มไม่รู้จักคาย เรื่องตำหมากใส่ปากศพเห็นจะสมมติให้ผู้ตายกินหมาก อย่างเดียวกับชาวฮินดู ซึ่งเอาหมากพลูใส่ปากให้เหมือนกัน และจะเป็นความคิดเดียวกับพวกไทยโท้ในตังเกี๋ย และพวกอินเดียชาวทมิฬ ซึ่งเอาข้าวสารใส่ปากศพ เป็นเรื่องติดหมากปากเปรี้ยวหรือกลัวศพจะหิว อดไม่ได้แม้แต่ตายไปแล้ว

เงินใส่ปากศพ

เรื่องตำหมากใส่ปากศพ ทำกันบ้างแต่ที่ชอบกินหมาก ไม่เหมือนเรื่องเอาเงินใส่ปากศพ ซึ่งทำกันมากชาติ จะพูดถึงเรื่องของเราเสียก่อน คือให้เอาเงินพดด้วงหรือเงินเหรียญบาทหนึ่งหรือจะเป็นเหรียญสลึงสองสลึงไม่กำหนด ห่อผ้าขาวผูกเชือกไว้หางยาว หย่อนลงไปในปากศพ ให้เชือกห้อยออกมานอกปาก ถ้าไม่ผูกเชือกจะห่อให้โตพอไม่ให้เลื่อนลึกลงไปในลำคอก็ได้ เพราะเวลาเผา จะได้เอาออกมาได้ และเก็บไว้เป็นที่ระลึกและเป็นเครื่องราง หรือจะอย่างไรก็ไม่ทราบชัด แต่เดี๋ยวนี้เงินบาทหายาก จะใช้ของมีราคา เช่น ทองคำบรรจุแทนก็ได้ ประเพณีภาคอีสานก็ทำเช่นเดียวกัน

ต้นเหตุของการเอาเงินใส่ปากศพ จะขอเก็บคำอธิบายจากหนังสือเรื่องทำศพของไทย ซึ่งมีตีพิมพ์กันอยู่มากฉบับด้วยกัน แต่ไม่จำเป็นต้องนำมาเล่าทุกเล่ม เพราะอธิบายอย่างเป็นปริศนาธรรมด้วยกันทั้งนั้น คือ กล่าวว่า การเอาเงินหรือของบรรจุไว้ในปากศพ ก็เพื่อผู้ตายจะได้เอาทรัพย์ติดตัวไปใช้สอยในเมืองผี อธิบายนี้ฟังดูก็เข้าที่ แต่ทำไมให้ไปใช้แต่บาทเดียว สู้ของจีนไม่ได้เผาเงินกระดาษส่งไปให้ได้มาก ๆ ลางชาติอธิบายเรื่องเอาเงินใส่ปากศพ ว่าให้เป็นค่าจ้างผีซึ่งจะเป็นผู้พาผู้ตายไปส่งในเมืองผี เพราะด้วยเหตุผลอย่างไรจะเล่าในที่หลัง

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เอาเงินใส่ปาก เพื่อเป็นทางพิจารณาให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์ที่สะสมไว้แม้มากสักเท่าไร ตายแล้วก็เอาไปด้วยไม่ได้ เขาย่อมควักเอาออกเสีย จะเอาไปได้ก็แต่กรรมที่ได้ทำไว้ ซึ่งย่อมติดตามไปคล้ายเงาตน และจะส่งผลให้ได้รับทุกข์หรือสุข ก็ตามควรแก่กำลังของกรรมอันตนได้กระทำไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้นคนเราเกิดมาอย่าได้ลุ่มหลงอยู่ด้วยทรัพย์สมบัติ และทะเยอทะยานขวนขวายหาทรัพย์มาแต่ในทางไม่สุจริต เพราะทรัพย์เหล่านี้ ตายไปแล้วก็เอาไปไม่ได้ ด้วยเป็นทรัพย์ภายนอก ควรบำเพ็ญขวนขวายหาแต่ทรัพย์ภายใน คืออริยทรัพย์นี้แหละจะเป็นสิ่งที่ติดตามตัวไปได้ในปรโลก อธิบายอย่างที่สองนี้ เป็นอธิบายชนิดปริศนาธรรม

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เงินใส่ปากศพ เพื่อให้เป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อที่จะนำศพไปเผา แปลก เมื่อจะให้เป็นค่าจ้างทำไมจึงยัดใส่ในปากผี แก้ว่าเพราะสะดวกแก่การค้นหา ถ้าเอาไว้ที่อื่น ย่อมจะหมกปนเปอยู่กับศพ หาพบได้ยาก แปลกอีก ก็จะให้ค่าจ้างกันตามธรรมดาจะไม่สะดวกกว่าหรือ แก้ว่าถ้าเจ้าภาพจะสัญญาให้ค่าจ้างภายหลัง โดยไม่ใส่เงินไว้ในปากศพก่อน น่ากลัวสัปเหร่อจะไม่ยอมทำในเวลามัดศพ เพราะเกรงเจ้าภาพจะเกิดบิดพลิ้วภายหลัง โดยสมัยนั้น เงินเป็นของมีค่ามาก ลางคนกว่าจะหาได้ถึงบาทหนึ่งก็ทั้งยาก จึงจำเป็นต้องมีใส่ปากศพไว้ให้เสร็จที่เดียว อธิบายอย่างนี้ฟังยากสักหน่อย กลายเป็นเรื่องสัปเหร่อและเจ้าภาพศพในสมัยนั้นมีศีลธรรมน้อยเต็มที ถึงกับไม่มีความเชื่อถือไว้ใจกัน กลัวจะบิดพลิ้วกันหมดทุกราย

บัดนี้ จะได้เล่าถึงประเพณีเอาเงินใส่ปากศพของชาติอื่น มาประกอบเปรียบเทียบ

ตามคติกรีกโบราณ ถือว่าผู้ที่ตายไป วิญญาณจะไปสู่เมืองผี เมืองนี้อยู่ใต้เมืองมนุษย์ ทางทิศตะวันตกอันไกลแสนไกล มีแม่น้ำบันแดนความสว่างและความมืด ชื่อว่าแม่น้ำสติกษ์ (แปลว่าดำมืด) วิญญาณของผู้ตายไปสู่เมืองผีได้ก็ต้องข้ามแม่น้ำนี้ มีมนุษย์ชื่อการน รูปร่างเป็นคนแก่ผมหยิกดำหนวดเครารุงรัง แจวเรือรับส่งวิญญาณให้ข้ามไป โดยคิดค่าจ้างรับส่งเป็นราคาเงินอะบะลัสหนึ่ง เหตุนี้เมื่อผู้ตายไป กรีกสมัยโบราณตลอดมาจนปัจจุบัน จึง

เอาเงินอะบะลัสหนึ่งใส่ปากศพตรงใต้ลิ้น (ดีกว่าผูกเชือกห้อยออกมานอกปาก เพราะจะไม่เลื่อนเข้าไปในลำคอ) สำหรับเป็นค่าจ้างข้ามส่งให้แก่มนุษย์การน ถือกันว่าถ้าวิญญาณของผู้ใด ไม่ได้รับการทำศพตามพิธีและไม่มีเงินค่าจ้างติดตัวไปด้วย การนจะไม่ยอมรับข้ามส่ง วิญญาณจะต้องเร่ร่อน ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างผีจรจัด เดินเราะอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำเป็นเวลานานตั้งหลายร้อยปี

เมื่อเฒ่าการนพาวิญญาณข้ามน้ำสติกษ์ ไปขึ้นฝั่งฟากโน้นแล้ว วิญญาณจะไปสู่ศาลเมืองผี และถูกไต่สวนถึงบาปบุญที่ได้ทำไว้แต่ครั้งยังอยู่ในโลกมนุษย์ ถ้าปรากฏว่าวิญญาณได้ทำบุญไว้ ศาลเมืองผีจะพิพากษาให้ไปสู่สถานอบรมสุขเรียกว่า อีลีเซียม ซึ่งเป็นแดนกอปรด้วยสิ่งอันรื่นรมย์ทุกอย่าง ขาดแต่ไม่มีนางฟ้าเหมือนอย่างสวรรค์ของแขก เมื่อวิญญาณเสวยสุขอยู่ในสถานอีลีเซียมได้พันปี (ไม่ใช่ปีในเมืองสวรรค์อย่างของอินเดีย) วิญญาณจะกลับมาเกิดในเมืองมนุษย์อีก ก่อนที่จะเวียนมาเกิดใหม่ วิญญาณจะต้องดื่มน้ำในแม่น้ำลีซี (แปลว่าลืม) เพื่อให้ลืมความหลังในเมื่อมาเกิดแล้ว เป็นอย่างเดียวกับนรกของจีน ซึ่งก่อนวิญญาณจะมาเกิด ต้องถูกผลักลงแม่น้ำหรืออีกอย่างหนึ่งว่าให้ดื่มน้ำชาเพื่อให้ลืมความหลัง จำความอะไรไม่ได้หมด ขืนปล่อยให้จำความหลังกันได้เรื่องจะยุ่งใหญ่

ส่วนวิญญาณที่ทำความบาปจะถูกพาตัวไปสู่นรกเรียกว่า ฮาดีส ได้รับโทษถูกทรมานต่าง ๆ ไม่ผิดกว่านรกของชาติอื่น

ในหนังสือ ***South and Eastern Asia from the Earliest Times to The Present Day*** **by Austin Craig** *ตอนหนึ่ง กล่าวว่าพวกยิวยังเอาเหรียญเงินใส่ในปากศพ ชาวยุโรปนับถือลัทธิคริสตังที่สืบประเพณีโบราณมา จะเอาเบี้ยทองแดงเพนนีหนึ่งวางไว้ตรงกระบอกตาของคนที่ตาย ก็ยังมีทำเป็นอันมาก ประเพณีนี้มีอธิบายว่าสืบต่อกันมาจากคติของลัทธิที่เชื่อถือกันมาแต่ครั้งโบราณก่อนลัทธิศาสนาคริสตัง เพื่อวิญญาณจะได้ใช้จ่ายเป็นค่าจ้างข้ามแม่น้ำแห่งความตาย*

เรื่องที่เล่ามานี้เป็นคติของฝรั่ง ในส่วนชาติอยู่ใกล้บ้านเราก็มี เช่น ชาวฮินดูเอาเงินและข้าวสารเล็กน้อยใส่ปากศพเมื่อศพถึงที่เผา พวกสิงโพ (ชาวป่าพวกหนึ่งอยู่ในประเทศพม่า เป็นตระกูลภาษาเดียวกับพม่า) เมื่ออาบน้ำและแต่งตัวศพ

เสร็จแล้ว จะเอาเนื้อหมูข้าวและเหล้าเซ่น แล้วเอาเงินใส่ปากศพ เพื่อวิญญาณผู้ตายไปจะได้ใช้เป็นค่าโดยสารข้ามแม่น้ำ (แม่น้ำที่ไหนไม่กล่าว) ถ้าผู้ตายเป็นชั้นหัวหน้าจะเอาหินแก้วอันมีค่าใส่ไว้ใต้รักแร้ศพข้างละเม็ด แล้วจึงเอาศพเข้าโลง

ชาวประหล่องหาเงินปลีกผูกข้อมือศพ ลางทีก็เอาใส่ปากไว้ใต้ลิ้นศพ สำหรับเป็นค่าจ้างข้ามสะพานไปสู่ฟากโน้น หรือสำหรับให้ผีที่ประจำอยู่ในป่าช้า ถ้าไม่มีเงินให้ค่าจ้างข้ามสะพาน วิญญาณจะต้องร่อนเร่ และกลับมารบกวนที่บ้าน

พวกละหุหรือมูเซอร์ ทางเมืองเชียงตุง เอาเงินใส่ปากและใต้รักแร้ศพทั้งสองข้าง เพื่อซ่อนไว้ไม่ให้นายประตูเมืองผีลักเอาเงินไปได้ (J. Burm. Research Society, Vol. XXVII) ไม่อธิบายว่าเอาเงินไปทำไม

หนังสือเรื่องชาติละว้าในประเทศไทยฝ่ายเหนือ (J.S.S. Vol. XXVIII pt. II) กล่าวว่า ชาวละว้าเอาเงินใส่ปากศพ บอกไว้เพียงเท่านี้ แต่ก็พอจะเดาได้ว่าคงเป็นคติเดียวกับชาติอื่นๆ ที่เล่ามาแล้ว

ในหนังสือ Milne's *The Shan at Home* กล่าวว่า *พวกไทยใหญ่เชื่อเหมือนกับชาวอียิปต์โบราณ ว่าคนตายไปแล้ว วิญญาณจะไปสู่แม่น้ำ* (ในภาษาอาหมเรียกว่า *น้ำเข้ขันที่ท่าน้ำ* แปลว่าน้ำวิเศษไหลแรง) หนังสืออีกเล่มหนึ่ง *(The Shan* by W.W. Cochrane) กล่าวว่า พวกไทยมีคติถือว่า มีเมืองผีอยู่พ้นแม่น้ำแห่งความตายไป แม่น้ำนั้นมีผีรับจ้างพาวิญญาณข้าม เพราะฉะนั้น จึงต้องเอาเงินรูปีหนึ่งใส่ไว้ในมือศพ

เงินใส่ปากศพ ได้ความว่าพม่าก็มี เรียกว่า *กาโดอะก่า* ใส่ไว้ระหว่างฟัน ว่าให้เป็นค่าจ้างข้ามฟากไปเมืองผี (Forbes' *British Burmah And Its People*) พวกปหาเรียแคว้นสิขิม (อยู่ระหว่างอินเดียกับธิเบต) เอาเงินใส่ปากคนกำลังจะสิ้นใจ ว่าเป็นเงินที่ผู้ตายไปสำหรับเบิกทางขึ้นสวรรค์ (Hoslen's *Paharia Burial Castoms*) พวกทมิฬก็ใช้เงินใส่ปากศพเหมือนกัน ยังแถมเอาสตางค์วางปิดตาศพทั้งสองข้างด้วย

ตามคติของจีน ใช้อีแปะใส่ปากศพ อีแปะชนิดนี้ถือว่าเป็นของขลัง ลางทีใช้แก้วแหวนเงินทองของมีค่าใส่ไว้ในปากแทนอีแปะก็มี เรียกว่า *หำ* นอกจากเงินใส่ปาก จีนยังเผากระดาษเงินกระดาษทองสำหรับเป็นค่าหนังสือเดินทางใบเบิกด่านเมืองผีกำกับไปอีกด้วย

เรื่องที่เล่ามาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าการเอาเงินใส่ปากศพ เป็นประเพณีซึ่งทำกันอยู่มากชาติด้วยกัน จะว่าเอาอย่างกันก็ฟังไม่ถนัด เพราะไม่ได้มีแต่ชาติที่อยู่ใกล้เคียงกัน แม้ชาติอยู่กันคนละทิศห่างไกลกันมาก ก็มีคติความคิดร่วมกันได้ คือเห็นว่าผู้ตายจะต้องข้ามน้ำข้ามท่า จึงไปสู่แดนเมืองผีได้ คิดไปก็ออกจะเป็นธรรมดา เมื่อพูดถึงโลกอื่นแดนอื่นซึ่งไม่ใช่โลกมนุษย์ ก็จะต้องมีอะไรเป็นเครื่องกีดกั้นบันแดนกันซึ่งคนเป็นไปไม่ได้ เครื่องกีดกั้นที่เห็นได้ง่ายก็คือน้ำ เพราะฉะนั้น วิญญาณจะไปสู่แดนของคนตายได้ จึงต้องข้ามน้ำข้ามทะเล เป็นความคิดที่รวมกันในขั้นต้น การข้ามน้ำข้ามท่าที่สะดวกและไปถึงได้ง่าย ก็ต้องใช้เรือ เมื่อจำเป็นต้องใช้เรือก็ต้องมีเงินติดตัวเป็นค่าจ้างไปด้วย ที่ซึ่งเหมาะแก่การบรรจุเงินไปได้ ก็ในปาก จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง ลักษณะพิธีเอาเงินเข้าไว้ในปากศพ จึงพ้องกันมาก ลางชาติมีความคิดเรื่องข้ามน้ำไปสู่เมืองผี ไม่ใช่ใช้เรือข้าม ก็ต้องหาอุบายข้ามให้จนได้ เช่นพวกไทยโท้ในแคว้นตังเกี๋ย เอาขนเป็ดใส่ไปบนที่หามศพด้วย เพื่อพยุงตัวผู้ตายในเวลาว่ายน้ำไปสู่เมืองผี

ชาวฮินดูเมื่อตายไปสู่ยมโลก จะต้องข้ามแม่น้ำปันแดน ระหว่างมนุษยโลกกับยมโลก ชื่อว่าแม่น้ำไวตรณี แม่น้ำนี้ว่ามีแต่เลือดหนองของโสโครกและไหลแรง ลางทีก็ว่าเป็นแม่น้ำไฟ เพราะฉะนั้น ก่อนตายเมื่อได้ทำพิธีก่อนตายเสร็จแล้ว เขาจะจูงงัวเข้ามา มักเลือกงัวแต่เขากุดและเกกมะเหรก ประดับประดาด้วยพวกมาลัย มีผ้าใหม่คลุมตัว ให้ผู้จะตายจับหางงัวไว้ พราหมณ์จะอ่านมนต์ เพื่อขอให้งัวพาผู้ตายข้ามไปสู่โลกหน้าด้วยสวัสดี เสร็จแล้วทำบุญโดยถวายงัวแก่พราหมณ์ เป็นการอุทิศเรียกว่า

โคทาน งัวนี้เรียกชื่อว่างัวอนุสตรณี สำหรับเมื่อตายไปจะได้ยึดหางงัวว่ายข้ามแม่น้ำไวตรณีได้

เรื่องเอาเงินใส่ปากศพของชาติต่าง ๆ ดูเป็นเรื่องให้เงินไปเป็นค่าใช้จ่ายข้ามฟากไปเมืองผีมากกว่าอย่างอื่น

ปิดหน้าศพ

พิธีทำศพตอนต่อไป ก็คือ เอาขี้ผึ้งหนาประมาณครึ่งนิ้วกว้างยาวขนาดหน้าของศพ แผ่ปิดหน้าดังปิดด้วยหน้ากาก ลางทีก็ปิดเฉพาะที่ตาและปาก นัยว่าเพื่อป้องกันอุจาดตา ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ใช้ทองคำแผ่นเป็นหน้ากากปิดหน้า หรือมิฉะนั้นก็ใช้ปิดด้วยทองคำเปลวบนขี้ผึ้งอีกที ซึ่งคงจะย่อมาจากปิดด้วยแผ่นทองคำ ตามฐานะของเจ้าภาพ พิธีที่ทำเหล่านี้ ทำกันบ้างแต่ลางราย ไม่สู้จะทำกันทั่วไป กล่าวว่าที่ทำเช่นนี้เพื่อกันอุจาดน่ากลัว เพราะศพลางรายตาปลิ้นลิ้นแลบ ทองปิดหน้าศพนั้น เมื่อเผาศพแล้ว มักเอาไปสร้างพระพุทธรูป

ชาวประหล่องใช้ขี้ผึ้งอุดทวารต่าง ๆ ในร่างกาย ดังเล่ามาแล้ว ถ้าศพหัวหน้าใช้ขี้ผึ้งกับทองคำผสมกัน พวกฝรั่งในสมัยกลางของประวัติศาสตร์ยุโรป ใช้ปิดตาและปากศพเหมือนกัน อธิบายเหตุว่า ปิดตาเพื่อป้องกันไม่ให้คนตายได้เห็นความเป็นไปอันไม่บริสุทธิ์ในโลกนี้อีก เพราะต่อไปจะได้เห็นแต่โลกสวรรค์อันรุ่งเรืองเท่านั้น ที่ปิดปากก็เพื่อไม่ให้ลิ้นได้ลิ้มรสใด ๆ ในโลกนี้ต่อไป ควรจะใช้ลิ้นสรรเสริญพระบารมีพระเจ้าบนสวรรค์เท่านั้น อธิบายอย่างนี้เป็นชนิดปริศนาธรรม อย่างของเราอธิบายว่า ตากับปากเป็นช่องทางอกุศล ตาเห็นรูปทำให้เกิดกำหนัดยินดี หลงรักหลงชัง เป็นเหตุให้เกิดโลภโกรธหลง ส่วนปากก็พูดปดล่อลวงส่อเสียดยุยงให้พูดหยาบคายด่าแช่งและบ่นเพ้อเจ้อ จึงปิดมันเสีย อย่าให้อกุศลกรรมเหล่านี้เข้ามาทางตาทางปากได้

กรวยดอกไม้ธูปเทียน

กรวยดอกไม้ธูปเทียนนี้ใช้ดอกไม้ดอกหนึ่ง เทียนเล่มหนึ่ง ใส่ในกรวยใบตอง ลางแห่งก็มีหมากพลูด้วย ให้ศพพนมมือถือไว้ ว่าสำหรับนำขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นกรวยดอกไม้ธูปเทียนรายเดียวกับที่จัดใส่มือศพขณะที่ตายใหม่ๆ ดังเล่ามาข้างต้น ถ้าจัดทำมาแต่แรกก็ใช้กรวยรายนั้นเอง ประเพณีนี้เห็นจะทำกันทั่วไป จึงมีทั้งพิธีของหลวงและทางภาคอีสาน ซึ่งลางทีก็ใช้กรวยมีเมี่ยงด้วย (ใช้ใบชะพลูกับเกลือขยำให้ช้ำ สมมติว่าเป็นเมี่ยง) และการที่ศพต้องมีกรวยดอกไม้ธูปเทียน ก็ว่าสำหรับไปไหว้บูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ประเพณีของอำเภอลับแลจะจัดกรวยดอกไม้ธูปเทียน ก็ในขณะที่คนกำลังจะสิ้นใจสำหรับเป็นหนทางให้ผู้ตายจะนำไปบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีเหมือนกัน ประเพณีไทยลื้อ นอกจากมีดอกไม้ธูปเทียนยังมีเรือทำด้วยขี้ผึ้งใส่ไว้ในมือศพด้วย ว่าสำหรับให้ผู้ตายใช้เป็นยานพาหนะข้ามห้วงแห่งสงสารไปให้พ้น (Le May's an Asian Arcady, p. 191)

พระจุฬามณีเจดีย์นั้น มีในเรื่อง *ปฐมสมโพธิ* ว่าเมื่อแรกพระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนกษกรมณ์ ทรงตัดพระเกศาแล้วโยนขึ้นไปลอยบนอากาศ พระอินทร์รับเอาไปใส่ผอบเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ เพราะฉะนั้นพระจุฬามณีเจดีย์จะต้องสร้างขึ้นไว้ก่อนพระอินทร์ได้พระเกศธาตุไป ถ้าพระเจดีย์นี้สร้างไว้ก่อนแล้วจะสร้างไว้ให้เป็นที่ระลึกแก่ใครหรือสำหรับพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ พระเจดีย์องค์นี้ตามรูปที่เขียนไว้เป็นทาสีเขียว มีเทวดาเหาะมาบูชากันเป็นกลุ่มๆ และมีพระศรีอาริย์เทวโพธิสัตว์เสด็จมาไหว้ด้วย ทำไมจึงจำเพาะเจาะไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ พระเจดีย์อื่นๆ มีถมไป แม้ไหว้จะไม่ได้ผลเสมอกันหรือ ท่านผู้ใหญ่เคยสันนิษฐานว่า ที่ไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ก็เพื่อจะได้ไหว้พระศรีอาริย์เทวโพธิสัตว์ด้วย หนังสือเรื่อง *พระมาลัย* ซึ่งกล่าวถึงพระมาลัยขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ก็แต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญคุณพระศรีอาริย์เทวโพธิสัตว์ คนจะได้ทะเยอทะยาน

อยากพบพระศรีอาริย์บ้าง ดังนี้เลยทำให้นึกไปถึงคติทางมหายานที่เขามีพระกษิติครรภโพธิสัตว์ผู้มีหน้าที่ไปโปรดสัตว์ในนรก และมีเรื่องเกี่ยวข้องกับพระศรีอาริย์ มีเค้าคล้ายคลึงกับเรื่องพระมาลัยอรหันต์ของเรา ในพุทธศาสนาอานัมนิกายในประเทศไทย เรียกพระกษิติครรภโพธิสัตว์ว่า พระมาลัยเหมือนกัน ลางที่ให้ศพไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ จะเกี่ยวข้องกับเรื่องพระกษิติครรภโพธิสัตว์ได้บ้างกระมัง (ดูเรื่องพระกษิติครรภโพธิสัตว์ ในหนังสือ *ลัทธิของเพื่อน* ภาค ๔ ตอน ๑–๒)

การมัดศพ

เมื่อแต่งตัวศพตามพิธีเสร็จแล้ว ถึงตอนมัดศพเรียกว่า *ตราสัง* ก่อนตราสัง ลางศพมีถุงผ้าขาวสวมศีรษะและสวมมือสวมเท้าทั้งสองข้าง แล้วให้ถือกรวยดอกไม้ธูปเทียน เครื่องตราสังใช้ด้ายดิบมาจับให้เป็นเส้นขนาด ๓ หุน เผื่อให้เหนี่ยวดึงไม่ขาด ยาวต่อกันตั้ง ๓-๔ เข็ด ทำเป็นห่วงคล้องคอก่อน เดินคาถาว่า *ปุตฺโต คีวํ* (คีเว ก็มี) หมายความว่า *ห่วงลูกผูกคอ* รัดรึงตรึงหัวใจเราอยู่เสมอ รัดคอเป็นห่วงที่หนึ่ง ลางแห่งว่า มัดหัวแม่เท้าก่อนไม่เข้ากับคาถาที่ขึ้นต้นว่า *ปุตฺโต คีวํ* เวลามัดว่าคาถารัดประคดตอกแล้วเอาเชือกโยงมากลางตัว ทำห่วงตะกรุดเบ็ดผูกหัวแม่มือ แล้วรวบรัดผูกมัดมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก เดินคาถาว่า *ธนํ หตฺเถ* หมายความว่า *ห่วงทรัพย์ผูกมือ* แปลว่าทรัพย์กุศลและอกุศลเป็นเงาตามตัวของผู้นั้น เผื่อพิจารณาเป็นกรรมฐานใจส่วนเรา แล้วว่าคาถารัดประคดเอว นับว่าเป็นห่วงที่สอง แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำบ่วงผูกแม่เท้าทั้งสอง แล้วรวบรัดผูกข้อแม่เท้าทั้งสองให้ติดกัน เดินคาถาว่า *ภริยา ปาเท* หมายความว่า *ห่วงภรรยาผูกตีน* นับว่าเป็นห่วงที่สาม (ถ้าเป็นศพผู้หญิงสำหรับห่วงที่สามคงใช้คาถาว่า **ภริยา ปาเท** เหมือนกัน)

คาถาตราสังนี้ควรสังเกตว่า ห่วงบุตรเอาไว้ต้น ห่วงทรัพย์เอาไว้กลาง และห่วงเมียเอาไว้ปลาย เป็นเรื่องแสดงความคิดของบุคคลสมัยหนึ่ง แต่จะ

เป็นด้วยเหตุนี้กระมัง ลางทีจึงย้ายที่ของคาถาเป็น ปุตฺโต คีวำ ธนำ ปาเท ภริยา หตฺเถ ดังในโคลง *โลกนิติ* ว่า

มีบุตรห่วงหนึ่งเกี้ยว พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หน่วงไว้
ภรรยายึงบ่วงปอ รึงรัด มือนา
สามบ่วงใครพ้นได้ จึ่งพ้นสงสาร

ที่มัดมือว่าห่วงภรรยา ลางตำราอธิบายว่า เมียเปรียบเหมือนเชือกอันผูกจะสลัดซัดเสียเมื่อใดก็ได้ไม่สู้ยากนัก อธิบายอย่างนี้ไม่สู้เข้าที่หน่อย ถ้าจะอธิบายว่าเมียเป็นเหมือนบาทบริจาริกาผู้บำเรอเท้า ดูเหมือนจะดีกว่า เพราะเข้าเรื่องกันได้

อธิบายเหตุตราสังชนิดปริศนาธรรมว่า ห่วงทั้งสามนี้ ย่อมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ในห้วงทุกข์แห่งสังสารวัฏไม่ให้หลุดพ้นไปได้ ต่อเมื่อได้ตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์ได้

สอบถามผู้มีความรู้ในพิธีของหลวง ก็อธิบายว่าด้ายที่ใช้มัดต้องทำเป็นตะกรุดเบ็ด และว่าคาถา *ธนำ ปาเท* ไม่ใช่ *ภริยา ปาเท* แล้วจึงสวมที่หัวแม่เท้า มัดแล้วโยงมามัดข้อศอก และมัดศอกแล้ววกกลับมามัดที่หัตถ์ให้พนม ประเพณีภาคอีสานและอำเภอลับแล ก็ตราสังเป็น ๓ เปลาะเหมือนกัน เห็นจะเป็นประเพณีที่ทำกันทั่วไปทั้งประเทศ

เสร็จตราสัง ใช้ผ้าขาวผืนใหญ่ยาว ๕ แขน ห่อศพให้มิดตัว ให้ชายผ้าสำหรับขมวดอยู่ทางศีรษะ แล้วเอาด้ายดิบขนาดนิ้วมือ มัดเป็นเปลาะๆร้อยมัดให้แน่นเป็น ๕ เปลาะ ลางตำราว่ามัด ๘ เปลาะจากปลายเท้าขึ้นไป ที่ใช้ผ้าขาวพันลำศพอย่างพันธนัมพระศพก็มี แล้วจึงเอาเชือกดอยแต่เท้าขึ้นไปบรรจบศีรษะ (*พันธนัม* เป็นผ้าขาวแถบยาวพับม้วนไว้ดุจผ้าพันแผลฉะนั้น เวลาห่อพระศพด้วยแถบผ้าขาวซึ่งเรียกว่าใบเมี่ยง แล้วเอาเชือกด้ายดิบคล้องเป็นเปลาะ ๆ แต่ล่างขึ้นไปหาบนคือดอยหางเชือกนั้นเหลือไว้สำหรับพาดลอดออกมานอกพระโกศผูกพระภูษาโยง เมื่อดอยเสร็จแล้วจึงเอาผ้าพันธนัมเป็นเกลียวขึ้นไป เห็นจะเพื่อปิดเชือกดอยอันรุงรังให้เห็นเรียบร้อย ลางทีก็ว่าคาถา *ยนฺตำ สนฺตำ วิกลีคเล* ที่ถูกเห็นจะเป็นตรึง เพี้ยนเป็นกรึง แล้วเป็นกลึงอีกที ซึ่งเป็นคาถา

ใช้บริกรรมเวลาชักยันต์จะแปลว่าอะไรไม่ได้ความชัด ถ้าได้ความชัดคาถานั้นก็ไม่ขลัง ท่านจึงห้ามแปล แล้วเหลือชายเส้นด้ายที่มัด ปล่อยไว้ยาวพอควรเพื่อให้เป็นสายยาวออกมานอกโลง ลางท่านอธิบายว่า การห่อมัดและมีสายยาวออกมานอกโลงเป็นของเปรียบเทียบว่า เป็นกระเพาะและสายรกที่ห่อหุ้มตัวอยู่ในครรภ์มารดา ดังลูกวานรนั่งคู้เข่าอยู่ในโพรงไม้ฉะนั้น แล้วยกศพที่มัดไว้วางลงในโลงในท่านอนตะแคง เห็นจะต้องการไม่ให้ศพเมื่อขึ้นเน่าดันโลงกระมัง แต่ไม่แน่เสมอไป เพราะชาติอื่นฝังศพนอนตะแคงข้างก็มี) การห่อศพนี้เรียกว่า *สังดอย* หรือ *ดอยนอก* ทางอำเภอลับแลเรียกว่า *ห้างดอย* ส่วนตราสังเรียกว่า *ดอยใน*

อธิบายอย่างปริศนาธรรม ว่าที่ผูกมัด ๕ เปลาะ เพื่อเตือนสติให้รู้ว่าเครื่องกางกั้นสัตว์โลก ให้เวียนว่ายอยู่ในห้วงทุกข์ ก็เพราะนิวรณ์ ๕ หรือขันธ์ ๕ ใน *มหาชาติภาคอีสาน* กัณฑ์มัทรี พระเวสสันดรตรัสกับนางมัทรีว่า

เจ้ามัทรีเอ๋ย อาจารย์เจ้าท่านกล่าวไว้ดังนี้ ตัณหารักลูกนี้เหมือนดังเชือกผูกคอ ตัณหารักเมียเหมือนดังปอผูกศอก ตัณหารักวัตถุข้าวของเหมือนดังปลอกสวมตีน ตัณหา ๓ ประการนี้ ประดุจดังเชือกผูกไว้ในวัฏสงสาร เหมือนดังปลาเที่ยวเทศเข้าสู่เขตไซดีเคียนคาดบ่พ้นจากที่ชัง เหตุดังนี้พี่จึงได้ให้สองนงคราญแก่พราหมณาจารย์ผู้เฒ่า อันข่มเท้ามาขอแต่วันวานนี้ แท้ดีหลีแลนาดูราเจ้ามัทรี เจ้าจงหายใจดีดังเก่า อย่าโศกเศร้ายิ่งนักหนา เห็นแก่สองพิมพาลูกเต้า เจ้าจงเห็นแก่เราพี่ผู้เดี่ยวเทอญ

เรื่องตราสังผูกมัดศพ อธิบายกันอย่างไม่ใช่ปริศนาธรรมก็ว่า เมื่อศพขึ้นพองจะดันโลงแตก จึงต้องมัดศพเสียให้แน่น ข้อนี้ก็อาจเป็นจริงได้บ้าง เพราะเวลาเอาศพเข้าโลงก็ยังวางตะแคงข้าง ทั้งเทียบได้จากศพที่จะเอาไปฝังเขาไม่มัด เป็นแต่เอาผ้าขาวห่อเท่านั้น ในการเอาเชือกมัดออกมานอกโลงก็เพื่อผูกผ้าโยงให้พระบังสุกล จะได้แล่นเข้าไปถึงตัว แต่โลงไม่ใช่มีขนาดครื้อ ๆ กับศพ ย่อมมีที่ว่างพอต้านทานการดันของศพที่ขึ้นเน่าได้ นอกจากเป็นศพอ้วนเกินปกติ แต่การตราสังรู้สึกว่าเป็นของเก่าแก่สืบมาแต่โบราณ มี

อ้างในเรื่อง *ลิลิตพระลอ* แห่งหนึ่งว่า *ธให้สามกษัตริย์จัดสรรภูษา ตราสังทั้งสามองค์ ผจงโลงทองหนึ่งใหญ่ ใส่สามกษัตริย์แล้วไส้* ดังนี้ แม้แต่คำพูดเช่นตราสังหรือสังดอย ก็เป็นคำที่ไม่ได้ใช้เป็นภาษาพูดโดยปกติ จะเป็นภาษาไทยโบราณภาษาถิ่นหรือภาษาอะไร และแปลว่าอะไรก็ไม่สู้ชัดนัก หรือจะเลือนมาจากตราสางหรือมัดซากผี ถ้าเป็นของสืบมาแต่โบราณ ก็ยังมองไม่เห็นว่าจะต้องวิตก เรื่องศพจะเบ่งให้โลงแตกได้อย่างไร เพราะโลงสมัยโบราณใช้ขุดไม้ทั้งต้น ย่อมหนาพอจะต้านทานความดันของศพได้ดี สอบประเพณีในชนบทลางถิ่นและทางภาคอีสาน ก็ว่าเวลายกศพเข้าโลงเขาไม่ได้มัดแต่จะไปมัดกันเมื่อเผา ถ้าเป็นศพตายร้ายถึงจะเผาก็ไม่ได้มัด ยิ่งคิดดูยิ่งยุ่งเต็มที่ ไปมัดกันทำไมในเวลาเผา ศพถูกไฟเชือกที่มัดก็ขาดหลุดทันที ดูไม่ได้ประโยชน์อะไรนัก อย่างไรก็ดี การผูกมัดศพนั้นชาติอื่นเขาก็ทำเหมือนกัน เช่น ชาวอินเดียไม่เฉพาะแต่พวกฮินดู ก็ใช้เชือกมัดหัวแม่มือในท่าพนมและมัดหัวแม่เท้าศพให้แน่น แล้วเอาผ้าห่อมัดให้กระชับอีกที จะตัดเชือกออกแต่เมื่อจะฝังหรือเผา ชาวทมิฬในกรุงเทพ ฯ ก็ทำเช่นนั้น ตามลัทธิของญวนใช้ผ้าขาวฉีกเป็นแถบผ้า ๓ ผืน วางไว้ในโลงเป็นระยะ ๆ พอดีกับศพเมื่อเอาศพลงโลง ศพจะนอนทับผ้าแถบเหล่านั้น แล้วพระสงฆ์ญวนซึ่งยืนอยู่รอบโลงจะหยิบปลายริ้วผ้าทั้งสองข้างขึ้นมัดศพเป็นเปลาะ ๆ ทำอย่างนี้คงไม่ได้มุ่งหมายจะกันศพเมื่อขึ้นจะเบ่งให้โลงแตก ชาติที่ใช้ฝังและไม่ได้เก็บศพไว้นานก็ใช้มัดศพเหมือนกัน เช่นพวกข่าระแด เอาด้ายมัดมือมัดเท้าศพแล้วเอาเสื่อห่อมัดด้วยเส้นหวายนำไปฝัง พวกข่าพนาร์ มัดโยงคางศพล่ามขึ้นไปผูกไว้บนศีรษะและมัดหัวแม่เท้า เสร็จแล้วจึงเอาเสื่อห่อนำไปฝัง ชาวอาหรับมัดคางและมัดตื่นศพให้แน่น เอามือศพวางประสานที่หน้าอก ชาวบ้านในประเทศอังกฤษลางแห่ง ก็ใช้มัดศพก่อนเอาเข้าโลงไปฝัง แต่เขาอธิบายว่า ถ้าไม่มัดตื่นให้แน่นผีจะกลับมาหลอกหลอนทำให้คนที่อยู่เดือดร้อน หรือลางที่อาจถึงตาย ในยุโรปลางแห่งใช้วิธีมัดศพเหมือนกัน ชาวแอฟริกาตอนใต้ เช่น พวกบาซุโตและพวกเบกุอานา ไม่ใช่มัดแต่ข้อเท้าศพ เพราะยัง

ไม่ไว้ใจ กลัวผีจะกลับมาได้เท่านั้น ยังต้องตัดเอ็นน่องของศพเสียด้วยจึงจะวางใจได้ ลางพวกทำทารุณแก่ศพยิ่งกว่านี้ มีเอากระบองทุบตีศพให้กระดูกหักแหลกเหลวเสียก่อน ลางทีก็ควักพุงเอาหินยัด เป็นเรื่องถ้าว่าตามความเห็นของเราอุดจาดทุเรศเต็มที มีตัวอย่างนำมาเล่าได้อีกมาก แต่จะยกไว้ ที่ทำแก่ศพถึงปานนี้ ก็ตกอยู่ในเรื่องกลัวผีรังควาน เมื่อนำมาเทียบกับเรื่องตราสัง ก็ชวนจะให้คิดว่าเป็นเรื่องมีความมุ่งหมายในทำนองเดียวกัน คือไม่ต้องการให้ผีเดินมาได้ ถ้าถือว่ามัดศพต้องการไม่ให้ผีเดินมาได้ ไฉนศพผีตายโหงตายร้าย อย่างประเพณีอีสานควรจะมัดให้แน่นอย่างยิ่งกลับไม่มัด ไพล่ไปมัดแต่ศพตายธรรมดา ยุ่งเต็มที

เบิกโลง

โลงหรือหีบ (ผิดกันที่โลงปากผายก้นสอบ) สำหรับใส่ศพ ก่อนยกศพลงบรรจุต้องทำพิธีเบิกเสียก่อน วิธีทำเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ (เขมรออกเสียง คำสัปบุรุษว่าสัปเรอ คำเดียวกันกระมัง ถ้าใช่ก็เป็นเกียรติแก่สัปเหร่ออยู่เพราะปลงตก) เอาไม้ไผ่มาจักเป็นซีกเล็กๆ ทำเป็นบันได ๔ ขั้น หรือมี ๓ ช่อง กว้างยาวเท่าโลง สำหรับวางบนปากโลง เอาเฝือกผืนหนึ่ง ทำด้วยไม้ไผ่ ๘ ซีก ถักติดกันเหมือนแร่ง วางก้นโลงเอาผิวไม้ขึ้น ไว้ระยะให้ห่างกันพอควร สำหรับรับรองอย่างเสื่อ แล้วเอาไม้ไผ่มาเกรียกโตขนาดนิ้วก้อย ยาวประมาณเกรียกหนึ่ง ผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลงเป็นระยะๆ จนครบ ๔ อัน เป็นทำนองไม้ตับปิ้งปลา และผ่าอีกข้างหนึ่งสำหรับคาบด้ายสายสิญจน์วงทางขวาก่อนให้รอบโลง ไม้นี้เรียกว่า ไม้ปากกาจับโลง เอาเทียน ๘ เล่มติดพาดที่ปากโลงระหว่างไม้ปากกาทั้ง ๘ ช่อง กับมีกระทงใบตองขนาดเล็กใส่กุ้งพล่าปลาย่ำ หรือจะเป็นอาหารอย่างอื่นก็ได้ แล้วแต่ท้องถิ่น วางบนปากโลงทั้ง ๘ ช่องใกล้ๆ กับเทียนที่ติดไว้ ว่าเป็นเครื่องสังเวยเทพทั้ง ๘ ทิศ (ลางแห่งวางในโลงไม่ถึง ๘ กระทงก็มี) ส่วนฝาโลงนั้นเอาพิงไว้ข้างโลง เตรียมขันไว้สำหรับทำน้ำมนต์ มีเทียนติดพาดปากขันเล่มหนึ่ง เงินค่ากำนลสำหรับสัปเหร่อ

ผู้ทำ ๖ สลึง ลงมือจุดเทียนเป็นคู่ๆ แต่ด้านปลายเท้าขึ้นไปหาศีรษะ แล้วตั้งต้นทำน้ำมนต์ธรณีสาร (น้ำมนต์ธรณีสารใช้สำหรับประพรมแก้เสนียดจัญไร อะไรบ้างที่เป็นเสนียดจัญไร มีจาระไนไว้ในบทโองการธรณีสารนั้นแล้ว) เดินคาถาว่า

สิโรเม พุทฺธเทวญฺจ นลาเฏ พรหฺมเทวตา
หทยํ นรายกญฺเจว[๑] เทวหตฺเถ ปรเม สุราฯ
ปาเท วิสฺสณฺกญฺเจว สพฺพกมฺมา ปสิทฺธิ เม
สิทฺธิกิจฺจํ สิทฺธิกมฺมํ สิทฺธิการิยตถาคโต
สิทฺธิลาโภ นิรนฺตรํ สิทฺธิเตโช ชโย นิจฺจํ
สิทฺธิกมฺมํ ปสิทฺธิ เม (เต) สพฺพสิทฺธิ ภวนฺตุ เม (เต)

คาถาน้ำมนต์ธรณีสารมีต่างๆกัน ที่คัดมานี้เป็นอย่างพิสดาร แต่เห็นจะมากเกินไป เพียงถึง สพฺพกมฺมา ปสิทฺธิ เม เป็นเพียงคาถากึ่งเท่านี้ ก็ควรพอแล้ว สำหรับเข้ากรรมทำน้ำมนต์อะไรต่างๆ อันเป็นความว่า *เชิญพระพุทธ พระธรรม พระนารายณ์ พระปรเมศวร พระวิศวกรรม มาเข้าสิงกายให้ทำกรรมต่างๆสำเร็จ* ส่วน สิทฺธิกิจฺจํ ฯลฯ นี่เป็นคำโหรเขาใช้ให้พรเจ้าเรือนเวลาเขาบูชาขอพรให้ปกปักรักษาเจ้าเรือน แต่ก็ไม่ใช่คำของโหรคิดขึ้นเอง ไปตอนเอาคำพระถวายอดิเรกมาต่อใช้อีกที่หนึ่ง แล้วใครฉวยเอามาต่อคาถาทำน้ำมนต์ธรณีสารเข้า ดูไม่เข้ากันเลย ทั้งไม่เป็นรูปคาถาด้วย

ว่าคาถาจบแล้ว วักน้ำมนต์ลูบหน้าเสยผม ๓ ครั้ง และประพรมโลง ๓ หน (ประทีหลังก็มี) ญวนใช้พระสงฆ์เอาน้ำมนต์พรมที่ศพและโลง แล้วหยิบเทียนที่ติดปากโลงมาจุดด้วยสาญสิญจน์ที่วงรอบโลง ให้เอาเทียนจุดเป็นคู่ๆ แต่ด้านปลายเท้าให้ไหม้ขาดทุกช่อง เว้นช่องด้านศกัดที่จะใช้เป็นหัวโลง แล้วเอามีดหมอ (เห็นใช้มีดธรรมดาก็มี) กดด้ายสายสิญจน์ที่กลางหัวโลงเสกคาถาว่า *พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ ธมฺมมฺ ปจฺจกฺขามิ สงฺฆ์ ปจฺจกฺขามิ* ๓ หนแล้วถามว่า *โลงใคร* มีคนคอยตอบว่า *โลงของ (ออกชื่อผู้ตาย)* หรือถามเองตอบเองก็มี ถามตอบเสร็จแล้ว เอามีดหมอสับปากโลง ๓ ที สับกลางก่อนแล้วสับซ้ายสับขวา ลางที

(๑) ควรจะเป็น นารายณญเจว

ก็สับเป็นรูปกากบาท ทางที่มีรอยสับนี้เป็นเครื่องหมายว่าให้ศีรษะศพอยู่ทางนี้ แล้วผลักเครื่องเซ่น ไม้ ปากกา เทียน และด้ายสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไปในโลงหมด แล้วเลือกเอาใบตองตานีที่ใบไม่แตกก้านไม่หัก ๓ ยอด ปูตามยาว ทับของที่ผลักลงไปก้นโลง เป็นเสร็จพิธีเบิกโลง ลางทีปูใบตองไว้ในโลงก่อนก็มี (ใบตองที่นำไปใช้ในการอื่นต้องหักยอดเสียก่อน ถือกันว่าถ้าไม่ทำเช่นนั้นเป็นใบตองรองผี ตรงข้ามกับของอย่างอื่น ซึ่งถ้าเป็นของผีทำให้เสียหายเสียบ้าง) ต่อนี้ยกโลงเข้าไปในเรือนคอยรับศพต่อไป ในกรุงเทพฯ ลางทีมีปูนขาว ใบชา ขมิ้นผง ใบสาเก ใบฝรั่ง ใบบัวหลวง เถ้าแกลบ กระดาษฟาง หรืออะไรอีกจำไม่ได้ เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ใส่ไปในโลงด้วย ว่าซับน้ำเหลืองกันกลิ่นเหม็นหรือให้ศพล่อน ไม่ติดเสื้อผ้า

ทำไมผู้เบิกโลงจึงต้องถามว่าโลงใคร และตอบว่าโลงของคนนั้นคนนี้ มีผู้อธิบายว่า เพื่อบอกกล่าวให้ผู้อื่นรู้ว่าโลงนี้มีเจ้าของแล้ว ดูประหนึ่งว่าผีชอบเข้าไปแย่งอยู่ในโลง

เรื่องใบตองและเผือก ว่ายังเป็นปริศนาให้ผู้ยังมีชีวิตอยู่พิจารณา ว่าธาตุที่ประกอบขึ้นหมดสิ้นไปแล้ว จึงต้องนอนอยู่อย่างศพ ฉะนั้นเพื่อให้เกิดธรรมสังเวชขึ้นในใจ เคยซักถามผู้ทำหน้าที่เบิกโลงว่าทำไมจึงใช้ใบตอง ๓ ใบ ก็อธิบายไปในแบบว่า หมายถึง ๓ ภพ เหตุผลง่าย ซักต่อไปว่า ทำไมวางใบตองเอาก้านมาทางเดียวกันหมด มีกำหนดวิธีวางอย่างไรบ้าง ก็ตอบว่าต้องวางกลับเสียใบหนึ่ง สงสัยว่าไปทักเข้า ผู้ทำก็กลับใบกล้วยเสียใบหนึ่ง เป็นที่ว่าถูกต้องตามตำราแล้ว ที่จริงเห็นจะวางอย่างไรก็คงได้ ทำไมจึงต้องเอาใบตองปูทับเผือก และทำไมจึงต้องมีเผือกรองก้นโลง และต้องเอาทางผิวไม้ไว้ข้างบน จะต้องนึกไปถึงสมัยโบราณเสียก่อน แล้วพิจารณาสาวหาเหตุเอาจากนั้น ก็พอจะเห็นเหตุที่ทำอย่างนั้นได้รางๆ ชั้นเดิมคงใช้อะไรห่อศพนำไปทิ้งหรือฝังก่อน ศพคนอนาถาที่ใช้ห่อกันอย่างนี้ก็ยังมีสิ่งที่ใช้ห่ออาจเป็นผ้าหรือเสื่อก็ได้ แต่จะเป็นของหาไม่ได้ง่าย จึงได้เปลี่ยนเป็นใช้เผือก เพราะทำง่ายไม่ต้องเสียเวลาทำ หรือมีราคาค่างวดก็น้อยกว่าเสื่อหรือผ้า ที่เป็น ๗ ชั้น อาจเป็นระยะกว้างพอดีแก่ที่จะห่อศพ ถ้าทำช่องชั้นห่างจะไม่มั่น

คง หรือช่องซี่ถี่นักก็เห็นจะไม่จำเป็น ครั้นเมื่อมีโลงใช้ขุด เรื่องเผื่อกก็ยังติดมาแม้ว่าจะไม่สู้จำเป็นแล้วการทำโลงขุดเป็นความลำบากเพราะต้องไปโค่นต้นงิ้วต้นยางขนาดโต ๆ มาตัดถากและขุดเบิกเป็นเรื่องลำบากทั้งนั้น แม้แต่ฝาโลงก็ต้องถากให้เป็นแผ่นกระดาน ซึ่งถ้าในสมัยยังไม่มีเลื่อย ก็เป็นความลำบากเพิ่มขึ้นมาอีก เพราะฉะนั้นฝาโลงทางภาคอีสาน ลางทีจึงเอาไม้ไผ่มาสานเป็นอย่างขัดแตะ ทาด้วยยางบงให้หนา ปิดปากโลงก็มี จึงน่าจะเข้าใจว่าบันไดไม้ไผ่ ๔ ขั้น ก็เห็นจะได้ขนาดตามกว้างของโลงเป็น ๓ ช่องพอดีกับขนาดยาวของโลง ถึงตอนมีโลงต่อขึ้นแล้ว ที่ทำปากโลงให้ผายก็เห็นจะเอาแบบโลงขุดนั่นเอง โลงในชั้นนี้ครั้งแรกจะมีแต่ ๔ ด้าน ก้นโลงและปากโลงคงไม่มี จึงต้องเอาเผื่อกรองไว้ ฝาก็คงเป็นบันไดไม้ไผ่วางทับผ้าคลุมปากโลงอีกที ไม่ต้องกลัวศพจะขึ้นเหม็น เพราะโบราณเขาฝังหรือเผาศพอย่างช้าไม่เกิน ๓ วัน คราวนี้ถึงเรื่องใบตองปู ไปได้ความจากประเพณีเผาศพของภาคอีสานว่า เวลาเผาเขาคว่ำศพเอาหน้าลงล่าง เผาตรงท้องก่อน เขาไม่ได้เทศพออกจากโลงเหมือนที่ทำกันในกรุงเทพฯทุกวันนี้ เมื่อไม่เทศพออกจากโลง ทำอย่างไรจึงจะคว่ำศพได้เล่า ได้ความว่าก่อนปูเผื่อกเขาวางเส้นหวายไว้ก่อนสองเส้น กะระยะให้ห่างกันตามสมควร เมื่อปูเผื่อกทับเส้นหวายแล้ว ปลายหวายทั้งสองข้างจะเลยเผื่อกขึ้นมามาก แต่เลยขึ้นมาสั้นข้างหนึ่งยาวข้างหนึ่ง เมื่อจะคว่ำศพก็ดึงปลายข้างยาวยกเผื่อกให้สูงเทไปอีกข้างหนึ่ง และต้องมีคนคอยตั้งปลายหวายข้างสั้นไว้ ไม่ให้เส้นหวายหลุดขึ้นมาจากเผื่อก จึงต้องให้ผิวไม้เผื่อกอยู่ข้างบนเพื่อช่วยให้ศพลื่น เมื่อทำให้มีลักษณะเทไปข้างหนึ่ง ศพก็จะกลับคว่ำหน้าแต่จะไม่คว่ำได้สะดวกนัก เพราะศพอาจตดซี่เผื่อก เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้จึงต้องหาอะไรรองเผื่อกเพื่อให้ลื่น กันติดขัด สิ่งที่รองเผื่อกจะหาอะไรสะดวกและง่ายเท่าใบตองเป็นไม่มี เพราะหาง่ายมีปลูกไว้ทุกที่ ใช้ ๓ ใบเห็นจะพอกับที่จะปูก้นโลงไว้ได้ตลอด นับว่าประเพณีชาวบ้านเบิกโลงและพิธีอะไรที่ทำหมดนั่น เป็นโบราณวัตถุได้ชิ้นหนึ่งที่เหลือสืบมาถึงปัจจุบัน เหตุผลที่ทำมองไม่เห็นแล้ว จึงต้องอาศัยปริศนาธรรมเป็นคำอธิบาย

วิธีเบิกโลงที่มีปากกาจับปากโลง และอะไรต่ออะไรหมดนั่นดั่งเล่ามาข้างต้น ก็คงเลื่อนมาแต่พิธีเบิกเรือโกลนหรือเรือขุดอย่างเรือมาด ซึ่งใช้ไฟสุมลนให้ร้อน เพื่อเนื้อไม้ได้ขยายตัวอ่อนลง และใช้ปากกาจับปากเรือทั้งสองข้างเอาเชือกรั้ง เพื่อให้ปากเรือที่รวมอยู่แบะกว้างออกไป วิธีทำโลงในสมัยนั้น ก็จะเป็นอย่างเบิกโลงนี้ ที่ต้องทำพิธีมีเช่นวักตั๊กแตน (ทำไมจึงมีตั๊กแตนด้วยไม่ทราบ เดิมอาจเช่นตัวตั๊กแตนจริง ๆ ก็ได้ ถ้ามันมาเป็นฝูง ๆ ลงกินข้าวในนา ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร ก็เหมาว่ามันเป็นตั๊กแตนผี) ก็คงเนื่องจากบัดรังควานหรือบูชาเจ้าป่านางไม้ ซึ่งเป็นเจ้าที่เจ้าทางหรือสิงสถิตอยู่บนต้นไม้นั้น จะได้ไม่โกรธขึ้งที่ไปโค่นต้นไม้ลงมา ที่เอามีดสับหัวโลงจะว่าทำให้โลงมีตำหนิเพราะผีใช้ก็ไม่เชิง เพราะโลงโดยปกติคนไม่ใช้ ผิดกับของสิ่งอื่น ๆ หรือการสับโลงจะสืบมาแต่การสับเนื้อไม้ ตรงที่ต้อไฟไม่ผายออกได้ทันใจ ในขณะเบิกเรือโกลนจึงต้องสับเนื้อไม้ตรงนั้น เป็นการเร่งช่วยให้เนื้อไม้ขยายตัว คติที่ห้ามไม่ให้ต่อโลงในบ้านถือว่าเป็นเสนียดก็เห็นจะเป็นเพราะลากซุงเอามาทำกันในบ้านไม่สะดวก ทั้งเวลาทำก็คงกินเวลาหลายวัน ถ้าจะทำเมื่อคนป่วยหนักตายแล้ว กว่าจะได้ใส่ก็เห็นศพจะขึ้นเน่าหรือถ้าจะทำล่วงหน้าไว้เมื่อคนเจ็บยังไม่ตาย เสียงเอะอะปึงปัง คนเจ็บก็คงได้ยินและเดาทราบเรื่อง ยังไม่ตายก็พอดีตายเร็วเข้า เพราะขวัญเสีย หากจะทำเตรียมไว้ยังไม่มีใครจะตาย ดูไม่เป็นมงคลเลย คงไม่มีใครทำกันเป็นแน่ (นอกจากประเพณีจีน) แม้ต่อมาจะทำเป็นโลงต่อแล้วก็ดี แต่สมัยนั้น การก็เป็นโกลาหลเป็นงานใหญ่ ต้องบอกแขกเลี้ยงเหล้ายาปลาปิ้งช่วยกันทำ เพราะไม่มีใครต่อโลงเป็นอาชีพ เดี๋ยวนี้มีโลงต่อสำเร็จไว้ขาย (ต้องขอบใจเจ๊กที่ให้ความสะดวก) ไม่ต้องเบิกโลงให้ปากกว้างอะไรอีก แต่ก็งดทำพิธีที่สืบเป็นประเพณีมาไม่ได้ อย่างน้อยผู้ทำก็ได้ค่ากำนล ๖ สลึง ประเพณีนั้นถ้าได้ถือกันมา แม้จะมีประโยชน์อยู่ในสมัยหนึ่ง แต่หมดประโยชน์ที่ทำแล้วในอีกสมัยหนึ่ง ก็จะเลิกเสียได้ยาก ถ้าไม่ทำก็ถูกผู้ที่เขายังถืออยู่ติเตียนได้ ชาวชนบทลางถิ่น ถือว่าโลงไม้สักต้องห้าม ใช้ไม่ได้ ตามธรรมดามักใช้ไม้งิ้วทำโลง เรื่องก็เห็นจะเป็นเพราะไม้งิ้วหาได้ง่าย จะขุดถากทำเป็นโลงก็

สะดวก เนื้อไม้ก็อ่อนหยุ่นและเบา ทั้งเก็บศพไว้ไม่กี่วัน จึงไม่จำเป็นใช้ไม้อย่างอื่นที่หนักและแข็งแรง หรือใช้ไม้สักซึ่งเป็นไม้หายากในถิ่นนั้น

เมื่อยกศพลงในโลงปิดฝาผนึกเสร็จแล้ว เอาบันได ๔ ขั้นที่กล่าวมาแล้ววางลงบนหลังโลง อธิบายอย่างปริศนาธรรม ว่าสัตว์โลกต้องเวียนว่ายอยู่ในภพทั้งสาม คือในกามภพ รูปภพ และอรูปภพ ต่อเมื่อได้สร้างบารมีเต็มเปี่ยมถึงขีด ได้บรรลุพระอมตธรรมแล้วเท่ากับเป็นบันไดขั้นที่ ๒ จึงจะข้ามพ้นโลกทั้งสามไปได้ หรืออธิบายอย่างเป็นปริศนาธรรมได้อีก คือ เป็นอริยสัจจ์ ๔ ก็ได้ แปลกอยู่หน่อย ถ้าจำนวนคู่เป็นของดี เช่น เปรียบเท่ากับพระอมตธรรมหรืออริยสัจจ์ ๔ ไฉนบันไดเรือนคนเป็นจึงกลับใช้เป็นบันไดผี เพราะอะไร เจ๊กทำเรือนไม่ต้องบอกก็ทำบันไดคี่ให้เสมอ แต่เคยสังเกตมาตามวัดเป็นบันไดคู่ก็มี

เรื่องไม่เก็บศพไว้นานเหมือนทุกวันนี้ สอบถามประเพณีชาวชนบทได้ความว่าโลงนั้นถึงมีฝาก็ไม่ปิด จนกว่าจะถึง ๗ วัน เห็นจะรอดูเผื่อศพจะฟื้นบ้าง แต่ตามปกติไม่ทำฝา ใช้ผ้าปิดปากโลงเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องมีฝาโลง เพราะไม่อยากเก็บไว้ในบ้านเรือน ด้วยที่ทางบนเรือนคับแคบเกะกะ วัดก็อยู่ใกล้ เอาไปไว้วัดดีกว่า หรือจำเป็นจะต้องเอาไว้บนเรือน อย่างมากก็เพียงสามวันเท่านั้น ก็เอาไปเผา แต่กระนั้นก็เต็มที่อยู่แล้ว ศพส่งกลิ่นทนไม่ไหว เมื่อยังไม่ต้องการเผาในสามวันก็ไม่เอาไว้บ้าน แต่เอาไปไว้วัด ถึงเอาไว้วัดก็ไม่ใช่ว่าเอาศพเก็บไว้ในที่เก็บซึ่งเรียกกันว่า *กุดังศพ* เอาไปก็ฝังที่เดียว ถ้าไม่ฝังก็ปลูกร้านยกพื้นมีหลังคามุงจากมุงแฝก เอาศพเก็บไว้ในนั้นอีกที ลางทีบันไดนั้นจะใช้เป็นคานรับผ้าที่ปิดปากโลง ไม่ให้ตกท้องช้าง แล้วหลุดลงไปในโลงด้วยก็อาจเป็นได้ แต่ลางชาติเขาทำบันไดสำหรับให้ผู้ตายจะได้ปีนป่ายขึ้นสวรรค์ เช่นชาวปาลเน เวลาจะกลบหลุมฝังศพต้องมีไม้ขนาดยาวราว ๓ ศอก ๒ อัน ปักลงไปในหลุม ไม้อันหนึ่งหยักเป็น ๙ ขั้น หยักเตรียมมาก่อน แต่อีกอันหนึ่งผู้ไปช่วยฝังช่วยกันหยัก ณ ที่ฝังศพ เพื่อให้ผีรู้ว่าได้มาช่วยงานฝังด้วย ผู้เป็นจะบอกและร่ำลาศพ ขอร้องให้

วิญญาณไต่บันไดที่ทำขึ้นไว้ไปสวรรค์ทันที เสร็จแล้วจึงจะเอาดินกลบหลุม ถอนบันไดขึ้นแล้วหักเป็นสองท่อน ขว้างทิ้งเสียให้ไกล พวกภิล (ชาวป่าในอินเดีย) ใช้ปอถักเป็นบันได ๗ ขั้น สำหรับให้วิญญาณไต่ขึ้นสวรรค์ พวกคอณฑ์ (ชาวป่าในอินเดียอีกพวกหนึ่ง) ไม่ใช้บันได แต่ปั้นเป็นรูปม้า สำหรับให้วิญญาณขับขี่ขึ้นสวรรค์ (Anthropos Vol. IV เทียบเครื่องกระดาษในพิธีกงเต๊ก) ชาวปหาเรี่ยในแคว้นสิขิม เมื่อศพลงหลุมแล้ว ผู้เป็นนายพิธีตัดไม้มา ๔ กิ่ง ลิดใบแล้วเอามีดสับหยักกิ่งไม้เหล่านั้นเป็น ๓-๗ หรือ ๙ หยัก สมมติว่าเป็นบันได ไปปักไว้ ๔ มุมหลุม แล้วว่ามนต์ สักครู่หนึ่งถอนกิ่งไม้ทางด้านหัวศพ ๒ กิ่งขว้างทิ้งไป ปากก็กล่าวคำว่า *วิญญาณเอ๋ยออกมาเถิด* หมายความว่า ปีนบันไดขึ้นมาดูซิ จะได้รู้ว่าใครเขามาช่วยฝังศพกันบ้าง ส่วนกิ่งไม้ที่เหลืออยู่อีก ๒ กิ่ง ถอนไปวางไว้ข้างหลุม สำหรับผู้ตายจะได้ปีนขึ้นสวรรค์ ตามที่เล่ามานี้ จะเห็นว่าบันไดผีของชาติต่าง ๆ เป็นชนิดคิ้วทั้งนั้น ผิดกับของเราเป็นชนิดคู่

ตั้งศพ

เมื่อบรรจุศพลงในโลงเรียบร้อยแล้ว จะตั้งศพไว้ที่บ้าน เพื่อบำเพ็ญการกุศลก่อนก็ดี จะไปตั้งที่วัดหรือจะไปบรรจุ ไปฝังหรือเผาก็ดี ต้องหันหัวโลงไปทางทิศตะวันตกเสมอไป

เรื่องห้ามไม่ให้นอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก ดูเหมือนจะรู้กันทุกคน ไม่ใช่แต่เรื่องศพ ถึงคนเป็นก็ถือ จะปรากฏที่นอนไม่ว่าบ้านใดเรือนใดที่จะหันหัวนอนไปทางทิศตะวันตกนั้นหายาก ดูเหมือนจะสืบเป็นประเพณีรู้กันทั่วไป เพราะสิ่งใดที่ว่าไม่ดีไม่เป็นมงคล ถึงจะไม่สู้เชื่อก็ยังไม่หายหวาดไม่ทำดีกว่า เป็นเรื่องแก้ไม่ค่อยไหว ชื่อและลักษณะของทิศก็ชวนจะให้ไม่สบายใจ เพราะเป็นทิศตะวันตก มีแต่ตกถ่ายเดียว และเป็นที่ดวงตะวันจมหายไปในขอบฟ้า ต้นเหตุที่ห้ามไม่ให้เอาหัวนอนไปตะวันตก ว่ามาจากเรื่องพระอินศวร *(อิศวร)* ใช้ให้พระเพชฉลูกรรม *(พระวิศวกรรม)* ไปหาศีรษะ

มนุษย์หรือสัตว์ที่นอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก มาต่อหัวพระขิเนตขินาย (พระคเนศพระวินายก์) ซึ่งถูกพระอังคารโกรธตัดหัวไปทิ้งเสียในแม่น้ำ เหตุเพราะพระอินศวรไม่เชิญพระอังคารไปร่วมในพิธีตัดจุกของพระขิเนตขินาย พระเพชฉลูกรรมไปหามนุษย์ที่นอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตกไม่พบ พบก็แต่ช้าง ๒ ตัว นอนหันหัวไปทางทิศนั้น จึงได้ตัดหัวช้างนำมาต่อให้พระขิเนตขินาย เพราะด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงได้ถือ ไม่กล้านอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก

เรื่องตัดหัวช้างมีต่างๆกันหลายสำนวน เนื้อเรื่องเป็นลักษณะเดียวกัน ต่างกันแต่พลความ (ได้เล่าและวินิจฉัยเรื่องนี้ไว้แล้ว ในหนังสือเรื่อง *พระคเณศ*) ค่าที่มีเรื่องหลายอย่าง เรื่องที่เล่าจึงไม่เหมือนกัน ทั้งเมื่อเล่าต่อๆกันมา ชื่อเสียงเรียงนามในเรื่องก็ชักจะเลอะเทอะดั่งเรื่องที่เล่ามาข้างต้นนี้

นอกจากทิศตะวันตก ยังทิศใต้อีกทางหนึ่ง ซึ่งห้ามไม่ให้นอนหันศีรษะไป เรื่องก็เห็นจะเกิดจากคติของอินเดีย ที่ว่าพระยายมเป็นโลกบาลประจำทิศนั้น ขึ้นชื่อว่า พระยายม ใครๆก็กลัว เพราะเป็นนายผี มีหน้าที่มาคร่าเอามนุษย์และสัตว์ที่ถึงกำหนดตายไปสู่ยมโลก ซึ่งเป็นโลกที่ใครๆไม่สมัครไป แท้จริงทิศใต้ พวกอินเดียภาคใต้ถือว่าเป็นทิศหัวนอน (ตรงข้ามกับแขกยินดูซึ่งถือเป็นทิศเหนือ) ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ก็ยังใช้เรียกทิศใต้ว่าหัวนอน คู่กับทิศเหนือซึ่งเป็นทิศตีนนอน ไทยในภาคอีสานและปักษ์ใต้ก็ยังถือสืบกันอยู่ เพราะฉะนั้นเรื่องถือทิศใต้ว่าไม่ควรหันหัวนอนไป น่าจะเป็นของเกิดขึ้นอีกทางหนึ่ง

เรื่องหันศีรษะศพไปทางทิศเหนือ ถึงว่าชาติต่างๆจะมีความคิดร่วมกันมาก (เว้นแต่พวกอิสลาม จะต้องหันหัวไปทางเมืองเมกกะ) แต่วิธีควรหันหัวศพไปทางทิศใด ลางทีก็ไม่เหมือนกัน หากเหมือนกัน ว่าตะวันตกเป็นทิศตาย คือหันหัวคนตายไปทางทิศตะวันตก ความคิดก็ไปทางหนึ่ง เช่นฝรั่งฝังศพเอาหัวไปทางทิศตะวันตก ก็โดยถือว่าเมื่อถึง *วันพิพากษา* ครั้งสิ้นโลก มนุษย์ที่ตายไปก็จะกลับเป็นขึ้นมา ถ้านอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก เมื่อกลับเป็น

ขึ้นมา เวลาลุกขึ้นหน้าก็จะหันไปทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นทิศรุ่งเรืองเกิดใหม่อยู่ในตัว

ในตอนนี้จะขอนำคติของชาติต่าง ๆ ที่ว่าด้วยแดนคนตายมาประกอบเรื่องหันหัวไปทางทิศตะวันตก เพื่อให้นึกคาดความคิดของคนโบราณว่าคิดเห็นเป็นอย่างไรในเรื่องนี้

แดนของคนที่ตายไป

คนตายแล้ว ถือกันว่าวิญญาณจะละโลกคนเป็น ไปสู่โลกคนตายแล้วจะมีความเป็นอยู่อย่างไร เป็นเรื่องที่เห็นจะเคยคิดอธิบายกันมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ สืบต่อความคิดมาจนถึงมนุษย์ที่เจริญแล้วในปัจจุบัน ถ้าจะรวบรวมเรื่องว่าด้วยแดนที่อยู่ของคนตายของชาติต่าง ๆ ก็จะเป็นเรื่องใหญ่ได้อีกเรื่องหนึ่ง มนุษย์ในครั้งเดิม คงจะคิดเห็นว่า คนที่ตายแล้ว ภาวะความเป็นอยู่จะไม่สิ้นสุดลงเพียงตาย มิฉะนั้น คงจะไม่มีอุปเท่ห์ป้องกันต่าง ๆ ในเมื่อมีผู้ใดตายไป เพื่อไม่ให้ผีรังควานมารบกวนตอแย จะคิดว่าตายไปแล้ว วิญญาณของผู้ตายจะเร่ร่อนอยู่ในโลกมนุษย์ชั่วขณะหนึ่ง แล้ววิญญาณนั้นจะไปสู่โลกของคนตายซึ่งเป็นแดนไกลแสนไกล ทางที่ไปก็ทุรกันดาร ต้องข้ามน้ำข้ามทะเลหรือข้ามภูเขาไป ลางทีก็มีสะพานจะต้องข้าม สะพานนั้นไม่ใช่ธรรมดาเป็นสะพานงูบ้าง มีลักษณะคมเหมือนมีดโกนบ้าง (อย่างคติอิสลาม) ถ้าทางที่ไปมีทะเลขวางหน้า ก็ต้องอาศัยเรือวิเศษสำหรับนำข้ามไป (อย่างพวกไทยลื้อทำเรือด้วยขี้ผึ้งใส่ในมือศพ) จึงต้องจัดหาเสบียงอาหาร เครื่องใช้สอยและพาหนะให้ไปด้วย โลกของคนตาย ดูเหมือนจะมีความคิดร่วมกันมากกว่าอยู่ทางทิศตะวันตก นี่ก็ไม่แปลก เพราะอาทิตย์ลับดวงตกไปทางทิศนั้นทุกวัน เพื่อไปส่องในแดนอื่น มนุษย์ที่ยังล้าหลังต่อความเจริญ มีชาวเกาะในทะเลใต้และในทวีปออสเตรเลีย และชาวอินเดียแดงเป็นต้น ย่อมคิดเห็นว่าโลกของผู้ตายนั้น เป็นสถานสุขดีกว่าในเมืองมนุษย์เสียอีก ถึงจีนและกรีกสมัยโบราณก็มีความคิดเช่นเดียวกัน เรื่องที่จะมาเกิดแบ่งปันส่วนโลกคนตายเป็น

ส่วนอยู่ใต้ดินเป็นแดนมืด และเป็นส่วนอยู่บนฟ้าเป็นแดนสว่าง และมีความเป็นอยู่แตกต่างกัน เห็นจะเป็นคติเกิดภายหลัง ในเมื่อมนุษย์มีความคิดเห็นเรื่องบุญบาปประณีตขึ้นแล้ว คติที่หันหัวศพไปทางตะวันตก ถ้าว่าทางทิศนั้นเป็นแดนมืด หรือถ้าจะพูดให้ชัดว่าเป็นแดนนรก เราจะหันหัวศพไปให้ทำไม เพราะเราคงไม่ต้องการช่วยให้ผู้ที่เรารักนับถือไปสู่สถานเช่นนั้น ทั้งนี้ก็เพราะในชั้นเดิมเห็นจะเชื่อถือกันว่า แดนไปทางตะวันตกเป็นเพียงแดนของผู้ตายจะต้องไปเท่านั้น ซึ่งในคติมหายานถือว่าเป็นแดนสวรรค์สุขาวดีของพระอมิตาภพุทธ คงจะไม่ใช่สถานที่ทรมานอย่างนรก

ดูแต่พระยมของลัทธิฮินดู ในพระเวทว่าพระยมเป็นมนุษย์คนแรกที่รู้จักตาย เมื่อพระยมมนุษย์ตายไปเป็นพระยมผี ก็ไปสู่ยังแดนไกลแสนไกล ว่าอยู่สุดโต่งของโลกทางทิศใต้ ที่นั้นจึงเรียกว่ายมโลก มนุษย์คนหลังๆตายไปก็ไปสู่แดนนั้นด้วย และว่าคนเหล่านั้นก็มีความสุขสบายไม่ผิดกว่าเมืองมนุษย์หรือจะดีกว่าด้วยซ้ำ เค้ายังมีอยู่ ชาวฮินดูถือว่า บรรพบุรุษของเขาต้องตายไปเป็นเปรต เปรตในที่นี้ แปลตามพยัญชนะก็ว่าผู้ไปก่อน คือเป็นผู้ล่วงหน้าไปอยู่ในเปรตโลก การทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงไปก่อนแล้วก็เรียกเปรตพลี ถ้าเปรตเป็นสัตว์นรกอย่างที่เข้าใจกันอยู่ก็แย่มาก หาผู้ขึ้นสวรรค์ไม่ได้ ที่มาเกิดคติว่า ผู้มีบุญกุศลเมื่อตายก็ไปเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ นักปราชญ์ชาวตะวันตกว่าเป็นความคิดรุ่นหลัง น่าจะเกิดขึ้นด้วยการเผาศพ เพราะควันไฟจะพาวิญญาณขึ้นไป เมื่อคนดีๆขึ้นสวรรค์ไปเป็นเทวดากันเสียหมด ยมโลกก็เหลือแต่คนเลวๆตายไปเกิด เพราะพวกเหล่านี้บาปหนา พราหมณ์ของวัดก็ไม่ให้เป็นทักษิณา นอกนี้ในขณะยังเป็นคนอยู่ยังทำความชั่วอื่นๆอีกมาก เมื่อตายไปเป็นเปรต คำว่าเปรตก็เลยเสียชื่อไปด้วย กลายเป็นไม่ดีไปหมดตลอดจนพระยมก็พลอยเดือดร้อน ต้องรับหน้าที่ปกครองพวกเหล่านี้ แล้วในที่สุด พระยมเองก็ถูกลดฐานะลง เป็นผู้ปกครองเมืองผีแต่แดนหนึ่งเท่านั้น ที่พวกทมิฬหันหัวนอนไปทางทิศใต้ เห็นจะแสดงว่าเขาต้องการให้ศพไปสู่แดนของพระยม ซึ่งถือว่าเป็นแดนตาย ทุกคนต้องไป ไม่ใช่เป็นแดนที่ไปแล้วจะได้รับความเดือดร้อน หรือว่าที่ต้องไปกันทุกคน

เท่านั้น ก็เพื่อได้ไต่สวนบาปบุญคุณโทษเสียก่อน แล้วจึงจะไปสู่สุคติหรือทุคติได้ ดังที่เราทำพิธีกงเต๊กช่วยเหลือกันอยู่ทุกวันนี้

ตามไฟหน้าศพ

ศพยังอยู่ในบ้านเรือน จะเอาเข้าโลงแล้วหรือยังก็ตาม ให้ตามไฟศพวางไว้ทางปลายเท้า ไฟนั้นใช้จุดด้วยน้ำมันมะพร้าวใส่ในกะลามะพร้าวมีเนื้อพร้อมซีกหนึ่ง ใช้นมไม้ทองหลางร้อยด้ายดิบเป็นไส้ ลางทีก็ใส่เกลือด้วย มีภาชนะบรรจุข้าวเปลือกรองรับตะเกียงกะลามะพร้าวอีกที ลางตำราก็แถมหม้อใส่น้ำ ๓ หม้อ ไม้ฟาก ๓ อัน ตั้งและวางไว้ด้วย

เหตุที่ตามไฟศพ อธิบายชนิดปริศนาธรรมก็ว่า มนุษย์นั้นมี ๔ จำพวก คือ พวกหนึ่งมาสว่างไปสว่าง หมายความว่าเกิดมาพบพระพุทธศาสนา ชื่อว่าสว่าง มีความเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา ได้รักษาศีลเจริญภาวนาปฏิบัติตนตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่า มาสว่างไปสว่าง

พวกที่สองมาสว่างไปมืด คือเกิดมาพบพระพุทธศาสนา แต่ไม่เลื่อมใสปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของศาสนา จึงได้ชื่อว่า มาสว่างไปมืด

พวกที่สาม มามืดไปสว่าง คือคนที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา เป็นพวกมิจฉาทิฐิ ภายหลังมานับถือพระพุทธศาสนา บำเพ็ญทานศีลภาวนา จึงได้ชื่อว่า มามืดไปสว่าง

พวกที่สี่ มามืดไปมืด ได้แก่พวกที่เกิดมาจนวันตายไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่า มามืดไปมืด

ที่ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ อธิบายอย่างปริศนาธรรมอีกว่า เป็นเครื่องเตือนสติคนเป็น ให้หาทางไปแต่ทางสว่าง คืออุตส่าห์ประกอบกุศล บำเพ็ญบุญ การบรรจุข้าวเปลือกไว้ในภาชนะนั้นแสดงว่า ใครหว่านข้าวกล้าลงในนา ข้าวกล้าย่อมจะงอกขึ้นเป็นต้นข้าว ส่งผลให้ควรแก่พันธุ์ข้าวและพื้นที่นานั้น ๆ

จะไม่กลายเป็นหญ้าได้ นี้ฉันใด ถ้าทำบุญไว้บุญจะส่งผลให้ ที่จะกลายเป็นบาปไม่มี นี้ฉันนั้น

อธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า ที่ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ คือเมื่อยังมีชีวิตอยู่ธาตุทั้ง ๔ ยังมีอยู่พร้อม ครั้นตายแล้วธาตุทั้ง ๔ ก็แยกกันไป จึงจุดไฟตามไว้ให้เห็นเป็นพยาน น้ำมันในมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์ดุจบุญกุศลที่บุคคลก่อสร้าง ส่วนเกลือเปรียบด้วยบาปอกุศล เป็นคนละอย่างจะปนเคล้าเข้ากันไม่ได้

อธิบายอีกอย่างหนึ่งว่า บุญกับบาปเปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมัน ย่อมไม่เข้ากัน (ไม่ทราบว่าเข้ากับเรื่องตามไฟศพได้ทางไหน)

ลางท่านอธิบายว่า จุดไว้แทนไฟธาตุของผู้ตาย บ้างก็ว่า จุดไฟเพื่อให้วิญญาณไปสู่ที่สว่าง ถ้าไม่ตามไฟไว้ วิญญาณจะไปที่มืด คือไปในคติไม่ดี ที่ว่าตามไฟไว้จุดธูปเทียนไหว้พระก็มี แต่ทำไมจึงต้องไปวางไว้ที่ปลายเท้าศพ

ถ้าเหตุผลที่ตามไฟศพ เป็นเรื่องปริศนาธรรมดังเล่ามาข้างต้น มีเพียงสอนคนเป็นให้รู้ว่าคนที่ตายไป มีไปมืดไปสว่าง หรือมามืดมาสว่าง หรือเพื่อให้วิญญาณผู้ตายไปสู่ที่สว่างดั่งนี้ ทำไมจึงต้องใช้กะลามะพร้าวมีเนื้อใส่น้ำมันมะพร้าวตามไฟต่างตะเกียง ถ้าความประสงค์มีเพียงจะตามไฟให้มีแสงสว่างเท่านั้น จะใช้อะไรจุด เช่นไฟฟ้าเป็นต้น แทนกะลามะพร้าวไม่ได้หรือ แล้วทำไมจึงจะต้องให้มีเนื้อมะพร้าวอยู่ด้วย ต้องวางไว้ปลายเท้าศพ และต้องมีข้าวเปลือกรองกะลาด้วยทำไม และเพราะอะไรพิธีทำก็อย่างเดียวกัน แต่ทำไมจึงเป็นปริศนาธรรมหลายอย่างนัก ถ้าเหตุที่ทำเนื่องด้วยปริศนาธรรมก็ควรจะเป็นอย่างเดียวกัน ถ้าเป็นหลายอย่างก็ตกอยู่เรื่องคิดเห็นไปเอง ถ้าที่ทำต้องการจะสอนคนเป็น ทำไมจึงต้องทำเป็นปริศนา และปริศนานั้นก็คิดไปได้มากมายหลายทาง ซ้ำผู้ที่ไม่รู้ ตีปริศนาไม่แตก สอบถามผู้ที่เคยรู้ก็เป็นการแก้ปริศนาเป็นต่างๆ ก็เมื่อต่างๆ กัน คำอธิบายคำไหนที่เป็นของเดิมและแท้จริง สอบถามประเพณีท้องถิ่นได้ความว่า ภาชนะตามไฟศพทางภาคอีสาน นอกจากใช้กะลามะพร้าวดั่งกล่าวมาข้างต้น จะใช้เปลือกลูกตุมกาหรือกระบอกไม้ไผ่ก็ได้ ลางแห่งใช้กระป๋องนมงัวเปล่า หรือใช้ไต้จุดก็มี

สอบถามชนบทก็ได้รับคำอธิบายว่า ใช้ถ้วยแก้วโคมหรือตะเกียงตามไฟ สุดแล้วแต่สะดวก ส่วนน้ำมัน นอกจากน้ำมันมะพร้าวใช้น้ำมันละหุ่งและน้ำมันปลาก็มี เห็นจะเป็นเรื่องมีอย่างไรก็ใช้อย่างนั้น ไส้สำหรับจุดทางภาคอีสานใช้ด้ายดิบพันเป็นเกลียว แล้วทำเป็นตีนกาวางลงกลางภาชนะต่างไส้ หรือเอาไส้หญ้าปล้องแทนด้ายดิบก็มี แต่ของเขาเอาวางไว้ข้างหัวโลง เห็นจะไม่มีกำหนดกดชา จะวางที่ตรงไหนก็คงได้

เมื่อได้ความดั่งนี้ ก็พอคาดคะเนได้ว่า การตามไฟศพหรือจุดไฟหน้าศพไม่ใช่แต่กะลามะพร้าวเท่านั้นที่ใช้ต่างภาชนะสำหรับจุด จะใช้อะไรก็ได้เป็นเรื่องฉวยอะไรได้ก็เอาอ้ายนั่น ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่า การจัดพระศพที่อย่างดีแล้วมีขันใส่ข้าวสารปักแว่นติดเทียนตั้งไว้ด้วย ว่าเป็นของที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริให้จัดขึ้น ก็เป็นธรรมเนียมต่อมา ชะรอยจะทรงพระราชดำริเห็นตะเกียงกะลามะพร้าวตั้งบนข้าวเปลือกมักเลวสกปรกนัก จึงทรงพระราชดำริเอาขันปักแว่นเทียนมาใช้แทน มีอะไรครบทุกอย่าง ขาดแต่เทียนไม่ได้จุดไฟ เพราะไฟอื่นก็มีถมเถไป แล้วตะเกียงกะลามะพร้าวปักบนข้าวเปลือกนั้นก็ไม่ใช่อะไร ทำไปอย่างง่าย อันจะพึงทำได้โดยปัจจุบันเท่านั้น คือขึ้นตามต้นมะพร้าว ปลิดลูกมาปอกเอากะลาผ่าออกใช้เป็นภาชนะใส่น้ำมัน จะขูดเอาเนื้อออกเสียเวลา กะลาตั้งโคลงเคลงทำให้น้ำมันหกได้ ก็เอาอะไรตักข้าวเปลือกมารองตั้งเสียไม่ให้โคลงเคลงเท่านั้น

ทำไมจึงต้องตามไฟหน้าศพ ในชั้นเดิมเห็นจะเกิดจากหวาดกลัวก่อน ทำเพราะความมืดเข้ามาช่วยให้กลัว จะเห็นผีกันก็ตอนมืด มองไม่เห็นอะไรนั่นเอง จำเป็นต้องจุดไฟให้สว่าง ไฟในชั้นต้นคงจะสุมเป็นกองขึ้นไว้ แล้วจึงมาถึงขั้นใช้ไต้น้ำมันจนมาเป็นไฟฟ้า ที่การตามไฟหน้าศพโดยปกติไม่สู้ใช้ไต้จุด ก็เพราะต้องกังวลเขี่ยไต้กันอยู่เสมอ ไม่เป็นความสะดวกเลย การตามไฟหน้าศพ ออกจะทำเป็นประเพณีอยู่มากชาติ เช่น จีนจุดตะเกียงตามไฟไว้บนโต๊ะ ว่าเพื่อให้ผีกลับเข้ามาสู่ร่างได้ เพราะหนทางจากนรกมาเมืองมนุษย์มืดนัก หรือใช้เทียนสองเล่มและธูปจุด ก็ได้ แต่ธูปที่จุดต้องปัก

เอน ถ้าใครทำให้ไฟที่ตามไว้ดับ ถือว่าบาปหนัก เพราะจะทำให้ผีเดือดร้อน ต้องหลงทาง กลับมารับเครื่องเซ่นไม่ได้ จะหมดที่พำนักอาศัย ต้องเร่ร่อน เป็นผีจรจัด ลางชาติว่าจุดไฟไล่ผีร้ายไม่ให้เข้ามา เพราะผีกลัวสว่าง เป็นอย่างเดียวกับคนกลัวความมืด กลับตรงกันข้าม ในลัทธิคริสตังนิกายโรมันคาทอลิก ใช้เทียนจุดไว้ข้างศพ ถ้าจุดได้มากเล่มก็ยิ่งดี ประเพณีอินเดียถือคติอย่างเดียวกับจีน จะต่างกันแต่รายย่อย เช่นจุดไฟไว้ข้างศพมีกำหนด ๑๐ วัน ลางพวกเมื่อคนกำลังสิ้นใจตายไป ก็จุดไฟไว้ใกล้ศีรษะ อธิบายว่าจุดไฟไว้ให้สว่าง ผีจะได้กลับมารับเครื่องเซ่นได้สะดวก ในพิธีศราทธ์อุทิศเป็นเปรตพลีก็ตามประทีป เพื่อให้ผีมารับเครื่องเซ่นได้ไม่ลำบาก (Anthropos, Vol. IV) อีกอย่างหนึ่ง เขาถือว่าไฟคือพระอัคนี เป็นผู้มีหน้าที่ป้องกันเทวดาและมนุษย์ให้พ้นภัยจากยักษ์รากษสและปีศาจมารบกวน(E.R.E. Vol.VI P. 29) คติของทมิฬใช้จุดไฟด้วยตะเกียงทองเหลือง (รูปคล้ายตะเกียงชวาลาของเรา) แต่มีพวยสำหรับให้ไส้ยื่นออกมาหลายทาง จุดพร้อมกันได้หลายแห่งและมีผงกำยานด้วย เผาแต่ตอนหัวค่ำ นอกนี้ยังมีมะพร้าวอ่อน ๒ ผลวางไว้ข้างศพด้วย ทำอย่างนี้ ๓ คืนจึงเลิก เอาศพไว้ในเรือนไม่ทันข้ามวันก็เอาไปฝังหรือเผา ทำไมจึงต้องมีมะพร้าวด้วย แขกทมิฬซึ่งเป็นผู้อธิบายให้ฟัง ก็ว่าไม่ทราบ

พระสวด

ระหว่างตั้งศพ นิมนต์พระสงฆ์สำรับหนึ่งมี ๔ รูป มาสวดพระอภิธรรม (พิธีของหลวง ตั้งศพแล้วนิมนต์พระบังสุกุลเสียก่อน) เจ้าภาพจุดธูปเทียนเครื่องสักการะแล้วอาราธนาศีลแล้วเคาะข้างโลงบอกให้ศพรับศีล เช่น *พ่อๆ รับศีล* พระสงฆ์ให้ศีลแล้วตั้งต้นสวดพระอภิธรรม สวดนี้มีเป็น ๕ จบ จะสวดครึ่งคืนหรือตลอดคืน แล้วแต่ความต้องการและความสะดวกของเจ้าภาพ ไม่มีกำหนด ถ้าสวด ๔ จบก็เป็นสวดตลอดรุ่ง ถ้าสวดครึ่งคืนก็สวด ๒ จบ (การสวดพระธรรมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นงานศพ คือสวดทั้งมงคลและอวมงคล) ปกติการสวด

มีพระ ๔ องค์ เรียกกันว่าคู่สวด เพราะสวดทีละคู่ แบ่งกันสวดคู่ละภาค องค์หนึ่งเป็นแม่คู่ อีกองค์หนึ่งเป็นลูกคู่ แม่คู่สวดตั้งต้นแล้วลูกคู่รับ เพื่อประโยชน์ไม่ให้ฟังขาดเสียงเพราะหยุดหายใจ แล้วคู่ที่ ๑ สวดคาถาสองบาท คู่ที่ ๒ ใช้พระสวดผลัดสวดอีกสองบาท ได้ทราบมาว่าทางเขมรถ้าเป็นศพใหญ่ ๘ ทิศ ทิศละสำรับๆ ละ ๔ องค์ ส่วนของถวาย เช่นสะบง มักทำเป็นรูปดอกบัว

เรื่องพระสวดหน้าศพ มีเตียงสวดและพระสวด ๔ องค์ แต่ก่อนนี้ในพิธีมงคลก็มีใช้ จะต่างกันก็ที่สวดหน้าศพใช้สวดพระอภิธรรม ถ้าเป็นการมงคล ใช้สวด ๕ บท คือ *มหาทิพย์มนต์ ชัยมงคล มหาชัย อุณหิสวิชัย* และ *มหาสวำ* สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่าวิธีสวดในงานมงคล แต่ก่อนมาในงานฉลองวันประสูติเจ้านาย มักตั้งเตียงในท้องพระโรง แล้วมีนักสวด ๔ คน สวด *มหาชัย* และ *อุณหิสวิชัย* ตามทำนองโบราณ หรืออีกอย่างหนึ่งในเวลายกทัพจับศึก แม่ทัพนายกองมักสอนให้ทหารในกองของตน ท่องบ่นบาลี *มหาทิพย์มนต์* ไว้สวดบทใดบทหนึ่งในเวลากลางคืนตามแต่จะสวดได้ เพื่อสวัสดิมงคล แต่โบราณมาเห็นจะใช้ในงานอย่างอื่นอีก แต่มาในสมัยหลัง เท่าที่พระองค์ท่านทรงรู้เห็นเองยังคงสวด *มหาทิพย์มนต์* อยู่ แต่ที่กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ในงานฉลองวันประสูติแห่งเดียว กับเมื่อกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเสด็จยกทัพไปรบฮ่อเมื่อในรัชกาลที่ ๕ พวกกองทหารหัวเมืองยังสวด *มหาทิพย์มนต์* กันอยู่ ที่ในกรุงเทพ ฯ นี้ เห็นแต่พวกนักสวดศพชั้นเก่าสวด *มหาชัย* กัน เป็นการอวดว่าอาจสวดอย่างทำนองโบราณได้ แต่มิได้ใช้ในการมงคลเช่นอย่างโบราณ ทรงสันนิษฐานว่า ประเพณีสวด *มหาทิพย์มนต์* จะสูญเสีย ด้วยวิธีสวดมีเตียงสวดและนักสวด ๔ คน อย่างเดียวกับสวดพระอภิธรรมในงานศพ เจ้าภาพมงคลรังเกียจวิธีสวดอย่างนั้น ว่าคล้ายกับสวดศพ จึงไม่ใคร่มีใครหานักสวดไปสวดทิพมนต์ในงานมงคล การสวด *มหาทิพย์มนต์* ก็เลยสูญไป

รุ่งเช้าจะมีเลี้ยงพระที่มาสวด เพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย หรือจะไม่เลี้ยงก็แล้วแต่สมัคร

เรื่องฉันหน้าศพนี้ ว่าในส่วนพระคงไม่ชอบนัก ถ้าศพส่งกลิ่นก็เดือดร้อนแก่พระมาก พระลางองค์เคยเล่าให้ฟังว่า เป็นเรื่องต้องฝืนทน พูดไม่ออกบอกไม่ได้ เพราะประเพณีเป็นอย่างนั้น แต่ลางทีก็เหลือทนจริงๆ ฉันไม่ค่อยลง ปลงเท่าไรไม่ตก เป็นเรื่องลำบากแก่พระไม่น้อย และเสียอนามัยด้วย ตรงกันข้ามกับชาวบ้านที่ถือว่าเวลาพระฉัน ถ้าศพขึ้นเน่าเหม็นเท่าไรยิ่งดี เป็นได้บุญมาก เพราะช่วยให้พระปลงอศุภไปในตัว

การสวดพระอภิธรรมเป็นเรื่องสอนคนเป็น สำหรับจะได้พิจารณาในมรณานุสสติกัมมัฏฐาน แต่ความประสงค์ที่ดีนี้กลายมาเป็นพิธีเท่านั้น เพราะการสวดคนส่วนมากไม่เข้าใจคำแปล ลางทีอาจจะเข้าใจผิดคิดไปว่าสวดให้แก่ผู้ตายก็มี ที่จริงก็ไม่ผิด เพราะเมื่อไม่มีใครตายก็ไม่มีสวดกัน ลางท่านเห็นว่าที่มีพระสวด ต้องการให้ไม่เงียบเหงา เป็นการเผ้าศพนั่นเอง การสวดนั้นมีทำนองแบบชื้อ เช่น สวดกะ (แบบราชการ) สังคหะ พระธรรมใหม่ (อย่างที่สวดกันตามชาวบ้าน) เป็นต้น ได้ทราบว่าในชนบทลางแห่งสวดมาลัยก็มี แปลกอยู่เพราะทราบว่าการสวดมาลัยเขาใช้ในงานขึ้นหอเป็นการสั่งสอนบอกบาปบุญให้แก่เจ้าบ่าวผู้เผ้าหอ ที่เอามาใช้สวดเป็นสวดศพ เพราะอะไรไม่ทราบชัด ลางทีก็สวดเล่นตลกคะนองสำหรับทำนองซึ่งคิดขึ้นอีกทางหนึ่งอย่างมีละครตลกเพื่อประสงค์เฮฮาครึกครื้นจัดเข้าเป็นพวกเผ้าศพได้ ทางพายัพถ้าเป็นศพใหญ่ เวลามีพระเทศน์ทุกวัน มีการจุดบ้องไฟขนาดเล็กด้วย นี้ก็ไม่แปลกเพราะธรรมดามีอยู่ว่า ถ้าเศร้าโศกตลอดไปไม่มีสร่างก็ทนอยู่ไม่ได้ จะต้องมีเวลาผ่อนผลัดเปลี่ยนกันบ้าง ถ้าจะเศร้าโศกกันได้ก็ชั่วครู่ชั่วยาม ถ้างานศพที่ต้องทำมีหลายวัน จะทำโศกเศร้าอยู่ได้ตลอดไปก็ฝืนธรรมดา คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ ชาวอีสานจึงมีประเพณีไปช่วยศพ เรียกว่า *งันเฮือนดี* ดังเล่ามาแล้ว คือพากันไปอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ ร้องรำทำเพลงและคุยกันอย่างสนุกสนาน เพื่อบรรเทาความเศร้าโศกของเจ้าภาพ จนกว่าจะถึงเวลาเผาจึ่งเขาจะทำในเร็ววัน อย่างช้าก็ ๓ วัน

เรื่องเคาะโลงผีให้รับศีล ในหนังสือว่าด้วยวิธีทำศพ ลางเล่มซัดไปว่าเป็นทิฐิความเชื่อของพราหมณ์ ไม่ใช่ของพุทธ แปลว่า เราก็เห็นเป็นเรื่องลำบากใจ เลยซัดให้พราหมณ์รู้แล้วรู้รอดไป ที่แท้ก็เป็นเรื่องระลึกถึง นึกว่าคนตายยังรู้สึกเหมือนคนเป็นนั่นเอง

ในลัทธิคริสตัง เมื่อศพยังอยู่ในบ้าน ก็เชิญสัปปุรุษมาสวดมนต์ภาวนาอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย เจ้าภาพจะแจกของสมนาคุณตามสมควร การสวดไม่มีกำหนด ดูเหมือนสวดพอสมควรแก่เวลาไม่ดึกนักก็เลิก ได้อ่านพบคำอธิบายว่า คนตายใหม่ๆวิญญาณต้องการปลอบโยน เพราะกำลังเสียใจที่จะไปโลกอื่น ญาติมิตรจึงพากันมาสวดมนต์อุทิศบุญกุศล นับว่าเป็นการเผ้าศพในทางอ้อม

ในลัทธิมหายานอานัมนิกาย มีพระสงฆ์จะเป็นกี่องค์ก็ได้ มาสวดที่หน้าแท่นพระพุทธรูปเป็นคราว ๆ ตลอดคืน

เซ่นศพ

ระหว่าง ๓ วันนับแต่วันตาย ต้องจัดหาน้ำใส่สำรับมาตั้งไว้ข้างโลงวันละสองเวลา คือเช้าและเย็น เป็นการเซ่นศพ เวลาจะเซ่นให้เคาะโลง ๓ ครั้ง บอกศพให้รับประทานอาหาร ถ้าผู้ตายเป็นปู่ก็บอกว่า *ปู่กินข้าว* บอกดังนี้ทุกคราวไป ตั้งอาหารเซ่นราวชั่วโมงหนึ่งจึงยกกลับ ลางแห่งทำการเซ่นถึง ๗ วัน ประเพณีภาคอีสานก็ทำเป็นอย่างเดียวกัน

เรื่องเซ่นศพก็เข้าหลักที่พูดมาแล้วว่า *สิ่งใดมีอยู่ ก็ย่อมคงอยู่ และจะมีอยู่ต่อไป* เพราะฉะนั้นผู้ตาย เมื่อก่อนเคยกินอย่างใด เมื่อตายไปก็ต้องกินอย่างนั้น ฝรั่งว่าต้องเซ่นเพราะว่ากลัวผีจะโกรธ ข้อนี้อาจจะเป็นได้ แต่เรื่องสำคัญจะเกิดด้วยความนับถือและรักใคร่อาลัยรักในผู้ตาย เมื่อคิดขึ้นมาที่ไร ใจก็เต็มตื้นจึงต้องทำ แต่อาหารที่นำเอามาเซ่น เป็นสิ่งละอันพันละน้อย ข้าวนิดแกงหน่อย ดูเหมือนว่าถ้าจะกินคำเดียวก็หมดไม่พอ ผิดกับอาหารที่จีนเซ่นเจ้า ซึ่งมีจำนวนมากๆ อันที่จริงก็ไม่น่าจะคิด เพราะการเซ่น

ก็เป็นเครื่องแสดงความเคารพและคิดถึงผู้ตาย เป็นสิ่งที่ควรทำอยู่ อย่างกับเราถวายข้าวพระ ไม่ใช่เป็นเรื่องว่าพระพุทธรูปเสวยได้หรือไม่ได้ ที่เราถวายก็เป็นอย่างพุทธบูชาเท่านั้น แต่เวลายกมาบูชา ต้องเปิดฝาชามด้วย เพื่อให้เห็นจริง ในเรื่องเซ่นศพก็จะมีมูลอย่างเดียวกัน ผู้ตายจะได้กินหรือไม่ได้กินเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เราอดนึกไม่ได้ว่าถ้าเราไม่เซ่น ผู้ตายจะอดอยาก ใจพะวงเป็นห่วงอยู่อย่างนี้ ลางทีก็ลืมเซ่นไหว้ นึกขึ้นมาได้เกิดวิตกถึงกับนอนไม่หลับ และมักจะฝันเห็นผู้ตายมาหาบอกว่าอดอยากเต็มที่ทำให้เราใจไม่สบาย นี่ก็เป็นเพราะใจเรารู้สึกว่าทำอะไรบกพร่องไป จึงเป็นการสมควรที่จะมีเซ่นเป็นการเคารพ

การเซ่นในประเทศรัสเซีย ต้องจัดน้ำมนต์ใส่อ่างไว้ให้อาบ (ตรงกับของจีน ที่ในตอนเช้าต้องนำน้ำร้อนใส่อ่างมาวางไว้ข้างโลงสำหรับผู้ตายล้างหน้า) และเอาขนมปังวางไว้ที่หัวศพ เพื่อเป็นเสบียงเดินทางจะได้ไม่อดอยาก

ชาวอียิปต์ครั้งโบราณ ใช้ท่อต่อจากปากศพ ให้ทะลุโลงศพออกมาถึงเครื่องเซ่น เป็นการกินเห็นจริงเห็นจัง ดีกว่าไปวางไว้เฉยๆ แล้วเคาะโลงเรียกให้มากิน จะเป็นความคิดคล้ายคลึงกับด้ายสายสิญจน์ที่ล่ามจากมือศพออกมาทางหัวโลงสำหรับต่อผ้าบังสุกุล เพื่อให้แล่นถึงผู้ตาย

พวกข่าทางฝั่งแม่น้ำโขง ฝังศพแล้ว ๒-๓ เดือนแรก ญาติต้องนำอาหารไปเซ่นที่หลุมทุกเช้า เขาเทเครื่องเซ่นมีอาหารและเหล้าลงไปในกระบอกไม้ไผ่ ซึ่งฝังลงไปในหลุม นอกนี้ยังพ่นควันยาสูบลงไปทางกระบอก ๒-๓ ปุด เมื่อผีกินอาหารแล้วจะได้สูบยาด้วย รอบคอบเห็นจริงดีกว่าของอียิปต์

ชาวอินเดียแดงลางพวก เจาะรูงไปที่ปากหลุม เพื่อให้ผีออกจากหลุมมากินเครื่องเซ่นได้ สะดวกแก่ผีดีเหมือนกัน

ถ้าจะถามว่า ผีกับคนเป็นคนละพวก อาหารที่นำมาเซ่นก็เป็นอย่างคนกิน ผีจะกินอย่างไร ตอบว่าผีจะกินแต่สาระของอาหารเท่านั้น ไม่ได้กินทั้งกากเหมือนอย่างคนกิน แต่ก็เซ่นกันไม่กี่วันก็เลิกเซ่น ผีจะได้กินอะไร

แก้ว่าเมื่อคนตายแล้ว จะวนเวียนอยู่ในโลกคนเป็นก่อน ชั่วคราวหนึ่งแล้วจะไปเสวยทุกข์สุขในโลกอื่น เพราะฉะนั้นในวันตายใหม่ๆ จึงต้องเซ่นเพื่อให้คุ้นกับสภาพใหม่ที่ตายไปเท่านั้น เช่นชาวออสเตรเลียลางพวกจุดไฟไว้ใกล้หลุมฝังศพทุกวัน จนกว่าจะเห็นว่าผีไปอยู่ที่อื่นแล้ว จึงงดไม่จุดต่อไป เข้าเค้ากับข้อที่ว่า ผีจะอยู่ในที่ใกล้ๆชั่วคราวหนึ่งเท่านั้น ชาวออสเตรเลียลางพวกจะเอาผ้าห่อศพ เพื่อไม่ให้หนาว

เมื่อเซ่นครบกำหนดแล้ว ตามคติของจีนจะเซ่นเป็นชั่วครั้งชั่วคราวที่กำหนดไว้ เช่นในวันสารทเป็นต้น ถือว่าในเวลาเช่นนั้นเขาจะปล่อยตัวออกมาได้ ฟังดูก็เข้าที เมื่อตายใหม่ๆมีเซ่นทุกวัน นานวันความคิดก็ค่อยคลายไป จะคิดก็เป็นลางครั้งลางคราวนานๆที ผีก็มาเป็นครั้งคราวด้วยเหมือนกัน

เรื่องผีนี้ ออกจะยุ่งเต็มที เมื่อตายแล้ว จะวนเวียนอยู่ในโลกนี้ชั่วคราวแล้วก็ไปอยู่ในโลกอื่น จะมากินเครื่องเซ่นได้แต่ลางคราว ทั้งเราก็กลัวไม่อยากให้ผีกลับมา ต้องทำประตูป่าสะหนามและอะไรต่ออะไรกันมาก แต่ทำไมจึงมีผีเรือนซึ่งเป็นผีปู่ย่าตายายประจำอยู่ในบ้านเรือนอีก เรื่องก็เพราะเราตัดความรักความนับถือในผู้ตายไม่ได้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ท่านก็เคยดูแลเอาใจใส่เรา เป็นผู้มีพระคุณมากมายนัก เมื่อท่านตายไปก็ยังนึกถึงอยู่ ถึงท่านจะตายไปเป็นผีแล้วก็ดี เราก็ยังเชื่อว่า ท่านยังคอยเอาใจใส่เราอยู่ ถ้าทำให้ท่านโกรธหรือขัดใจท่าน เพราะละเลยลืมท่านเสีย ท่านก็จะโกรธ อาจทำให้เราได้รับความเดือดร้อนได้ จึงต้องเซ่นไหว้บูชาคุณท่านเสมอ เลยประจำเป็นผีเรือนไม่ต้องไปผุดไปเกิดกัน ฝรั่งถือว่าคนตายแล้ว ก็ไปขึ้นสวรรค์หรือลงนรกตามบาปบุญที่ทำไว้ แต่ก็ยังถืออยู่ว่า บรรพบุรุษของเขายังอยู่ในบ้านเหมือนกัน เช่นชาวเซโกถือว่า ผีปู่ย่าตายายจะคอยระวังดูแลไร่นาและฝูงสัตว์เลี้ยงให้ตลอดจนช่วยจับปลาล่าสัตว์ให้ด้วย เรื่องอย่างนี้มีเป็นธรรมดา มีตัวอย่างจะนำมาเล่าได้ถมไป ทั้งของฝรั่งซึ่งเป็นชาติที่เจริญแล้ว และของชาติที่ยังป่าเถื่อนอยู่อย่างชาวแอฟริกา เป็นต้น

นางร้องไห้

อีกอย่างหนึ่ง ผีนั้นชอบให้ยกยอเอาอกเอาใจ ไม่ผิดอะไรกับคนเป็น จึงต้องเคารพกลัวเกรงเอาใจอย่าให้โกรธ เช่นในประเทศกรีก เวลาเซ่นศพต้องพรรณาคุณความดีผู้ตายให้มาก ผีชอบยอได้ยินก็ชอบใจ ถ้าใครกล่าวร้ายให้ชั่วแก่ผู้ตาย ต้องมีโทษตามกฎหมายบ้านเมือง ชาวอียิปต์สมัยโบราณก็มีธรรมเนียมคล้ายกับกรีก ชาวประเทศกรีนแลนด์ ญาติผู้ชายที่สนิทของผู้ตาย ต้องกล่าวคำสดุดีผู้ตายด้วยเสียงดังในวันฝังศพ ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่งมีธรรมเนียมที่ญาติมิตรทุกคน จะเข้าไปกล่าวสดุดียกยอผู้ตายที่หลุมฝังศพที่ละคน ประเพณีอย่างนี้ฝรั่งก็ทำกัน

ธรรมเนียมจีน เวลายกอาหารไปเซ่นศพ พวกลูกหลานจะร้องไห้สะอึกสะอื้นกันเป็นอย่างมาก ปากก็พร่ำรำพันถึงคุณความดีผู้ตายอย่างเร็อยเจื้อยเกินกว่าร้องไห้อาลัยรักตามธรรมดา เพราะพอออกมาพ้นศพแล้ว ตามที่เคยเห็น ดูก็หายโศกเศร้าได้ทันที เป็นอย่างเดียวกับธรรมเนียมของชาวเกาะอาดามัน ที่ว่าต้องร้องไห้มาก ๆ ประจบผีไว้ จะได้ไม่ทำความเดือดร้อนให้ ชาวออสเตรเลียว่า ถ้าร้องไห้ไม่พอ วิญญาณผู้ตายจะโกรธ ชาวประเทศกรีนแลนด์ด้านตะวันออกมีความคิดเช่นเดียวกัน ว่าที่ร้องไห้โหยหวนได้ดังมากๆ เพื่อขับไล่ผีหรือความตายให้ไปเสีย ธรรมเนียมอาหรับ พอสิ้นใจตกเป็นหน้าที่ผู้หญิง ต้องร้องไห้รำพันว่า *โอ้! ท่านของฉัน โอ้! ที่พึ่งของฉัน โอ้! อูฐของฉัน โอ้! เป็นเคราะห์กรรมของฉัน* และอะไรอื่น ๆ ในอย่างนี้ ต้องร้องไห้อย่างนี้เป็นระยะตลอดคืน รุ่งขึ้นก็เอาศพไปฝัง ทิ้งไว้นานกว่านี้ลำบาก เพราะเป็นประเทศร้อน ศพขึ้นเน่าเหม็นได้เร็ว ต่อจากวันฝัง ตกเป็นหน้าที่ผู้หญิงจะต้องร้องไห้รำพันทุกวันพฤหัสบดี จนกว่าจะครบสามสัปดาห์จึงเลิกร้องไห้ ต่อไปก็ต้องมีร้องเป็นคราว ๆ ตามกำหนด เช่น ในวันยกศพไปฝัง วันครบรอบขวบปีของวันตายเป็นต้น ชาวกาฟเฟอร์ในทวีปแอฟริกา เวลาลูกผู้ตายกลับมาบ้าน พอย่างเข้าประตู ก็ต้องร้องไห้โหยหวนทุกครั้ง ทำดั่งนี้ไปจนกว่าจะครบ ๖ เดือนจึงเลิกร้อง ในประเทศซูดาน ถ้าผู้ตายเป็นหัว

หน้าครองแคว้น พวกผู้หญิงและข้าทาสบริวาร รวมตั้ง ๕๐-๖๐ คน จะต้องร้องไห้กระโดดแผลวและล้มตัวลงกลิ้งเกลือกฝุ่น แล้วลุกขึ้นเที่ยวมองดูทุกซอกห้อง ปากก็ต้องร้องรำพันว่า *โอ้ ท่านไปไหนหนอ* ลางทีก็ป่ายปีนไปร้องอยู่ตามชายคาเรือน ตกกลางคืน พวกผู้ชายจะมาเข้าผสมโรงร้องโหยหวนเข้ากับเสียงดนตรีด้วย รุ่งขึ้นพากันไปค้นหาตามตู้และหีบของผู้ตาย ถ้าพบปะเสื้อผ้าหรือสิ่งของอะไรก็เอาสวมใส่ตัว กลายเป็นคล้ายพวกแต่งแฟนซีเดินแห่กันเป็นพวก ๆ บนศีรษะก็เอาขี้เถ้าโรย หน้าก็ต้องให้เปื้อนฝุ่นกลิ้งไปกลิ้งมา ทำอย่างนี้ตั้ง ๑๕ วันจึงจะเลิก พวกยิวถ้าร้องไห้ออกจะเบาไป ต้องตีกลองกระตุ้นเตือนไว้ ชาวอินเดียแดงลางพวก ถ้าใครไปช่วยร้องไห้ก็ได้เงิน ใครร้องไห้โหยหวนได้นานก็ได้เงินมาก ชาวพื้นเมืองในทวีปอเมริกาใต้ลางถิ่น ต้องจ้างผู้หญิงมาร้องไห้ (เห็นจะเป็นเพราะเรื่องอย่างนี้ผู้หญิงเป็นเก่งกว่าผู้ชาย) ที่หลุมฝังศพวันละ ๓ ครั้ง คือ เช้า เที่ยง เย็น เป็นเวลาหลายเดือน

ประเพณีมอญ ก็มีพวกรับจ้างร้องไห้ เสียงร้องฟังโหยหวนจนเราเอามาตั้งชื่อทำนองเพลงว่า *มอญร้องไห้* ที่ต้องร้องไห้เป็นทำนองโอดครวญ เขาอ้างว่า ต้นเหตุมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงปฏิหาริย์ให้พระบาททะลุออกมานอกโลง เพื่อให้พระมหากัสสปบูชา ฝ่ายพุทธบริษัทที่ยังไม่บรรลุพระอรหัตผล ร้องไห้กันระงม จึงสืบเป็นประเพณีมา เมื่อบิดามารดาหรือครูบาอาจารย์ตายไป ลูกหลานและศิษย์ต้องไปร้องไห้แสดงกตัญญูกตเวที จึงเกิดมีผู้เชี่ยวชาญร้องไห้รำพัน รับจ้างร้องเป็นพิเศษ เพราะถ้าไม่ร้องไห้น่ำไรก็ถือว่าไม่มีกตัญญู (เรื่องพระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ตอนนี้ นึกว่ามีอยู่ในพระสูตร ครั้นท่านผู้ใหญ่ทักขึ้น จึงเปิดดู *มหาปรินิพพานสูตร* ก็ปรากฏว่าพระมหากัสสปเปิดโลงเบื้องปลายและบูชาพระบาทเท่านั้น อ่านดูในหนังสือ *พระปฐมสมโพธิ* จึงได้พบเรื่องยื่นพระบาทออกมานอกโลง)

ในประเทศอินเดียหลายถิ่น มีหญิงรับจ้างเป็นนางร้องไห้ อย่างประเพณีของกรีกและโรมัน เมื่อมีใครไปว่าจ้างร้องไห้ หญิงพวกนี้จะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าขาดๆวิ่น ๆไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย และสยายผมให้ยุ่งเหยิง เมื่อมาถึงก็ล้อมวงศพเริ่มร้องไห้โหยหวนพร้อม ๆ กัน และตีอกชกตัวไปด้วยเป็น

ระยะๆผลัดกันร้องสะอื้น และผลัดกันร้องกรีดและร้องโหยหวน แล้วรำพันคุณความดีของผู้ตายเป็นลำดับกันไป ช้าๆนานๆ ก็กล่าวตำหนิติเตียนผู้ตายว่าไม่ควรมาด่วนตาย ในที่สุดบอกว่าไม่ควรจะทำตนให้ตายเลย ร้องรำพันอยู่อย่างนี้ จนกว่าจะยกศพไปจึงจะได้ค่าจ้าง

นึกว่าเรื่องร้องไห้อาชีพ ฝรั่งจะไม่มี แต่ที่ไหนได้ ได้ความว่ามีเหมือนกัน เช่น ชาวโรมัน มีนางร้องไห้อาชีพ แต่งกายสยายผมร้องไห้กรีดๆ รอบศพเป็นระยะ ๓ ครั้ง ชาวเกาะมอลตา (เป็นฝรั่งเหมือนกัน) มีนางร้องไห้อาชีพมาถึงก็ทำลายสิ่งของผู้ตายให้เสียหายบ้าง แล้วโผตัวลงคุกเข่า ร้องไห้รำพันอย่างนางร้องไห้ ดึงเอาผมของตนมากำหนึ่งไปแผ่ไว้บนหลังโลง ส่วนชาวเกาะคอซิกา (ฝรั่งเหมือนกัน) มีนางร้องไห้ ซึ่งต้องใช้วิธีตีอกชกตัว ทึ้งผม ข่วนหน้าให้เลือดออก

อันที่จริง การร้องไห้ก็เป็นของธรรมดาของคนเสียใจได้ทุกข์เป็นเครื่องผ่อนระบายความอัดอั้นตันใจตามธรรมชาติ แต่เมื่อต้องการร้องไห้เป็นพิธีจึงเห็นเป็นแปลกไป ในงานบรมศพก็เคยมีประเพณีนางร้องไห้เหมือนกันร้องพร้อมกันไปกับการประโคม แต่ไม่เคยเห็น เพราะได้ทราบว่าครั้งหลังที่สุดเมื่อรัชกาลที่ ๕ ถ้ารวมความในเรื่องร้องไห้หน้าศพก็มี (๑) เสียใจ (๒) กลัวถูกสงสัยว่าเป็นผู้ทำให้ตายอย่างที่ฝรั่งอธิบาย (๓) เพื่อขับไล่ผีอื่น (๔) เพื่อให้ผีเห็นว่าไม่ใช่มีใจไม้ไส้ระกำและกลัวผีจะโกรธอย่างชาวบาซุโตว่า ผู้ไปเยี่ยมศพถ้าไม่ร้องไห้ เจ้าภาพโกรธนัก เพราะกลัวผีจะโกรธ ถ้าผีโกรธจะทำให้คนเป็นต้องเจ็บไข้ได้ทุกข์ (๕) เพื่อปลุกผีให้รู้ตัวว่าตนตายไปแล้ว

ทำบุญ ๗ วัน

เมื่อครบ ๗ วันนับแต่วันตาย ธรรมเนียมในกรุงเทพฯ มีทำบุญหน้าศพเรียกว่าทำบุญ ๗ วัน เรื่องทำบุญ ๗ วันไม่ต้องเล่า ทราบกันดีแล้ว อันที่จริงการทำบุญ ๗ วันนับแต่วันตายเป็นของเกิดใหม่ เป็นประเพณีของจีนและญวน

มีในรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ครั้งงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์เป็นต้นเค้า การทำบุญของเราเป็นเรื่องทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันปลงศพ เพราะแต่ก่อนนี้เขาไม่เก็บศพไว้ในบ้านเกินกว่า ๓ วัน เหตุที่ทำบุญ ๗ วัน ถือกันว่าพอถึง ๗ วันผีจะกลับมาบ้าน ตรงนี้ฟังยาก เพราะถ้าศพอยู่ในเรือน ก็มีเคาะโลงเรียกให้มากินอาหารเช่นอยู่ทุกวัน ไฉนพอถึง ๗ วัน ผีจะกลับมาอีกเล่า ดั่งได้พูดมาแล้วหลายหนว่า ศพแต่ก่อนเขาไม่เอาไว้ในบ้านนาน พอตายก็คงจะรีบเอาไปไว้วัด เพราะฉะนั้น พอครบ ๓ วัน ๗ วัน ผีจึงรู้สึกตัวว่าตายไปแล้วก็จะกลับมา นับว่าคนตายไปแล้วพอดับจิตก็ออกวิ่งหางายเท้า (จะวิ่งกันได้ท่าไหนไม่ทราบ ลางทีว่าวิ่งเอาส้นเท้าไปก่อน ถ้าไม่วิ่งถอยหลังก็ไม่เห็นว่าจะวิ่งได้อย่างไร ตกลงเห็นจะเป็นเรื่องกลับกัน ตรงข้ามกับเรื่องของคนเป็น เทียบได้กับของอินเดียที่ว่าหญิงตายทั้งกลม เวลาเดินเอาส้นไปก่อน Crook : *Things Indian*, P. 131) เตลิดไปโดยไม่รู้สึกตัว เป็นเวลาถึง ๓ วัน ก็ไปสะดุดหญ้าแพรกหกล้ม (หญ้าแพรกเราชอบสะดุดเช่นในบทจ้าจี้ว่า *สะดุดหญ้าแพรก แตกเสียทำเนา*) พลันได้สติรู้สึกตนว่าตายไปจึงเดินกลับมาบ้าน ตอนนี้กลัวกันนักเพราะผีกลับเข้าบ้าน มาค้นดูเข้าของสมบัติพัสถานของตนเสียงดังกุก ๆ กุก ๆ ได้ยินเป็นขนลุกเกรียวกลัวที่เดียว หรือลางที่ว่า ผู้ตายไปเพลินอยู่ในเมืองผี ลืมญาติพี่น้องในเมืองมนุษย์ ครั้นล่วง ๓ วัน ๗ วัน จึงรู้สึกว่าตัวตายมาเป็นผี คิดกลับมาเยี่ยมญาติพี่น้อง เขาจึงทำบุญใน ๓ วัน ๗ วัน นับแต่วันปลง แผ่ส่วนบุญไปให้ ถ้าทำในระยะ ๓ วัน ก็ไม่ต้องทำในระยะ ๗ วัน แต่โดยมากมักทำในระยะ ๗ วันมากกว่า เพราะทำในระยะ ๓ วันกระชั้นนักจัดแจงอะไรไม่ค่อยทัน ถ้าเอาศพไว้ที่วัด ก็มักทำบุญ ๗ วันที่วัด ถ้าเผาก่อน ๗ วัน ก็ทำบุญ ๗ วันนับแต่วันเผา ส่วนทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วันไม่มี เดี๋ยวนี้เราเอามาปนเข้ากับเรื่องทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันตาย ซึ่งเป็นคติของจีนและญวน เขาถือว่าวันที่ ๗ วิญญาณผู้ตายไปสู่ศาลชั้นไต่สวนในเมืองผี ต้องทำบุญอุทิศส่งไปช่วยเหลือผ่อนหนักให้เป็นเบา ปนกันยุ่งเสียแล้ว

เรื่องทำบุญหน้าศพ อ่านพบเรื่องประเพณีทำศพไม่ว่าพวกไหนชาติไหนเป็นระยะ ๓ วันโดยมาก พวกไทยโท้และไทยอื่น ๆ ในตังเกี๋ยมักฝังศพใน

ระยะ ๓ วันนับแต่วันตาย จะมีทำ ๗ วัน นับแต่วันตายกันบ้างก็ได้คติไปจากญวน พม่า ก็กำหนดเวลา ๓ วันเป็นอย่างมากในเมื่อเอาไปฝังหรือเผา พวกโลโล้ ชาวเขาอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีนก็ใช้ฝังในระยะ ๓ วัน ไม่มีพิธีอะไรอีก นอกจากจุดไฟไว้ที่หลุมศพ ถ้าเป็นศพผู้ชาย จุด ๙ วัน ศพผู้หญิง ๘ วัน และศพเด็ก ๖ วัน การทำศพของพวกแม้ว จะมีเลี้ยงดูและเต้นรำกัน พอครบ ๓ วันนับแต่วันตายก็เอาศพไปฝัง ประเพณีทมิฬ ตายวันไหนฝังวันนั้น พอครบ ๓ วันลูกหลานจัดน้ำนม ถั่วงาดิบ น้ำมะกรูดและน้ำมะพร้าวอ่อน ไปราดและโปรยบนหลุมศพ ถ้าถั่วงาที่โปรยไว้ต่อนั้นไปงอกงามดี เป็นเสี่ยงทายว่า ลูกหลานผู้ตายจะมีความเจริญ ทำไมจึงกำหนดระยะ ๓ วัน เห็นจะเป็นเพราะไม่มีพิธีทำศพมากมายเหมือนชาติที่เจริญอย่างอินเดียและจีน เราอาจได้แบบแผนและลัทธิพิธีของชาติอื่นมาเพิ่มเข้าในพิธีพวกที่ยังไม่เจริญ ถ้าขืนเอาศพไว้เกิน ๓ วัน ศพก็จะขึ้นเน่าเหม็น จะไปหาโลงสำหรับใส่ให้มิดชิด เก็บไว้ในบ้านเรือนหลายวันนักไม่ได้ ที่ทางสำหรับเก็บก็ไม่มี ระยะเวลา ๓ วัน เป็นเขตนานที่สุดที่พึงจะเก็บศพไว้ได้ นานกว่านี้เห็นจะไม่ไหว เพียง ๓ วันก็เต็มทนเสียแล้ว ข้าพเจ้าเคยมีคนใช้เป็นชาวอีสาน เมื่อเขาเห็นมีการเก็บพักศพไว้ในบ้าน เขาก็แสดงความแปลกใจบอกว่าธรรมเนียมบ้านเขาไม่เคยมี เมื่อตายก็เอาไปเผา อย่างช้า ๓ วันเท่านั้น

พวกประหล่องเผาศพแล้ว สวดคัมภีร์ทุกวัน ถือว่าผีมาฟังในวันที่ ๗ นับแต่วันฝัง ถวายข้าวสารแก่พระสงฆ์ รุ่งขึ้นนำเอาอาหารไปตั้งหน้าพระพุทธรูป แล้วเรียกวิญญาณให้มากินเครื่องเซ่นและฟังธรรม

ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน

ประเพณีทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ของเดิมไม่มี มาเกิดมีขึ้นเมื่อมีทำกงเต๊กในรัชกาลที่ ๕ นี่เอง สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในคำนำเรื่อง *ตำราพิธีพระญวณ* ว่า *แต่การทำกงเต๊กที่ทำเมื่อครั้งสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์นั้นเป็นต้นประเพณีที่เกิดขึ้น และมีสืบมาจนทุกวันนี้*

๒ อย่าง คือ อย่างที่ ๑ วิธีทำบุญหน้าศพตามประเพณีจีนและญวณนั้น ญาติวงศ์ผู้มรณภาพ ย่อมทำบุญหน้าศพทุก ๆ วัน นับแต่วันมรณะไปจนครบ ๗ วัน เมื่อครบ ๗ วันแล้ว แต่นั้นทำบุญ ๗ วันครั้ง ๑ ไปอีก ๗ ครั้ง ครบ ๕๐ วันแล้วหยุดงานพิธีไปจนถึงร้อยวัน (สันนิษฐานว่าเมื่อจะฝังหรือเผาศพ) *ทำพิธีเป็นการใหญ่ครั้งสุดท้าย พิธีกงเต๊กในงานศพก็ทำเช่นนั้น เป็นต้นแบบที่ทำบุญหน้าศพซึ่งเรียกว่า สัปตมวาร ปัญญาสมวาร และศตมาห ที่ทำกันอยู่ด้วยไม่เกี่ยวข้องแก่กงเต๊กจนทุกวันนี้*

ที่ข้างจีนและญวนทำบุญหน้าศพทุกๆ ๗ วันจนครบ ๗ ครั้ง ก็ทำบุญใหญ่ เรียกกันว่าทำบุญ ๕๐ วัน เพราะเขาถือว่าเมืองผีนั้นมีศาลชำระและตัดสินโทษของมนุษย์ผู้ตายไป รวมด้วยกัน ๑๐ ศาล วิญญาณจะต้องผ่านศาลไปโดยลำพังทุกๆ ๗ วัน เพราะฉะนั้นจึงต้องทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายไปทุกระยะ เป็นการช่วยอุดหนุนจุนเจือบุญให้แก่ผู้ตาย จะได้ผ่านพ้นไปได้สะดวก เมื่อผ่านการชำระไปถึงศาลที่ ๗ ก็มีการทำบุญใหญ่ ๕๐ วันครั้งหนึ่ง ต่อไปก็ไม่ทำบุญ ๗ วัน ไปทำเอาเมื่อครบร้อยวัน ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะพวกจีนชาวบ้านถือว่า เมื่อวิญญาณผู้ตายผ่านการไต่สวนของศาลในเมืองผีมาทุกระยะ ๗ วัน พอถึง ๔๒ วัน คือถึงศาลที่ ๖ ผู้ตายจะเหลียวแลมาดูทางบ้าน แล้วจะรู้สึกตนเป็นครั้งแรกว่าตนตายมาแล้ว เมื่อรู้สึกเช่นนี้ก็เสียใจมาก อาหารที่เขาจัดเซ่นให้ทุกวันก็กินไม่ลง ด้วยเหตุนี้ญาติผู้ตายจึงไม่ใช้อาหารสุกสำหรับเซ่นไหว้ในระยะนี้ พอล่วงถึง ๔๙ วัน ก็ถึงศาลที่ ๗ เป็นตอนสำคัญมาก ต้องทำบุญใหญ่ เพราะเงี้ยมล่อ๋อง หรือ พระยายมเป็นตุลาการตัดสินเด็ดขาดให้วิญญาณต้องรับโทษทัณฑ์แล้วแต่พระยายม เพราะฉะนั้นในวันต่อไปจึงไม่ต้องทำบุญทุก ๗ วัน คงทำบุญใหญ่ในคราวนี้เท่านั้น ถ้าต้องการให้ผู้ตายได้รับส่วนอาหาร ต้องจัดหาแต่ข้าวสารและอาหารดิบ ๆ เซ่นเท่านั้น เป็นเครื่องหมายบอกให้ผู้ตายทราบว่า แต่นี้ต่อไปจะต้องหุงหาอาหารเอาเอง จะไม่จัดหามาเซ่นไหว้ให้เหมือนแต่ก่อน ผู้ตายอาจซื้ออาหารเอาเองได้ เพราะได้ส่งกระดาษเงินกระดาษทองไปให้แล้ว (ดูเรื่องพิศดารว่าด้วยศาลทั้ง ๑๐ ในเมืองผี ในหนังสือ *ลัทธิของเพื่อน* ภาค ๔ ตอน ๒)

ในการทำบุญหน้าศพ พวกญาติมิตรเมื่อรู้ข่าวก็ไปช่วยงานเพื่อไปแสดงความเศร้าโศกและช่วยเหลือกันและกัน นี่เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกัน เมื่อมีสารทุกข์สุกดิบก็ต้องช่วยกัน เพราะฉะนั้นท้องถิ่นใดที่มีความเจริญด้วยเรื่องเงินทองสำหรับใช้แลกเปลี่ยนยังไม่อุดมถึงขีด คุณธรรมสามัคคีที่ต้องช่วยเหลือกันในท้องถิ่นนั้นก็ย่อมจะมีมาก เพราะถ้าไม่ช่วยเหลือกันก็เอาตัวไม่รอด จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง จึงปรากฏว่าในการทำศพผู้อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน จึงพร้อมเพรียงช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เพราะเป็นเรื่องที่ต้องถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน และการมาช่วยกัน ก็ต้องมีเลี้ยงดู เมื่อมีการเลี้ยงดูก็ต้องมีสนุกสนานเฮฮากันบ้าง อย่างงันเฮือนดีของภาคอีสาน ในงานเช่นนี้ก็ต้องมีการเซ่นไหว้ให้ผู้ที่ตายไป หรือถวายอาหารพระสงฆ์ เพื่ออุทิศไปให้ผู้ตาย เป็นการทำบุญให้คนตายร่วมกันไปกับการเลี้ยงคนเป็นด้วย

การเลี้ยงหน้าศพ เป็นพิธีที่ทำกันแทบทุกชาติ ต่างชาติก็มีพิธีทำตามลัทธิของตน ลางชาติถือว่าเวลาเลี้ยง วิญญาณของผู้ตายจะร่วมวงกินด้วย ในลัทธิฮินดูเรียกว่าพิธีศราทธ์ เชิญพวกพราหมณ์มากินเลี้ยงทักษิณา ถือว่าเมื่อพราหมณ์กำลังกินอาหารอย่างใด วิญญาณผู้ตายก็จะได้กินสาระของอาหารอย่างนั้นไปพร้อมกัน จะเป็นเพราะพวกพราหมณ์เป็นผู้ตั้งกฎเกณฑ์ในเรื่องกินทักษิณา เป็นภาระแก่เจ้าภาพเกินไปหรืออย่างไรไม่ทราบ ทราบแต่ว่าพิธีศพของฮินดูในลางแคว้นเป็นเรื่องคนตายขายคนเป็น ถ้าไม่ทำตามที่วางกำหนดไว้ ผู้ตายจะต้องตกนรก ได้รับความเดือดร้อนมาก จึงมีเรื่องนิยายเล่าว่า บิดาของชายคนหนึ่งตายไป ชะรอยชายคนนั้นจะไปทำให้พวกพราหมณ์โกรธ พราหมณ์จึงบอกว่า บิดาของชายคนนั้นตายไปเกิดเป็นลา ครั้นถึงวันที่จะต้องทำพิธีศราทธ์อุทิศให้แก่ผู้ตาย ชายคนนั้นก็ไปเชิญพวกพราหมณ์มากินทักษิณา พวกพราหมณ์มาถึงบ้านไม่เห็นเจ้าภาพจัดแจงเลี้ยงอะไร ออกประหลาดใจอยู่นิดๆ สักครู่ชายคนนั้นเชิญพวกพราหมณ์ให้ไปหลังบ้าน แล้วชี้ไปที่กองหญ้าซึ่งจัดเตรียมไว้ กล่าวว่า *โดยธาตุแท้ที่ได้ทราบจากพวกท่านว่าบิดาข้าพเจ้าตายไปเป็นลา การที่จะจัดอาหารตามธรรมดาเป็นทักษิณาก็คงไม่เป็นประโยชน์แก่ลา เห็นว่าหญ้านี้แหละเหมาะกับลา เพราะ*

ฉะนั้นขอเชิญท่านจงกินหญ้าเป็นทักษิณา เพื่ออุทิศกัลปนาผลไปให้บิดาข้าพเจ้าตามควรแก่คติภพนั้นเถิด พวกพราหมณ์จะกินหญ้าหรือเปล่าไม่ทราบ แต่เชื่อว่าคงไม่กิน

ส่วนการทำบุญหน้าศพในท้องถิ่นที่มีความเจริญ ก็ตกอยู่ในเรื่องต้องจับจ่ายใช้เงินกัน การที่จะไปช่วยเหลือในงานจึงตกอยู่ในเรื่องเป็นแขกไปเยี่ยมศพในวันงาน เป็นการแสดงไมตรีจิตหรือไปคำนับศพ แต่ก็ยังเรียกว่าช่วยงานศพอยู่

พวงหรีด

การไปเยี่ยมศพของชาวกรุงสมัยปัจจุบัน มักมีพวงหรีดดอกไม้สดหรือดอกไม้ปลอมไปคำนับศพด้วย ต่อมาเป็นกระเช้าดอกไม้ก็มี ช่อดอกไม้ก็มี ประเพณีวางพวงหรีด เราได้แบบอย่างมาจากฝรั่ง ลางท่านรังเกียจพวงหรีดว่าไม่ใช่ประเพณีของไทย เปลี่ยนเป็นพวงมาลัยก็มี แต่ก็ไม่พ้นความมุ่งหมายเดิมของการวางพวงหรีด เวลานี้หาซื้อพวงหรีดดอกไม้ปลอมได้ง่าย ราคาก็ถูกกว่า ไม่ต้องเสียเวลาทำ เก็บเอาไว้ก็ได้นานกว่า เห็นมีพวงหรีดชนิดนี้หนาตาขึ้น พวงหรีดสดชักจะบางตาไป คิดว่าไม่ช้าคงเป็นพวงหรีดแห้งกันหมด

ต้นเหตุที่จะเกิดเป็นประเพณีวางพวงหรีดที่ศพ กล่าวว่า พวงมาลาเป็นของสูง สำหรับรัดเศียรเทวดา ภายหลังเลื่อนมาเป็นพวงหรีดและมงกุฎของฝรั่ง เห็นจะเป็นเพราะพวงหรีดไม่อ่อนปวกเปียกเหมือนพวงมาลา ใช้สวมได้สะดวกกว่า ชาวกรีกและโรมันมีธรรมเนียมอยู่ว่า ถ้าผู้ใดไปรบทัพจับศึกได้ชัยชนะมา ประชาชนก็สวมพวงหรีดให้ เป็นเกียรติยศ ใช้ตลอดมาจนปัจจุบัน เมื่อจะให้รางวัลผู้ที่แข่งขันอะไรมีชัยชนะ ก็สวมพวงหรีดให้เป็นเกียรติยศด้วย (ของเราสวมพวงมาลา) พระเยซูเองเมื่อถูกตรึงไม้กางเขนก็สวมมงกุฎหนาม มงกุฎกับพวงหรีด ตามรูปที่เขียนดูก็คล้ายคลึงกัน ส่วนผู้ที่ตายเขาก็สวมมงกุฎให้ ถือว่าให้เกียรติยศแก่ผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย เพราะฉะนั้น

ชาวฮินดูจึงสวมพวงมาลัยให้แก่ผู้ตาย ส่วนกรีกและโรมันนอกจากสวมมงกุฎหรือพวงหรีดให้ศพ ยังนำไปไว้บนหลุมฝังศพอีกด้วย เห็นจะเป็นเพราะมีมากพวงสวมไม่ไหว จึงต้องเอาไปวางไว้บนหลุมศพเสียบ้าง

ชาวอียิปต์ครั้งโบราณ ก็มีธรรมเนียมวางพวงมาลาด้วยดอกไม้บนเศียรศพ พิธีของพราหมณ์ก็มีดอกไม้และพวงหรีดประดับศพและเอาบูชาพราหมณ์ด้วย แต่ประเพณีฝรั่งวางพวงหรีดที่ศพในปัจจุบันไม่ได้ถือเป็นการบูชาให้เกียรติยศแก่ศพ ถือแต่ว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศกเท่านั้น เขาเล่าต้นเหตุไว้ว่า พวกฝรั่งคริสเตียนในสมัยแรกเอาริบบิ้นและกระดาษมาตัดเป็นดอกไม้ใบไม้ทำเป็นพวงหรีด แล้วนำไปถวายวัดเป็นที่ระลึกอุทิศให้แก่ผู้ตาย ประเพณีนี้ชาวชนบทฝรั่งยังคงทำกันอยู่หลายแห่ง พวงหรีดที่อุทิศเอาแขวนไว้ในโบสถ์ จนกว่าคร่ำคร่าแล้วก็เอาออก เอาใหม่แขวนแทนที่ พวงหรีดแห้งนี้ต่อมากลายเป็นพวงหรีดสด ที่ญาติมิตรของผู้ตายนำไปวางไว้บนปากหลุมศพ

ไว้ทุกข์

นับแต่วันตายเป็นต้นไป ญาติพี่น้องจะไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตาย ส่วนพวกที่มาช่วยศพ ก็ไว้ทุกข์เหมือนกัน แต่การไว้ทุกข์ของเราอาจจะเป็นเรื่องยุ่งยากด้วยเรื่องเกี่ยรติยศ ถือชั้นกันสักหน่อย เราแต่ก่อนมีทั้งนุ่งดำนุ่งขาวนุ่งน้ำเงินและนุ่งผ้าสีนกพิราพ ลางที่แถมโกนหัวด้วย การไว้ทุกข์ตามปกติก็สีดำ แต่ที่เกี่ยวข้องกับจีน นุ่งขาวตลอดไปก็มี สีขาวใช้นุ่งในวันปลงศพ แต่ก็ไม่แน่ ลางที่ในวันทำบุญหน้าศพ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วันนุ่งขาวก็มี นี่พูดสำหรับคนในบ้าน ถ้าเป็นแขกมาเยี่ยมเคารพศพ มีทั้งนุ่งดำและน้ำเงิน ถ้าเป็นวันทำบุญใหญ่หรือในวันปลงศพ มีทั้งนุ่งขาวน้ำเงิน และสีนกพิราบ ดูเหมือนนุ่งขาวสำหรับญาติที่มีศักดิ์เป็นผู้น้อยกว่าผู้ตาย ถ้าเป็นญาติหรือแขกผู้ใหญ่ก็มักนุ่งดำ ส่วนคนอื่นๆก็นุ่งน้ำเงิน แต่ที่นุ่งสีนกพิราบก็มี ดูเป็นความลำบากอยู่สักหน่อย การไว้ทุกข์นุ่งผ้าสีน้ำเงินเห็นจะเกิดมีขึ้นในรัชกาลที่ ๖

เมื่อครั้งมีเครื่องแบบข้าราชการพลเรือนนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน การไปช่วยงานศพเมื่อผู้ไปไม่ได้เกี่ยวเป็นญาติกับผู้ตาย แต่ประสงค์จะให้เป็นเกียรติยศแก่งาน ก็มีการแต่งเครื่องแบบราชการพลเรือนนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินไป หรือผู้ที่ไม่มีเครื่องแบบอย่างนี้ เมื่อไปในงานศพ ถ้าจะแต่งดำหรือแต่งขาวไปก็ตะขิดตะขวงใจ เพราะนิยมกันว่า ถ้าเป็นผู้ใหญ่กว่าผู้ตายหรือมีอายุและยศถาบรรดาศักดิ์สูงกว่า ก็ใช้แต่งดำล้วน ถ้าเป็นชั้นญาติผู้น้อยหรือเป็นบริวารในผู้ตาย ก็ใช้แต่งขาวล้วน ส่วนผู้ที่ไปงานศพที่ไม่เข้าในลักษณะข้างต้นนี้ ถ้าแต่งดำไปถึงไม่ดำล้วนเป็นแต่นุ่งดำติดปลอกดำพันแขนเสื้อ ลางทีก็ถูกเจ้าภาพในงานหรือคนอื่นๆ ค้อนเอา ครั้นจะแต่งขาวตนก็ไม่ได้เกี่ยวเป็นอะไรกับผู้ตาย ถูกค้อนอีกเหมือนกัน ถ้าศพนั้นเป็นศพใหญ่โต เห็นจะเป็นด้วยเหตุอย่างนี้ จึงได้เกิดมีนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินแทนผ้าสีดำสีขาวขึ้น แล้วก็ลามไปนุ่งผ้าสีนกพิราบเพื่อหลีกสีน้ำเงินอีกชั้นหนึ่ง เรื่องติดปลอกดำพันแขนเสื้อเราได้แบบอย่างมาจากฝรั่ง เท่าที่สังเกตมา ถ้าเป็นไว้ทุกข์ใหญ่ของฝรั่งก็ผูกผ้าพันคอดำ (ไม่ใช่โบคอ) ติดปลอกแขนดำ ถ้าเป็นไว้ทุกข์รอง ก็ผูกผ้าพันคอหรือผูกโบดำเท่านั้น แต่ครั้นแล้วก็เห็นฝรั่งในกรุงเทพฯ ลางคนสวมแต่ปลอกแขนดำอย่างเดียว ส่วนผ้าพันคอและเสื้อไม่ใช่สีดำสีขาวก็มี เห็นจะเป็นเรื่องขอไปที การติดปลอกแขนดำก็ติดที่แขนเสื้อข้างซ้าย แต่พวกจีนได้แบบอย่างเอาไปใช้ เห็นติดทางแขนขวาก็มี ทางแขนซ้ายก็มี ว่าขวาไว้ทุกข์ให้พ่อ ซ้ายไว้ทุกข์ให้แม่ ที่ติดกับแขนเสื้อชั้นในก็มี หรือถ้าเสื้อเป็นสีดำก็ติดปลอกขาว ประเพณีไว้ทุกข์นี้ทางภาคอีสาน ถ้าผู้ตายเป็นคนมีอายุและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในถิ่นนั้นเขาจึงไว้ทุกข์ให้ คือโกนหัวนุ่งขาวรักษาศีล ๕ ศีล ๘ เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที หรือพูดในสำนวนภาคนั้นว่า ตอบแทนโฉมนาคุณท่านผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว กำหนดวันไว้ทุกข์นับตั้งแต่วันเผาเป็นต้นไป จนถึงวันเก็บกระดูก การเก็บกระดูก ต้องเผาแล้วล่วง ๓ วันจึงไปทำพิธีเก็บ ไม่ใช่เผาเย็นเก็บเช้า เพราะฉะนั้นการไว้ทุกข์จึงมีกำหนดไว้เพียง ๓ วัน ๗ วัน แต่ถ้าจะไว้ทุกข์ต่อไปก็ยิ่งดี แล้วแต่ผู้ไว้ทุกข์ ไม่มีกำหนดกดชาอย่างไร ถ้าผู้ตายเป็นชั้นลูกหลานมีอายุน้อย ไม่มีการไว้ทุกข์ให้ ส่วนผู้มาช่วยงานศพจะนุ่งห่มอย่างไร

มาก็ได้ คือมีอย่างไรก็นุ่งห่มมาอย่างนั้น จะเป็นสีอะไร ๆ ก็ได้ ประเพณีชาวอำเภอลับแล ต้องปล่อยมวยผมให้ประบ่าต่อเมื่อเผาศพเสร็จแล้วจึงจะขมวดมุ่นมวยผมเป็นปกติได้ ชาวชนบทและชาวไทยถิ่นอื่นมีพวกไทยใหญ่เป็นต้น โดยมากก็ไม่มีการไว้ทุกข์กันเลย แม้แต่เวลาเผาจะใครจะแต่งตัวอย่างไรไปเผาก็ได้ นี่ก็จะเป็นเพราะการหาเครื่องแต่งตัวไว้พุ่มเพื่อยหลายอย่างเหมือนชาวกรุงออกจะเป็นการหนักบ่าอยู่บ้าง ส่วนการไว้ทุกข์สำหรับญาติพี่น้องเฉพาะในกรุง จะมีกำหนดไว้ทุกข์กันนานกี่มากน้อยก็เอาแน่ไม่ค่อยได้ ลางท่านว่า ศพยังไม่ได้เผา ถ้าเป็นศพบิดามารดาลูกหลานต้องไว้ทุกข์ ๓ ปี ถ้าเผาก่อนกำหนดนี้ก็ปลดทุกข์ได้ แต่อย่างน้อยก็ต้องเป็นเวลาปีหนึ่ง นับแต่วันตาย รู้เพียงเท่านั้น สืบถามต่อไปก็ไม่สู้ได้ความชัดนัก ต่างคนต่างความคิด มีกำหนดเป็นต่าง ๆ กัน ที่ถือ ๓ ปีปลดทุกข์ ตรงกับของจีนและญวน ลางทีเราจะได้คตินี้มาจากจีนที่ว่า ๓ ปี ในคติข้างจีนนั้นเป็นแต่ ๓ ปีเพียงชื่อเท่านั้น ที่แท้เป็น ๒๗ เดือน คือเมื่อพ้น ๒๔ เดือนนับแต่วันตาย ลูกหลานปลดทุกข์ใหญ่เปลี่ยนเป็นไว้ทุกข์น้อย อีก ๓ เดือนก็ออกทุกข์ได้ สังเกตดูเรื่องไว้ทุกข์กำหนดระยะไว้ทุกข์ ดูเหมือนจะมุ่งเรื่องลูกหลานไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ใหญ่มากกว่าญาติชั้นอื่น ซึ่งจะไว้ทุกข์กันเป็นระยะเวลาเท่าไร ก็เป็นเรื่องตามใจท่าน แล้วแต่จะตั้งกำหนดกฎเกณฑ์กัน จึงได้เกิดมีถามไถ่ในเรื่องนี้กันบ่อย ๆ หาตำราสำหรับไว้ทุกข์ของชาวบ้านไม่ได้ ผู้ตอบก็คงตอบตามใจท่าน

อันที่จริงการไว้ทุกข์ ถ้านึกอธิบายกันง่าย ๆ น่าจะเกิดเพราะความเศร้าใจ ผู้เป็นมีความประสงค์จะแสดงความเต็มตื้นสะเทือนใจ ที่คนรักคนใคร่คนที่เราเคยเคารพบูชาต้องตายจากไป วิธีที่แสดงให้เห็นง่าย ๆ ว่าเรากำลังมีทุกข์ก็คือร้องไห้รำพันกลิ้งเกลือกเสือกตัว ไม่เอาเป็นธุระแม้แต่เครื่องแต่งตัว ผมก็ไม่หวี หน้าก็ไม่ผัด ในงานสนุกรื่นเริงก็ไม่ไป และอะไร ๆ เหล่านี้เป็นต้น เพราะผู้ที่มีความเศร้าโศกคับแค้นใจ อาจทำกริยาอาการผิดสามัญได้แปลก ๆ กิริยาอาการเหล่านี้ เดิมก็จะเกิดด้วยความจริงใจ ภายหลังคนอื่นเห็นอาการเหล่านั้นเป็นที่ซาบซึ้งรัดรึงใจก็เอาอย่าง เลยกลายมาเป็นลัทธิประเพณีวางตายตัว เกิดมีนักร้องไห้ที่ต้องฝึกหัดกันขึ้นไว้ แม้แต่สัตว์ก็พลอยเดือดร้อน

ไปด้วย เช่นชาวตุรกีจะเอาผงมัสตาด หรือเมล็ดพรรณผักกาดใส่เข้าไปในจมูกม้า ให้ม้าน้ำตาไหล ใคร ๆ ที่เห็นจะได้เข้าใจอย่างโง่ ๆ ว่า แม้แต่ม้าก็ยังร้องไห้ด้วย

การไว้ทุกข์ออกจะเป็นเรื่องชอบกล นักปราชญ์ทางมานุษยวิทยาได้รวบรวมเรื่องประเพณีไว้ทุกข์ของชาติต่าง ๆ ทั้งที่เจริญและยังไม่เจริญมาเปรียบเทียบกันดู และพิจารณาลงความเห็นว่า การไว้ทุกข์ของเดิมน่าจะเกิดจากเรื่องกลัวผี จึงแต่งตัวปลอมให้ผิดปกติเสียเพื่อไม่ให้ผีรู้ มีหลักฐานให้เห็นได้ เช่นลางชาติโกนผม ทำอันตรายแก่หน้าตาให้เสียหายเป็นตำหนิ ใส่เสื้อผ้าซึ่งตามปกติไม่ใช้กัน เช่น นุ่งกระสอบเอากระสอบหรือผ้าคลุมหัว และอะไรต่ออะไรเหล่านี้ ล้วนเป็นเรื่องปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ เพราะจะมาตอแยทำให้เดือดร้อน อยากจะเติมด้วยอีกหน่อยว่า ถึงแม้ผีจะจำได้เมื่อเห็นแต่งตัวอย่างนั้นคงให้อภัย เพราะเป็นการแสดงความเศร้าโศกจริง

การไว้ทุกข์ของชาติต่าง ๆ มีวิธีแปลก ๆ กัน เช่นในประเทศอินเดียเมื่อเลิกพิธีสตีภรรยาโจนเข้ากองเพลิงตายตามสามีแล้ว หญิงม่ายจะต้องโกนหัว ปลดเครื่องประดับกาย ไม่ไปมาหาสู่ใคร รับใช้ทำงานหนักให้แก่แม่ผัวจนตลอดชีวิต

ชาวทมิฬไม่มีนุ่งห่มไว้ทุกข์ มีแต่ถือศีลกินถั่วงาไปให้ครบ ๑๕ วัน นับแต่วันมีผู้ตายไป เว้นแต่เป็นผู้ใหญ่ ลูกต้องโกนหัวไว้ทุกข์ ใกล้กับประเพณีภาคอีสานที่เล่าข้างต้น

ชาวอียิปต์จะโกนหัวและงดการสมาคมชั่วระยะเวลาหนึ่ง พวกยิวถือว่าตนไม่บริสุทธิ์ ต้องเก็บตัวอยู่ในบ้านชั่วคราวหนึ่ง

ชาวอินเดียลางพวกจะตัดผมหญิงม่ายให้สั้นเกรียน ถ้าผมยังไม่งอกยาวอย่างเดิม มีผัวใหม่ยังไม่ได้ ลางพวกมีกำหนดไว้ ๓ ปี ลางพวกเอาน้ำมันดินทาตัวเวลามีใครตาย โดยเชื่อว่าผีจะมาแทรกเข้าไปในน้ำมันดินไม่ได้ ชาวทวีปแอฟริกาตอนกลาง ใช้ทาตัวสีแดงให้แปลกออกไป

พวกเบดูอินในประเทศมอโรโค เวลาฝังศพ พวกหญิงจะขีดหน้าให้เป็นริ้วรอยและเอาขี้วัวทา ถือว่าขี้วัวทำความบริสุทธิ์ให้

ชาวเกาะออสเตรเลียทาตัวด้วยสีขาว เรื่องทาตัวให้เป็นสีต่างๆ คงเป็นเรื่องปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ มากกว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศก

พวกจามที่ยังถือลัทธิพราหมณ์ ไว้ทุกข์ขาวเวลานำศพไปฝัง (พวกจามเป็นชนชาติแขกคล้ายมลายู บ้านเมืองเดิมพวกจามอยู่ที่ในประเทศญวนเดี๋ยวนี้ แต่ถูกญวนแย่งชิงเอาไปได้ พวกจามจึงตกเป็นพลเมืองญวนสูญสิ้นชาติไป ส่วนที่ถูกเขมรกวาดครัวเอามาอยู่ในเมืองเขมรโดยมากเป็นแขกจามถือลัทธิอิสลาม และที่มีอยู่ในประเทศไทยก็เป็นแขกจามที่เราได้ครัวมาจากเขมรอีกต่อหนึ่ง) ดูเรื่อง *แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ตอน ๔–๕*

การไว้ทุกข์ พวกไทยในแคว้นยูนานประเทศจีนใช้โกนผม เขมรก็มีประเพณีเช่นเดียวกัน

เรื่องสีไว้ทุกข์ใช้กันมากก็สีดำ เพราะสีดำเท่ากับสีตาย ย้อมไม่ขึ้นเป็นสีมืด ถือกันว่ามีสีมืดทำให้ผีไม่เห็น เพราะฉะนั้นเรื่องไว้ทุกข์สีดำอย่างฝรั่งๆ ลางท่านจึงว่าเป็นเรื่องปลอมตัวไม่ให้ผีเห็นนั่นเอง ส่วนสีขาวเป็นของที่ใช้อยู่ในประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลี ญวน เขมร และเรา ของเราลางท่านว่าน่าจะได้แบบอย่างมาจากจีน อ้างเอาเรื่องนางสร้อยดอกหมาก ธิดาเจ้ากรุงจีนมาเสียพระชนม์ในเมืองไทย เหตุด้วยน้อยพระทัยพระเจ้าสายน้ำผึ้งพระราชสามี พวกบริวารจีนของนางไว้ทุกข์ขาว ไทยเห็นชอบใจจึงเอาอย่างประเพณีนุ่งขาวจึงติดตามมาจนทุกวันนี้ เรื่องฟังไม่สนิท พวกโรมันไว้ทุกข์ขาวให้แก่ศพผู้หญิง ฝรั่งในยุโรปมีประเพณีไว้ทุกข์ก็มีอยู่หลายถิ่น ในประเทศอังกฤษก็เคยมีประเพณีไว้ทุกข์สีขาว อ้างตัวอย่างพระนางเมรี ราชินีแห่งชาวสก๊อต ทรงทุกข์สีขาวให้แก่หลอดดานเล ซึ่งเป็นสามีพระนาง นอกจากนี้ ชาวอังกฤษสมัยโบราณ ก็เคยใช้ผ้าพันคอแถบหมวกและถุงมือขาวเป็นเครื่องหมายไว้ทุกข์

นอกจากสีดำและขาว ยังมีสีอื่นอีกหลายสีที่ใช้เป็นสีไว้ทุกข์ เช่น พวกจีนโดยมากชาวแคะไว้ทุกข์ สีมอครามหรือน้ำเงินหม่น เห็นจะเป็นเพราะสีครามเป็นสีมัวหมอง ลางทีว่าไว้ทุกข์ของจีนเป็นสีขาว ส่วนสีครามเป็นสีไว้ทุกข์ชั้นรอง การไว้ทุกข์ด้วยสีครามแก่หรือน้ำเงินแก่ ของชาติอื่นก็มีเหมือนกัน เช่น ชาวแอฟริกาลางพวก ชาวเยอรมันลางถิ่นใช้สีครามแก่สำหรับให้

พวกผู้หญิงไว้ทุกข์ ชาวอียิปต์สมัยโบราณตลอดมาจนปัจจุบัน ใช้แถบผ้าสีคราม พันศีรษะในเวลาปลงศพ แต่ที่ใช้สีเหลืองก็มี เพราะสีเหลืองมีลักษณะที่ซีดจางได้ง่ายหรือเป็นสีตายง่ายนั่นเอง

ชาวตุรกีใช้สีฟ้าหรือสีม่วงแดงเป็นสีไว้ทุกข์ ในประเทศฝรั่งเศสและประเทศเบลเยี่ยมใช้สีฟ้า เป็นสีไว้ทุกข์สำหรับศพเด็ก และถือว่าพระแม่เจ้ามาเรียพระมารดาพระเยซูก็ทรงสีนี้ไว้ทุกข์ถวายพระเยซู พระเยซูในขณะถูกตรึงบนไม้กางเขน พวกทหารเอาเสื้อสีม่วงแก่คลุมพระกายให้ เพราะฉะนั้นในนิกายโรมันคาทอลิก จึงถือสีนี้เป็นเครื่องหมายแห่งการบำเพ็ญพรตและการไว้ทุกข์ก็มี

การไว้ทุกข์ เป็นเรื่องแต่งตัวให้ตรงข้ามกับปกติ เป็นต้น ถ้าปกติไว้ผมยาวก็ต้องตัดต้องโกน หรือสยายผมให้รุงรัง ถ้าตามปกติไว้ผมสั้นอยู่แล้วก็ต้องปล่อยไว้ไม่ตัด เครื่องเสื้อผ้าก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีเครื่องนุ่งห่มน้อยก็เลยเปลือยกายทาเนื้อทาตัวด้วยสีต่างๆ หรือเกือบเปลือยที่เดียว ถ้ามีเครื่องนุ่งห่มอย่างชาติที่เจริญแล้ว ก็ต้องนุ่งห่มผ้าหยาบๆ หรือผ้าเก่าๆ ผ้าที่มีสีฉูดฉาดก็เปลี่ยนเป็นสีซึ่งตามประเพณีนิยมถือว่าเป็นสีทุกข์ เครื่องประดับกายก็เอาออกเลิกประดับแต่ง พวกไอนูชาวป่าในประเทศญี่ปุ่น ไว้ทุกข์สวมเสื้อกลับเอาข้างในออกมาข้างนอก ชาวบังกะหล่า ลางทีผู้ชายใส่เสื้อผู้หญิง ชาติที่มีเครื่องคลุมศีรษะก็เอาออก แต่ชาติที่ไม่มีเครื่องคลุมศีรษะก็หาเครื่องคลุมศีรษะ เช่น การไว้ทุกข์ของจีนในวันฝังศพ ถ้าเป็นผู้หญิงฝรั่งเมื่อสามีตายต้องหาผ้าคลุมหน้า ฝรั่งว่าเรื่องไว้ทุกข์ที่ถือกันจัด ก็คือคนสองจำพวกซึ่งอยู่ที่สุดกันคนละข้าง จำพวกหนึ่งคือพวกมนุษย์ชั้นชาวป่าดอยที่ยังไม่มีความเจริญ พวกนี้ไว้ทุกข์เป็นไปในทำนองปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ มิฉะนั้นอาจมาตอแยรบกวน เพียงแต่ปลอมตัว ชาวป่าลางชาติยังไม่เห็นพอต้องมีไม้ตะบองไว้ให้หญิงแม่ม่ายด้วย หรือมิฉะนั้นต้องจุดไฟหรือทำพิธีป้องกันให้ผีอยู่แต่ห่าง อย่าเข้ามาใกล้ได้ จำพวกที่สองได้แก่มนุษย์ที่เจริญศิวิไลซ์แล้ว เหตุผลของการไว้ทุกข์ กลายมาเป็นการแสดงเศร้าโศกเสียใจ

ใครๆ ได้เห็นจะได้สงสาร เป็นเรื่องแสดงความเคารพ กตัญญูกตเวทีต่อผู้ตาย ทั้งจะทำให้ผีของผู้ตายเห็นใจไม่โกรธขึ้งในตน แต่การไว้ทุกข์นี้โดยมากเป็นเป็นคนชั้นกลางขึ้นไป เพราะมีทรัพย์พอจะจับจ่ายหาเครื่องไว้ทุกข์เป็นการแสดงความเศร้าโศกได้ ส่วนพวกคนจน ไม่สู้จะไว้ทุกข์กัน อย่างเดียวกับชาวชนบทของเรา เพราะไม่รู้จะเอาเงินมาจับจ่ายได้ที่ไหน ถ้าอยู่ในประเทศที่เจริญสมบูรณ์ เงินที่ใช้ในการรักษาพยาบาลด้วยความจำเป็นก็ยังไม่เพียงพอเสียแล้ว สำมะหาอะไรกับที่จะเอามาจับจ่ายใช้สอยฟุ่มเฟือยแก่การแสดงความเศร้าโศกได้ พึงท่านผู้ใหญ่บ่นว่า เรื่องไว้ทุกข์ของเราเป็นเรื่องสับปลับยากใจเป็นที่สุด เอาแน่อะไรไม่ได้เลย ถ้าสังเกตแบ่ง ก็แบ่งได้เป็นสองทาง คือไว้เฉพาะแต่ไปเข้างานศพทางหนึ่ง กับไว้ประจำวันอีกทางหนึ่ง การไว้ไปงานศพคือนุ่งขาวนุ่งดำ เข้าใจว่าเราจำเขามา นุ่งขาวพูดกันว่าเอาอย่างจีน แต่ถามพวกจีนเขาก็ว่าไม่ได้นุ่งขาว ตกลงจะมาแต่ทางไหนก็ไม่ทราบ แต่นุ่งดำนั้นจำฝรั่งมาแน่ และเป็นแน่ว่าเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ด้วย ที่นุ่งสีกุเหร่า สีนกพิราบ และสีน้ำเงินอะไรเหล่านี้ เชื่อว่าเป็นของเราคิดขึ้นเองเพื่อจะเดินให้เป็นสายกลาง เพียงแต่แต่งดำก็ลำบากอยู่แล้ว ไฉนจะไปรับเอาอย่างอื่นมาพอกให้ลำบากยิ่งขึ้นอีกเล่า เดิมที่เราเห็นจะไม่ได้ไว้ทุกข์กัน เพราะเคยเห็นพระเมรุใหญ่ๆ แต่ก่อนมา นุ่งสมปักลายสีต่างๆ คาดเสื้อครุยกันทั้งนั้น (ที่คาดเสื้อครุยทีจะสงสัยพวกที่เขาไม่มีหน้าที่แห่เสด็จ ต้องคาดเสื้อครุยจริงๆ เวลาเข้าริ้วต้องสวมเสื้อครุย เวลาอยู่นอกริ้วถอดเสื้อครุยออกคาด) ส่วนทางไว้ทุกข์ประจำวันนั้น แต่ก่อนมีโกนหัว หากสั่งห้ามเสียแต่ในรัชกาลที่ ๕ แต่มีการแต่งดำพันแขนดำเข้ามาแทนที่ เดี๋ยวนี้แต่งตามประกาศนายกรัฐมนตรี เรื่องระเบียบการแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพ ลงวันที่ ๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ *(ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๘ ตอนที่ ๖๑)*

ตอน ๓—เผาศพ

ปลงศพ

ก่อนเล่าถึงตอนยกศพไปเผา ขอแทรกเรื่องปลงศพเสียก่อน ปลงศพในหนังสือเรื่องนี้ หมายความถึงการปลดเปลื้องภาระที่แบกไว้ในเรื่องศพให้เสร็จธุระไป เพราะฉะนั้น การปลงศพจึงไม่ใช่แต่เผาอย่างเดียว จะฝังหรือจะทำด้วยวิธีใดก็ขอเรียกว่าปลงศพทั้งหมด

การปลงศพเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ แต่วิธีจัดทำนั้นมีต่าง ๆ กันสุดแล้วแต่ลัทธิประเพณีบังคับไว้ ในชั้นเดิมที่เดียวครั้งมนุษย์ยังตกอยู่ในลักษณะเป็นป่าเถื่อน ถ้ามีใครในพวกตายไป วิธีง่ายที่สุดคือ ทิ้งไว้แล้วพากันหนีไป มีตัวอย่าง เช่นพวกซาไกในแหลมมลายูและชาวกาฟเฟอร์ในทวีปแอฟริกาเป็นต้น พวกตาดในตอนกลางทวีปอาเซีย แม้มีความเจริญแล้ว แต่โดยเหตุที่มีลักษณะเป็นชาติเร่ร่อน ไม่ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่กับที่ เมื่อมีคนในพวกตายไป ก็ตัดเนื้อเถือหนังศพออกเป็นชิ้น ๆ แล้วทิ้งไว้ให้สัตว์ป่ากินเก็บแต่กระดูกไว้สักการบูชาเท่านั้น ชาติตาดลางพวกในประเทศไซบีเรีย เลี้ยงสุนัขไว้ให้มีหน้าที่กินเนื้อศพ ชาติที่เจริญแล้วยังใช้วิธีทิ้งศพไว้ไม่ใช่เผาหรือฝังก็มี เช่นพวกปาร์ซี ใช้วิธีทิ้งศพไว้ให้แร้งกิน แต่ไม่ได้ทิ้งไว้เฉย ๆ เหมือนอย่างคนป่าเถื่อน ชาวปาร์ซีจะก่อสร้างที่สำหรับทิ้งเป็นหอคอยสูง แล้วเอาศพไปวางตากแดดไว้หลายวัน จนเนื้อแห้งเพื่อป้องกันไม่ให้แร้งลงมากินก่อนกำหนด ใช้หินแก้วชนิดหนึ่งวางไว้บนเสาสูง เมื่อหินแก้วถูกแดดส่องก็เกิดเป็นรัศมีฉายพุ่งออกมากแร้งก็ไม่กล้าลง พอเห็นว่าศพแห้ง จึงปล่อยให้แร้งซึ่งคอยจ้องอยู่แล้วลงมากินเนื้อได้ เป็นเครื่องสังเกตในหมู่ญาติซึ่งคอยเฝ้าอยู่ว่าแร้งได้นำเอาวิญญาณของผู้ตายไปสู่สถานบรมสุข ซึ่งอยู่บนยอดเขาศักดิ์สิทธิ์แล้ว ที่ชาวปาร์ซีปลงศพด้วยวิธีนี้ ชาติอื่นอาจเห็นว่าเป็นวิธีร้ายกาจขาดความเคารพในศพก็ได้ แต่ที่เขาทำเช่นนั้นก็มีเหตุผลตามความเชื่อถือของเขา คือเขาอธิบายว่า ธาตุของโลกเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถ้าเอาศพฝังทำให้ธาตุดินไม่บริสุทธิ์ ถ้าเผาทำให้ธาตุไฟไม่บริสุทธิ์ จึงต้องใช้วิธีปลงศพด้วยวิธีวางศพ

ทิ้งไว้บนที่สูง ชาวปาร์ซีบูชาไฟ นับถือดวงอาทิตย์และอากาศบริสุทธิ์ ถือว่าแสงสว่างและอากาศโปร่ง เป็นสิทธิที่ทุกคนควรได้รับตั้งแต่เกิดมา เมื่อตายก็ควรได้รับสิทธิอย่างนี้ด้วย ที่เอาศพไปฝังดินคล้ายกับเอาไปขังไว้ในที่มืด ชาวปาร์ซีกลัวมาก เพราะแสงแดดส่องไม่ถึง เขาเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นบ่อเกิดแห่งชีวิต คนตายไปก็คือพระอาทิตย์มาเอาไป หรือกลับคืนไปสู่พระอาทิตย์ซึ่งเป็นแหล่งเดิมของชีวิต ที่ร่างกายเปื่อยเน่าไปเป็นเพราะธาตุทั้งหลายคืนสู่พระอาทิตย์ซึ่งเป็นพระผู้สร้างสรรค์สิ่งที่มีชีวิตและมีรูป เหตุนี้เวลาจะวางศพ เขาจึงหันตีนศพไปทางทิศตะวันออก เมื่อแร้งกินเนื้อศพเหลือแต่กระดูกแล้ว ก็มีเจ้าหน้าที่กวาดทิ้งลงไปในหลุมลึกซึ่งทำไว้ใกล้ๆที่วางศพ เพื่อให้มีที่สำหรับวางศพคนอื่นต่อไป ฝรั่งชมว่าการปลงศพของชาวปาร์ซีถ้าพูดถึงทางอนามัยก็นับว่าดี และอีกอย่างไม่มีชาติชั้นวรรณะในเรื่องศพ จะเป็นไพร่ผู้ดีมั่งมีหรือยากจน พอตายลงก็เหมือนกัน คือเปลือยร่างอยู่ในสถานที่เดียวกัน นับว่าร่วมเป็นญาติกันเมื่อตายแล้ว ค่าใช้จ่ายทำศพก็ไม่เปลือง พิธีก็ไม่มาก

ย้อนกล่าวถึงชาติป่าเถื่อนที่ทิ้งศพหนีไป เมื่อมนุษย์มีความเจริญขึ้นบ้างแล้ว คงจะมีความอาลัยรักใคร่ในผู้ตายไป เห็นว่าถ้าทิ้งศพไว้ สัตว์ป่าจะมากัดกินเป็นที่น่าสังเวชอยู่ ลางชาติจึงใช้วิธีเอาศพขึ้นไปขัดไว้บนต้นไม้ เรื่องคิดฝังคนคงไม่ได้นึก เพราะยังไม่มีเครื่องขุด ความคิดเรื่องขุดก็มีไม่ได้ วิธีเอาศพไว้บนต้นไม้ แม้ชาติที่มีความเจริญพอจะขุดหลุมฝังศพได้แล้วก็ดี แต่ยังคงเป็นอยู่อย่างนี้สืบเป็นประเพณีกันมาก็มี เช่น พวกคนชาวป่าในทวีปอเมริกาใต้ หรือมนุษย์ซึ่งอยู่ในที่ลางแห่งพื้นที่ลุ่มฉ่ำแฉะ หรือเป็นที่ซึ่งมีแต่น้ำแข็งตลอดปี อย่างดินแดนแถบขั้วโลกเหนือ ถึงจะคิดฝังก็ทำได้โดยลำบาก ถ้ามีต้นไม้ ก็เอาศพไว้บนนั้นสะดวกกว่า ได้เคยเห็นเขาขัดห้างบนต้นไม้เตี้ยๆ หรือยกพื้นทำเป็นห้างเตี้ยๆ แล้วเอาศพไว้บนนั้นที่ในวัดแห่งหนึ่งในชนบท ทำให้นึกถึงการเอาศพไว้บนต้นไม้ของชาติอื่นๆ ซึ่งได้เคยเห็นภาพถ่าย ว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ของเราเป็นการไว้ชั่วคราวแล้วนำไปเผา (คงจะ

ต้องการหนีน้ำในหน้าน้ำกระมัง) ผิดกับของชาติอื่น ๆ ที่เล่ามาข้างต้น ซึ่งเขาเอาไว้เลย ทางหัวเมืองปักษ์ใต้ของเรา มีวิธีเอาศพไว้บนต้นไม้เหมือนกัน แต่ก่อนนี้เห็นจะเกือบเป็นปกติ เรียกว่า *แขวน* คือเอาศพห่อเผื่อกไปแขวนไว้บนต้นไม้ ลางทีจะเป็นต้นเค้าของการเอาเผื่อกห่อศพ แม้ใส่โลงแล้วก็ยังปูก้นโลงด้วยเผื่อก ส่วนศพคนมียศมีเงินนั้น เขาไปปลูกร้านเอาศพไว้แทนแขวน พวกกะเหรี่ยงใช้ห่อศพแขวนไว้บนต้นไม้เหมือนกัน ถ้าเป็นคนสำคัญก็ชักเอาขึ้นแขวนไว้สูงผู้ที่เขาเคยไปล่าสัตว์ในป่าเล่าให้ฟังว่า ถ้าเห็นก้อนอะไรยาวๆแขวนไว้บนต้นไม้สูง ก็ห้ามไม่ให้ทัก จะเป็นเสนียดจัญไรหรืออย่างไรไม่แน่ เป็นแต่ห้ามกันไม่ให้ทักกันอย่างนั้น การแขวนอย่างนี้จะเรียกผังในป่าช้าอากาศก็เห็นจะได้

วิธีปลงศพอีกอย่างหนึ่ง เป็นของเก่าแก่เหมือนกัน คือเอาไปบรรจุไว้ในถ้ำ แต่ต้องเป็นที่อยู่ใกล้ภูเขามีถ้ำมากจึงจะสะดวก วิธีนี้เห็นจะเป็นชั้นต้นของการบรรจุศพไว้ในสถานที่ใหญ่โต อย่างพวกอีปต์สมัยโบราณ บรรจุศพไว้ในปีรมิด

อีกวิธีหนึ่ง ใช้ทิ้งน้ำ ซึ่งมักจะทำกันได้ก็ในชาติที่อยู่ใกล้น้ำ เช่น ชาวชนบทลางถิ่นในแคว้นบัญจาบประเทศอินเดีย และพวกนิโกรในตะวันตกของทวีปแอฟริกา พวกไวคิง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาติเดนมาร์กและนอรเวย์ ชาวเกาะบอเนียวและชาวเกาะทะเลใต้ เหล่านี้จะเอาศพบรรจุเรือพร้อมด้วยอาหารและเครื่องใช้ไม้สอย แล้วปล่อยเรือไปในทะเล ชาวอินเดียลางแห่งจะวางศพลงในแม่น้ำคงคา ถ้าอยู่ใกล้แม่น้ำคงคา จะวางหรือทิ้งลงในแม่น้ำอื่น ๆ ก็ได้ ที่เห็นว่าสะดวก และนึกว่าเป็นแม่น้ำคงคาก็ใช้ได้ ฝรั่งว่าประเทศอินเดียเคยมีโรคอหิวาต์ระบาด เพราะเรื่องเอาศพวางในแม่น้ำนี้ส่วนหนึ่ง เรือเดินสมุทรถ้ามีใครตายในเรือ โดยมากมักทำพิธีทางศาสนาเป็นสังเขป แล้วเอาศพห่อผ้าโยนทิ้งทะเลไป แต่เรื่องนี้เกิดขึ้นด้วยความจำเป็นผิดกับเรื่องข้างต้น ซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อถือ

การปลงศพ ลางชาติใช้ย่างเก็บไว้ มีชาวเกาะไฮตีในหมู่เกาะเวสต์อินดิส เมื่อย่างเสร็จแล้ว ใส่เสื้อผ้าอย่างดีให้แก่ศพแล้วเอาแขวนไว้ตามฝาห้อง

ฝรั่งว่าพวกฝรั่งเองก็มีทำ ว่าพวกบาทหลวงนิกายกาปูจินในเมืองปาเลอโม ประเทศอิตาลี และที่วัดกรูสสเบิกในเมืองบอนประเทศเยอรมันนี ใส่ยารักษาเนื้อศพบาทหลวงแล้วแต่งตัวศพเอาวางเรียงไว้ในช่องกุฎเป็นแถว มีท่าต่างๆ กัน นอนก็มี นั่งก็มี ว่าถ้าใครไปเที่ยวเมืองเหล่านี้ไม่ควรจะละโอกาสแวะไปดูหรือไปชม จีนและธิเบตก็มีการทำให้ศพแห้งเก็บรักษาไว้ แต่ทำเฉพาะศพพระสงฆ์ซึ่งนับถือว่าเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ (J.R.A.S. Vol. 63 p. 699)

บัดนี้จะได้เล่าถึงเรื่องฝังและเผา ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันดกดื่นมากกว่าวิธีอื่นมีทั้งชาติที่เจริญที่สุดและทั้งชาติที่ป่าเถื่อนที่สุด ความคิดในเรื่องเผาหรือฝังก็เป็นต่างๆกัน เช่นในชนชาติที่นับถือลัทธิศาสนาคริสตัง และลัทธิอิสลามนิยมฝัง เพราะมีคติว่าในวันสิ้นโลก จะมีเทพบดีมาเป่าแตร คนที่ตายก็จะกลับเป็นขึ้นมาโดยลุกขึ้นจากหลุม เพื่อรับคำพิพากษาครั้งสุดท้าย ในบาปบุญที่ได้ทำไว้ในเวลามีชีวิตอยู่ ถ้าเผาซากเสียก็จะไม่มีร่างอะไรสำหรับเป็นขึ้นมา ที่เล่ามานี้ เล่าตามคติที่เขาเชื่อถือกันเป็นสามัญ ในประเทศไอรแลนด์เคยมีประเพณีถอนตะปูโลงออกขณะหย่อนโลงลงหลุม ทั้งนี้ก็เพื่อว่าถึงวันสิ้นโลก เวลากลับเป็นขึ้นมาผู้ตายจะได้ลุกขึ้นออกจากโลงได้สะดวก

การเผานั้น เป็นวิธีปลงศพโดยปกติของเรา ของชาติเพื่อนบ้าน (ยกเว้นชาวมลายู) และของประชาชนในอินเดียส่วนมากที่เป็นชาวฮินดูหรือพวกอื่นๆ พวกชาวเกาะต่างๆ ในประเทศอินโดนิเซีย มีชวามลายูเป็นต้นซึ่งยังนับถือลัทธิฮินดูอยู่ อย่างชาวเกาะบาหลี ก็ใช้เผา ชาติตาดลางพวกในประเทศไซบีเรีย และชาวอินเดียแดงลางพวกทางตะวันออกเฉียงเหนือของทวีปอเมริกาใช้เผาเหมือนกัน

ชนชาติสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุโรป ใช้เผาศพมาก่อน ปรากฏจากซากถ่านเถ้าที่นักโบราณคดีค้นพบ สันนิษฐานกันว่าที่ใช้เผา เพราะมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยังเป็นพวกเร่ร่อนอยู่ ถ้าทิ้งศพไว้ศัตรูอาจทำลามก

หรือทำเวทมนต์แก่ศพ เกิดเป็นเหตุร้ายขึ้นแก่ผู้ตายและทั้งผู้เป็นด้วย จะพาศพไปด้วยก็ลำบาก จึงได้เผาเสีย การเผานี้ยังสืบมาถึงพวกกรีกและโรมัน นิยมกันว่าถ้าเป็นศพข้าราชการชั้นสูงและคนมั่งมีก็ใช้เผา จะฝังก็แต่คนชั้นสามัญหรือศพคนฆ่าตัวตาย และศพคนที่ฆ่าเขาตาย ยิ่งเป็นศพคนที่ฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัว ถือเป็นบาปหนัก ต้องเอาไก่ตัวหนึ่ง (ถือว่าไก่เป็นเครื่องหมายแห่งบาป แต่จีนฮกเกี้ยนในลางถิ่นถือว่าไก่ขาวเป็นไก่ผี ไม่กล้าเลี้ยง ดูก็ชอบกล จะด้วยเหตุผลอย่างไรจีนซึ่งเป็นผู้ถือก็อธิบายได้เพียงว่า โบราณเขาทำกันอย่างนั้นก็ต้องทำตามไป) ยัดเข้ากระสอบเดียวกับศพแล้วนำเอาไปฝังเสีย

ชาวอริยกะในสมัยพระเวทใช้เผา มีกล่าวเรื่องเผาไว้ในคัมภีร์พระเวทเป็นหลักฐานให้ทราบอยู่

ในประเทศอังกฤษครั้งโบราณ ถ้าสงสัยว่าหญิงแก่คนใดเป็นแม่มดหมอผี ก็เอาเผาเสียทั้งเป็น พวกเย้าในตอนเหนือของประเทศไทยก็ถืออย่างเดียวกับชาวอังกฤษสมัยก่อน พวกนิโกรในภาคตะวันตกของทวีปแอฟริกาถ้าเป็นศพนักโทษใช้เผา กลับเป็นเรื่องเห็นว่าเผาเป็นของเลว

ว่าในทางเชื่อถือในลัทธิ ชาติที่เห็นว่าเผาดี ก็ว่าเป็นทางป้องกันผีได้ดีที่สุด ไม่ให้มารบกวนทำร้ายคนเป็น ทั้งเป็นเรื่องปลดเปลื้องความเกี่ยวข้องในเรื่องผีกับคน ไม่ให้มาข้องแวะกันได้ด้วย คติของอินเดียถือว่าไฟเป็นผู้ชำระบาปมลทินของคนตายได้หมดสิ้น และไฟเป็นผู้นำเอาส่วนที่ไม่ตาย คือวิญญาณลอยตามควันขึ้นไปสวรรค์ เพราะฉะนั้นการเผาศพของเขา จึงใช้ไฟศักดิ์สิทธิ์ซึ่งก่อให้ติดขึ้นตามลัทธิพิธี (อย่างไฟหลวงของเรา) สำหรับใช้จุดเผา

ฝ่ายพวกเห็นว่าการเผาดี เพราะไฟเป็นเครื่องชำระมลทินและดันส่งวิญญาณให้ตามควันขึ้นไปบนสวรรค์ ส่วนที่เห็นเหตุผลว่าเผาดี เป็นไปในทางความคิดสมัยใหม่ก็ว่าเผาไม่เปลืองที่ จะได้เอาที่ใช้ประโยชน์ให้เกิดผลดีกว่าใช้เป็นที่ฝังศพ ทั้งการเผาก็เป็นวิธีที่สะอาด ไม่เป็นอันตรายต่ออนามัยดีกว่าให้เน่าซึมอยู่ในดิน แต่พวกนิยมฝังแย้งว่า ถ้าฝังให้ลึกธาตุไฮโดรเยนและธาตุไฮโดรคาบอน จะถูกความหนาของดินดูดไว้หมด ไม่เป็นอันตรายแก่

อนามัย ถ้ามนุษย์ใช้เผากันหมดมาแต่แรก ป่านนี้ฟืนคงหมดป่า (เห็นจะไม่จริง) ถ้าพูดในแง่นักโบราณคดี การเผาทำลายหลักฐานทางโบราณคดีเสียหมด เพราะเหลือแต่ถ่านเถ้า เรื่องฝังและเผาก็เถียงกันอยู่อย่างนี้

มีคติในเรื่องปลงศพอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งร่วมความคิดกันมากชาติ คือ ตามธรรมดาถ้าไม่ทำศพตามลัทธิพิธีที่กำหนดไว้ ถือว่าเป็นบาปหนัก เป็นเดือดร้อนแก่ผู้ตาย เช่นธรรมเนียมของเราถ้าศพยังไม่ได้เผาจี้ตามลัทธิพิธี ก็จะไปเป็นผีดิบ ดุร้ายนัก ไม่มีทางไปผุดไปเกิด จะป้วนเปี้ยนวนเวียนอยู่ในบริเวณใกล้ๆ ทำความเดือดร้อนให้แก่คนเป็น แต่เหตุไฉนคนที่ตายร้ายในปัจจุบันทันด่วน อย่างที่เรียกกันว่าผีตายโหง ย่อมถือกันว่าเป็นผีดุร้ายนัก ควรจะเผาจี้เสียก็ไม่เผากัน ถ้าจะเผาก็ต้องฝังไว้ก่อน ทั้งห้ามสวดห้ามทำพิธีต่าง ๆ ในลัทธิ ถ้าได้เผาเสียให้เสร็จสิ้นไปทันที ให้ไปผุดเกิดเสียจะดีกว่า จะได้ไม่มาเป็นผีดุร้ายตอแยคนเป็น ศพที่ยังไม่ได้เผาลูกหลานไม่สบายใจ ต้องหาทางเผา มีหาไม่ก็ต้องทำเพราะกลัวผู้ตายจะเป็นผีดิบ ไม่ยอมให้เกิด ดังเล่ามาข้างต้น เพราะฉะนั้น ถ้าหาศพเผาไม่ได้ ก็เขียนชื่อผู้ตายเข้าพิธีเผาแทน ประเพณีของอินเดียก็อย่างเดียวกัน เช่นถ้าใครไปตายไกลบ้าน หรือตกน้ำตายหาศพไม่ได้ หรือถูกกระสุนระเบิดแตกละเอียด ไม่เป็นเนื้อเป็นตัว หรือถูกสัตว์ร้ายกิน เมื่อนานเป็นเวลาสมควรแล้ว พวกญาติก็เอาหญ้าคาผูกเป็นหุ่นรูปคน สมมติว่าเป็นผู้ตายแล้วจัดตามพิธี (Stevenson's *The Rites of the Twice Born* p. 151)

คติที่ถือว่าไม่ได้เผาหรือไม่ได้รับพิธีปลงศพผีจะดุร้าย เป็นเรื่องที่คิดเห็นพ้องกันหลายชาติ เช่นชาติในแคว้นอาชันตีทวีปแอฟริกาถือว่า ถ้าศพไม่ได้รับพิธีทำศพ จะเป็นเพราะด้วยเหตุไรก็ตาม เป็นร้ายนัก เพราะผีจะวนเวียนอยู่ในป่าอันมืดครึ้ม แล้วจะลอบเข้ามาในหมู่บ้านเป็นครั้งคราว ทำความเดือดร้อนให้แก่ลูกเมียซึ่งอกตัญญู ละเลยไม่ทำศพให้แก่ตน ชาวบาตักในเกาะสุมาตรา ถือว่าถ้าไม่ได้ฝัง ศพนั้นจะเดือดร้อน เป็นการอับอายขายหน้าแก่ลูกเมียมาก

เผาฝังตามลัทธิพิธีไม่ได้

ได้เล่าไว้ว่า ศพที่ตายร้าย จะเผาหรือทำพิธีศพลางอย่างไม่ได้ ชาติต่างๆก็มีเหมือนกัน ไม่ใช่แต่เรื่องตายร้ายเผาไม่ได้ แม้ตายธรรมดาก็มีคนลางพวกเมื่อตายไป จะทำพิธีศพให้ไม่ได้เหมือนกัน ที่จะเป็นเรื่องแบ่งชั้นและชนิดของผู้ตาย ว่าพวกไหนควรมีสิทธิได้รับส่วนกุศลในลัทธิพิธีทำศพ และชั้นไหนไม่ควรมีสิทธิเช่นนั้น

ในจำพวกคนที่ไม่ได้รับการทำศพโดยบริบูรณ์ คือ

(๑) **ศพเด็กเล็ก** ในอินเดียไม่เผา ใช้แต่ฝัง ตรงกับธรรมเนียมของเราพวกไทยโท้ ถ้าเป็นศพเด็กมีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ไม่มีพิธีทำศพ เป็นแต่เอาเผือกห่อไปฝังเท่านั้น ชาวนิโกรแถบตะวันตกของทวีปแอฟริกาใช้โยนศพทิ้ง ประเพณีฝรั่ง ถ้าเป็นศพเด็กที่ไม่ได้รับลัทธิพิธีล้างบาปต้องฝังเฉยๆ มีพิธีในลัทธิไม่ได้ ชาติอื่นๆในทวีปออสเตรเลีย ทวีปแอฟริกา และประเทศไซบีเรีย ก็ประพฤติแก่ศพเด็กโดยเอาไปโยนทิ้งเสีย หรืออย่างดีเอาไปฝังแต่ห้ามทำพิธี ที่ชาติต่างๆ มีความคิดร่วมกันในเรื่องศพเด็ก ไม่ต้องทำพิธีอะไรก็คงเห็นว่าเด็กไม่สำคัญเท่าผู้ใหญ่ ถึงจะเป็นผีมาทำรังควานก็ไม่ร้ายแรงอะไร

(๒) **ศพผู้หญิง** พวกไทยโท้จะไม่ทำพิธีแก่ศพหญิงยังไม่มีสามี นอกจากใส่เผือกห่อไปฝังเท่านั้น ลางชาติในทวีปออสเตรเลีย ถ้าเป็นศพหญิงก็ไม่ทำพิธีศพให้ ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามีก็ทิ้งเลย ไม่ฝัง ชาติทราวิฑลางพวก พวกในอินเดียใต้ ถ้าเป็นศพคนโสดใช้ฝัง ถ้ามีเรือนแล้วจึงจะเผาได้ เรื่องไม่ทำพิธีแก่ศพหญิง ก็เป็นเรื่องที่คิดเห็นว่าผู้หญิงไม่สำคัญเข้าในชั้นเด็กเท่ากัน เคราะห์ดีที่เราไม่มีประเพณีนี้

(๓) **ศพผู้มีความผิดและคนชั้นเลว** จะทำพิธีศพเสมอด้วยคนธรรมดาและชั้นสูงไม่ได้ ถ้าเป็นชาติที่นิยมเผา ก็ห้ามเผาศพคนจำพวกเหล่านี้ เป็นแต่ใช้ฝังโดยไม่มีพิธีในลัทธิ ถ้าเป็นชาติถือการฝังถ้ายอมให้ฝังก็ไม่ทำพิธีในลัทธิให้ ถ้าไม่ฝังก็โยนศพทิ้งเสีย หรือฝังรวมๆกันในหลุมเดียว

ชาวอินเดียแดงลางพวกจะเผาแต่ศพคนชั้นสูง ในอเมริกากลางแม้คนชั้นสูงถ้ามีโทษผิดอย่างอุกฤษฎ์ ก็ต้องโยนทิ้งให้สัตว์ป่ากินเหมือนคนสามัญ ถ้าเทียบถึงประเพณีของยุโรปแต่ก่อน ใช้เสียบศพประจาน ก็ดูไม่แปลกอะไรกับโยนศพทิ้ง ชาวนิโกรลางพวก ถ้าเป็นศพสามัญหรือเป็นข้าทาสและนักโทษ ก็เอาไปโยนทิ้ง อย่างของเราเมื่อก่อน ก็เอานักโทษไปโยนทิ้งให้แร้งกิน ตกเป็นเรื่องคนเหล่านี้ไม่ใช่เป็นคนสำคัญนั่นเอง ไม่ทำพิธีก็ได้

คนที่ตายร้าย ก็ทำพิธีศพให้ไม่ได้เหมือนกัน ต่างชาติถือว่า อย่างไหนตายร้ายมีเป็นต่างๆกัน แต่ที่ร่วมกันคือ พวกที่ตายโหง เช่น

คนฆ่าตัวตาย ชาวโตโกแลนด์ในทวีปแอฟริกา ถือว่าผู้ที่ฆ่าตัวตายเป็นเพราะผีโกรธเคืองดลใจให้ฆ่าตัวเอง เป็นอัปมงคลแก่แผ่นดิน ฝนฟ้าจะไม่ตก ซ้ำยังต้องปรับญาติของผู้ฆ่าตัวตายด้วย ส่วนศพให้เอาไม้เสียบแล้วลากเอาไปทิ้งเสียในรกในพง หรือเอาไปยัดไว้ในหลุมในรูทำอย่างง่ายๆ ไม่ต้องทำลัทธิพิธีอะไร ธรรมเนียมฝรั่งแต่ก่อน ผู้ตายร้ายที่ไหน ก็มักฝังที่นั่นตามข้างถนนที่เกิดเหตุ ทำกางเขนเป็นเครื่องหมายไว้

ถูกฟ้าผ่าตาย โดยมากถือกันว่าตายอย่างนี้เป็นถูกผีถูกเทวดาหรือถูกพระเจ้าลงโทษ คติของจีนว่า คนถูกฟ้าผ่า เพราะเป็นคนทำบาปหนา ลุ่ยกงหรือเทวดาฟ้าผ่าเป็นผู้มาลงโทษ ชาวเบกัวนาในทวีปแอฟริกา จะไม่มีใครร้องไห้เสียใจให้แก่คนที่ถูกฟ้าผ่าตาย ซ้ำบอกว่าเป็นการสมควรแล้ว ทำบาปจึงถูกผีลงโทษ

ตกน้ำตาย ก็เป็นเรื่องบาปอีก ถือว่าผู้ตายถูกผีน้ำฉุดตัวเอาลงไป ถ้าเป็นข้างจีน เมื่อเห็นใครตกน้ำตายก็ไม่ช่วย เพราะถือว่าคนตกน้ำตายจะต้องเป็นผีน้ำอยู่ตลอดไป จนกว่าจะมีใครตกน้ำตายอีก ตนจึงจะไปเกิดได้เพราะได้ตัวแทนแล้ว

ตายพรายหรือตายทั้งกลม ชาวแอฟริกาลางพวกถือว่าเป็นเพราะบาปหนา จึงต้องตายแบบนี้ มักเป็นผีร้าย ต้องป้องกันอย่างแข็งแรง

ชาวกะจีนมีฝังศพเป็นปกติ แต่ถ้าเป็นหญิงตายทั้งกลมใช้เผา ต้องทำ

พิธีปัดรังควานกันแข็งแรง เพราะถือว่าเป็นผีที่ดุมาก *(Report on the Census of Burmah 18* Appendix p. XXI*)*

การตายโดยอุบัติเหตุ เช่น ถูกสัตว์ขบกัด ตกต้นไม้ และด้วยเหตุอื่นๆ อันไม่ได้เนื่องมาจากป่วยไข้ตามธรรมดา ถือว่าเทวดาหรือผีลงโทษ ต้องเอาศพโยนทิ้งหรือฝังเฉยๆ

ยังไม่ได้เล่าถึงคนอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งลางชาติห้ามฝัง คือศพของบุคคลที่มีหนี้สิน ชาวเกาะซีลีบิสในประเทศอินโดเนเซียและชาวแอฟริกาทางตะวันตก ห้ามไม่ให้ฝัง ในประเทศอังกฤษเมื่อก่อนนี้ศพของคนเป็นหนี้ทำพิธีฝังไม่ได้ จนกว่าจะใช้หนี้หมดเสียก่อน ยิ่งกว่านี้ ในยุโรปสมัยยุคกลาง ผู้เป็นเจ้าหนี้ขอหมายศาลสั่งจับผู้ตายที่เป็นหนี้ได้ด้วย เพิ่งจะมาเลิกเมื่อราวร้อยปีล่วงมานี้เอง

ประเพณีของเรา ดูเหมือนศพที่ไม่ใช้เผา ก็คือศพเด็กเล็กและศพคนตายร้าย ตายพราย หรือจะมีศพชนิดไรอีกก็ยังนึกไม่ออก แต่ถึงแม้จะฝังแล้ว ก็อาจจะขุดกระดูกขึ้นมาเผาในภายหลังได้หรือเผาแต่เมื่อตายทีเดียวก็เคยมี เอาแน่อะไรไม่ได้แล้ว แต่ก่อนนี้ศพคนจนและศพนักโทษอนาถาได้ทราบว่าทิ้งไว้ให้แร้งกิน และมีการเฉือนเนื้อศพช่วยแร้งด้วย ถึงศพที่จะเผาก็มีการเฉือนเนื้อออกเพื่อให้เผาง่าย แต่เป็นเรื่องสัปเหร่อทำลับหลังญาติผู้ตายโดยมาก เคยเห็นรูปถ่ายในหนังสือฝรั่งว่าด้วยเมืองไทยเรื่องหนึ่ง เห็นศพนอนเปลือยอยู่บนดิน มีแร้งคอยกินอยู่หลายตัว แต่ก่อนนี้ การเอาศพที่อยู่ภายในกำแพงเมืองไปปลง ต้องเอาออกได้แต่ทางเดียว เรียกว่าประตูผี หรือเรียกชื่อในราชการว่า ประตูสำราญราษฎร์ (บัดนี้รื้อเสียแล้ว) เอาศพไปฝังเผา หรือให้แร้งกินที่วัดสระเกศ จนแร้งได้ชื่อว่า *แร้งวัดสระเกศ* เห็นจะมีอยู่ที่วัดนี้มาก เพราะหาศพกินได้ง่าย แต่ลางคราวมีศพมากแร้งกินไม่ไหว ต้องขุดหลุมเอาศพโยนทิ้งในนั้นทับถมกัน ว่าเหม็นเป็นที่สุด

ประเพณีภาคอีสาน ศพเด็กมีอายุต่ำกว่า ๑๐ ขวบ คนตายร้ายและตายด้วยโรคร้าย เช่น อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ เป็นต้น ห้ามเผาต้องฝังทั้งนั้น ฝังแล้วก็ห้ามขุดขึ้นมาเผา ถ้าตายด้วยไข้เจ็บตามธรรมดา เมื่อฝังก็ขุดขึ้นเผา

ภายหลังได้ เขาถือว่า ศพที่ห้ามเผา ถ้าขุดขึ้นมาเผาจะเกิดความเดือดร้อน เกิดไข้เจ็บเป็นต่าง ๆ แก่คนเป็น จะมีคำปรำปรากล่าวกันว่า *บ่ให้ค้นผีรุก บ่อให้ปลุกผีตื่น* เห็นจะตรงกับที่เราพูดกันว่า *ปล้ำผีลุก ปลุกผีตื่น* ซึ่งแสดงต้นเค้าให้เห็นว่า ประเพณีห้ามไม่ให้ขุดขึ้นเผานี้ แต่ก่อนคงถือกันทั่วไป สมัยบัจจุบันเห็นจะเสื่อมเสียแล้ว ได้ทราบว่าทางภาคอีสาน ในจังหวัดเป็นที่ประชุมชน ก็ถือเอาความสะดวกและความพอใจตามความเจริญของบ้านเมืองเป็นใหญ่

ยกศพออกจากเรือน

บัดนี้จะได้เล่าเรื่องทำศพของเราต่อไป

การยกศพออกจากเรือนเพื่อเอาไปเผาจี้ หรือว่าเอาไปฝัง หรือบรรจุไว้ที่วัดชั่วคราว พอให้มีเวลาตระเตรียมในเรื่องเผาภายหลัง มีพิธีจะต้องจัดทำหลายอย่าง พิธีตอนนี้และตอนกลับจากเผาเสร็จแล้วมีเรื่องกระจุกกระจิกที่ต้องทำมากกว่าพิธีตอนอื่น

ศพออกทางประตูเรือนไม่ได้

เมื่อยกศพออกจากเรือนไปวัด จะนำศพออกทางประตูไม่ได้ ต้องพังฝาเรือนให้ศพออกทางนั้น และห้ามไม่ให้หามลอดขื่อเรือนด้วย อธิบายกันว่าที่ทำเช่นนี้ เพราะเรือนสมัยก่อนเป็นชนิดมีขื่อเตี้ย ไม่สะดวกแก่การหามศพหรือไม่เช่นนั้นประตูทางออกคับแคบไม่สะดวก สู้พังฝาแล้วเอาออกทางที่พังไม่ได้ เพราะเรือนสมัยนั้นใช้หญ้าและใบไม้กรุเป็นฝา หรือถ้าเป็นเรือนฝากระดาน ก็เป็นชนิดฝาลูกประกนถอดออกได้ทั้งกระแบะ จึงไม่ลำบากที่จะพังฝาให้ศพออกทางนั้น ถ้าศพอยู่ในเรือนตอนห้องไหน ก็ให้พังฝาห้องนั้นออกทางที่เป็นหัวนอน ที่ห้ามนี้ จะว่าเป็นเพราะออกไม่สะดวก หรือเพราะเป็นเรือนเตี้ย ลางทีศีรษะคนที่ยกศพจะไปโดนขื่อ ก็เป็นการสันนิษฐานทางหนึ่ง ประเพณีของภาคอีสาน อย่าว่าแต่ยกศพลอดขื่อเลย แม้แต่คนเป็น

ซึ่งละลาบละล้วงบังอาจล่วงลอดขื่อเข้าไป ก็เป็นผิดผีเสียแล้ว เห็นจะเป็นด้วยข้อนี้ด้วยกระมัง จึงยกศพออกทางประตูไม่ได้ เวลาเขายกศพออกทางฝา ต้องทำบันไดด้วยก้านกล้วยเป็น ๓ ขั้น (ไม่ยักทำเป็น ๔ ขั้นอย่างบันไดผี) วางพาดไว้ด้วย เห็นจะติดมาเมื่อครั้งยังจำเป็นต้องใช้บันไดจริงพาดเอาศพลงถึงเดี๋ยวนี้ลางทีก็จำเป็นเมื่อเรือนนั้นสูง บันไดก็ทำไม่ยากอะไร แม้แต่บันไดที่เขาใช้ขึ้นลงเรือนโดยปกติก็ทำอย่างง่าย ๆ ยกออกก็ได้ ทางภาคพายัพได้ความว่าจะยกศพออกจากเรือนทางประตูก็ได้ แต่ต้องทำบันไดไม้ ๓ ขั้น ทำอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องแข็งแรง วางไว้ตรงช่องทางที่จะลงจากเรือน เวลาศพลงจากเรือน มีคนนำหน้าศพ คนนำจะเหยียบขึ้นบนขั้นบันได จนบันไดนั้นหักทลายคนหามศพก็ย่ำมาบนบันไดทลาย ประเพณีอำเภอลับแล เอาศพลงทางประตูเรือนได้ แต่ก่อนจะลงบันไดต้องกลับบันไดเสีย เมื่อผีพ้นไปแล้วก็กลับบันไดอย่างเดิม ลางทีเรื่องทำบันไดหยวก เรื่องกลับบันไดเหล่านี้เห็นจะเป็นเรื่องพรางผี ไม่ให้จำหรือกลับมาบ้านได้ อย่างเรื่องเอากิ่งไม้มาทำประตูป่า ซึ่งจะเล่าในที่ต่อไป

เรื่องไม่ให้ยกศพออกทางประตู ว่าเป็นลัทธิซึ่งมีอยู่ทั่วไปในชนชาติต่าง ๆ เช่นพวกข่ายกศพออกจากเรือนทางข้างฝา ฝาเรือนของพวกข่ากรุด้วยใบไม้ การทะลุฝาจึงไม่ลำบากอะไร ศพออกไปแล้วก็ปิดช่องฝาอย่างเดิม ว่าผีจะจำทางกลับบ้านไม่ได้ (*Indo Chima & Its Primitive People* by Capt. Henry Banbesson P. 170) พวกละว้าก็มีข้อห้ามไม่ให้ยกศพลงทางบันได พวกบาซุโตในแอฟริกา เมื่อยกศพออกทางประตูแล้ว ต้องรื้อประตู ทำทางขึ้นใหม่ พวกฮอดเตนโตดต้องพังฝาเอาศพออก ว่าเพื่อไม่ให้ผีจำทางกลับมาได้ ชาวประเทศกรีนแลนด์ เมื่อยกศพออกทางหน้าต่าง มีหญิงแก่จุดคบไฟแกว่งตามศพ ปากก็ร้องว่า *บีเกลอรูกปอก* แปลว่า *ที่นี่ไม่มีอะไรจะได้อีกแล้ว* นอกนี้ยังมีในตอนตะวันตก และใต้ ของทวีปแอฟริกา ประเทศชวา มลายู หมู่เกาะฟียี จีน ธิเบต ตาด และเอสกิโม ซึ่งล้วนมีข้อห้ามไม่ให้ยกศพออกทางประตู ต้องทำทางออกให้โดยเฉพาะ ลางชาติมีประเพณียังทำกันอยู่ แต่เปลี่ยนเฉพาะยกศพผู้ที่ตายร้ายเท่านั้น ซึ่งจะออกทางประตูธรรมดาไม่ได้

สันนิษฐานไว้ว่าที่ไม่ให้ออกทางประตูเป็นการป้องกันไม่ให้ผีกลับมาบ้านถูก ถ้าให้ออกทางประตูธรรมดาเป็นอัปมงคล เพราะประตูใช้สำหรับคนเป็นข้อนี้ฟังขึ้น เพราะประเพณีของเราก็มี แต่ก่อนนี้เมื่องใหญ่อย่างนครราชสีมาและนครศรีธรรมราชต้องมีกำแพงและคูล้อมรอบ ผู้คนพลเมืองไปรวมกันอยู่คับคั่งแต่ภายในกำแพงเมือง นอกกำแพงเมืองออกไปก็เป็นทุ่งนาป่าละเมาะหรือเป็นเรือกสวนมีราษฎรอาศัยอยู่ห่าง ๆ กัน เมื่อมีคนตายในเมือง ต้องไปเผาผีนอกเมือง จะหามศพออกประตูกำแพงเมืองไม่ได้ เป็นอัปมงคล ต้องมีประตูผีออกเป็นพิเศษ ชาวบ้านเรียกว่าประตูผี อย่างประตูสำราญราษฎร์ของเรา ในพระบรมมหาราชวังก็มีประตูพิเศษชนิดนี้เหมือนกัน เหตุที่เรียกว่าประตูผีก็เพราะเอาผีออกทางนั้น ที่ต้องเอาออกทางนั้นก็เพราะป่าช้าปลงศพจะเผาผีหรือทิ้งก็ได้ อยู่ใกล้ประตูนั้น ป่าช้านั้นเป็นป่าช้าจริง ๆ มีเขตกว้างใหญ่มาก ไม่ใช่ปลงศพกันที่วัดอย่างทุกวันนี้ ป่าช้ากับวัดเป็นคนละแห่งไม่เกี่ยวข้องกันก็ได้ ประเพณีพม่า ประตูผีจะต้องอยู่ทางทิศตะวันตกหรือทิศใต้ เพราะป่าช้ามักมีอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านหรือเมือง เรื่องยกศพต้องพังฝาออก ไม่ให้ออกทางประตูธรรมดา ก็น่าจะมีนัยความหมายเป็นลักษณะเดียวกัน ฝรั่งว่า ในเมืองหลวงประเทศเกาหลี มีประตูสำหรับหามผีออกนอกเมือง เป็นประตูขนาดเล็ก และห้ามไม่ให้ใครเข้าออกทางประตูนี้ ในประเทศอินเดีย ลางเมืองมีประตูสำหรับเอาศพออกเหมือนกัน โดยมากว่าเป็นประตูกำแพงเมืองทางทิศใต้

ชักฟาก ๓ ซี่

เรือนโบราณเมื่อยังไม่มีแผ่นกระดานสำหรับปูพื้น ถ้าอยู่ในถิ่นมีไม้ไผ่ก็เอาไม้ไผ่ผ่าสองแล้วทุบให้แตกแบน ใช้ปูพื้นเรือนเรียกว่าฟาก เรือนมีพื้นชนิดนี้ สมัยโบราณคงจะใช้กันทั่วไป เพราะเวลาคลอดบุตรเราก็ใช้พูดว่าตกฟาก สืบมาจนทุกวันนี้ แม้จะมีพื้นเรือนเป็นกระดานและอย่างอื่นแล้ว เรายังเรียกว่าตกฟากอยู่ เมื่อศพออกจากเรือนต้องชักฟากออก ๓ ซี่ จะเพื่อ

ประโยชน์ลวงผีหรือจะอย่างไรไม่ทราบ จะชักฟากกันตอนไหน สอบถามก็ไม่สู้ได้ความชัด เพราะเรือนสมัยนี้ไม่มีฟากจะให้ชักแล้ว อธิบายอย่างปริศนาธรรม ฟาก ๓ ซี่หมายถึงภพทั้ง ๓ ว่าคนที่ตายไปย่อมจะไปเกิดในภพทั้ง ๓ นี้ ไม่ภพใดก็ภพหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่งว่า หมายถึงไตรลักษณ์ นามและรูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่ของเรา ในวันหนึ่งข้างหน้าจะต้องแตกดับสูญสิ้นไป เมื่อความตายตามมาทันเข้าวันใด ก็ชักไม้ฟากออกจากเรือน จะผ่อนผันฉันใดไม่ได้ทั้งนั้น ต้องทิ้งร่างกายซึ่งเปรียบเหมือนเรือนไปแต่ผู้เดียว หาเพื่อนฝูงไม่ได้ เดี๋ยวนี้เรือนปูด้วยฟากหายากแล้ว ได้ทราบว่า ชักตับจากมุงหลังคามาตับหนึ่ง ในขณะศพผ่านชายคาแล้วหักตับจากให้เป็นสองท่อน ว่าเป็นปริศนาธรรมว่า จะต้องจากไปเด็ดขาดแล้ว ตับจากที่หักนี้ให้วางไว้บนหลังโลง

ประตูป่า

ก่อนศพจะออกจากประตูบ้านไป ต้องทำประตูป่า คือเอากิ่งไม้สดสองกิ่งผูกติดที่ประตู รวบยอดให้เป็นคูหาเพื่อให้ศพลอดออก หรือจะใช้แต่กิ่งไม้ขนาดเล็ก ๆ ผูกหรือเสียบปักไว้สองข้างประตูก็ได้ เมื่อยกศพออกไปแล้วก็ถอนกิ่งไม้ทิ้งเสีย หรือรื้อถอนเอาวางไปบนโลงด้วย ที่ทำประตูป่า กล่าวว่าเพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับมาบ้านได้ เพราะเมื่อผีออกไปมีประตูป่าเป็นที่สังเกตครั้นกลับมาบ้าน ไม่เห็นประตูป่าซึ่งเคยสังเกตไว้ ก็จะหลงทางเข้าในเรือนไม่ถูก ประตูป่านั้นเห็นจะเป็นประตูไปสู่ป่าช้าแน่ กล่าวอย่างปริศนาธรรมก็ว่า ผู้ไปแล้วไม่มีกำหนดว่าเมื่อไรจะกลับมาพบญาติมิตรได้อีก เป็นปริศนาเพื่อให้คนอยู่ภายหลังได้ปลงธรรมสังเวชเป็นจิตภาวนา บรรเทาเสียซึ่งโลภะ โทสะโมหะ จะได้ก่อสร้างการบุญกุศลต่อไป เป็นเรื่องอธิบายเข้าหาหลักธรรม ได้ทราบว่าพิธีของหลวงไม่มีทำประตูป่า

ไทยภาคอีสานไม่ทำประตูป่า แต่พอศพคล้อยไป เขาจะเอาใบมะเขือชนิดมีหนามผูกที่บันได หรือจะใช้ใบอะไรก็ได้แต่ต้องมีหนาม และจะต้อง

ผูกไว้ ๗ วันจึงจะเอาออกได้ ที่ใช้ใบมะเขือเพราะหาง่าย ด้วยมักมีปลูกไว้จิ้มปลาร้าอยู่ใกล้ ๆ บ้านแล้ว ประเพณีของไทยอีสานที่เล่ามานี้ ต้องใช้ใบไม้มีหนาม เห็นได้ว่ามีความมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกัน แต่ของเขาป้องกันไม่ให้ผีเข้ามา ขืนเข้ามาก็ติดหนาม เพราะผีกลัวหนาม ประเพณีอำเภอลับแล นอกจากทำประตูป่า ยังเอาไม้ไผ่ขัดเป็นเฉลว จะกี่อันผู้เล่าให้ฟังจำไม่ได้ ปักเอาไว้ตรงเขตบ้าน เมื่อหามศพผ่านบ้านใครก็ต้องเอาเฉลวปักให้เขาทุกที่ไป ประเพณีไทยลื้อเมื่อมีคนตาย ต้องทำเฉลวห้อยแขวนไว้ที่ประตูบ้าน แขวนไว้ตลอดไปจนกว่าเฉลวนั้นจะผุพังไปเอง ปักหรือแขวนเฉลวทำไมก็ไม่ทราบ ทราบแต่ว่าเฉลวนั้นใช้ปักปากหม้อยา เรียกเป็นฉลิวก็มี ถ้าไม่ใช้เฉลวปักก็ต้องลงคุณพระนโมพุทธาย ว่าป้องกันเพทยาธรมาลักเอาหัวยาไปเสีย ทำให้ฤทธิยาหมด หรือเฉลวที่ปักไว้ จะเป็นเครื่องป้องกันผีด้วยกระมัง เท่ากับเป็นรั้วกั้นโดยสมมติ ทำนองเดียวกับรั้วราชวัติ เรื่องเอาใบไม้มีหนามทำประตูป่าของภาคอีสาน ได้ความต่อไปว่าจะใช้กิ่งไม้อะไรๆที่มีหนามก็ได้ ถ้าเป็นเรื่องจะป้องกันผีกลับมา ใช้ใบหนาดเห็นจะดี เพราะถือว่าผีกลัวนัก แต่ทำไมผีจึงกลัว สอบถามก็ไม่ได้ความ ทราบเพียงว่า มีนิยายเก่าเรื่องอีนากพระโขนง ซึ่งออกลูกตายไปเป็นผีดุไล่ติดตามผัว ผัวหนีเข้าดงหนาด อีนากกลัวตามเข้าไปไม่ได้ ร้องรำพันว่า *ผัวเข้าดงหนาด เมียจะขาดใจตาย* ดังนี้ นอกจากใบหนาด ยังมีใบสาบแร้งสาบกาที่ผีกลัว เพราะใช้ปนเข้ากับใบหนาดและสิ่งอื่น ๆ บรรจุเป็นหมอนปื้น ยิงขับไล่ผีในพิธีตรุษของหลวง ใบสาบแร้งสาบกาผีกลัว ก็พอจะเดาได้เพราะกลิ่นของมันเหม็นเต็มที่ แต่ใบหนาดไม่เหม็นเช่นนั้น ถึงจะเหม็นก็เป็นอย่างกลิ่นการบูร หรือผีไม่ชอบกลิ่นเช่นนี้ด้วย เพราะได้ทราบว่า ตัวแมลงไม่เข้าใกล้ใบหนาด สำมะหาอะไรกับผีจะไม่กลัว ยังมีสิ่งที่ผีกลัวอีกอย่างหนึ่ง คือคางคกตายซาก ถ้าใครนอนเจ็บอยู่เพราะผีปอบเข้าสิง ให้เอาคางคกตายซากไปไว้ใต้ที่นอน ผีปอบทนไม่ไหวต้องออกและหนีไป ไม่ทราบว่าเป็นเพราะอะไรผีปอบจึงกลัว พวกไทยโท้ใช้วิธีบัดเป่าในเวลายกศพออกจากบ้าน โดยมีหมอผีกวาดแกว่งดาบรอบ ๆ โลงเป็นคราว ๆ ไป จนกว่าศพจะถึงที่ฝัง แกว่งดาบก็เพื่อป้องกันไม่ให้

ผีกลับมารบกวน พวกชูวาชในประเทศรัสเซีย เวลายกศพลงเรือน ก็เอาหินเผาไฟจนร้อนแดงซึ่งเตรียมไว้แล้วขว้างตามศพไป เพื่อเป็นเครื่องกีดกั้นไม่ให้ผีกลับมา ชาวเมืองแบรนเดนเบิกในประเทศเยอรมันนี พอยกศพคล้อยประตู ก็เอาน้ำสาดตามเพื่อไม่ให้ผีกลับมาได้

เรื่องที่กล่าวกันว่าไม่ให้ผีกลับมาแวะเวียนที่บ้าน ดูจะเป็นความคิดที่พ้องกันมาก โดยเห็นว่าที่ซึ่งผีสมควรจะไปอยู่ ก็คือโลกของผีไม่ใช่ที่ซึ่งคนเป็นอยู่ ในเรื่องมีความคิดเช่นนี้ ต้องเป็นชาติที่อยู่เป็นหลักแหล่งแล้ว จะย้ายหรือละทิ้งบ้านไปไม่สะดวก ไม่เหมือนชาติซึ่งไม่อยู่เป็นที่ ถ้ามีคนใดในพวกตายก็ต้องละทิ้งไปหาที่อยู่ใหม่ ส่วนศพและสิ่งของผู้ตายซึ่งไม่สู้มีอะไรนักก็ทิ้งไปด้วย แม้มนุษย์ที่รวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านแล้ว เช่นพวกกะเหรี่ยง ลางทีก็ละทิ้งบ้านช่องอพยพกันไปหาที่อยู่ใหม่ แต่บ้านเรือนที่ละทิ้งไป เป็นชนิดสร้างง่ายๆ ไม่มีความเดือดร้อนอะไร ถ้าเป็นชาติที่เจริญมีบ้านเรือนปลูกสร้างอย่างถาวร ลางทีก็ยังต้องละทิ้งไป ถ้าเห็นว่ามีผีดุ ปล่อยให้เรือนรกร้างและผุพังไปเอง

นอกจากทำประตูป่าเพื่อลวงผี ยังมีลัทธิที่ทำในเวลาศพออกจากบ้านไปอีกหลายอย่าง เช่น ชักฟากออกสามซี่ (เล่าไว้แล้ว) และตีหม้อ

ตีหม้อน้ำและหม้อไฟนำศพ

ให้เตรียมหม้อบรรจุน้ำไว้ ๓ ใบ บรรจุน้ำเต็ม ไม้ซีก ๓ อัน (ไม้ทั้งท่อนไม่ใช้) พอศพคล้อยชายคาเรือน ก็เอาไม้ตีหม้อให้แตกแล้วทิ้งหม้อเสีย ไม้ที่ใช้ทุบหม้อก็ให้หักทิ้งเสียด้วยในคราวเดียวกัน คนบนเรือนถือพัดโบกลมออกจากเรือนไปทางศพทั้ง ๔ ทิศ และยังจัดให้มีหม้อบรรจุถ่านไฟหม้อหนึ่งสำหรับนำหน้าศพ ลางแห่งใช้ตะเกียงจุดที่ตามไฟไว้เมื่อศพยังอยู่ในเรือนนั่นเองเป็นไฟนำ ในกรุงเทพฯใช้กระถางธูปก็มี ไม่ทราบว่าได้มาจากคติของจีนหรือของใคร หม้อไฟหรือตะเกียงนี้ในชนบท ถ้าเป็นศพผังก็เอาวางไว้บนปากหลุม ถ้าเป็นศพเผา ผู้นำหม้อไฟจะทุบให้หม้อนั้นแตก เมื่อขณะที่

ศพถึงป่าช้า แล้วสับไต้ใช้ไฟนี้จุดสำหรับไว้เผาศพ ประเพณีอำเภอลับแลใช้จุดไต้นำศพ กับมีหม้อน้ำมะกรูดและส้มป่อยไปด้วยหม้อหนึ่ง หม้อนี้เมื่อศพถึงป่าช้าแล้วเอาวางตรงปากทางจะเข้าป่าช้า คนที่ไปฝังหรือเผากลับออกมาก็วักน้ำในหม้อล้างหน้าเสียผม เห็นจะเป็นเรื่องเผาศพกลับมา ให้ล้างหน้าหรืออาบน้ำ อย่างประเพณีกรุงเทพฯ ส่วนไต้นั้นปักไว้ตรงที่เผาสำหรับเป็นเชื้อไฟให้ผู้เผาใช้ต่อ

อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า หม้อนั้นได้แก่ธาตุดิน น้ำหมายถึงธาตุน้ำคุมกันเข้าเป็นรูป เมื่อตีด้วยไม้ย่อมแยกสลายหมดฉันใด ชีวิตก็ฉันนั้น จะเหลืออยู่แต่หม้อไฟนำหน้าศพเป็นเครื่องให้คนเป็นพิจารณาให้เห็นธรรมสังเวชว่า สิ่งใดๆ ไม่เป็นของเที่ยงทั้งนั้น พึงรีบประกอบการกุศล อันจะนำตนสู่สุคติภพในเบื้องหน้าโพ้น ลางแห่งแก้ว่าหม้อน้ำทั้ง ๓ ได้แก่วัย ๓ ของสัตว์ที่เกิดมา จำต้องแตกทำลายลงไปในวัยทั้ง ๓ นี้ ประเพณีชาวอีสานใช้หม้อ ๓ ใบ บรรจุน้ำใบหนึ่ง ถ่านไฟใบหนึ่ง และหม้อเปล่าใบหนึ่ง พิธีของหลวงไม่มีหม้อไฟ คงมีแต่หม้อน้ำทาสีขาว ๓ หม้อ ไม้ทาสีขาว ๓ อัน สำหรับทุบหม้อ

เรื่องทุบหม้อน้ำคล้ายประเพณีกรีกโบราณ คือเขาเทน้ำทิ้งแล้วทุบภาชนะให้แตก บ้านเรือนใดที่ศพผ่าน ต้องเทน้ำในภาชนะเสียให้หมด ถือว่าน้ำเหล่านั้นมีมลทินเป็นอัปมงคล ส่วนหม้อไฟนำศพประเพณีของชาวฮินดูก็มีผู้เป็นทายาทต้องถือนำหน้า นึกดู ลางทีหม้อไฟจะเป็นเชื้อไฟสำหรับใช้จุดในเมื่อเผาศพ เพราะแต่เดิมไปเผากันในป่า หาเชื้อไฟได้ยาก จึงได้เตรียมเอาไปด้วย ถ้าเป็นไฟของชาวฮินดูเข้าใจว่าคงเอาเชื้อมาจากเตา ซึ่งมีพิธีบูชากันตามลัทธิ ถือว่าเป็นไฟศักดิสิทธิ์ด้วย

ซัดข้าวสาร

ขณะศพเคลื่อนออกจากบ้านต้องซัดข้าวสาร ลางทีก็ซัดเกลือด้วย เวลาซัดเสกคาถาว่า **คจฺฉ อมุมฺหิ พุทธปีติ** แปลว่า *จงไปทางโพ้นเถิด พระ*

พุทธเจ้าบัดแล้ว ลางแห่งต้องซัดข้าวสารพริกและเกลือขึ้นไปบนหลังคาด้วยของหลวงไม่มีทำ

ประเพณีอีสาน ใช้ซัดข้าวสารและเกลือเหมือนกัน แต่เขามีพิธีเพิ่มมากกว่า คือต้องนิมนต์พระสงฆ์มาสวดทันทีในเมื่อศพเคลื่อนออกจากบ้านไป ไฟในเรือนที่ติดอยู่ก็ให้ดับ ให้เอาไฟเทียนพระสวดมนต์จุดต่อ พระต้องสวดเป็นเวลาถึง ๓ วัน จึงจะเสร็จพิธี นี่ก็คงจะเป็นเรื่องล้างจัญไร เพราะเกลือกกลั้วอยู่กับศพถือว่าอัปมงคล

หามศพ

เรื่องหามศพก็ชอบกล ธรรมเนียมของเราเอาหัวศพไปก่อน เพื่อประสงค์จะได้ถือสายสิญจน์ที่ออกจากหัวโลงนำหน้าไป แต่ของชาวอีสานเอาตีนศพไปก่อน แม้จะมีพระสงฆ์นำ พระสงฆ์ก็ยืนบนแคร่ข้างโลงศพภาคพายัพก็เอาปลายตีนศพไปก่อน แม้จะมีพระนำก็ลอดด้ายจากหัวโลงไปปลายโลงเพื่อให้พระชัก ชาวอำเภอลับแลก็ทำอย่างเดียวกัน และห้ามไม่ให้วางพักศพกลางทาง สอบถามประเพณีชาวชนบทหลายแห่ง ก็ได้ความรวมกันว่าไม้หามเขาบากให้เป็นร่อง สำหรับเวลาแบกโลงจะได้ไม่เลื่อน เพราะไม่มีเชือกหาม ห้ามพักกลางทางเหมือนกัน ห้ามวางพักหยุด เพราะถ้าพักในทางสาธารณะก็พอทำเนา ถ้าไปวางลงในที่ของใคร เป็นต้องเกิดความ ตีกันแน่ เพราะถือว่าอัปรีจัญไรนัก นอกจากถืออย่างนี้ ผู้หามถ้าไม่จำเป็นคงไม่อยากวางพักนัก เพราะยกขึ้นลงไม่ใช่สะดวก นอกจากจะมีม้าไม้สำหรับรองรับโลงอย่างของจีน มีผู้เล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนนี้ถ้านักโทษในคุกตาย เอาศพห่อเผือกให้นักโทษเป็นหามออกประตูผี ไปทิ้งที่วัดสระเกศ ระหว่างทางนักโทษผู้หามมักชอบวางพักศพตามหน้าบ้านใครต่อใครเป็นเดือดร้อนกันอยู่ ที่จริงไม่ว่าใครก็ต้องเดือดร้อน ต้องให้เงินแก่ผู้หามบ้าง เพื่อให้เอาศพไปเสียให้พ้นหน้าบ้านเร็วๆ เป็นทางหาเงินของคนหามศพอย่างหนึ่งในสมัยนั้น การหามศพของชนบทเอาปลายโลงคือทางตีนศพไปก่อน ยิ่งกว่านั้นจะหามไป

ทางตรงก็ไม่ได้ ต้องหามวกไปเวียนมา จนกว่าจะถึงที่เผาหรือฝัง พวกจามหามศพต้องเดินย้ายไปซ้ายแล้วย้ายไปขวา ทำดั่งนี้เรื่อยไปจนกว่าจะถึงป่าช้า ว่าต้องการจะให้ผีงงจำทางกลับบ้านไม่ได้ ประเพณีมอญไม้ไผ่ที่ใช้หามศพมักสับตัดให้ขาด เพื่อไม่ให้ใช้ได้ต่อไป เป็นเรื่องพวกเดียวกับหักหวีเมื่อหวีให้ศพแล้ว ประเพณีจีนการหามศพก็เอาตีนไปก่อน (de Groot: *the Religion of China*, Vol. 1 p. 146) พวกประหล่องก็หามศพเอาตีนไปก่อนเช่นเดียวกัน เพราะเขาเห็นว่า ถ้าเอาหัวไปก่อน ผีจะมองเห็นทางที่มาแล้วและจำทางกลับบ้านได้ คติของฝรั่งและของฮินดูก็เหมือนกน เวลาหามศพต้องเอาตีนไปก่อน เพื่อไม่ให้ผีเห็นบ้านและประตูเรือน มิฉะนั้นจะจำได้และกลับมา เวลาไปต้องไปตามทางที่มีอยู่แล้ว จะหามลัดตัดทางหรือไปตามทางที่ถนนตัดใหม่ไม่ได้ ประเพณีพม่าห้ามหามศพผ่านกลางบ้านกลางเมือง จะเอาเข้าบ้านเมืองก็ไม่ได้ ถ้าใครไปตายนอกบ้านนอกเมือง เมื่อจะต้องนำผ่านหมู่บ้านต้องอ้อมไปให้ไกล (Shway Yoe's *Burman*) เทียบกับของเรา เรื่องห้ามไม่ให้หามศพข้ามนาข้ามสวนก็เป็นเพราะถือว่าศพผ่านไม่เป็นมงคลนั่นเอง พวกทมิฬแปลกออกไปคือ หามศพเอาหัวไปก่อน แต่พอเข้าเขตป่าช้า จึงกลับหันโลงเอาตีนเข้าไป พอศพล่วงเข้าป่าช้า คนหนึ่งเอามือกรีดพื้นดินเป็นทางยาว นี่ก็คงเป็นเรื่องป้องกันผีจำทางกลับมาบ้าน การหามศพเอาตีนไปก่อนดูเข้าเรื่องกับการทำประตูป่าได้ดี เพราะเป็นเรื่องพรางผีไม่ให้จำบ้านได้ หรือลางทีการหามศพเอาตีนไปหน้า จะหมายให้ผีเดินไปอย่างคนเป็นกระมัง ที่ว่าเพื่อให้ผีจำทางไม่ได้ จะเป็นเรื่องคิดยักให้ที่หลังก็รู้ไม่ได้เพราะลางชาติถือว่าเวลาหามศพผีเองเป็นผู้นำหน้า เช่นพวกฮูรอนอินเดียแดงพวกหนึ่ง ถือว่าผีออกหน้ากระบวนศพ พวกนิโกรเกาะยาไมกะว่าผีนั่งไปบนโลง ส่วนของเกาหลีดีกว่าเพราะได้นั่งเกี้ยวไป มีผู้เล่าให้ฟังว่า ทางพายัพมีรูปหุ่นเอามาผูกเป็นโครงแล้วเอากระดาษหรือผ้าปิด มีลายทองเป็นดอกๆเป็นอย่างใส่เสื้อ ตั้งไว้ที่หัวนอนศพ เวลาชักศพก็เอารูปนี้ซึ่งเรียกว่า ตุง นำไปข้างหน้า แล้วทิ้งไว้ที่ป่าช้า แต่อีกผู้หนึ่งชี้แจงว่า ตุงคือธงยาวนั่นเอง ตอนบนตัดเป็นรูปหัวเม็ดแล้วเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตอนปลายทำเป็นแยก ๓ หาง ใช้แห่นำหน้าศพใหญ่

แต่ที่ใช้ในพิธีมงคลก็มี ลักษณะธงว่าผิดกันบ้าง ฟังจากลักษณะที่เขาอธิบายนี้ ใกล้เป็นรูปธงของธิเบตมาก ไม่น่าแปลกใจเพราะติดต่อกันได้ในทางเหนือ

โปรยข้าวตอก

เวลาหามศพไปตามทาง จัดให้มีคนโปรยข้าวตอกดอกไม้ไปตลอดทาง (ลางรายใช้ข้าวสารโปรย) เป็นปริศนาธรรมว่า ข้าวตอกไม่งอกอีกฉันใด ผู้ที่ตายไปแล้วก็ฉันนั้น พิธีของหลวงก็มี ประเพณีชาวอีสานมีหม้อบรรจุข้าวตอกโปรยไปตามทางเหมือนกัน แต่เขาชี้แจงว่า พวกผีที่มาคอยรับจะวุ่นอยู่แต่เรื่องเก็บข้าวตอกกิน จะได้ไม่นั่งทับโลง ทำให้โลงหนักหามลำบาก ชาวอำเภอลับแลก็มีโปรยข้าวตอก ทางเชียงใหม่เวลาเอาศพออกจากบ้านมีโปรยสตางค์

เรื่องโปรยข้าวตอกนี้ ชาติที่ทำเช่นเดียวกันกับเราก็มีพวกปะหาเร้ย แห่งแคว้นสิขิม (อยู่เชิงเขาหิมาลัย) แต่ที่ใช้สิ่งอื่นโปรยก็มี เช่น พวกไทยโท้ใช้ทั้งกระดาษเงินกระดาษทอง เห็นที่จะเอาแบบอย่างมาจากธรรมเนียมจีน หรือญวน ที่โปรยไปตามทางเพื่อล่อพวกผีให้หยุดเก็บ จะได้ไม่มารบกวนในการหามศพ ชาวฮินดูแคว้นสินธุ ใช้ลูกอินทผลัมแห้งขว้างข้ามศพ ถือเป็นการทิ้งทานให้คนจน ชาวอินเดียภาคใต้ใช้ซัดข้าวสารที่หน้าและที่ปากศพ แต่ว่าซัดในขณะศพขึ้นสู่เชิงตะกอนเผา การซัดข้าวสารว่านอกจากให้เป็นอาหารผี ข้าวสารยังป้องกันผีร้ายได้อย่างชงัด (*Anthropos*, Vol. IV) ชาวทมิฬเวลายกศพออกจากบ้าน ใช้ข้าวสารและเนื้อมะพร้าวตัดเป็นชิ้นเล็กโปรยไปตลอดทาง ในประเทศสวีเดนใช้โปรยด้วยเมล็ดลินสีดตามนอกบ้าน หรือลางที่ใช้ข้าวเปลือกโปรยตามทางและที่หลุมฝังศพเป็นการทำให้ผีงง พวกอีบันในประเทศสะราวักเกาะบอร์เนียวโปรยเถ้าตามรอยเท้าคนหามศพเพื่อไม่ให้ผีเห็นรอยเท้า และสาวทางกลับมาบ้านได้ ชาวกอรีมักจะขีดเป็นเส้นขวางทางที่ผีผ่านไป สมมุติว่าเป็นแม่น้ำ ผีจะได้มาไม่ได้ ของเราใช้เท้าขีดเส้นเป็นกากบาทที่ดิน ในเวลากลับจากเผาศพเพื่อกันไม่ให้ผีติดตามมา

เรื่องขีดเส้นสมมติว่าเป็นแม่น้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้ผีมา ทำให้นึกไปถึงเรื่องนิยาย ที่ตัวพระเอกเอาผงหรืออะไรโปรยเกิดเป็นแม่น้ำขวางหน้าขึ้น ป้องกันไม่ให้ยักษ์หรือศัตรูไล่ติดตามมาได้ (ดูเหมือนในเรื่อง *พระรถ* ก็มี) เรื่องโปรยข้าวตอกจะมีเค้าเดิมมาอย่างเดียวกันกระมัง คือโปรยเพื่อไม่ให้ผีมายุ่งกับเรา

ชักศพ

การเอาศพออกจากบ้านเพื่อไปเผา เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าชักศพ ก็เพราะไม่ได้หามเอาไปเฉยๆ แต่มีการชักกันจริงๆ ด้วย ตามที่เห็นทำกันในกรุงเทพฯ เมื่อศพออกจากบ้านบรรทุกขึ้นรถศพ ก็มีรถอีกคันหนึ่งไปข้างหน้า เป็นรถมีพระสงฆ์องค์หนึ่งนั่งไป มือถือเส้นด้ายดิบซึ่งโยงมาจากหัวโลง เห็นจะเป็นตอนนี้เอง ที่การหามศพออกจากบ้านต้องเอาทางศีรษะไปก่อน เพื่อสะดวกในการชัก ลางรายเมื่อเวลาศพออกจากบ้านไม่มีชักโยง ไปชักกันก็ในตอนยกศพเวียนรอบเชิงตะกอน ลางรายก็มีแต่พระสงฆ์เดินนำหน้าศพ ไม่มีถือโยง ที่ไม่มีพระสงฆ์นำที่เดียวก็มี ถ้าเป็นศพใหญ่ ลางรายก็มีญาติ ๒ คน ไปข้างหน้า โปรยข้าวตอกคนหนึ่ง ถือผ้าโยงคนหนึ่ง เรียกว่า *โยงโปรย* และจัดให้มีพระองค์หนึ่งขึ้นคานหามหรือรถ อ่านหนังสือนำศพ

ประเพณีชนบท ถ้ามีลูกหลาน *บวชหน้าไฟ* ก็ใช้ผู้นั้นเป็นคนชักและนำศพ ถ้าศพไปด้วยเรือ พระสงฆ์ผู้ชักก็นั่งหน้าไปในเรือลำเดียวกัน

ประเพณีอีสาน ใช้ตะเฆ่บรรทุกศพ และพวกญาติช่วยกันชักลากไปสู่ป่าช้า บนตะเฆ่มีพระยืนอ่านหนังสือไปท้ายตะเฆ่ ๒ รูป นี่ก็พอเดาได้ว่าเดิมมีพระสวดพระอภิธรรมไปบนตะเฆ่สองร้าน แต่เช่นนั้นก็ต้องเป็นตะเฆ่ใหญ่ เมื่อย่นย่อทำตะเฆ่ลงด้วยไม่มีกำลังพอ พระสวดก็ย่อลงเอาแต่ร้านละองค์ ในการที่ทำร้านไม่ได้ พระจึงต้องยืน แล้วก็ส่อมาให้เห็นอีกว่าที่เราจัดพระองค์หนึ่งขึ้นคานหาม อ่านหนังสือนำหน้าศพนั้น ก็ย่นย่อมาจากพระยืนอ่านหนังสือสองรูปนั่นเอง ที่ของเรามีพระนำศพ เห็นจะทำหน้าที่ชักแทนการชักตะเฆ่ แต่ดูเหมือนความที่เข้าใจกัน คือให้พระนำศพไปสู่สุคติ

หรืออะไรอย่างนั้น เพราะท่านอธิบายอย่างปริศนาธรรมว่า ที่มีพระอ่านพระอภิธรรมนำศพ ก็เพราะพระสงฆ์เป็นผู้สืบต่อพระศาสนา พระจึงเป็นผู้นำคนไปสู่ทางสุขเกษมคือพระนิพพาน เท่ากับท่านนำไปสู่ทางสว่าง

ประเพณีภาคพายัพ *ถ้าเป็นผู้ดีมีเงินมากพอ เขามีตะเฆ่ตัวหนึ่งจัดพื้นกองบนตะเฆ่ แต่หุ้มกองฟืนเป็นอะไรงามๆ ไม่ให้เห็นฟืน และบนกองฟืนนั้นผูกเป็นรูปนกหัสดีลิงค์* (ตรงกับที่เราเรียกว่า นกหัสดิน) *บนหลังนกทำเป็นเรือน ควรจะเรียกว่าวอหรือบุษบก อะไรอย่างหนึ่งในนั้นตั้งศพ บนหลังคาเรือนแต่งดอกไม้ไฟล่ามชะนวนลงมาถึงกองฟืนฐานนก ในลิลิตเรื่องพระลอก็มีกล่าวถึง แต่ไม่ได้กล่าวละเอียดว่าทำเป็นอย่างไร สันนิษฐานว่าจะเป็นอย่างเดียวกัน เรียกว่า* พนมศพ *เมื่อแต่งเสร็จแล้วก็ชักตะเฆ่เข้าเมรุซึ่งปลูกไว้ในทุ่ง คำว่าทุ่งเมรุเห็นจะเกิดแต่แบบนี้ และคำว่า ชักศพ ก็เห็นจะเกิดแต่แบบนี้ ที่มีญาติ ๒ คน โปรยข้าวตอกคนหนึ่ง ถือผ้าโยงคนหนึ่ง เรียกว่าโยงโปรย เห็นจะแต่งไปเข้ากระบวนแห่ชักแทนตัวญาติทั้งหลาย*

แย่งศพ

ได้เคยเห็นการหามศพของมอญ มีย้อแย่งศพกันด้วยในขณะที่หามไปสู่เชิงตะกอนเผา ที่แรกนึกว่าจะเป็นเรื่องเพราะอาลัยศพไม่อยากให้จากไป จึงต้องย้อแย่งไว้ ลางทีถึงกับต้องมีค่าไถ่ (โดยมากเป็นเหล้า) ให้ผู้แย่งหาม (โดยมากเป็นขี้เมา) ศพจึงจะไปได้ ประเพณีนี้นึกว่าจะมีแต่มอญ แต่ได้อ่านพบประเพณีของชาวอาหรับลางพวก มีการย้อแย่งศพเหมือนกัน เขาอธิบายว่าที่ทำเช่นนี้เพราะศพไม่อยากออกจากบ้านไป ไม่ใช่เขาไม่อยากให้ไป ลางทีแย่งกันไปแย่งกันมาถึงสามวัน ศพขึ้นเหม็นเป็นที่เดือดร้อนแก่อนามัย ในหนังสือว่าด้วยเรื่องพม่าซึ่งเซอร์ยอช สกอตแต่ง (Shway Yoe, *Burman, His Life and Nation*, p. 587) ก็ว่าศพสมภารเจ้าวัดซึ่งมีคนนับถือมาก เวลาชักไปเผา ก็มีแย่งศพเป็นอย่างเดียวกับมอญ ชาวนิโกรเกาะยาไมกะมีความเชื่อและรับรองว่า ถ้าผีต้องการไปก็หามศพได้สบายไม่หนัก แต่ลางทีผีไม่ยอมไปก็เป็นเรื่อง

เดือดร้อนไม่น้อยที่คนหามเกิดแย่งกัน เพราะผีไม่อยากไป ในเกาะนิโกบาเวลาหามศพไปจะมีคนอื่นพวกหนึ่งดักคอยอยู่ พอศพไปถึงที่นั้น พวกที่คอยอยู่ก็ต้านทานไว้ไม่ให้หามศพต่อไปได้ ย้อแย่งกันเป็นจ้าละหวั่น พวกที่หามก็จะดันไปให้ได้พวกที่คอยอยู่ก็ต้านไว้ไม่ให้ไป ลางทีถึงกับโลงแตกศพหล่น ถ้าพวกหามแพ้ถอยกลับ พวกผู้หญิงและลูกเล็กเด็กแดงที่ยืนอยู่ ก็ร้องไห้กันงอแงกลัวจะกลับไปบ้าน แต่ในที่สุดพวกหามศพต้องชนะและนำผีไปสู่ที่ฝังได้ ประเพณีเกาะบาหลี เวลายกศพจะขึ้นเผาบนเชิงตะกอน ต้องมีการแย่งศพสมมติว่าพวกหนึ่งผีดีพวกหนึ่งผีร้าย ต่างแย่งศพกัน ว่าแย่งกันถึงกับโลงทลายก็เคยมี

ทางสี่แพร่ง

ศพลางราย เมื่อศพผ่านไปถึงทางสี่แพร่ง คนนำหน้าต้องเอาเฉลวไม้ไผ่ขนาดสูงราวศอกหนึ่งซึ่งจัดเตรียมไว้แล้ว โยนลงทางสี่แยกนั้น ลางทีก็มีเซ่นไหว้ผีตรงนั้นด้วย โยนเฉลวทำไม เห็นจะเป็นเรื่องป้องกันผีอย่างประเพณีของชาวอำเภอลับแลซึ่งพูดไว้ก่อนแล้ว เพราะหนทางสี่แพร่ง ฝรั่งอธิบายว่าย่อมถือเป็นชุมทางผีร้าย สถานที่เช่นนั้นจึงกอปรด้วยอันตรายและไม่ใช่ที่เป็นมงคล เมื่อผ่านที่เช่นนั้น จึงต้องหาวิธีปัดป้องเป่าแก้เสนียดจัญไรเสียดูก็เข้าที่ เพราะทางสี่แพร่งย่อมเป็นที่รวมพบปะกันได้ง่าย มาได้ถึงสี่ทาง ถ้าที่ตรงนั้นเป็นย่านเปลี่ยว หากจะดักทำร้ายหรือตีชิงวิ่งราว ก็มีโอกาสดีกว่าที่อื่นเพราะอาจมีคนผ่านมา ไปมาก็ได้มากทาง ที่เปลี่ยวเช่นนั้นจึงไม่เป็นมงคลเลย ที่เขาเอาคนผิดไปฆ่าที่ตะแลงแกงก็คือ เอาไปฆ่ายังทางสี่แพร่งนั่นเอง ในคัมภีร์ *เปตวัตถุ* ว่า เปรตคอยด้อมอยู่ ณ ทางสี่แยก คติของชาวบ้านในอินเดียก็ถือว่า ตรงทางสี่แพร่งเหมาะแก่การฝังศพและผีชอบอยู่ที่นั้น ธรรมเนียมจีนถ้าทำพิธีทิ้งกระจาด ก็มักทำที่ทางสี่แพร่ง ลางชาติฝังศพไว้ตรงทางสี่แพร่งก็เคยมี ชาวฮินดูครั้งโบราณมักชอบสร้างสถูปบรรจุธาตุอัฐิเถ้าไว้ตรงทางสี่แพร่ง ในประเทศของชนชาติสลาฟ มักก่อที่ฝังศพไว้ในที่เช่นเดียว

กัน ประเพณีอังกฤษสมัยก่อน มักก่อที่ฝังศพของผู้ที่ฆ่าตัวตาย หรือผู้ร้ายที่ฆ่าเขาตายฝังไว้ยังหนทางสี่แพร่ง ตัวอย่างในประเทศอื่น ๆ ก็ยังมีอยู่อีกมาก เพราะฉะนั้นหนทางสี่แพร่งจึงถือกันทั่วไป ว่าเป็นที่รวมของพวกผี เมื่อศพผ่านไปจึงต้องทำอาถรรพ์ป้องกันไว้ เรื่องของเราก็อาจมีเค้าเงื่อนไปในอย่างนี้ก็ได้ เวลาเราทำเสียกบาล เราเอาเครื่องเซ่นไปวางทิ้งไว้ในทางสามแพร่งซึ่งเป็นทางร่วมเหมือนกัน จะเป็นทางสี่แพร่งหายากกว่าทางสามแพร่งกระมัง ประเพณีฮินดูเมื่อแห่ศพออกจากบ้านจะต้องหยุด ๓ ครั้ง ๆ ละ ๑๕ นาที และทุกครั้งต้องง้างปากศพเอาข้าวสารแช่น้ำใส่ปากศพทุกครั้ง เพื่อไม่ให้ศพหิวกระหาย เหตุเดิมเห็นจะดูให้แน่ใจว่าตายจริงหรือไม่

ประเพณีอำเภอลับแลมีอยู่อย่างหนึ่ง คือห้ามหามศพข้ามสะพาน ต้องลุยน้ำข้ามไป ลางทีถ้าน้ำลึกมากคงลุยไปไม่ได้ แต่ในปัจจุบันข้ามไม่ได้โดยต้องทำเคล็ดหักกิ่งไม้มาทำเป็นประตูตรงกลางสะพาน แล้วลอดข้ามไป ที่ห้ามไม่ให้หามศพข้ามสะพาน เห็นที่เดิมสะพานจะเป็นไม้พาดไว้อันเดียว เดินไม่ดีอาจพาดตกได้ จึงได้ห้าม เห็นจนหามศพในกรุงเทพฯ เมื่อถึงสะพานก็มีกระดาษเงินกระดาษทองพับหนึ่งวางไว้ที่เชิงสะพาน จะติดสินบนผีที่คอยอยู่ที่ตีนสะพาน เพื่อให้ข้ามไปได้สะดวก หรืออย่างไรก็ไม่ทราบ

หาที่ปลงศพ

ได้กล่าวไว้ที่อื่นแล้ว ว่าที่เผาหรือฝังศพในชนบทและในท้องถิ่นต่างๆ แต่ก่อนนี้ ไม่มีป่าช้าโดยเฉพาะ เพราะถัดหมู่บ้านออกไปก็เป็นป่า จะเลือกที่เผาหรือฝังกันที่ใดก็ได้ แต่การเลือกนี้ ประเพณีอีสานมีวิธีเลือกหาที่ คือก่อนจะยกศพไปฝังหรือเผา ให้จัดหาไข่ไก่ฟองหนึ่งนำไปที่ศพ และบอกกล่าวกับผู้ตายว่าบัดนี้จะนำศพไปเผา (หรือฝัง) จะได้ขว้างไข่เสี่ยงทาย ถ้าชอบที่ตรงไหนจงบันดาลให้ไข่แตก ณ ที่นั้น บอกกล่าวเล่าสิบเสร็จแล้ว จึงนำไข่นั้นกับข้าวเหนียวก้อนหนึ่งไปในป่า เอาไข่ขว้างไป ไข่แตกตรงไหนก็ถือว่าที่ตรงนั้นคือที่จะเผาหรือฝัง ให้เอาก้อนข้าวเหนียววางไว้ตรงนั้น แล้วจัด

การทำที่ทางให้เรียบร้อย ขนฟืนมาเรียงกองและปักหลักกันฟืนทลาย แล้วจึงยกศพตั้งบนกองฟืน จัดการเผาต่อไป ถ้าบริเวณที่เผามีหญ้าขึ้นรกรุงรัง เกรงว่าเชื้อไฟอาจจะติดแล้วลุกลามเกิดเป็นไฟป่าขึ้น ก็จัดการเผากันเอาไว้ก่อน เรียกว่าแกดป่า ประเพณีนี้พวกไทยลื้อก็ทำ แต่เอาไข่ใส่ถุงแล้วขว้างไปไข่แตกที่ใดที่นั้นก็เป็นที่ฝังหรือเผา (Le May's *An Asian Arcady*, p. 192)

เผาศพ

เมื่อนำศพไปถึงวัดแล้ว มักเอาศพตั้งพักบนศาลาก่อนเพื่อทำบุญ มีเทศน์ มีแจง มีสวด และตั้งศพไว้ข้ามคืนหรือสองคืนก็มี แล้วแต่สมัครไม่มีกำหนดกดชาอะไร ถ้าว่าถึงประเพณีในชนบท เมื่อศพถึงวัดพักบนศาลา นิมนต์พระมาสวดมาติกาและบังสุกุลเสียก่อน เสร็จแล้วจึงยกโลงขึ้นสู่ที่เผา ไม่ต้องเทเพราะเผาสด ๆ ไม่เกิน ๓ วัน ถ้าเป็นศพคนจนก็นำขึ้นบนเชิงตะกอนที่เดียว ไม่พักที่ศาลา แต่ในกรุงเทพฯ ต้องนำศพไปที่กำบังซึ่งจัดไว้ แล้วเปิดฝาโลงเทศพออกจากโลงวางบนผ้าขาว เอามีดตัดเชือกตราสังและผ้าที่ห่อศพออก ให้ศพนั้นนอนหงาย เอาผ้าขาวที่รองนั้นพับปิดศพให้เรียบร้อย แล้วเอากิ่งไม้สดมาวางบนศพ รองผ้าบังสุกุล เอาผ้าบังสุกุลพาดลงบนกิ่งไม้อีกที นิมนต์พระสงฆ์มาชักมหาบังสุกุล เสร็จแล้วยกศพใส่ในโลง แต่ให้ศพนอนคว่ำหน้า โลงนั้นต้องตัดก้นโลงให้เป็นช่องสำหรับไฟแลบลอดเข้าไปเผาไหม้ศพได้ง่าย แล้วยกศพเวียนรอบเชิงตะกอนแต่ซ้ายไปขวา ๓ รอบ ว่าได้แก่ อโลโภ อโทโส และ อโมโห พวกลูกหลานและบริวารผู้ตายเดินตามศพ (ลางท่านห้ามคนอายุต่ำกว่า ๓๐ ปี หามหรือยกโลงไม่ได้ คนตราสังก็อย่างเดียวกัน จะเป็นเพราะคนมีอายุไม่ไม่ถึง ๓๐ ปี นับว่ายังไม่เข้าเขตเป็นผู้ใหญ่ อย่างเดียวกับพระสงฆ์บวชไม่ถึง ๑๐ พรรษา ก็เป็นพระผู้ใหญ่ไม่ได้) เมื่อเวียนครบ๓ รอบแล้ว เอาโลงกระแทกเชิงตะกอน ๓ หน แล้วจึงยกขึ้นสู่เชิงตะกอนหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก เจ้าภาพต้องนำเบี้ยทิ้งลงที่เชิงตะกอน ให้ตากลี ยายกลา ๓๓ เบี้ย (เดี๋ยวนี้ไม่ใช้เบี้ยกันแล้ว ทิ้งสตางค์แทน แต่ก็ว่าจำนวนสตางค์ที่ทิ้งนั้นต้องเป็นจำนวนคี่ เป็น ๑๓๕ สตางค์

เป็นต้น) ต่อจากนี้จึงต่อยมะพร้าวให้แตกล้างหน้าศพ เสร็จแล้วจุดไฟเผา เชื้อไฟของใครก็ต้องจุดเอาเอง ห้ามไม่ให้ต่อกัน เมื่อไฟกำลังไหม้ศพ เอาผ้าขาวที่คลุมโลงโยนข้ามไฟ ข้ามไปข้ามมาให้ครบ ๓ ครั้ง (ว่าเป็นธรรมเนียมของมอญ) ก่อนที่ผู้เผาศพจะกลับ ต้องรอให้สัปเหร่อชักดุ้นฟืนออกเสีย ๓ ดุ้น แล้วจึงกลับได้ เมื่อมาถึงบ้านต้องล้างหน้าหรืออาบน้ำด้วย

อธิบายชนิดปริศนาธรรม การที่เอามีดตัดด้ายที่ผูกศพออก ว่ามีดได้แก่ดวงปัญญา ด้ายนั้นได้แก่ โลภ โกรธ หลง ต้องใช้มีด คือดวงปัญญาตัดจึงจะขาดได้ ในที่นี้ไม่จำเป็นต้องอธิบาย เพราะไม่ตัดเชือกก็แก้ศพออกไม่ได้

ที่เอากิ่งไม้วางเหนือศพ เพื่อจะไม่ให้ผ้าที่ทอดบังสุกุลเปื้อนศพ การนิมนต์พระมาชักมหาบังสุกุล ก็เพื่อให้ท่านมาปลงกรรมฐาน และรับผ้านั้นเป็นไทยธรรม ประเพณีอินเดียถือว่าเสื้อผ้าของผู้ตาย ใครใช้เป็นเสนียดจัญไร จะใช้ได้แต่โยคีผู้ศักดิ์สิทธิ์ เพราะท่านเหล่านั้นบริสุทธิ์อยู่ในตัวแล้ว เสนียดจัญไรทำอะไรไม่ได้ ได้เคยเห็นรูปโยคีอินเดียที่เขาถ่ายรูปไว้ และกล่าวถึงลักษณะความเป็นอยู่ของท่านเหล่านั้นว่า น้ำก็ไม่อาบผมก็ปล่อยเป็นสังกะตัง ฟันก็ไม่สี และยังเอาเถ้ากองฟอนและมูลโคทาหน้าทาตาด้วย จึงเห็นด้วยว่าเสนียดจัญไรทำอะไรไม่ได้

ชักมหาบังสุกุล

เรื่องชักมหาบังสุกุล ได้ความว่าแต่เดิมเขาชักกันจริง ๆ คือเอาผ้าขาวทั้งพับพันหน้าศพเป็นเกลียว มีวิธีพันซึ่งอาจจะดึงผ้าออกมาจากศพได้ง่าย มัดแล้วนำไปทิ้งไว้ในป่าช้าตอนที่อยู่ลึกในเวลากลางคืนจุดไฟแสงริบหรี่ไว้ข้างศพด้วย และรายทางไว้อีกหลายดวง แล้วนิมนต์พระรูปหนึ่งไปชักบังสุกุล พระจะมีไม้เท้าไปด้วย ไปถึงศพหยิบปลายผ้าดึงมา ศพก็กลิ้งไปทางหนึ่ง แล้วเอาไม้เท้ายันไว้ ดึงผ้าให้ศพกลิ้งกลับมา ทำดั่งนี้จนชักผ้าออกได้หมด ที่ทำอย่างนี้สะดวกเพราะศพยังสดอยู่ แต่ถึงศพจะเน่า

แล้ว ก็ดูเหมือนจะไม่รังเกียจอะไรกันมากนัก ว่าน้ำเหลืองผีนั้นมีกลิ่นหอมที่เหม็นเป็นเนื้อเน่าต่างหาก ได้ยินพูดกันมาอย่างนี้แต่เด็ก จนเมื่อกำลังเขียนเรื่องนี้ ก็ยังมีผู้ยืนยันมาอย่างนี้อีก

อีกวิธีหนึ่ง ยกศพตรึงอยู่กับฝาโลง ขุดหลุมให้ลึกทำเป็นกระดานหกด้วยฝาโลงนั้น ให้ศพอุ้มผ้าบังสุกุล พิธีชักมหาบังสุกุลอย่างนี้ ทำในเวลากลางคืน มีจุดไฟเหมือนอย่างวิธีต้น ตรงที่จะเข้าไป มักเอากิ่งไม้ปักทำเป็นซุ้ม พระที่เข้าไปชักต้องมีไม้เท้าไปด้วย เมื่อย่างเข้าไปเหยียบถูกกระดาน ก็จะหกขึ้นข้างหนึ่ง ศพจะกระดกคล้ายผลุดขึ้นมาจากหลุม มืออุ้มผ้าบังสุกุล พระก็ชักมหาบังสุกุลรับเอาผ้ามา ลางทีเหยียบกระดานกระดกแรง ศพอาจถูกหน้าพระได้ จึงต้องใช้ไม้เท้ายันไว้ก่อน พระที่เข้าไปมักเป็นผู้เคร่งสมถะใจกล้าไม่กลัวผี เพราะฉะนั้นเมื่อมีผู้ไปนิมนต์สมภารจึงต้องเลือกพระที่เคร่งอย่างนี้ แต่เห็นจะหาได้ไม่ก็องค์ วิธีชักมหาบังสุกุลทั้งสองอย่างนี้จึงเสื่อมไป แต่วิธีหลังเห็นจะกลายมาจากวิธีแรก เพราะไม่ได้มีการชักจริง ๆ เหมือนอย่างวิธีต้น

อีกวิธีหนึ่ง ประเพณีทางชลบุรี เปิดฝาโลงเอาผ้าบังสุกุลวางที่ศพ นิมนต์พระมาชักมหาบังสุกุล วิธีนี้เกือบเหมือนกับวิธีที่เทศพออกวางไว้แล้วเอาผ้าวางบนกิ่งไม้ ซึ่งอยู่บนอกศพอีกที ดังเล่ามาในที่แรก แต่นี่ชักกันในโลงที่เดียว ถ้าศพเน่าแล้ว คงเดือดร้อนแก่อนามัยของพระผู้ชักมหาบังสุกุลไม่น้อย

มาในเวลานี้ การชักมหาบังสุกุลในกรุงเทพ ฯ ที่ทำกันมากใช้ผ้าทอดไว้บนหลังโลง เมื่อขณะตั้งอยู่บนเชิงตะกอนก่อนลงมือเผา การทอดมักเชิญแขกผู้ใหญ่หรือมีหน้ามีตานำไปทอด แต่พวกญาติทอดกันเองก็มี ดังนี้จะเห็นได้ว่าการชักมหาบังสุกุลในพิธีศพ แต่เดิมเป็นการชักจริง ให้เข้ารูปกับต้นเค้าของการชักมหาบังสุกุล แล้วก็เคลื่อนที่มาเป็นชั้น ๆ เพราะด้วยสิ่งแวดล้อมบังคับ จนมาเป็นอย่างที่เห็นกันอยู่ในกรุงเทพ ฯ ทุกวันนี้

คว่ำศพเผา

การที่คว่ำศพลงนั้น กล่าวว่าเมื่อเวลาศพถูกไฟเผา จะได้ไม่งอตัว (ดูตอนที่ว่าด้วย การเผา ประกอบไปด้วย) อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า คนเกิดมาด้วย อวิชชา ตายก็ด้วยอวิชชา ซึ่งครอบงำสันดานอยู่ไม่รู้เท่าสังขาร ดุจบุคคลนอนคว่ำไม่รู้ตัวว่ามีภัยบังเกิดมาแต่ทิศใด

ในอินเดีย ศพของพวกวรรณศูทร เวลาเผาหรือฝังต้องให้คว่ำหน้า เพื่อไม่ให้ผีมารบกวน ชาวอินเดียแดงลางพวก ถ้าเป็นศพของคนถูกฟ้าผ่าตาย ต้องฝังคว่ำหน้าและต้องผ่าฝ่าตีน ผีจะได้ไม่มารบกวน ในประเทศฮังการีมีอยู่คราวหนึ่งเกิดโรคอหิวาต์ระบาดไปในหมู่บ้านหนึ่ง ชาวบ้านเหมาเอาว่าเพราะยายแม่มดคนหนึ่งกระทำ ต้องรีบขุดศพหญิงแก่ซึ่งถือว่าเป็นแม่มดขึ้นฝังใหม่ให้คว่ำลง โรคระบาดจึงสงบ

เวียน ๓ รอบ

เรื่องยกศพเวียนเชิงตะกอน แต่ซ้ายไปขวาให้ครบ ๓ รอบ อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ เป็นการเตือนสติผู้ที่ยังไม่ตายให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบุญกุศล เพื่อหนีจากการเวียนว่ายตายเกิดในภพทั้ง ๓ นี้ จะได้นำตนไปสู่พระนฤพาน ลางท่านว่าที่เวียน ๓ รอบได้แก่พระไตรลักษณ์ คือ อนิจฺจ ทุกฺข อนตฺตา เกิดมาก็เป็นทุกข์ มีความปรวนแปร ในที่สุดก็ตาย จะเอาอะไรไปก็ไม่ได้เป็นของเปล่าทั้งนั้น ประเพณีชาวฮินดู ผู้เป็นทายาทเท่านั้นที่จะเวียนรอบเชิงตะกอน ๓ ครั้ง มีแบกหม้อน้ำไปด้วย ปล่อยให้น้ำหยดไปตลอดทาง แล้วเอาหม้อกระแทกกับหัวศพให้หม้อแตก

การเวียนรอบมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเวียนขวา เกี่ยวกับมงคล อีกอย่างหนึ่งเวียนซ้ายเกี่ยวกับอัปมงคล ดั่งเรื่องตายที่เล่านี้ การเวียนรอบสิ่งใดที่เป็นประธาน จะเป็นสถานที่บุคคลหรือวัตถุ อย่างเวียนเทียนของเราชะรอยจะเป็นเรื่องแสดงเคารพให้เกียรติยศแก่สิ่งที่เวียนรอบเป็นประเพณีที่มี

อยู่ในลัทธิพิธีของศาสนาต่าง ๆ แทบจะทุกชาติ ว่าเฉพาะอินเดียครั้งโบราณ ในคัมภีร์ *ศัตบทพราหมณ์* กำหนดให้เดินเวียนรอบแท่นที่บูชา ผู้เวียนถือถ่านไฟในคัมภีร์ *คฤหายสูตรพราหมณ์* หนุ่มเมื่อเข้าพิธีบวช ต้องเดินเวียนรอบต้นไม้หรือบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ๓ รอบ ในคัมภีร์จำพวกสูตรอื่น ก็มีกล่าวเรื่องเวียนรอบไว้หลายแห่ง เป็นต้นว่า ถ้าจะปลูกเรือนต้องเดินรอบ ๆ ที่ซึ่งจะปลูก ๓ รอบ เอาน้ำมนต์ประพรมที่ตรงนั้น และว่ามนต์จากคัมภีร์ *ฤคเวท* ด้วย ในคัมภีร์ *มนู* เจ้าสาวจะต้องเวียนรอบเตาไฟศักดิ์สิทธิ์ ๓ รอบ ในพิธีทำศพและในพิธีศราทธ์ ก็มีเวียน ๓ รอบเหมือนกัน(๑) ใน *มหาปรินิพพานสูตร* กล่าวว่า พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์เวียนรอบพระศพพระพุทธเจ้า ๓ รอบ ชาวฮินดูในปัจจุบันยังเดินรอบสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าเป็นการปลดเปลื้องบาป พุทธศาสนิกชนก็เวียนรอบสถูปเจดีย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กรีกสมัยโบราณมีเวียน ๓ หน ดังเรื่องในมหากาพย์ *อิเลียด* ว่า อะกิลีส พาทหารเวียนรอบศพปาโตรคลีสผู้สหาย ซึ่งถูกฝ่ายข้าศึกฆ่าตาย ชาวอียิปต์และชาวโรมันก็มีพิธีเวียนรอบ เช่น ชาวโรมันจะนำศพทหารเวียนซ้ายเชิงตะกอน ๓ ครั้ง หกกลับธงเอาบนลงล่าง เป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศก แล้วกลับเวียนขวา ๓ ครั้ง

ในประเทศไอรแลนด์ ถ้าศพจะต้องผ่านโบสถ์ ก็ต้องเวียนโบสถ์เสีย ๓ รอบก่อน จึงจะนำศพไปสู่ป่าช้าได้

ในลัทธิโรมันคาทอลิก บาทหลวงผู้ทำพิธีจะต้องเดินรอบศพเวียนซ้ายไปขวา ๒ ครั้ง

ชาวอาหรับโบราณ เมื่อจะทำพิธีบูชายัญ ต้องเดินรอบแท่นที่วางคนบูชายัญเสีย ๓ รอบ และร้องเพลงหรือสวดไปด้วย พระโมหมัดศาสดาพยากรณ์ของลัทธิอิสลาม ก็เคยเวียนรอบสถานศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งประดิษฐานหินกาบาที่เมืองเมกกะ

นักปราชญ์ชาวตะวันตกสันนิษฐานว่า การเวียนรอบจะมาจากพิธีดึก-

(๑) ในคัมภีร์คฤหายสูตรของอาศวลายน (S.B.E. Vol. XXIX, p. 238) กล่าวว่า เมื่อนำศพไปถึงแล้วให้ผู้กระทำพิธีเดินรอบที่นั้น และให้เอากิ่งไม้สมีจุ่มน้ำมนต์ประพรมที่นั้น กล่าวคาถาจากคัมภีร์ ฤคเวท แปลเป็นความว่า "จงไป ถอยไป ออกไปจากที่นี่"

ดำบรรพ์ ซึ่งมนุษย์สมัยนั้นจะมีการเต้นเป็นจังหวะเวียนรอบแท่นที่บูชาหรือรอบสิ่งที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ คือเวียนจากตะวันออกมาตะวันตกก่อนแล้วเวียนกลับจากตะวันตกมาตะวันออก ฟังดูก็เข้าที่ เพราะการเต้นรอบ ๆ วัตถุที่หมายในลัทธิศาสนา ก็ยังมีทำกันอยู่ในหมู่ชนชาติที่ล้าหลังต่อความเจริญ เช่น ชาวอินเดียแดง ชาวนิโกรและชาวออสเตรเลีย ถึงชาติที่เจริญแล้ว เวลามีการสนุกร่าเริงยินดี ก็มักจะกระโดดโลดเต้นไปรอบ ๆ

เขาสันนิษฐานต่อไปว่า การเวียนรอบ เดิมจะเป็นลัทธิสำหรับบัดเป่าเสนียดจัญไร หรือรับเอาสิริจากพิธีบูชา เพื่อประโยชน์ของผู้กระทำการเวียนหรือของผู้อื่น หรือสิ่งที่เวียนรอบ ภายหลังความหมายในการทำขยายวงออกไป เป็นการทำเพื่อให้เกิดสิริมงคล และการเวียนนั้น ถือว่าถ้าเวียนให้ขวาแก่สิ่งที่เวียน จะนำมาซึ่งมงคล ถ้าเวียนซ้ายเป็นอวมงคล ที่เวียนขวาว่ามีนัยมาจากวิถีโคจรประจำวันของพระอาทิตย์ที่ขึ้นทางตะวันออก แล้ววกไปใต้ และตกทางตะวันตก เพราะฉะนั้นเมื่อจะกระทำประทักษิณ จึงถือว่าถ้าดำเนินตามวิถีโคจรของพระอาทิตย์ กิจในลัทธิอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งกระทำ ย่อมเป็นผลสำเร็จ ที่เวียน๓รอบ ว่าเกี่ยวกับเรื่องใน*วามนาวตาร*เมื่อพระนารายณ์อวตารมาเป็นคนค่อม ขอเนื้อที่จากท้าวพลี โดยการย่างสามขุม ซึ่งฝรั่งว่าเป็นเรื่องเปรียบเทียบถึงพระอาทิตย์ที่ย่าง ๓ หน เป็น เช้า เที่ยง เย็น ก็ครบวิถีโคจรประจำวันของพระอาทิตย์ แต่นี่เป็นอธิบายของชาวอินเดีย ชาวอื่นเขาก็เวียน ๓ รอบเหมือนกัน แต่ไม่พบอธิบายถึงเหตุผลที่ทำ หรือจะเกิดจากเหตุที่ว่าการนับย่อมเริ่มแต่จำนวน ๓ เพราะจำนวน ๑ เป็นหน่วย ๒ เป็นคู่ของหน่วย ๓ จึงเป็นจำนวนเริ่มนับ ส่วนเรื่องเวียนซ้ายก็คือเวียนผิดทางธรรมดา จึงเป็นอวมงคล

เอาโลงกระแทกเชิงตะกอน

เรื่องเอาโลงกระแทกเชิงตะกอน เทียบกับประเพณีของฝรั่ง เมื่อศพผ่านไม้กางเขนที่ปักอยู่ข้างทาง ต้องเอาโลงกระแทกที่ฐานไม้กางเขนทุกแห่งไป เมื่อเสร็จพิธีทำศพในโบสถ์แล้ว ต้องเอาโลงกระแทกกับผนังโบสถ์ เหตุผลที่ทำเขาก็อธิบายเป็นชนิดปริศนาธรรมว่า ต้องเอาโลงกระแทกเป็นการ

ที่ศพต้องการจะขอลาที่เคารพนับถือ หากพูดไม่ได้ จึงต้องใช้กระแทกต่างลา กับทั้งการกระแทกจะเป็นเครื่องเตือนนักบุญปีเตอร์ อัครสาวกพระเยซู ให้เปิดประตูสวรรค์รับวิญญาณด้วย

ทิ้งเบี้ยให้ตากลียายกลา

เรื่องทิ้งเบี้ยเป็นจำนวน ๓๓ เบี้ย ให้ตากลียายกลา มีคติถือกันว่าให้เป็นค่าจ้างเผา เพราะตากลียายกลา ลางที่ว่าชื่อตากลายายกลี *(เห็นจะเป็นสองคนผัวเมีย)* เป็นเจ้าของป่าช้า จึงต้องขออนุญาตซื้อที่สำหรับฝังหรือเผาเสียก่อน ถ้าไม่ซื้อที่ไปเผาที่อื่นๆ สุดแล้วแต่จะเหมาะ ผีจะไม่มีที่อยู่ เที่ยวรบกวนหลอกหลอนได้ หรือไม่เช่นนั้น ผีผู้ตายจะถูกเจ้าของป่าช้าเบียดเบียนไม่มีความสุข ตากลียายกลาเป็นใคร ในหนังสือ *ธรรมบท* กล่าวว่า ยายกลีเป็นหญิงสัปเหร่อมีหน้าที่เผาป่าช้า สับเพศกับเรื่องข้างต้นที่ว่าเป็นตากลี ส่วนตากลาไม่กล่าวถึง คงปรากฏว่าแกมีแต่ลูกหญิงชายอาศัยอยู่ด้วยในกระท่อมในป่าช้าเท่านั้น มีอาชีพทางรับจ้างเผาศพ ใครให้ค่าจ้างแก แกก็จัดเผาให้ ในลัทธิฮินดู กาลีเป็นชื่อของพระอุมา เมื่ออวตารมาเป็นภูตดุร้าย ชื่อกาลี ในหนังสือของอินเดีย กล่าวถึงป่าที่ไร ก็มีศาลพระกาลีด้วยทุกที ส่วนพระอิศวรเทพสวามีนางอุมาเป็นใหญ่ในพวกภูตผี เรื่องตากลียายกลาจะมีเค้ามาจากนี้ แต่จะเลื่อนแตกต่างออกไป เรื่องจึงไม่ตรงทีเดียว

เรื่องโยนเบี้ยให้ ๓๓ เบี้ย อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าเป็นเรื่องแสดงคุณบิดา ๒๐ เบี้ย มารดา ๑๒ เบี้ย การซื้อเด็กคลอดออกใหม่ๆจากแม่ซื้อก็ใช้จำนวน ๓๓ เบี้ยเหมือนกัน เด็กที่ฟันยังไม่ขึ้นเมื่อตายไปก็ต้องใส่เบี้ยเป็นจำนวน ๓๓ เบี้ยลงไปในหีบศพด้วย จะว่าจำนวน ๓๓ เบี้ยเป็นคุณพ่อ ๒๐ คุณแม่ ๑๒ ก็ยังคิดไม่เห็น เพราะเกินไป ๑ เบี้ย และทำไมจึงแบ่งคุณพ่อคุณแม่ไม่เท่ากัน พ่อลางคนดูเหมือนจะมีคุณน้อยกว่าแม่เสียอีก ลางท่านว่าใช้โยนเบี้ย ๕๐ เบี้ยก็มี *(เข้าเรื่องกับ ๕๐ เบี้ยเป็นเงินปลีกโสฬสหนึ่ง)* ลางที่ว่า ๓๒ เบี้ย ให้เข้าอาการ ๓๒ ของคน (มีเกสา โลมา จนถึง มตฺถลุงฺคํ รวม

ได้แก่ธาตุดิน เป็นคุณพ่อ ๒๐ ตั้งแต่ ปีตฺตํ จนถึง มุตฺตํ ได้แก่ธาตุน้ำรวม ๑๒ ได้แก่คุณแม่) ว่ารังแต่จะถมทับแผ่นดิน ควรเป็นที่สังเวชสลดใจ ประเพณีของหลวง เอาเบี้ยจั่น ๓๓ เบี้ยไปวางไว้ที่ฐานเผา ประเพณีฮินดูเอาน้ำแม่น้ำคงคาพรมที่ซึ่งจะใช้เป็นที่เผาศพเสียก่อน แล้วทิ้งเบี้ยทองแดงไปอันหนึ่ง ว่าให้เป็นค่าเช่าที่เหมือนกัน พวกปะหาเรียในแคว้นสิขิมมีโยนเบี้ยทองแดงลงตรงที่ซึ่งจะขุดเป็นหลุมฝังศพ ว่าเป็นค่าซื้อที่ ชาวทมิฬเอาข้าวสาร มะพร้าว ตัดเป็นชิ้นๆ และเบี้ยทองแดงทิ้งลงไปที่ศพ ปล่อยให้พวกปาริยะ (ตรงกับจัณฑาลในสังกฤต) แย่งกันเก็บเอาไป แล้วจึงจะนำศพลงฝังหรือเผา มีเรื่องเล่ากันว่า ถ้าลืมทิ้งเบี้ยเป็นค่าที่ ผีจะมาเข้าฝันร้องทุกข์ว่าไม่มีที่อยู่ เข้าฝันอย่างนี้ทุกคืน ต้องเอาเบี้ยไปโยนทิ้งเป็นค่าซื้อที่ เรื่องจึงได้สงบไปไม่ฝันอีก อีกเรื่องหนึ่ง ว่าหญิงนับถือลัทธิอิสลามตายไป ตกกลางคืนผีหญิงคนนั้นมาเข้าฝันญาติว่าอยู่ไม่ได้ เขาทุบตีไม่หยุด ว่าเป็นผีแขกมาอยู่กับผีไทยไม่ได้ ต้องทำบุญทอดผ้าป่าอุทิศไปให้เขา (คือผีไทย) จึงจะยอมให้อยู่ ญาติต้องทำตามที่ฝันไปเรื่องจึงได้สงบ

มานึกถึงการเผาศพสมัยโบราณหรือตามท้องถิ่นในชนบททุกวันนี้ ไม่มีป่าช้าโดยเฉพาะอยู่กับวัด ใครจะเผาศพ ก็ต้องไปจัดหาที่เผาเอง ในทุ่งในป่าที่อยู่ห่างไกล ส่วนสัปเหร่อก็ไม่มีรับจ้างเป็นประจำ ต้องเที่ยวหาผู้ที่เคยทำจากคนในหมู่บ้านวานให้มาช่วยเท่านั้น แต่การเผาในป่าในทุ่ง ความกลัวเจ้าป่าเจ้าทุ่ง ซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของที่ก็ต้องมี จึงต้องขอซื้อที่สำหรับเผา การโยนเบี้ย ได้ความว่าเขาโยนทิ้งไว้ตรงที่ซึ่งจะใช้เป็นเชิงตะกอนที่เผา เป็นเงินอัฐหนึ่งหรือไพหนึ่งแล้วแต่ศรัทธา เด็กเลี้ยงควายซึ่งคอยจ้องอยู่แล้วก็มาเก็บเอาไป

ต่อยมะพร้าวล้างหน้าศพ

เมื่อถึงเวลาจะเผาศพ เอามะพร้าวผลหนึ่ง กระเทาะเปลือกเตรียมไว้ต่อยเอาน้ำรดล้างหน้าศพในโลง เนื้อมะพร้าวนี้ถือกันว่าถ้าใครได้กินจะแก้

นอนกัดฟันได้ ข้าพเจ้าเมื่อเด็กก็เคยกิน อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า น้ำมะพร้าวมีเครื่องห่อหุ้มหลายชั้น เป็นของสะอาดผิดกับน้ำธรรมดา ซึ่งขุ่นระคนไปด้วยเปือกตม เปรียบด้วยกิเลสราคะที่ดองสันดานอยู่ ที่เอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็หมายความว่าเอาสิ่งสะอาดจริง ๆ ล้างสิ่งโสโครก เท่ากับเอากุศลกรรมล้างอกุศลกรรมฉะนั้น ประเพณีมอญ ก่อนยกศพทอดผ้าขาวชักมหาบังสุกุลแล้วต่อยมะพร้าวเอาน้ำลาดหัวโลง (Halliday: *The Taliang* p. 64) ประเพณีชวา เวลาเอาศพลงหลุม ต่อยมะพร้าวซีกหนึ่งวางไว้ทางศีรษะศพ อีกซีกหนึ่งไว้ที่ปลายเท้า (Raffles: *History of Java*, Vol.1 p. 367)

มะพร้าวนั้น ว่าในคติของอินเดียในมัธยมประเทศ ถือว่าเป็นผลไม้ศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่าศรีผล หรือผลไม้ที่มีสิริ มะพร้าวเป็นเครื่องหมายแห่งอุดมสมบูรณ์ มักมีไว้ที่แท่นบูชา และให้แก่หญิงที่ต้องการจะมีบุตร เมื่อจะทำพิธีใด ๆ ก็ดูเหมือนจะขาดมะพร้าวไม่ได้ ว่าเฉพาะมะพร้าวเกี่ยวกับงานศพ พวกพราหมณ์ลางแห่ง เมื่อหามศพไปถึงป่าช้าที่เผา วางพักศพลงบนแท่นพักศพก่อด้วยอิฐ เรียกว่าแท่นวิศราม เอามะพร้าว ๔ ผลซึ่งผูกติดมากับที่หามศพ ต่อยให้แตก เสร็จแล้วจึงยกศพไปเผา อีกอย่างหนึ่งตามคติของชาวฮินดู ว่าเวลาโยคีจะตายไป วิญญาณหรืออาตมันจะออกทางขม่อม เมื่อโยคีตนใดจะตายเขามักยกเอาไปไว้ที่โปร่ง ๆ เพื่อให้อาตมันออกไปได้สะดวก เวลาเผาศพ ชาวฮินดูฝ่ายเหนือจะทุบหรือเอาไม้กระทุ้งกระโหลกศพให้แตกในขณะไฟไหม้ศพจวนจะมอดแล้ว เพื่อให้อาตมันออกไป ในหนังสือ (Anthropos Vol. IV) แห่งหนึ่งกล่าวไว้ว่า สันยาสีตนหนึ่ง (พวกนักบวช) ที่เมืองบอมเบ เมื่อรู้ตัวว่าจะตายก็สั่งให้พวกศิษย์พยุงตนขึ้นนั่งในหลุมซึ่งขุดเตรียมไว้ และโรยเกลือไว้ทั่ว พอจวนจะสิ้นใจ ศิษย์คนหนึ่งเอามะพร้าวห้าวหรือหินกระแทกศีรษะสันยาสีโดยแรง เพื่อให้ขม่อมแยก อาตมันจะได้หนีออกทางนั้นไปทางเบื้องสูง ถ้าไม่เช่นนั้นเวลาตาย อาตมันจะหนีออกทางทวารหนัก ซึ่งถือว่าไม่ดีเป็นเครื่องหมายคนบาป สอบถามชาวอินเดียฝ่ายใต้เรื่องต่อยขม่อมให้แตก ได้ความว่ามักทำแก่ผู้ตายที่เป็นสันยาสีโยคีเหมือนกัน เพราะถือว่าโยคีเข้าโยคะเบ่ง ถึงกับขม่อมประทุ เพื่อให้อาตมันออกไปก่อน

ก็มี คล้ายเรื่องทุบกระโหลกมะพร้าวของเราหรือว่าเราจะได้คติมาจากชาวฮินดู แต่มันเป็นเรื่องทำกันได้ยาก เรายังรู้สึกสมเพชเวทนาศพอยู่ ก็เปลี่ยนเป็นต่อยมะพร้าวแทน หรือว่าการต่อยมะพร้าวล้างหน้าศพของเรา ต้องการน้ำซึ่งถือว่าเกิดจากศรีผลหรือผลไม้อันเป็นสิริ จึงนำมาล้างหน้าศพเพื่อเอาเคล็ด ก็เหลือที่จะเดา ประเพณีของพวกชวาก็ใช้ต่อยมะพร้าวเอาน้ำราดศพดังพูดไว้ข้อนแล้ว แต่ในหนังสือที่อ่านพบ ก็ไม่ชี้แจงเหตุผลที่ทำ ที่พวกทมิฬมีมะพร้าวไปด้วยในพิธีศพ ผู้อธิบายให้ฟังก็ไม่ทราบเหตุผลที่ทำ พิจารณาเรื่องล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว ในประเพณีของเราจะได้คติมาทางอินเดียหรือชวาบาหลีกระมัง ได้ความว่าไทยภาคอื่นเขาก็ไม่ได้ทำกัน ตลอดจนพิธีของหลวงก็ไม่มี

ธูปเทียนเผาศพ

พิธีเผาศพในกรุงเทพฯ ใช้ธูปดอกเทียนเล่มจุดและมีดอกไม้จันทน์ช่อหนึ่งควบไปด้วย จุดแล้วไปวางไว้ที่เชิงตะกอนใต้ศพ มีคนคอยเก็บดับเอาออกมาไว้ข้างนอก เป็นการเผาหลอกๆ ในชั้นเดิม การเผาศพก็คงช่วยกันนำฟืนคนละดุ้นสองดุ้นไปเผา เหมือนอย่างที่ทำกันอยู่ในชนบทเป็นส่วนมาก ซึ่งในลางถิ่นเขาเอาฟืนติดมือไปคนละ ๓ ดุ้น พร้อมทั้งธูปดอกเทียนเล่มสำหรับไปขมาศพ (ขมาและเผาคราวเดียวกัน) ทางอำเภอลับแล คนไปเผาศพต้องมีมีดไปด้วยเล่มหนึ่ง ฟืนที่เอาไปเผา ต้องหันปลายไม้ไปข้างหน้า ธูปเทียนไปขมาศพก็มีไปด้วย ฟืนนั้นเห็นจะตัดเอากลางทาง จึงได้มีมีดติดไปด้วย มีผู้เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านเชื้อมอญจังหวัดปทุมธานี เมื่อมีการเผาศพพระภิกษุซึ่งชาวบ้านนับถือ เขามีดอกไม้ธูปเทียนสำหรับขายไปขมาศพ ส่วนเผาก็มีฟืนไปต่างหาก ถ้าเรื่องเผาด้วยธูปเทียนเป็นการขมาศพ ก็ควรให้มีพร้อมทั้งดอกไม้ด้วยจึงจะเข้าหลักของการเคารพและขมาลาโทษ แต่ดอกไม้ที่ควบกับธูปเทียนทำไมจึงใช้ไม้จันทน์ ลางทีเราจะได้แบบอย่างมาจากอินเดียกระมัง เพราะได้พบในหนังสือ Alburni's India ว่าการเผาศพของอินเดีย

ใช้ท่อนไม้จันทน์ปนกับฟืนไม้ชนิดอื่น ได้ความจากชาวอินเดียผู้หนึ่งอธิบายว่า ไม้จันทน์เป็นของแพงใครจะใช้ไม้จันทน์ล้วนเผาศพก็คงมีแต่คนมั่งมี ธรรมเนียมชาวบ้าน ใช้ฟืนไม้สามัญเผา เป็นแต่เพิ่มไม้จันทน์ ๒-๓ ท่อนบ้างเท่านั้น

ท่านผู้ใหญ่เมตตาอธิบายให้ฟังว่า การเผาศพเป็นแน่ว่าต้องมีธูปเทียนดอกไม้กับฟืน ธูปเทียนดอกไม้สำหรับขมาศพ ฟืนสำหรับเผา ย่อมยังเห็นปรากฏอยู่ได้ที่เครื่องขมาศพของหลวง มีกระทงข้าวตอกดอกไม้ด้วยจนทุกวันนี้ ในหนังสือเรียนฉบับหมอบลัดเลตีพิมพ์ มีจดหมายบอกหน้าที่มหาดเล็กว่าต้องตั้งเครื่องขมาศพกับท่อนจันทน์ถวายในการพระราชทานเพลิงศพ เข้าใจว่าภายหลังคิดประดิษฐ์เอาไม้จันทน์ทำเป็นดอกไม้ เพื่อกระเบียดกระเสียนให้เปลืองเนื้อไม้จันทน์น้อย เลยเตะเอาดอกไม้สดกับท่อนจันทน์กระเด็นไปไม่มีอะไรเผาก็เอาธูปเทียนนั้นเองใส่ต่างฟืน ในงานพระบรมศพเป็นหลายงาน ซึ่งล่วงมาแล้วไม่ช้านัก ก็ยังตั้งราวเทียนให้ประชาชนจุดติดบูชาขมาพระบรมศพ

ที่เผาศพ

ที่เผาศพ ตามที่เห็นกันอยู่ในสมัยนี้ มักเป็นที่ยกพื้นสูง มีสัณฐานสี่เหลี่ยม และมักมีหลังคายอด เรียกกันว่าเมรุ ไม่จำเป็นต้องอธิบายให้มากกว่านี้ เพราะเห็นกันอยู่บ่อยๆ เรามีชื่อให้เรียกที่เผาศพอยู่หลายอย่าง เช่น ร้านม้า ฐานเผา ตาราง เชิงตะกอน จิตกาธาร อันที่จริงอะไรๆเหล่านี้ก็เป็นสิ่งเดียวกัน คือหมายถึงกองฟืน หากยังเรียกไปต่างๆ กลายเป็นยศ นี้ภาคหนึ่ง ยังหลังคาครอบที่เผา ก็มีปะรำเผาศพ โรงทึม เมรุ ตลอดจนพระเมรุทิศ พระเมรุใหญ่และพระเมรุทอง นี้เป็นอีกภาคหนึ่ง ในการเล่าเรื่องเผาศพเหล่านี้ว่าได้เปลี่ยนแปลงและเลื่อนมาเป็นยศกันขึ้นด้วยอย่างไร ก็จะต้องพูดกันถึงมูลเหตุแห่งสิ่งเหล่านี้เสียก่อน

ในชั้นเดิมการเผาศพย่อมจัดทำกันในป่า ลักษณะที่ทำคงจะคล้ายคลึงกับที่ภาคอีสานยังทำกันอยู่ ดังได้เล่าไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วย *หาที่ปลงศพ*

คำว่า *ป่าช้า* ก็บอกอยู่ในตัวเองแล้วว่าเดิมเป็นป่าจริงๆ แต่คำว่า *ช้า* จะหมายความว่าอะไรไม่ได้ความชัด ในภาษาไทยก็มีที่ใช้อยู่สองนัย คือช้าหมายความว่า *ไม่เร็ว* กับช้าซึ่งหมายความว่า *ชั่ว หยาบ* ดังในคำว่า *ชั่วช้า หยาบช้า* คำในภาษาไทยถิ่นอื่นส่วนมากไม่ได้เรียกว่าป่าช้า แต่เรียกว่า *ป่าเห่ว* จะแปลว่าอะไรสอบถามแล้วก็ไม่ได้ความชัด อย่างไรก็ดี การเผาศพที่ว่านี้คงจะใช้วิธีกองฟืนบนพื้นดินที่จัดแจงไว้ให้สูงพอสมควร กองฟืนนั้นถ้ากองพาดก่ายกันเป็นแกงแนงจึงจะสะดวกแก่การเผา เพราะมีช่องโปร่งไฟลุกได้ง่าย เอาศพตั้งบนกองฟืน แล้วเอาฟืนอื่นท่อนยาวๆวางพาดศพทั้งสองข้าง ให้ปลายฟืนประจบกันเป็นอย่างรูปกระโจมคลุมศพอีกที ทำอย่างนี้เห็นจะเป็นต้นเค้าที่เรียกกันว่าพนมศพ และเรายังมีคำใช้พูดเป็นเชิงแดกดันว่า *จะมาพนมศพพนมเมรุอะไรกัน* การเผาศพของชาวอินเดียก็ละม้ายคล้ายคลึงกับที่พูดมาข้างต้น เมื่อเขากวาดพื้นที่สำหรับเป็นที่เผาศพเรียบร้อยแล้ว เอาน้ำแม่คงคาพรมและมีโยนเบี้ยทองแดงลงไปในที่นั้นด้วย จะเทียบกับเรื่องซื้อที่ป่าช้าจากยายกลีก็ดูเหมือนจะได้กัน เอาไม้ขอนหรือไม้ฟืนวางเรียงและซ้อนกันเป็นเชิงตะกอนให้สูงราว ๔ ศอก กว้างราวศอกครึ่ง ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ฟืนชั้นบนใช้ไม้จันทน์ แต่ไม้จันทน์มีราคาแพง จะมีใช้กันก็แต่ศพเจ้าผู้ครองเมือง ถ้าเป็นศพสามัญใช้ไม้จันทน์เล็กน้อยพอเป็นสังเขป แล้วยกศพขึ้นตั้งบนกองฟืน แล้วเอาฟืนท่อนใหญ่ๆทับบน ถ้าศพผู้ชายเอาฟืนทับอก ถ้าเป็นหญิงทับตอนบั้นเอว แต่ถ้าเป็นศพพราหมณ์ เอามูลโคแผ่ปะศพเสียก่อน (Stevenson's *The Rites of the Twice Born*, p. 251) ได้ความมาอีกทีทางหนึ่งว่า ต้องเอาฟืนทับศพให้เห็นแต่ฝ่าเท้าศพ ถ้าเป็นเท้าทาแดง ก็รู้ได้ว่าเป็นศพผู้หญิง พวกทมิฬในกรุงเทพฯกองฟืนเป็นแกงแนงเอาน้ำมันราด แล้วยกศพขึ้นตั้ง เอาฟางทับศพอีกที และเอาโคลนปะทับฟางให้มาก ว่าเพื่อให้ร้อนระอุ และกันไม่ให้ศพกระโดกขึ้นเมื่อถูกไฟเผา ผู้ไปในงานเผาไม่ต้องไปช่วยเผาอย่างไร นอกจากไปยืนดูเฉยๆเท่านั้น

ประเพณีเผาศพทางจังหวัดเชียงราย ใช้ท่อนฟืนขนาดใหญ่วางสองข้างต่างหมอน แล้วเอาฟืนวางเอนให้ก่ายกัน แต่ให้ปลายฟืนเป็นปากอ้าอย่างกากะเยีย วางซ้อนกันอย่างนี้ขึ้นไปจนสูงราว ๒ ศอก กว้างศอกเศษ เอาศพห่อเฝือกวางลงในช่องที่อ้าแล้วจุดไฟเผา ฟืนนั้นโดยมากใช้ไม้เกี๊ยะ (ไม้สน) ไม่ต้องใช้ไต้ช่วยจุด เพราะไม้อย่างนี้มีน้ำมันติดไฟลุกอยู่ในตัว การที่กองฟืนขึ้นไปสูงอาจพังทลายลงได้ ที่ใช้วิธีวางฟืนพนมศพ เห็นจะช่วยพยุงกองฟืนด้วยในตัว ทางภาคอีสานใช้บักไม้ขึ้นไปข่มโลง เรียกว่าไม้ *ข่มเหง* มีด้วยกันสามคู่หรือหกเสา คือทำเป็นสองห้อง นี่ก็เพื่อป้องกันกองฟืนไม่ให้ทลายก่อนศพไหม้ไฟ ประเพณีทางอำเภอลับแล บักหลักข้างละ ๓ มีระยะให้พอเหมาะกับความยาวของโลง แล้วเอาฟืนวางเรียงลงหว่างหลักอย่างเดียวกับเราเรียงกองฟืนกันตามธรรมดานั่นเอง แล้วจึงยกศพตั้งบนนั้น คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ เรือนทางอีสานเล็กเท่าเล็กจะไม่ทำเป็นสองห้องเป็นอันขาด ต้องทำเป็นสามห้องหรือแปดเสาเสมอ เรื่องก็เห็นจะถือว่าทำสองห้องหกเสาเป็นอย่างเผาผีกระมัง

เลื่อนจากวางโลงไว้บนกองฟืน ก็ปลูกเป็นร้านม้าขึ้นสำหรับตั้งศพเผา *ร้านม้า* คือเอาไม้ไผ่หรือไม้อะไรก็ได้แล้วแต่สะดวกมาบักเรียงกันเป็น ๓ คู่ สูงราวช่วงตัวคน แล้วปูฟืน ที่จริงร้านม้าก็คือม้านั่งนั่นเอง แต่มีขาติดอยู่กับที่อย่างร้านมีส่วนยาวมากกว่ากว้าง พอให้เหมาะกับขนาดโลง ยกศพตั้งบนร้านม้าและเอาฟืนกองเรียงไว้ใต้ร้านม้า เท่ากับร้านม้าคร่อมกองฟืน แล้วจุดไฟเผาศพไหม้หมดนั่น ทำร้านม้าสำหรับเผาศพ ดีกว่ากองฟืนไว้เฉย ๆ จึงนับว่าที่เผาศพอย่างนี้เจริญขึ้นมากกว่าเก่า เลื่อนขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ถ้าเป็นศพคนมีอันจะกิน มักเอาผ้าขาวคาดรอบสี่ข้างร้านม้าส่วนล่าง เพื่อบังกองฟืน ผ้าที่คาดลางทีเขียนเป็นลวดลาย ส่วนขาร้านม้าและตามขอบก็แกะหยวกเป็นลวดลายประดับ อันเป็นเรื่องทำให้งามมากกว่าประโยชน์ในการเผาอีกขั้นหนึ่ง อาจต่อเสาให้สูงเหนือโลง แล้วทำหลังคาครอบอีกที่หนึ่ง จะประดับประดาด้วยหยวกกล้วยสลักและดอกไม้พวงมาลัยหรืออะไรก็แล้วแต่เรื่อง นี่เห็นจะเป็นอย่างดีในสมัยก่อน และเป็นต้นเค้าของหลังคาปะรำหยวกที่ครอบเชิงตะ

กอนสำหรับเผากลางแจ้ง ในหนังสือเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* ตอนทำศพวันทองก็มีกล่าวไว้ว่า *ร้านม้าเครื่องประดับสรรพเสร็จ* ร้านม้าเผาศพนี้ อาจทำตั้งบนเชิงตะกอนอีกชั้นหนึ่งก็ได้ คือใช้ร้านม้าเป็นอย่างฐานรองศพเท่านั้น การทำร้านม้าเผาศพจะต้องเป็นธุระปลูกสร้างกันทุกคราวที่มีการเผา ไม่เป็นความสะดวกเลย ส่วนการเผาศพคนอนาถาก็เห็นจะเผากันอย่างง่ายๆ ตามเดิม คือเอาศพวางบนกองฟืนแล้วเผาดังกล่าวมาแล้ว ต่อมาการเผาศพในลางแห่ง เช่นในบ้านเมืองซึ่งมีคนมาก ก็เห็นจะจัดเผากันในที่ซึ่งจัดไว้โดยเฉพาะเป็นป่าช้าอยู่นอกเมือง จะเลือกที่เผาในป่าตามใจเหมือนแต่ก่อนและเหมือนกับลางถิ่น ย่อมทำไม่ได้ เพราะไม่สะดวก เมื่อจัดเผากันเป็นตำแหน่งแห่งที่อย่างนี้แล้ว ก็ทำที่เผาขึ้นเป็นเฉพาะ จะเลือกที่สำหรับกองฟืนเผากันตามชอบใจคงไม่ได้ ที่เผานี้ ในชั้นต้นคงจะก่อเป็นฐานขึ้นมา ให้สูงจากพื้นดินตามสมควร กั้นเป็นคอกสี่เหลี่ยมผืนผ้า แล้วกองฟืนวางศพเผากันบนนั้น จะมีร้านม้าด้วยหรือไม่ก็แล้วแต่เรื่อง ที่เผาศพอย่างนี้เห็นจะเรียกว่าฐานเผา เลื่อนขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง มีตารางเหล็กเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารองรับศพอีกที นี้เรียกว่าตารางเผาศพ นับว่าดีขึ้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วถึงขั้นเสริมบนฐานเผาตอนกลางขึ้นเป็นคอกหรือแท่นอีกที่หนึ่ง ซึ่งในขั้นแรก คงเอาต้นกล้วยมาเรียงเป็นพื้นแล้วกั้นคอกเอาดินเกลี่ยบน ทุบให้แน่น และตั้งตารางเหล็กบนนั้น อย่างนี้เรียกว่าเชิงตะกอน เชิงตะกอนนั้น แต่ก่อนนี้ เห็นจะหมายความว่าที่เผาศพทั่วๆ ไป จะไม่จำกัดว่าต้องมีลักษณะอย่างที่พูดมานี้ ถ้าจะแปลคำว่าเชิงตะกอนเอาตามลักษณะของคำ ก็คงหมายถึงผงสกปรกคือขี้เถ้านั่นเอง อย่างเดียวกับขี้ตะกอนอันอยู่ในน้ำ หรือถ้าจะว่าเชิงตะกอนก็ดี ฐานเผาก็ดี หรือจิตกาธารสำหรับเจ้านายก็ดี ก็จะเป็นอันเดียวกัน หากมายักทำให้ผิดกันเสีย แล้วเรียกชื่อเป็นยศเป็นอย่างขึ้น จัดให้ดีขึ้นไปกว่านี้ ก็ทำเป็นเสาต่อขึ้นหกเสา มีประกอบหัวเสาทั้งสี่ด้าน ประดับด้วยหยวกสลักลวดลายและพวงดอกไม้ดั่งที่เคยเห็นกันอยู่ แล้วเชิงตะกอนและตารางรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้านี้หดเล็กลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทำให้โลงที่วางเผาบนตารางเหล็กยื่นออกมานอกเชิงตะกอนอย่างเย่อเย้อ เท่ากับมันฟ้องตัวเองว่ามัน

เคยเป็นสองห้องหกเสา ยาวรี่เหมาะแก่หีบศพ ที่มาร่นเป็นสี่เหลี่ยมนั้น สำหรับเผาโกศ แล้วที่พวกสัปเหร่อจะเห็นว่าศพหีบเผาตารางสี่เหลี่ยมก็เผาได้ หีบจึงยื่นออกไปเย่อเย้ออยู่นอกตาราง ในการที่ตารางสี่เหลี่ยมมีหกเสานั้น เห็นกันว่ามีเสามากเกะกะไป จึงแก้เสียให้เป็นสี่เสา เพราะสี่เหลี่ยมหกเสานั้น ไม่สมควรจริง ที่เผาศพจึงกลายรูปมาเป็นอย่างที่เห็นกันอยู่นี้

เรื่องหลังคาคร่อมที่เผาศพ ถ้าทำเป็นหลังคาแบน เรียกว่าปะรำเผาศพ ถ้าทำเป็นหลังคาคร่อมลาดสูงขึ้นไปเป็นอย่างหลังคาเรือนปั้นหยารูปสี่เหลี่ยม เรียกว่าโรงทึม โดยเหตุที่โรงทึมมักต่อปีกเป็นหลังคาออกไปทั้งสี่ด้าน ยาวสักเท่าไรไม่กำหนด สำหรับเป็นที่พระสวดบ้าง เป็นที่ใช้เป็นโรงครัวหรือเป็นที่พัก หรือจะใช้เป็นที่สำหรับอะไรอื่นก็ได้ โรงทึมจึงกลายจากเป็นที่เผาศพ โดยตรงมาเป็นโรงหรือศาลาสำหรับตั้งศพและทำบุญสุนทาน ถ้าใช้ศาลาถาวรเป็นโรงทึม ก็เรียกกันว่าศาลาโรงทึม การปลูกโรงทึมนั้นได้ความจากที่ได้รับคำบอกเล่ามา ว่าที่เขาทำกันอยู่ในชนบท ใช้ไม้ไผ่ขนาดยาวปักเป็นสี่เสา ปั้นปลายข้างหนึ่งหักงอสำหรับรับไม้ขื่อเครื่องผูก โดยเหตุที่หลังคาเป็นเครื่องผูก เมื่อปรุงกันกับพื้นดินเสร็จแล้ว จะร้อเอาขึ้นไปคุมข้างบนไม่ได้ จึงต้องยกขึ้นไปทั้งอัน การยกจึงต้องเป็นงานใหญ่ มีคนเท่าไรต้องช่วยกันหมดยกขึ้นตามธรรมดาเหมือนหลังคาเล็ก ๆ ไม่ได้ ต้องยกชักมุมขึ้นไปก่อน บนยอดหลังคามักมีไม้ไผ่ท่อนหนึ่ง ผ่าโคนเป็นสี่บาก ให้อ้าแบะเป็นสี่ขาสำหรับผูกเข้ากับจันทันเป็นอย่างเสาธง บนปลายเสียบธงผ้าขาวรูปสามเหลี่ยม ผ้าธงนี้ต้องการกันมาก ว่าเอาไปลงยันต์ทำผ้าประเจียดขลังมาก การเผาศพเป็นโรงทึมต่อปีกออกไปใหญ่โต มักเป็นศพใหญ่ เช่น เจ้าเมืองหรือสมภารเจ้าวัด ซึ่งมีคนนับถือมาก โลงหรือหีบที่ใส่ศพ มักทำเป็นหลังคาประกอบปากโลง ถ้ามีรูปเหมือนหลังคาวอ ก็เรียกกันว่าแต่งเครื่องวอ ถ้ามียอดแหลมตรงกลางอย่างบุษบก ก็เรียกว่าแต่งเครื่องเหม การตั้งหีบศพก็มักไว้ในที่สูงมีเครื่องตั้งเครื่องประดับอะไรต่ออะไรอยู่เรียงรายรอบเชิงตั้งศพ ทุกวันนี้เครื่องตั้งศพในกรุงเทพฯ มักตั้งกันในศาลาการเปรียญ การประดับประดาก็มักเป็นพานและแจกัน ประดับด้วยดอกไม้สดและดวงไฟ วางบนม้าหมู่รอบเชิงตั้ง

ศพหรือตั้งไว้แต่สามด้านสุดแล้วแต่ที่ตั้ง ส่วนเครื่องตั้งอย่างที่เป็นตุ๊กตาปั้นเหมือนเมื่อก่อนหมดไป มีแต่พวงหรีดดอกไม้สดและแห้งวางและแขวนกันระกะ ถึงเวลาเผาจึงยกศพไปตั้งบนเชิงตะกอน ซึ่งมีหลังคาปะรำหยวกอยู่ในหลังคาใหญ่อีกที่หนึ่ง เป็นหลังคาซ้อนหลังคา หลังคาใหญ่นั้นโดยมากมักมียอดแหลม เรียกกันว่าเมรุเผาศพ อันที่จริงควรจะมีอะไรล้อม อย่างเขาพระเมรุซึ่งมีเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมอยู่ ๗ ชั้น ล้อมเพียงชั้นเดียวเป็นการทำย่อก็ได้ อย่างพระเมรุพระบรมศพ ที่เผาศพอย่างที่เรียกกันว่าเมรุทุกวันนี้มีลักษณะเป็นโรงทึมมากกว่า เป็นโรงทึมชนิดที่ไม่สร้างปีกหลังคาออกมาเท่านั้น เมื่อมาเรียกที่เผาศพหลังคายอดแต่ไม่มีอะไรล้อมรอบว่าเมรุ คำว่าโรงทึมก็หมดไป ย้ายไปเกาะอยู่กับศาลาที่ตั้งศพ ซึ่งลางทีก็ยังเรียกกันว่าโรงทึม ส่วนที่เผาศพของคนอนาถาตามวัด มักก่อเป็นเตาอิฐมีหลังคา ยังเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าเตาเผาศพ

ในที่นี้ อยากจะพูดถึงลักษณะพระเมรุพระบรมศพเสียด้วย แต่ก็รู้น้อยเต็มที พูดอะไรไม่ได้มาก หาหนังสือไว้เป็นตำราก็ไม่มี จึงต้องเขียนเอาตามความรู้ที่ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังแต่ย่อ ๆ อันพระเมรุพระบรมศพนั้นตอนที่ตั้งพระจิตกาธารประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ เรียกว่าพระเมรุทอง แต่ตอนนี้พระเมรุทองตั้งอยู่ภายในพระเมรุใหญ่อีกที เข้าใจว่ามีพระเมรุใหญ่กร่อมไว้ ก็เพื่อกันแดดฝน ไม่ให้ทำอันตรายแก่พระเมรุทองสืบไป ที่จริงพระเมรุทองนั้นแหละคือพระเมรุ มาเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสสั่งไว้ว่า พระบรมศพแห่งพระองค์ไม่ต้องทำพระเมรุใหญ่ ให้ทำแต่พระเมรุทอง โดยพระราชดำรัสสั่งเช่นนั้นก็เพื่อจะจัดการใช้จ่ายให้น้อยลง และไม่ให้เปลืองแรงแก่ผู้คนด้วย ครั้นถึงการพระบรมศพเข้าจริง ก็ได้ปฏิบัติกันตามพระราชดำรัสสั่ง แล้วเป็นธรรมเนียมทำต่อมาถึงครั้งพระบรมศพสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งที่ล้อมพระเมรุนั้นทำหอประจำมุม ๔ ด้านเรียกว่า ซ่างบ้าง สำซ่างบ้าง สิ่งที่ต่อจากซ่างออกมาทั้งสองข้างเรียกว่า ทับเกษตร มีประตูทางเข้าออกสี่ทิศอยู่ระหว่างคด (ตรงที่เป็นข้อศอกซึ่งเป็นซ่างและเกษตร) เรียกว่าพระเมรุทิศหรือเมรุประตู

การเผา

การเผานั้น ถ้าเป็นศพสด ใช้คว่ำหน้าศพ และเลื่อยกระดานพื้นโลงหรือหีบตรงกลางเปิดเป็นช่องเพื่อให้ไฟแลบขึ้นไปไหม้ตรงท้องศพก่อน ถ้าเป็นศพเก่า ก็มักรวมซากที่หลุดออกเป็นท่อน ๆ แล้ววางลงบนผ้าขาวห่อแล้ววางตรงช่องพื้นโลงที่ไฟจะลอดขึ้นมา เพื่อให้ไหม้เร็ว ลางทีก็รูดหรือแร่เนื้อศพออกให้มากได้ยิ่งดีจะได้เผาง่าย ถ้าศพนั้นยังสดอยู่ห่อไม่ได้ ก็มีการหักพับขาให้ขึ้นไปอยู่บนหลัง เอาพื้นดุ้นใหญ่ ๆ ทับ ทำเช่นนี้ ว่าถ้าเผาหงายหน้า ศพถูกไฟก็ต้องแอ่นหลังขึ้นเป็นธรรมดา ถ้าโลงไหม้แตกจะเห็นศพมีอาการเช่นนั้น น่าทุเรศมาก คนเผาจึงต้องมีเหล็กแหลมสองง่ามไว้กดพลิกศพ และคอยตักน้ำสาดโลงไว้ไม่ให้ไหม้เสียก่อน เรียกว่าเลี้ยงโลง แต่การเลี้ยงโลงนั้น ลางทีก็เป็นเรื่องรักษาโลงไว้ใช้ใส่ศพอื่นต่อไป ประเพณีอีสานเขาพลิกศพให้คว่ำในเวลาเผา ดังเล่าไว้ก่อนแล้ว การเผาในชนบทไม่สู้เหม็นเพราะใช้ฟืนเผามาก ไฟแรงก็พากลิ่นขึ้นสูง ส่วนในกรุงเทพ ฯ กระเบียดกระเสียนเรื่องฟืน การเผาศพจึงเหม็นตลบ ลางแห่งใช้เมล็ดงาสาดเข้าไปในไฟว่าดับกลิ่นบรรเทาความเหม็นได้บ้าง เดี๋ยวนี้การเผาในชนบท มีผู้เล่าให้ฟังว่าต้องไปหาฟืนกันไกล ๆ ไม่หาได้ง่ายเหมือนแต่ก่อนแล้ว เพราะความเจริญของบ้านเมือง ทำให้รกร้างร่นห่างเข้าไปลึก นับวันจะต้องเผากันอย่างกรุงเทพ ฯ ซึ่งชาวพายัพเขาเห็นเป็นว่าเราปิ้งผี ที่จริงก็ถูกของเขา การเผาและรวมถึงที่เผา จะเห็นได้ว่าค่อยเลื่อนและกลายมาโดยลำดับ ตั้งแต่เผากันจริง ๆ จนเผาอย่างทุกวันนี้ เรื่องที่เล่ามาแล้วนั้นก็เห็นจะหมดไป จะเหลืออยู่ก็แต่พิธีลางอย่าง ซึ่งทำสืบเป็นธรรมเนียมประเพณีมา อาจมองไม่เห็นมูลเหตุที่ทำก็ได้

ในการเผา ถ้าเป็นศพพระซึ่งมีผู้คนนับถือมาก ทราบว่าทางมอญใช้จุดดอกไม้ไฟชนิดที่เราเรียกว่าลูกหนู ให้ไต่สะพานอันขึงด้วยสายเชือกเข้าไปสู่พนมศพ ลูกหนูนั้นได้เคยเห็นในกรุงเทพฯ ลางทีก็มีขนาดใหญ่มาก บนลูกหนูทำเป็นรูปสิงสาราสัตว์หรือรูปอะไร ๆ แข่งขันกันทำต่าง ๆ แล้วแบก

ลูกหนูไปเป็นพวกๆ ไปประจำอยู่ตามต้นเชือก ที่ล่ามไปสู่พนมศพ การจุดถ้าลูกหนูของพวกไหนแล่นไปถูกโลง หรืออย่างเก่งถูกจนโลงกลิ้งตะแคงได้ก็โห่ร้องแสดงความยินดีกัน ประเพณีของพม่าก็มีจุดลูกหนูเผาศพเหมือนกัน ลักษณะการจุด ตามที่เซอร์ยอชสกอตเล่าไว้ ก็เป็นอย่างที่เล่ามาแล้วนี้ ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่า ทางเชียงใหม่ใช้ดอกไม้ไฟประกอบด้วยล้อ เมื่อจุดดอกไม้ไฟก็แล่นเข้าไปสู่พนมศพเหมือนกัน แล้วไฟที่ดอกไม้ติดชนวนที่ฐานรูปสัตว์ ผักแคแล่นขึ้นไปติดดอกไม้ไฟอันแต่งไว้บนหลังคาวอ และทั้งหมดนั้นก็ไหม้ไฟตลอดสิ้นทั้งเมรุด้วย การที่ทรงจุดผักแคพระราชทานเพลิงศพของเรา ก็ไปเข้ารูปจุดลูกหนูนั่นเอง แต่เรามาถือกันเป็นยศ เสด็จเข้าสู่เมรุได้ไม่มีการทรงจุดผักแค ต่อศพซึ่งไม่ควรเสด็จเข้าสู่เมรุจึงทรงจุดผักแค แต่ทางเขมรไม่ทำเช่นนั้น พระศพพระเจ้าศรีสวัสดิ์ที่เดียวได้ทำเป็นสองตอน ตอนแรกเสด็จเข้าทอดหรือจุดธูปเทียนทรงขมาพระศพก็มีความไม่ชัด แล้วจุดผักแคที่หลังเป็นการถวายพระเพลิง สมเป็นได้แก่จุดลูกหนูขึ้นอีกเปลาะหนึ่ง ทางเขมรนั้น เขาจัดทำที่ถวายพระเพลิงบนชั้นเบญจาที่ตั้งพระศพนั้นเอง แต่ชักชั้นออกเสียลดให้เตี้ยลงใช้คำว่า *บันถอย* ฟังก็เข้าใจ แต่ประเพณีต่างๆ นั้นสังเกตยาก ย่อมเปลี่ยนแปลงไปเสมอด้วยเอาอย่างกัน ศพเจ้านายในเชียงใหม่ชั้นหลังนี้ เห็นรูปทำเป็นรถรับศพนำไปสู่เมรุเสียแล้ว เข้าใจว่าเอาอย่างทางกรุงเทพฯ รูปสัตว์หิมพานต์ซึ่งใส่ผ้าไตรเข้าขบวนแห่เข้าไปสู่เมรุนั้น ก็เข้าใจว่าย่นย่อมาจากทำพนมศพเป็นรูปสัตว์อย่างเก่านั้นเอง ทางเมืองอุบล ฟังดูแต่ก่อน ก็ดูเหมือนจะทำคล้ายพายัพ แต่ในสมัยนี้เป็นทำแต่เรือนใส่ศพบนตะเฆ่ชักไปเข้าเมรุตั้งในเมรุทั้งเรือนนั้น แต่การเผาเขาก่อเตาอิฐกระเดียดไปทางประเพณีพม่าซึ่งเขาจุดหลุมบรรจุฟืนเผา แต่เขาไม่ได้เผาเรือนและเมรุด้วย เรือนนั้นว่ารื้อเอาไปถวายวัด จะเป็นแบบใหม่ก็เป็นได้

ประเพณีอินเดีย ถ้าเป็นศพเจ้าผู้ครองนคร โอรสซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครจะเสด็จไปจุดศพไม่ได้ เพราะถือว่ากษัตริย์เป็นผู้ทรงความบริสุทธิ์มี

เทวดาประจำพระองค์ ไม่สมควรไปเกลือกกลั้วกับมลทิน เรียกว่า *สูตก* (Stevenson's *The Rites of the Twice Born*, p. 151)

อนึ่งเมื่อเวลาเผา ในกรุงเทพฯ แต่ก่อนมีการโยนสตางค์บรรจุในผลมะนาวขว้างไปให้แย่งกัน เรียกว่าลูกกัลปพฤกษ์ ทางพายัพก็มีทิ้งสตางค์เวลาเผา และในตอนศพออกจากจากบ้านก็มีทิ้งสตางค์เหมือนกัน ของเราไม่มี

ห้ามต่อไฟเผา

ตามที่เข้าใจกัน ที่ห้ามไม่ให้ต่อไฟกัน ก็เพราะกลัวจะเสียเวลา ถ้านึกถึงสมัยโบราณ เรื่องเสียเวลาเป็นไม่มี และการเผาก็คงใช้ไต้จุด คือต่อย หม้อไฟที่นำศพให้แตก แล้วก่อไฟสุมฟืนไว้ในหม้อแตกนั้น และสับไต้เป็นชิ้นโตๆ เสียบไม้เตรียมไว้จุดต่อจากกองฟืนนั้น สำหรับนำไปเผา ลางถิ่นก็ใช้สับไต้จุดไว้เป็นกองๆ ชาวอีสานเผาศพ ต่างคนจะหอบขนเอาฟืนไปพร้อมทั้งไต้ไฟด้วย ชาวบ้านถิ่นจังหวัดชลบุรีจะเอาฟืนและสับไต้ก้อนหนึ่งติดไปกับฟืนที่เดียว เมื่อได้ทราบถึงวิธีเผาศพด้วยไต้ดังนี้ ก็พอจะเห็นเหตุห้ามไม่ให้ต่อไฟกัน เพราะไต้จะหยดทำให้เสียเวลาจริงๆ และกองไฟสำหรับจุดต่อก็มีอยู่ถมไป ไม่จำเป็นต้องไปต่อไฟกันให้เสียเวลา ทั้งใครมาก่อนก็เผาก่อน ใครมาที่หลังก็เผาที่หลัง ไม่ต้องรอคนใหญ่คนโตมาจุดไฟก่อนเพื่อเป็นเกียรติยศเหมือนในกรุงเทพฯ การเผาก็ไม่จำเป็นต้องเผาในเวลาเย็นเพื่อรอแขกอย่างในกรุงเทพฯ พอพระฉันเพลแล้วก็เริ่มพิธีเผาซึ่งตกในราว ๑๓ น. อันที่จริง การต่อไฟเห็นผู้ใหญ่ท่านถือไม่ทำกัน ไม่ชั่วแต่การเผาศพ แม้แต่การบูชาพระ ท่านก็ไม่จุดต่อกัน มักมีตะเกียงดวงหนึ่งตามไว้ให้จุด ดูที่จะไปทางไม่เคารพ แต่ถ้าอธิบายต้นเหตุห้ามต่อไฟชนิดปริศนาธรรม ก็ว่าเปรียบเหมือนคนผูกเวร เวรย่อมไม่สิ้นสุดลงได้ นอกจากจะไม่ต่อเนื่องกัน อีกอย่างหนึ่งว่า ไฟคือกิเลสเครื่องร้อน ไม่ควรจะจุดต่อกัน จะลุกลามไปถึงคนอื่นให้เดือดร้อนด้วย

เอาผ้าโยนข้ามโลง

เวลาไฟกำลังลุก ให้บรรดาญาติมิตรที่มาเผาศพ พึงพิจารณาสรีระศพ ๑๐ อย่าง คือ

๑. สิวตฺถิกาย ฉฑฺฑิตํ	*ที่เททิ้งไว้ในป่าช้า*
๒. เอกาหมตํ วา ทฺวีหมตํ วา	ตีหมตํ วา
ตายแล้ววัน ๑ หรือตายแล้ว ๒ วัน หรือตายแล้ว ๓ วัน	
๓. อุทฺธุมาตกํ	*ขึ้นเน่าพอง*
๔. วินีลกํ	*มีสีเขียวน่าเกลียด*
๕. วิปุพฺพกชาตํ	*เป็นสรีระมีน้ำเหลือง*
๖. โส อิวเมว กายํ อุปสังหรติ	*ให้น้อมเข้ามาสู่กายนี้*
๗. อยมฺปิโข กาโย	*ว่าถึงกายอันนี้เล่า*
๘. เอวังธมฺโม	*ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา*
๙. เอวังภาวี	*คงเป็นอย่างนี้*
๑๐. เอวังอนตีโต	*ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้*

พิจารณาแล้วให้เอาผ้าขาว หรือเสื้อผ้าอะไรๆ ตลอดจนมุ้งของผู้ตายก็ใช้ได้โยนข้ามไฟไปมา ๓ ครั้ง ว่าเป็นปริศนาธรรม แสดงถึงการข้ามของร้อน มีราคะ โทสะ และโมหะ เป็นมูล ต้องข้ามด้วยธรรมอันเป็นทางบริสุทธิ์ คือ พระอริยมรรค พระอริยผล และพระนิพพาน เมื่อโยนผ้าข้ามไฟครบ ๓ หน แล้ว ก็เอาโยนเผาไฟเสีย หรือมิฉะนั้นก็ให้เป็นทานแก่คนยากจน หรือถวายวัด ใช้เป็นผ้าเช็ดเท้าพระสงฆ์ พิธีนี้ของหลวงไม่ได้ทำ แม้แต่ศพสามัญในกรุงเทพฯก็ไม่ได้ทำกัน มีทำกันโดยมากในชนบท ลางท่านว่าเป็นธรรมเนียมของมอญ ประเพณีอีสานเวลาชักศพไปป่าช้า เขาเอาเสื้อผ้าผู้ตายตัวหนึ่งวางไว้บนหลังโลง เมื่อเวลาจะเผาศพเขาโยนเสื้อผ้านั้นข้ามหรือลอดโลงสามครั้ง ผ้านี้เมื่อเผาศพเสร็จก็นำกลับบ้าน เวลาทำบุญก็ตั้งผ้านี้ไว้ด้วย เสร็จทำบุญแล้วจึงนำไปถวายพระ ต้นเหตุมาจากอะไรไม่ทราบ หรือเสื้อผ้านั้นจะเป็นของที่ใช้ปิดปากโลงอย่างที่คนจนๆ ใช้ผ้าห่มนอนผู้ตายคลุม ถ้าผ้านี้ถือ

ว่าเป็นมลทิน ก็ควรเอาเข้าเผาเสียด้วย แต่นี่ไม่ใช่เช่นนั้น โยนข้ามโลงไปมาแล้ว อย่างของอีสานก็นำเอากลับบ้าน และตั้งในพิธีทำบุญด้วย ดูประหนึ่งว่าผ้านั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิญญาณผู้ตาย ดังได้พิจารณาไว้ในที่อื่นแล้ว (ดูเรื่องเกี่ยวแก่ประเพณีเกิด)

ชักฟืน ๓ ดุ้น

กล่าวกันว่า สัปเหร่อชักฟืน ๓ ดุ้นแล้ว จึงกลับบ้านกันได้ เป็นเครื่องสังเกตว่าวิญญาณผู้ตายออกจากร่างไปเกิดแล้ว (ควรสังเกตว่าถ้ายังไม่เผาจะไม่ไปเกิดใหม่) เป็นเสร็จกิจของลูกหลานญาติมิตร กลับบ้านกันได้ หรืออีกอย่างหนึ่งเป็นอุบายหน่วงเหนี่ยวไว้ เพื่อให้ผู้ไปเผาได้ปลงกัมมัฏฐาน ไม่ให้รีบกลับมาเสีย จะกลับได้ต่อเมื่อชักฟืนเป็นสัญญาณแล้ว พิธีชักฟืน ๓ ดุ้นนี้ของหลวงไม่มี

อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า ฟืน ๓ ดุ้นนั้น ได้แก่ไฟ ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นกิเลสเผาผลาญสัตว์ให้เร่าร้อนอยู่ในวัฏสงสาร ไม่รู้สร่าง เป็นเรื่องให้คนเป็นพิจารณาสังเวชและสลดใจ จะได้พยายามถอนเพลิงทั้ง ๓ ออกเสีย แต่เมื่อคิดดูถึงเรื่องเผาศพในสมัยก่อน คงจะเผากันในที่รกรุงรังเป็นสุมทุมพุ่มไม้ เป็นป่ากลายๆ สถานที่เช่นนี้ถ้าเป็นหน้าแล้งหญ้าแห้งเป็นเชื้อติดไฟได้ง่าย อาจเป็นเหตุให้ไฟไหม้ลุกไปถึงที่อื่น เกิดเสียหายขึ้น ถ้าการเผาศพ ศพไหม้แล้วแต่ฟืนยังไม่หมด เวลาจะกลับ เพราะไม่อยากรออยู่ ธรรมดาก็ต้องชักฟืนออก เพื่อไม่ให้ไหม้ต่อไป อย่างเราราไฟในเตา ที่จริงลางแห่งก็ชักฟืนแต่ดุ้นเดียว จะเป็นเพราะเหตุนี้ได้บ้างกระมัง ส่วนที่ชักออกเพียง ๓ ดุ้น อาจจะให้เป็นปริศนาธรรมอนุโลมขึ้นภายหลัง เพราะได้ทราบว่าในลางท้องถิ่นเขาชักฟืนออกหมด ไม่ใช่แต่ให้สัปเหร่อชักออกเพียง ๓ ดุ้น อย่างนี้จึงจะเรียกว่าชักฟืนกันจริง ประเพณีอีสานก่อนจะทำที่เผาศพต้องเอาไฟจุดหญ้าและต้นไม้ที่อยู่ในบริเวณที่เผาให้ไหม้เตียนเสียก่อน เรียก

ว่า *แกดป่า* คือกิ่งเอาไว้ไม่ให้เป็นเชื้อไฟไปติดลุกลามขึ้นจนกลายเป็นไฟไหม้ป่า นี่ก็เป็นเหตุเรื่องชักฟืนแต่ก่อนได้ชัดขึ้น

กลับจากเผาศพ

เมื่อเสร็จจากเผาศพ ต้องล้างหน้าหรืออาบน้ำเสีย ประเพณีนี้เกี่ยวกับเรื่องปลดเปลื้องมลทินที่ไปเผาศพ เพื่อล้างจัญไรที่อาจติดมา ให้สะอาดหมดจนกลับเป็นมงคลอีก ประเพณีที่ทำกันในชนบท เขาตักน้ำใส่ครุมาตั้งไว้หลายๆ ครุ เมื่อเผาศพแล้วขากลับบ้าน ก็วักน้ำในครุล้างหน้าล้างศีรษะ หรือในลางแห่งก็ไปอาบน้ำในสระที่วัด คืออาบทั้งผ้านุ่งไม่ต้องผลัดผ้ากลับบ้านทั้งผ้าเปียก คล้ายของฮินดูอาบน้ำตอนเมื่อมีคนตายดั่งเล่าไว้ข้างต้น ทางอำเภอลับแลจะออกจากป่าช้า วักน้ำมะกรูดส้มป่อย ที่พูดไว้แต่ต้น ลูบหน้าเสียหัวแล้วไปอาบน้ำ เสร็จแล้วจึงขึ้นเรือนได้ เป็นอย่างเดียวกับชนบทถิ่นอื่น ประเพณีของยิวกลับจากฝังศพต้องล้างมือ อย่างไรก็ดีการชำระกายเมื่อไปเผาศพกลับมานั้น มีประโยชน์จริงๆ อย่างน้อยก็มีกลิ่นเผาศพติดมาบ้าน ถ้าเป็นคนกลัวผีก็ว่าผีตามมา ผู้ใหญ่ท่านสอนว่ากลับมาแล้วให้ล้างหน้าเสียหรืออย่างน้อยก็ล้างในรูจมูก เพราะควันที่เผาศพติดมาในรูจมูก ทำให้เหม็นสาง ถ้าคิดถึงการเผาศพในชนบท เขาเผากันจริงๆ เวลาเข้าไปเผาอาจถูกไอควันไฟที่ศพติดตัวมาได้ จึงเป็นการสมควรที่สุดที่ให้อาบน้ำล้างหน้า

นอกจากเรื่องล้างมลทิน ยังมีเรื่องกลัวผีจะติดตามมาบ้านด้วย วิธีของเราเวลากลับ พอหันหลังให้กองฟอน ต้องเอาไม้หรือใช้เท้าก็ได้ทำเส้นกากบาทที่พื้นดินเพื่อกันไม่ให้ผีตามมา เห็นจะถือว่าขีดเส้นเท่ากับเป็นแม่น้ำขวางดังอธิบายไว้ในเรื่องทางสี่แพร่ง ในชนบทลางถิ่นต้องเดินอ้อมวกเวียนไปจนกว่าจะถึงบ้าน จะเดินตรงทางมาบ้านไม่ได้ เพราะถือกันว่าผีจะจำกลับมาได้ ไทยอีสานใช้หนามทิ้งขวางทางเดิน ธรรมเนียมมอญ เมื่อกลับจากป่าช้าพอเข้าเขตบ้าน ต้องเอาพลั่วหรือเสียมขุดดินให้เป็นทางเพียงสังเขป แล้วกล่าวคำว่า *ไม่มีการเกี่ยวข้องกันแล้ว ขออย่ามารบกวนเลย* ประเพณีพม่า เวลา

กลับจากป่าช้า ผู้เป็นญาติสนิทของผู้ตายจะตะโกนว่า (ออกชื่อผู้ตาย) *โว้ย กลับบ้านเถิด* ถ้าไม่มีใครเหลียวหลังหรือขานตอบ ก็ถือว่าผีผู้ตายคงจะอยู่ที่นั่น ไม่สามารถจะกลับบ้านได้แต่ลำพัง พวกทมิฬในกรุงเทพฯ เมื่อกลับจากงานศพแล้ว ยังเข้าบ้านไม่ได้ ต้องลงคลองอาบน้ำทั้งเสื้อผ้าเสียก่อน และกลับเข้าบ้านทั้งตัวเปียก เมื่อยังไม่ได้อาบน้ำ ใครถูกต้องตัวไม่ได้จะเป็นเสนียดจัญไร นอกนี้ยังต้องล้างและถูพื้นเรือน ถ้วยชามรามไหและอะไรซึ่งมีอยู่ในบ้านหมดนั่น ถ้ายังไม่ล้างก็ยังใช้ไม่ได้ ถือนัก ขืนใช้เป็นจัญไรถึงในตอนแรกเมื่อยังไม่ได้เอาศพออกจากบ้าน จะกินอะไรไม่ได้ทั้งนั้น ถ้าหิวกินได้แต่น้ำร้อน แต่ไม่เป็นไรทนหิวเอาหน่อย เพราะไม่ทิ้งศพไว้ในบ้านนานกว่าที่จำเป็น ฝรั่งลางพวกกลับจากที่ฝังศพต้องเปลี่ยนทางเดิน ฮินดูกลับจากเผาศพ ต้องลบรอยเท้าเพื่อป้องกันไม่ให้ผีสางหาทางกลับบ้าน พวกข่าก้อ ห้ามไม่ให้เหลียวหลังดูเมื่อกลับจากฝังศพแล้ว ถ้าเหลียวหลังดูผีเห็นผีจะจำหน้าได้และติดตามมา ชาวปอมเมเรียนในประเทศเยอรมนี เวลากลับจากฝังต้องเอาฟางทิ้งไว้สำหรับให้ผีพักจะได้ไม่มาบ้าน ตกลงเป็นเรื่องไม่ใช่ไม่อาลัยรักและนับถือในผู้ตาย แต่เป็นเรื่องกลัวผีจะมาบ้านด้วยกันทั้งนั้น เพราะทุกชาติถือว่าให้ผีเข้าบ้านมีแต่ร้ายอย่างเดียว

ยังมีคติปลีกที่เกี่ยวกับเวลาเผาศพอีก ๒-๓ อย่าง คือ ถ้าหญิงมีครรภ์จะไปเผาศพ ต้องกลัดเข็มป้องกันตัวไปด้วย นับว่าป้องกันไม่ให้ผีลอดเข้าท้องสอบถามได้ความว่าเคยถือและทำกันมาอย่างนั้น จะด้วยเหตุผลกลใดไม่ได้ความชัด เห็นจะเป็นเพราะเหล็กซึ่งผีกลัว อีกอย่างก็คือ เมื่อเวลาศพกำลังติดไฟ ถ้าโก้งโค้งดู จะเห็นผีเกาะอยู่ข้างเชิงตะกอน เสียใจเมื่อเขาบอกไม่ได้ลองทำดูเพราะความกลัวผี ด้วยยังเด็กอยู่มาก แต่บัดนี้จะลองทำเช่นนั้นก็ทำไม่ได้เสียแล้ว แปลก คล้ายกับคติของเยอรมัน ชาวเมืองเกินนิสเบิกที่ว่าถ้าใครมองลอดรักแร้ของคนขุดหลุม ในขณะกำลังหย่อนศพลงหลุม ก็จะได้เห็นผี

บวชหน้าศพ

ยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ ลางทีก็มีลูกหลานของผู้ตายบวชเป็นเณรหรือเป็นภิกษุในวันเผา จะบวชช้านานกี่มากน้อยไม่จำกัด ตามปกติมักเป็น ๓ วัน แต่ที่บวชตลอดชีวิตก็มี เป็นการอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย เรียกกันว่าบวชหน้าศพ (ถ้าเทียบกับคนฆ่าตัวตาย เพื่อแสดงกตัญญูกตเวที หรือยอมถูกฝังทั้งเป็นการบวชหน้าศพอุทิศตนถวาย เห็นจะดีกว่า)

สวดพระอภิธรรมหน้าไฟ

เวลาเผา นิมนต์พระสงฆ์มานั่งสวดพระอภิธรรม ๔ รูป อธิบายว่าเพื่อให้พิจารณาอนุสสติว่า เกิดแล้วต้องตาย น่าจะเป็นคติซึ่งแทรกขึ้นภายหลัง เห็นจะเลื่อนมาจากพระสวดอภิธรรม ยืนมาบนตะเฆ่ของภาคอีสาน เดี๋ยวนี้มีเชิญคฤหัสถ์ซึ่งเคยบวชเรียนแล้ว ๔ คน นั่งบนร้านที่จัดไว้ สวดอภิธรรมแทนสงฆ์ก็มี

บอกเผาศพ

ความเป็นอยู่ของชาวชนบท ซึ่งรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้าน ใคร ๆ ในหมู่บ้านก็ต้องรู้จักกัน และคนในหมู่บ้านนั้นโดยมากก็มักเป็นญาติเกี่ยวดองกัน เพราะเป็นชนกลุ่มน้อย ผิดกับชาวกรุงซึ่งมีผู้คนคับคั่ง มากชาติหลายภาษา ถึงเป็นเพื่อนบ้านอยู่ใกล้กัน แต่ต่างชั้นต่างสมาคม ลางทีก็ไม่รู้จักกัน ส่วนชาวบ้านในชนบท สารทุกข์สุกดิบของบุคคลก็เท่ากับเป็นส่วนรวมของหมู่บ้านนั้น มีอะไรก็เต็มใจช่วยเหลือกัน ถือกันว่าเป็นหน้าที่ส่วนรวม ไม่เช่นนั้นก็รวมอยู่กันไม่ได้ มีงานการที่ต้องร่วมแรงกันทำก็ไม่ต้องจ้างต้องขอร้อง เพราะจะอาศัยเงินเป็นแก้วสารพัดนึกไม่ได้ ต้องอาศัยความกลมเกลียวเป็นสามัคคีธรรม ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ความเป็นอยู่ของหมู่บ้านจึงจะราบรื่นอยู่ได้ ถ้ามีคนในหมู่บ้านคนใดก้าวร้าวแตกพวกออกไป คนทั้งหมดก็ต้องช่วยกันบำราบ

ปราบปราม และทุกคนต้องปฏิบัติอยู่ในลัทธิประเพณีที่สืบต่อกันมา เท่ากับเป็นกฎหมายคุ้มครองกันอยู่ เพราะฉะนั้น จึงรักษาประเพณีของเดิมไว้ได้ดี เพราะเป็นตัวกฎหมายของเขา ใครๆ ก็ไม่กล้าทำผิดประเพณี เว้นไว้แต่ความเจริญอย่างใหม่เข้าไปแทรกแซง ประเพณีนั้นจึงต้องดัดแปลงเปลี่ยนไปตามกาลเทศะอย่างช้า ๆ สโมสรที่ประชุมก็ตกอยู่ที่วัดสำหรับไปทำบุญสุนทาน และมีงานรื่นเริงร่วมกัน เมื่อมีงานอะไรที่วัด ก็พากันไปร่วมทำบุญทั้งหนุ่มสาวเฒ่าแก่ เท่ากับเป็นญาติพี่น้องกันไปหมด ความเจริญในปัจจุบันเป็นปัจจัยข้อหนึ่ง ทำให้ความคุ้นเคยรู้สึกว่าเป็นกันเองเหินห่างกันออกไป ทำให้ประเพณีของเก่าพลอยเสื่อมสูญไปด้วย

คราวนี้จะพูดถึงการบอกเผาศพ ไทยทางอีสานใช้ตีกลอง ใครๆ ได้ยินก็พากันไปเองตามใจสมัคร ไม่จำเป็นต้องบอกให้ทราบ จะบอกก็แต่คนที่โกรธกับผู้ตาย เพื่อได้มาขมาลาโทษเป็นครั้งสุดท้าย เดี๋ยวนี้เราใช้โบบอกเผาศพหรือใบดำ ลางทีก็เชิญให้ไป มีอยู่ในนั้นด้วย ถ้าไม่มีใบบอกหรือใบดำก็มักไม่ค่อยไป ผิดกับประเพณีเดิมซึ่งเขาจะเชิญเฉพาะผู้ที่โกรธกัน ส่วนคนอื่นเมื่อรู้ก็มา ไม่จำเป็นต้องบอก เพราะการเผาศพรู้จักหรือไม่รู้จักก็ไปเผา ถือว่าได้บุญและเป็นเรื่องที่ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ประเพณีชาวอินเดีย เขาก็ถือว่าการไปเผาศพเป็นการได้บุญมาก เท่ากับได้ทำพิธีอัศวเมธครั้งโบราณ ประเพณีโบราณของฝรั่งเวลาฝังศพใช้ตีระฆัง เมื่อใครได้ยินก็มา จะมีเค้าอยู่ที่วัดพวกเข้ารีตพอเขาได้ยินระฆังตีก็พากันมา แต่เดี๋ยวนี้คงไม่เป็นเช่นนั้น

ได้อ่านพบในหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่งว่า พิธีที่ญาติมิตรมาดูศพผู้ตายก่อนนำไปฝัง แต่เดิมเป็นเครื่องบังคับอยู่กลายๆ เพื่อให้ผู้ที่มาจะได้ปลดเปลื้องความสงสัยในตน ถ้าหากว่ามีเรื่องเข้าใจว่าศพนั้นจะไม่ได้ตายโดยบริสุทธิ์ ทั้งจะได้ดูรู้เห็นด้วยตาตนเองว่าผู้ตายมิได้ถูกใครทำร้ายตาย และเป็นการไปแสดงความเศร้าโศกเคารพด้วยในตัว เพราะฉะนั้นผู้ที่เคยบาดหมางกับผู้ตายจึงรู้สึกเป็นหน้าที่ต้องไปเยี่ยมศพไม่จำเป็นต้องเชิญ

ข้อห้ามวันเผา

การเผาศพห้ามวันข้างขึ้นเผาคู่ข้างแรมเผาคี่เป็นอัปมงคล เรียกผีเผาคน ต้องเผาข้างขึ้นเผาคี่ ข้างแรมเผาคู่ เรียกว่าคนเผาผี เพราะแรมค่ำหนึ่งก็เท่าวันที่ ๑๖ ของเดือน กลายเป็นคู่ไป ส่วนวันแรม ๒ ค่ำก็เท่ากับวันที่ ๑๗ ของเดือน กลายเป็นวันคี่ไป เพราะฉะนั้นการเผาในวันคู่ในข้างแรม จึงเท่ากับเป็นวันคี่เหมือนกัน ที่ให้เผาแต่วันคี่ อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า ความตายเป็นของเฉพาะตัว จะเอาไปให้ผู้อื่นตายแทนไม่ได้ เพราะฉะนั้นวันเผาจึงต้องเป็นวันคี่ นอกนี้ยังห้ามเผาในวันศุกร์ เป็นชนิดที่ฝรั่งเรียกว่า Sympathetic Magic คือสิ่งใดมีลักษณะคล้ายคลึงกันสิ่งนั้นก็เป็นผลเหมือนกัน เช่นทำเสน่ห์ยาแฝดปั้นรอยให้เป็นตุ๊กตากอดกัน โดยคิดเห็นว่ารักใคร่กันก็ต้องกอดกัน ถ้าทำรูปกอดกันโดยอุปเท่ห์ตามที่วางกำหนดไว้ก็จะมีผลเหมือนกัน ก็วันศุกร์ ชื่อบอกว่าสุข ถึงจะมีคำแปลต่างกันแต่เสียงเหมือนกัน ก็ชื่อว่าสุขอยู่นั่นเอง ถือกันว่าเป็นวันดี การเผาผีถือเป็นเรื่องไม่เป็นมงคล ถ้าเผาในวันศุกร์ก็จะถูกลากให้ความสุขได้รับอิทธิพลของความไม่เป็นมงคล ทำให้กลายเป็นทุกข์ไปได้ จึงห้ามเผา ลางทีมีคติถือว่าเผาผีวันศุกร์ให้ทุกข์แก่ญาติ วันศุกร์ถือกันนัก ลางคนถึงกับไม่ยอมเผาเป็นแต่ขมาศพเท่านั้นก็เคยมี[๑] ส่วนวันพฤหัสบดีถือว่าเป็นวันครูไม่ควรให้อัปมงคลเข้ามาเกลือกกลั้วในวันนั้น ถ้าใครตายวันเสาร์ห้ามเผาในวันอังคาร เพราะถือเป็นวันกล้าในคติโหราศาสตร์ ถ้าเผาวันนั้นผีจะดุ ห้ามเผาวันพระเห็นจะคิดไปถึงสัตว์ที่หากว่าจะมีในศพก็ไม่ต้องเสียชีวิตไปในวันพระ นึกวิตกว่า ห้ามเพิ่มขึ้นทุกที เช่นห้ามเผาวันคู่ในข้างขึ้นเผาวันคี่ในข้างแรม ต่างว่าในระยะเจ็ดวัน วันแรกเป็นแรมค่ำ ๑ เป็นวันจันทร์ ก็จะเผาได้แต่วันอังคาร วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันอาทิตย์ ถ้าวันศุกร์วันพฤหัสบดีห้ามเผาด้วย ก็คงเหลือแต่วันอังคารและวันอาทิตย์ สองวันเท่านั้นที่เผาผีได้ เผอิญศพนั้นตายวันเสาร์ ก็ต้องตัดวันอังคารออก

---

(๑) เขาว่าวันศุกร์เป็นวันหยุดงานของพวกสัปเหร่อ เพราะไม่มีใครมาเผาในวันนั้น เดี๋ยวนี้มีบ้างแล้วที่เผาวันศุกร์ เพราะแย่งกันเผาเตาวิทยาศาสตร์ หาวัดอื่นไม่มีว่าง จึงต้องเผาวันศุกร์ แต่มีน้อยเต็มที นอกจากจำเป็น

เสียอีกวันหนึ่ง คงเหลือแต่วันอาทิตย์วันเดียวใน ๗ วัน ถ้าห้ามกันยุบยิบอย่างนี้ขึ้นทุกทีแล้วจะไม่มีวันเผาศพได้ แต่เปล่า เดี๋ยวนี้ออกจะไม่มีใครค่อยถือ ไปแย่งกันเผาวันอาทิตย์เพราะเป็นวันหยุดงาน จะได้มีญาติมิตรไปช่วยกันพรักพร้อม อันที่จริงเผาวันอะไรก็ได้ทั้งนั้น ขอให้สะดวกก็แล้วกัน

เดินสามหาบ

เมื่อเผาศพแล้ว รุ่งเช้าจัดข้าวของถวายพระรวมสามหาบ ของในหาบมีหม้อแกงเชิงกราน (จะเปลี่ยนเป็นอั้งโล่ก็ได้ถ้าหาเชิงกรานในสมัยนี้ได้ยาก) ในหม้อบรรจุข้าวสาร พริก หอม กระเทียม กะปี และสิ่งอื่นๆอีกตามใจ ล้วนเป็นเครื่องเสบียงกรังทั้งนั้น ใส่อยู่ในสาแหรกข้างหนึ่ง สาแหรกอีกข้างหนึ่งบรรจุอาหารคาวหวาน ซึ่งล้วนเป็นของสดทำเสร็จแล้ว ทำดังนี้ทั้งสามหาบ แต่สาแหรกและคานพันผ้าขาวหรือมิฉะนั้นทาดินสอพอง จัดให้ลูกหลานหรือญาติ ๓ คน นุ่งขาว เป็นผู้หาบคนละหาบ และยังมีคนถือผ้าไตรเดินนำหน้าอีกหาบละคน ให้เดินเวียนรอบกองฟอนทางซ้ายคนละ ๓ รอบ เวลาเดินร้องกู่ว่าวู้ๆคนละ ๓ ครั้ง คนอื่นก็ขานกู่รับ แล้วนำหาบไปถวายพระ คือเอาไปตั้งเรียงไว้ที่อาสน์สงฆ์ เจ้าภาพเอาผ้าไตรไปทอดที่กองฟอน นิมนต์พระสงฆ์ ๓ รูปมาชักบังสุกุล เสร็จแล้วถวายของในหาบ พระสงฆ์สวดยถาสัพพี เจ้าภาพก็ตรวจน้ำอุทิศให้แก่ผู้ตายเป็นเสร็จพิธี อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่าการเดินวนเวียนกองฟอน เปรียบด้วยสัตว์ทั้งหลายเมื่อสิ้นลมตายไปแล้วก็ต้องไปเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ ที่กู่เรียกวู้ๆ ๓ หน แสดงว่าไม่รู้ว่าผู้ตายไปเกิดในภพไหน จึงได้กู่เรียก เพื่อให้รู้ว่าได้ทำกุศลอุทิศส่วนบุญไปให้แล้ว

เรื่องเดินสามหาบนี้ ตามลักษณะที่จะจัดทำ ดูเป็นประเพณีที่เก่าอยู่ ถ้าลองกลับไปนึกถึงสมัยโบราณ การเผาฝังศพ ก็ต้องไปทำกันในป่านอกกำแพงนอกเมือง เทียบได้ด้วยธรรมเนียมของฝรั่งครั้งโบราณ ที่ฝังศพตามทุ่งนาป่าละเมาะนอกกำแพงเมืองเหมือนกัน จนเมื่อคริสต์ศาสนาแพร่หลาย

แล้วจึงได้ฝังศพภายในกำแพงเมืองได้ ก็การไปทำศพนอกเมืองนั้น ได้ความจากท่านผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เป็นสถานที่พระสงฆ์ถือโอกาสออกไปปลงอศุภ ชาวบ้านเลยนำของไปทำบุญถวายพระสงฆ์ในที่เช่นนั้นด้วย ที่ต้องกู่ก็เพื่อให้รู้ว่าอยู่ที่ไหน เพราะเป็นทางป่ามองไม่ค่อยเห็นกัน การเดินสามหาบเวียนซ้ายเชิงตะกอนเป็นการเวียนเพื่อเคารพ ที่ถูกน่าจะเวียนขวา ในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง *อิเหนา* ตอนอิเหนามางาน พระศพพระอัยกา ก็กล่าวถึงทักษิณพระศพไว้หลายแห่งเป็นพยานอยู่ ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่า การเวียนศพนั้นเป็นเวียนเพื่อเคารพ ต้องเวียนขวา แต่การเวียนสามหาบนั้นทำผิดด้วยความหลง ความจริงนั้นต้องจัดของไปทำบุญเพื่อการรวมอังการซึ่งเผาศพในป่าช้าฝังเสียในที่อันควร เป็นการเดินจากบ้านเข้าป่าช้าลัดแลงไปเท่านั้น จะเห็นได้จากการที่เดินเวียนกันอยู่บัดนี้ มีกู่เรียกด้วย นั่นหมายความว่า กู่เรียกกันเพื่อไม่ให้หลงกันไป โดยที่ละเมาะพุ่มไม้ในป่าช้าจะบังตาเสีย ครั้นมาทำเมรุเผากันอย่างงดงามในสนามไม่มีท่าที่จะเดิดลัดแลง จึงจัดเป็นให้เดินเวียนเอาเวียนซ้ายขึ้นเป็นหลัก แปลว่า ไม่รู้เหตุเดิมแล้ว

แปรรูปเก็บอัฐิ

การแปรรูปเก็บอัฐิ ที่ทำกันในกรุงเทพฯ เผาเย็นเก็บเช้าหรือเก็บกันในวันที่เผาก็มี แต่ในชนบทและภาคอื่น เขาทิ้งไว้ ๓ วันจึงไปเก็บ เพราะใช้ฟืนเผามาก เผาแล้วตั้ง ๒ วัน ลางที่ไฟยังติดอยู่ไม่ดับ และไม่มีความจำเป็นต้องเร่งร้อนอะไร ปล่อยให้ไฟมอดแล้วจึงไปเก็บอัฐิก็ได้ แต่ทางกรุงเทพฯ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะอาจมีศพอื่นมาเผา ประเพณีจึงได้เลื่อนมาย่นวันให้เร็วเข้า ก่อนแปรรูปให้ตรวจดูที่กองฟอนเสียก่อน ว่าจะมีรูปรอยอะไรปรากฏอยู่บ้าง ถือกันว่า ลางที่ก็จะพบเป็นรอยตีนเด็กบ้าง รอยตีนสัตว์บ้างอยู่บนกองถ่านนั้น รอยตีนเหล่านั้นว่าเป็นเครื่องหมายคติกำเนิดของผู้ตาย ตรวจดแล้วจึงทำ เรื่องนี้น่าจะเทียบได้กับคติของอินเดีย ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์ *เกาศิกสูตร* ว่าเมื่อเก็บกระดูกจะเอาไปบรรจุ ถ้าไม่พบกระดูก เพราะมีเหตุ

ทำให้อันตรธานสูญหายไป ก็ให้เอาผ้าปูแผ่ลง แล้วสวดอ้อนวอนขอร้องผู้ตาย ถ้ามีสัตว์กระโดดลงบนผ้า ก็ถือว่าสัตว์นั้นเหมือนเป็นตัวผู้ตาย ในคัมภีร์ *ธรรมสูตร* ของเพาธายนว่าบรรพบุรุษที่ตายไป จะไปไหนมาไหนก็มีลักษณะคล้ายนก เรื่องตรวจดูรอยตีน พวกมุณฑ์ในอินเดีย เอาข้าวสุกและถ่านเถ้าโปรยไว้บนเรือน เสร็จแล้วลงเรือนไปสู่ที่เผา เวียนกองฟอนสามรอบแล้วอ้อนวอนขอให้ผู้ตายกลับมา อ้อนวอนแล้วกลับบ้าน มาพิจารณาดูข้าวและถ่านเถ้าที่โปรยไว้บนเรือนโดยถ้วนถี่ ถ้ามีอะไรผิดสังเกตนิดหนึ่งเป็นต้นว่า สิ่งที่โปรยไว้เคลื่อนที่ ก็ถือเอาทันทีว่าผีนั้นกลับมา ตนนั่งลงร้องไห้เป็นวักเป็นเวร ตัวสั่นเทิ้ม ดูประหนึ่งว่าไม่อยากให้ผีกลับมา เป็นตรงกันข้ามกับที่ไปขอร้องผีที่กองฟอน (Anthropos Vol. X p. 416)

การแปรรูป คือเอาอัฐิในกองฟอนมาเรียงเป็นรูปคน ลางแห่งก็เอาเรียงไว้บนแผ่นกระดาน โดยเก็บส่วนกระดูกเข้าลำดับของรูปเท่าที่ทำได้ และให้หันหัวของรูปไปทางตะวันตก สมมุติว่าตาย แล้วนิมนต์พระภิกษุมาบังสุกุลผู้ตาย เสร็จแล้วเกลี่ยลบรูปทำเป็นรูปใหม่ ให้หันหัวไปทางตะวันออก สมมุติว่าเกิด และเอาเงินปลีกไว้บนอัฐิด้วย รางรายใช้ดอกไม้เงินทองโปรยและประพรมด้วยของหอมบนอัฐิอีกที แล้วนิมนต์พระภิกษุบังสุกุลเป็นเสร็จแล้วเก็บอัฐิและถ่านเถ้าไปไว้ในที่อันควร ส่วนเงินปลีกมักทิ้งไว้ให้เป็นสมบัติของสัปเหร่อผู้ทำ ถ้าโปรยด้วยดอกไม้เงินทอง ลูกหลานจะเก็บเอาไปรักษาไว้ถือว่าเป็นอัฐิเงินอัฐิทอง เป็นของดีมีสิริมงคล ส่วนอัฐินั้นเลือกเก็บเอาอัฐิศีรษะแขนขาและตัวอย่างละน้อย จะเอาไปเก็บรักษาใส่โกศไว้บ้าง ส่วนอัฐินอกนั้นรวมทั้งเถ้าถ่านช่วยกันเก็บรวบรวมไว้ก่อน แล้วก็เอาไปบรรจุไว้ในเจดีย์หรือ ณ ที่ใดต่อไปในวันหลัง แล้วแต่เห็นสมควร ประเพณีฮินดู ในวันที่ ๓ จากวันเผา (ตรงกันกับประเพณีในชนบทของเรา) จะไปเก็บอัฐิใส่หม้อว่ามนต์ด้วย ส่วนเถ้าถ่านเกลี่ยทำเป็นรูปคน บูชาด้วยสิ่งของที่เอามาแล้วกอบใส่หม้อเอาไปโยนทิ้งในแม่น้ำศักดิสิทธิ์ มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น ลางแห่งเจ้าภาพเอาทองโปรยลงไปในกองอัฐิ แล้วสัปเหร่อรวบรวมอัฐิผสมกับดินปั้นเป็นก้อน นำไปทิ้งในแม่น้ำคงคาเหมือนกัน ทองที่โปรยชรอยจะให้เป็นค่าจ้าง

สัปเหร่อทางอ้อม สำหรับเอาอัฐิไปทิ้งในแม่น้ำคงคา พวกทมิฬเมื่อเผาศพแล้วรุ่งขึ้นเก็บอัฐิใส่หม้อ แต่ต้องล้างอัฐิด้วย น้ำมะกรูด น้ำนม และน้ำท่าให้สะอาดเสียก่อน แล้วนำหม้อบรรจุอัฐิไปทิ้งกลางแม่น้ำ ซึ่งสมมุติว่าเป็นแม่น้ำคงคา ทิ้งแล้วต้องข้ามฟาก จะหันกลับมาดูไม่ได้ ประเพณีชาวเกาะบาหลีเก็บอัฐิใส่ในโกศผอบ นำไปทิ้งทะเล ถ้าอยู่ดอนก็ทิ้งลงในแม่น้ำซึ่งออกทะเล เวลาทิ้งมีดนตรีประโคม ลางทีก็มีการรำเต้นเป็นพิเศษด้วย ประเพณีพม่าเมื่อเผาแล้วรอจนครบ ๓ วันจึงไปเก็บอัฐิ แล้วเอาน้ำมะพร้าวล้างอีกทีจึงจะเอาเข้าหม้อเก็บ จะเอาไปบรรจุอะไรแล้วแต่การ

เรื่องแปรรูปนี้ ยังไม่พบในหนังสือว่ามีชาติอะไรทำ นอกจากชาวฮินดูดังกล่าวมาข้างต้น ยังมีพวกแขกจามและชาวนายระ (ทราวิฑสาขาหนึ่งอยู่ทางแคว้นมาละบาร์ทางภาคใต้อินเดีย) จัดทำในลักษณะซึ่งพอจะเปรียบเทียบกับพิธีของเราได้ พวกแขกจามเมื่อเผาศพแล้วจะเก็บเอาอัฐิหน้าอกศพที่เผาแล้วแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน แล้วเอาบรรจุหีบทอง เงิน หรือทองแดง เรียกในภาษาจามว่า *กล่อง* นำไปฝังในป่าช้าหรือที่อันสมควร โดยมากถ้าเป็นคนมีอันจะกิน เอาไปบรรจุฝังไว้ในที่ซึ่งสร้างขึ้นโดยเฉพาะ เรียกว่า *กุด* ชาวนายระเอาข้าวสารมาเกลี่ยทำเป็นรูปคนตาย แล้วเอาข้าวสารและงาเล็กน้อยโปรยลงบนรูปนั้น เสร็จแล้วจึงกลับบ้านได้

เรื่องแปรรูปและเก็บอัฐิ ได้ฟังจากท่านผู้ใหญ่ว่า ทางราชการเรียกกันเป็นสองอย่างอยู่ เมื่อทำถ่านเป็นรูปที่แรก หันหัวไปทางตะวันตก เรียกว่าแจงรูป แล้วโกยถ่านกลับทำรูปใหม่ หันหัวไปทางตะวันออก นี่เรียกว่าแปรรูป กระดูกนั้นเขาคัดไว้เสียก่อน สำหรับให้ลูกหลานเก็บ เมื่อแปรรูปแล้วจึงเอากระดูกประดับลงตามที่ เช่นกระดูกหัวก็เอาไว้ที่หัวเป็นต้น เพราะเหตุที่ทำดังนี้ การตั้งเผาศพคู่ จึงบังคับให้ตั้งทางเหนือกับใต้ เพื่อไม่ให้แจงรูปและแปรรูปเหยียดตีนรดกัน การเก็บกระดูกไว้ที่บ้าน ได้ยินว่าเป็นแบบกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยทรงพระราชดำริไม่แน่ในพระทัยว่า จะรักษาบ้านเมืองไว้ได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้จะพาย้ายไป ด้วยเวลานั้นเป็นเวลาศึกสงครามพัวพันทางพายัพเขาถือกันด้วยซ้ำ ไม่เอาอัฐิเข้าบ้าน ต้องบรรจุไว้ที่วัด

(ทางอีสานก็เช่นเดียนกัน) ประเพณีของเราแต่ก่อนก็เอาไว้วัด ไม่ได้เอามาไว้บ้านเหมือนกัน ถ่านซึ่งเก็บอัฐิแล้ว ทางพระศพเจ้า นำไปลอยน้ำที่วัดปทุมคงคา เข้าใจว่าเป็นคติพราหมณ์เข้ามาปน ถ่านของชาวบ้านหาได้ลอยน้ำไม่ วัดปทุมคงคา เข้าใจว่าจะตั้งชื่อให้ลากเอาแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา

ทำบุญ ๗ วันภายหลังวันเผา

เมื่อเชิญกระดูกกลับบ้าน ให้ทางบ้านเตรียมตั้งโต๊ะบูชาและออกทุกข์ได้ เมื่อกระดูกไปถึงบ้าน ก็โปรยสตางค์ทิ้งทานเรื่อยไปจนถึงโต๊ะที่บูชาแล้วเริ่มทำบุญ ๗ วัน คือ สวดมนต์เลี้ยงพระ มีเทศน์บังสุกุลต่อเนื่องกันไปให้เสร็จงานในรวดเดียว แต่ลางรายก็รอให้ครบ 7 วันจึงเริ่มงานก็มี และการทำบุญครั้งนี้ถือว่าเป็นการมงคล ที่บูชาต้องตั้งบาตรน้ำมนต์ วงด้ายสายสิญจน์ให้รอบเรือน การทำบุญ ๗ วัน เมื่อเผาศพแล้ว เป็นการทำบุญเรือนไม่ใช่ฉลองอัฐิ ในพิธีจึงได้ตั้งบาตรน้ำมนต์และมีวงด้ายสายสิญจน์รอบบ้าน แต่เพราะเก็บเอาอัฐิมาบ้านการทำบุญจึงกำกวมไป ทำให้เจ้าของงานและผู้ไปช่วยงานแต่งตัวตรงกันข้าม ลางที่ผู้ไปช่วยงานแต่งตัวไม่ไว้ทุกข์ กลับไปเห็นเจ้าภาพยังไว้ทุกข์อยู่ก็เคยมี หรือลางที่แต่งไว้ทุกข์ไปในงาน แต่ไปถูกงานนั้นที่เขาปลดทุกข์กันแล้ว อย่างประเพณีไทยก็มีเรื่องยุ่งเพราะกำหนดไว้ทุกข์ของชาวกรุงมีหลายแบบ ลางแห่งไว้ทุกข์มีกำหนดปีหนึ่งหรือสามปีอย่างจีนจึงปลดทุกข์ แต่การเผาศพในเวลาเร็ววันยังไม่ทันถึงปี ครั้นทำบุญ ๗ วันนับแต่วันเผาอย่างไทย แล้วก็คงเอาไว้ทุกข์อย่างจีนอยู่จนกว่าจะครบกำหนดปนกันอย่างนี้ ในที่สุดก็ไม่รู้ว่าอย่างไหนจะถูกหรือผิด จึงขอจบพิธีทำศพลงเพียงนี้.

RP 29/1/64

สารบาญคันเรื่อง

กระดากเรื่องเบา ๒๓
กระบังลมเชิงกราน ๒๓
กระสือ, ผี ๑๔—๑๖
กระสือดูด, คนหรือกล้วย ๑๔
กระหาง (อรหัน) ๑๖
กลบบัตรสุมเพลิง ๔๓—๔๔
กล่อมเด็ก, บท ๘๒
กลิอ่อง, กลัวย (หรือลิอ่อง) ๗๔
กอก ๔๑
กำไลขื่อผี ๖๙
กำไลตีน, สวม ๘๑
กำหนดวันอยู่ไฟ ๔๐—๔๗
โกนผมไฟ ๗๑—๗๒
แกดป่า ๑๘๙—๑๙๐
ข่มท้อง ๒๑—๒๒
ขว้างข้าวแม่ซื้อ ๕๗—๕๙
ขวางผี ๑๐๘
ข้อปฏิบัติสำหรับหญิงมีครรภ์ ๙—๑๐
ข้อห้ามสำหรับหญิงมีครรภ์ ๖—๘
ขันข้าว ๑๙—๒๐
ขันราด ๑๙—๒๐
ขางหรือซาง ๒๕
ข้าวจี่ ๓๖
ข้าวสาร, เสกแล้วปรายไป ๑๘
ข้าวหม่ำ ๗๕
ข่ายหรือแหคลุมศพ ๒๘—๒๙
ขี้คู่ (หืด) ๒๕
ขี้เทา ๓๑
ขุนเพ็ด ๘๐
เข้ากระโจม ๔๒
เข้าขื่อ ๓๔
แขวน ๑๖๙
คนหนุนหลัง ๒๐—๒๑
คำฟาดเคราะห์ ๕๖—๕๗
คู่สวด ๑๔๖—๑๔๗
ค้ำต้นโพ ๑๐๕
เครื่องวอ ๒๐๔
เครื่องเหม ๒๐๔
เคาะโลง ๑๔๙
งันเฮือนดี ๑๑๐—๑๑๑
จรดปฐพี, พระราชพิธี ๗๗—๗๘
จับปิ้ง ๘๐
จับหวัด ๕๐
จิงโจ้ (หรือกระจัง) ๘๒
เจาะหู ๕๑—๕๒
จิตกาธาร ๒๐๓
เฉลว ๓๓, ๔๓, ๑๘๐
ฉันหน้าศพ ๑๔๘
ชาตกรรม ๒๔
เชิงตะกอน ๒๐๓
ช่าง ๒๐๔
ฐานเผา ๒๐๓
ดอกไม้ขึ้น ๗๖
ดอย ๑๐๘
ดอยนอก ๑๓๑
ดอยใน ๑๓๑
ดัดแขนขา ๒๗
ดับพิษไฟ, พิธี ๓๒
ดากออก, มดลูกเคลื่อนลงต่ำ ๒๓
ด้ายรักษา ๓๗
ดินสอหิน (ดินสอแม่ม่าย) ๓๘
เด็กตายเมื่อคลอด ๒๘
ตกฟาก ๒๔
ตราสัง ๑๒๙
ตรีนิสิงเห, ยันต์ ๒๘—๓๗
ตวงข้าว ๑๐๕
ตั้งไข่ ๗๕—๗๖
ตั้งชื่อเด็ก ๗๖
ตั้งท้อง ๔—๕
ตัดสายสะดือ ๒๖—๒๗

ตานทราย ๒๗—๓๗
ตากลียายกลา ๑๙๖
ตายทั้งกลม ๕—๖
ตายพราย ๖
ตารางเผาศพ ๒๐๓
ตุ๊กตาและเครื่องเล่นของเด็ก ๘๒—๘๓
ตง ๑๘๔
ตำแย, พระมหาเถร ๒—๓
เตาเชิงกราน ๓๒
เตาเผาศพ ๒๐๕
ทฤษฎีปริหาร ๖๖
ทอดเตาไฟ ๓๒
ทอดผ้าป่าเด็ก ๘๑
ทักษิณา ๑๕๘
ทับเกษตร ๒๐๕
ทำขวัญ ๖๘
ธรณีสาร, น้ำมนต์ ๔๔, ๔๗, ๘๐
นมคัด ๒๘
นมตาบอด ๔๑
นมลิง ๔๑
นั่งถ่าน ๔๕—๔๖
นาบหม้อเกลือ ๔๕
น้ำคร่ำ ๒๔
น้ำนมน้ำเหลือง ๔๑
น้ำลาย, ความแปลกประหลาดของ ๑๕
น้ำลายเน่า ๔๘
น้ำสะเดาะ ๒๑—๒๒
บทเชิญครูเข้าตัว ๓๙
บทเบ่าตะพั้น ๓๙
บทพ่นซาง ๔๐
บอกอรหำ ๑๐๗
บิสมลละห (ดูพิสมร) ๕
เบิกนม, พิธี ๗๕—๗๖
เบี้ยบน ๑๘—๑๙
ใบหนาด ๑๘๐
ประคบเด็ก ๔๙—๕๐
ประคบตัว ๔๔—๔๕
ประแจไทย ๖๙
ประตผี (สำราญราษฎร์) ๑๙๕—๑๙๖
ปลาตะเพียน ๘๒
ปอบ, ผี ๑๕
ปะรำ ๒๐๔
ปักเฉลว ๓๓
ปากเบาปากหนัก ๗๗
ปาน ๒๘
ป่าช้า ๒๐๑
เปิดปาก, พิธี ๗๗
เปรต ๑๔๒
ผดไฟและสะอึก ๕๐
ผ้าอ้อม ๕๑
ผีดิบและลูกไฟ ๔๕
เผาหรือฝัง ๑๗๐
ฝักแค ๒๐๗
ฝันของผู้มีครรภ์ ๔—๕
ฝากท้อง ๑๐
ฝาละมีแม่ม่าย ๔๖
ผีเย็บ ๒๒—๒๓
แฝดน้ำ ๗
พนมศพ ๑๘๗, ๒๐๑
พรรดึก ๒๕
พระกษิติครรภโพธิสัตว์ ๑๒๙
พระจุฬามณีเจดีย์ ๑๒๘
พระตระกูล ๕๖
พระมาลัย ๑๒๘
พระเมรุพระบรมศพ ๒๐๕
พระโมคคัลลาน์ ๓๔
พระยม ๑๔๒
พันธนัม ๑๓๐
พิธีลงอู่ ๗๒
พิสมร ๕
พุทรา, เอาหนามสะ ๑๔
แพ้ท้อง ๑๐—๑๒
แพ้น้อง ๗๙
โพง, ผี ๑๖
พืนสำหรับอยู่ไฟ ๑๒—๑๔
มดลูกเข้าอู่ ๔๕
มดลูกใบบัวและมดลูกหิน ๒๓
มหาทิพมนต์, การสวด ๑๔๗
มะพร้าว ๑๙๗—๑๙๙
เมขลา (ดูจับปิ้ง) ๘๑

ข

เมรุเผาศพ ๒๐๕
แมวคราว ๗๓
แม่เก็บ ๖๓
แม่แคร่เตาไฟ ๓๑—๓๒
แม่ซื้อ ๕๖—๕๙
แม่ซื้อ, ชื่อ ๖๓—๖๔
แม่ทาม ๑๙
แม่มาน ๒๑
แม่ยก ๓๐
แม่ยับ ๒๓—๓๐
ไม้จันทน์ ๑๙๙—๒๐๐
ไม้ปากกาจับโลง ๑๓๓
ยากวาดเด็ก ๔๙
ยาครรภรักษา ๙—๑๐, ๑๒
เยี่ยมคนอยู่ไฟ ๓๕
โยงโปรย ๑๘๖
โยนเบี้ย, เรื่อง ๑๙๖, ๑๙๘
รก ๒๙—๓๐, ๕๖
ร้องอุแว้ ๒๕
ระดูเด็ก ๕๐
ร้านม้า ๒๐๒
รำหัดพิมเสน ๕๐
โรงทึม ๒๐๔—๒๐๕
ละอองผ้า ๕๐
ลูกไฟ ๓๓
ลูกหนู ๒๐๖—๒๐๗
ลุบตัว ๗
ลุ่นน้ำลาย ๗๗
เลี้ยงโลง ๒๐๖
โลงหรือหีบ ๑๓๓
วิธีทำให้มีน้ำนม ๔๑—๔๒
ศราทธ์ ๑๕๘
ษัษฐี ๖๕
สวดขวัญ ๑๐๔—๑๐๕
สวดยอดมุก ๑๑๑
สวดมาลัย ๑๔๘
สวดในการมงคล ๑๔๗
สะดือคว่ำสะดือหงาย ๑๒
สะพั้นหรือสะพ้าน, โรค ๒๔,๒๕,๓๐,๓๘,๔๐
สังดอย ๑๓๑
สัปเหร่อ ๑๓๓
สายสะดือ ๔๗—๔๙
สายสิญจ์ ๓๗
สายอุทร (สายสะดือ) ๒๖
เส้นถ่านไฟ ๒๗
หนาด, ใบซึ่งผีกลัว ๑๘
หมากพนม ๒๐
เหยียบดิน, พิธี ๒๗, ๒๐
ห้างดอย ๑๓๑
ห้ามต่อไฟ ๓๕
อยู่ไฟแกลบ ๔๗
อาบกับแช่ ๒๗
อาบน้ำเด็ก ๒๗
อุปเท่ห์ทำให้คลอดง่าย ๒๑—๒๒
โอ่งการแม่ซื้อ ๕๗—๕๙

พิมพ์ที่ บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๘๙๑ ถนนพระราม ๑ พระนคร
นางบุญพริ้ง ต. สุวรรณ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๓